

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

NAZİF SÜRÛRÎ'NİN TERBİYE-İ İSLÂMİYYE ADLI
ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(Transkripsiyonu, Sadeleştirilmesi
Ve Bazı Açılardan Analizi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR

HAZIRLAYAN
Ahmet YAMAN

MALATYA-2016

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**NAZİF SÜRÛRÎ'NİN TERBİYE-İ İSLÂMİYYE
ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(Transkripsiyonu, Sadeleştirilmesi Ve
Bazı Açılardan Analizi)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR

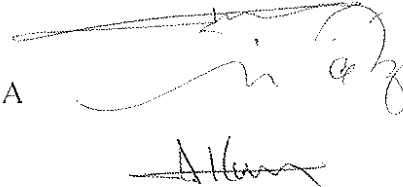
HAZIRLAYAN
Ahmet YAMAN

Jürimizin 13/07/2016 tarihinde yaptığı savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim, Din Eğitimi Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

İmzası

1. Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR
2. Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALTUNKAYA
3. Yrd. Doç. Dr. Tuncay KARATEKE

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak sunduğum **“NAZİF SÜRÛRÎ’NİN TERBİYE-İ İSLÂMİYYE ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (Transkripsiyonu, Sadeleştirilmesi ve Bazı Açılardan Analizi)”** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde, hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ahmet YAMAN

ÖNSÖZ

Bir milleti millet yapan unsurların başında mensup oldukları din gelmektedir. Dinin toplumun bütün fertleri tarafından kabul edilip yaşanır hale gelmesi ise ancak din eğitimi ve öğretimi ile mümkün olabilmektedir. Tolumun din eğitimi ve öğretimi konusunda aydınlatılmasının pek çok yollarından biri de bu amaçla yazılmış olan yazılı eserlerdir. Nitekim İslâm'ın ilk öğretmeni olan Peygamber Efendimiz (sav)'den günümüze kadar din eğitimi ve öğretimini kendine dert edinen on binlerce âlim tarafından dinin çeşitli alanlarında sayısız eserler kaleme alınmış, din eğitimi ve öğretiminin hizmetine sunulmuştur. Bunlardan biri de Sultan 2. Abdülhamid döneminde yaşayan, edebiyat, hukuk, din ve ahlak eğitimi alanında eserler veren Nazif Sürûrî'dir. Yaşadığı dönemin İslâm ahlakçılarından biri olarak kabul edilen Sürûrî de bu konuda kayıtsız kalmayarak, çalışmamızın da konusunu oluşturan Terbiyye-i İslâmiyye adlı eserini yazarak din ve ahlak eğitimine katkı sunmak istemiştir.

Biz bu çalışmamızda Nazif Sürûrî'nin yukarıda sözü edilen eserini ele alarak değerlendirmesini yaptık. Araştırmamız giriş ve sonuç bölümü hariç dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında din ve ahlak eğitimi ile ilgili kavramların tanım ve açıklamaları ile II. Abdülhamid dönemi eğitim politikası üzerinde durulmuş, araştırmanın problemi, araştırmanın amacı ve önemi, sınırlılıkları, araştırmanın yöntemi ortaya konmuştur. Birinci bölümde Nazif Sürûrî'nin hayatı ve eserlerine değinilmiştir. İkinci bölümde Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan eserin transkripsiyonu, üçüncü bölümde günümüz Türkçesiyle sadeleştirmesi ve son bölümde de bazı açılardan analizi yapılmıştır.

Bu çalışmamızda, başından itibaren konunun tespiti, planlanması ve işlenmesi hususunda ilgisiyle, engin bilgisiyle ve yönlendirmesiyle yardımını esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR'a, ders döneminde yapıcı ve faydalı dersleriyle kendimi geliştirmeme katkı sağlayan Sayın Prof. Dr. Mustafa ARSLAN'a, Farsça şiirlerin çevirisinde yardımlarını esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALTUNKAYA'ya ve özellikle de Yüksek lisans eğitimim boyunca bana destek olan ve teşvik eden biricik aileme teşekkür ederim.

Ahmet YAMAN

Malatya 2016

**NAZİF SÜRÛRÎ'NİN TERBİYE-İ İSLÂMİYYE ADLI ESERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(Transkripsiyonu, Sadeleştirilmesi ve Bazı Açılardan Analizi)

Ahmet YAMAN

İnönü Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR

ÖZET

Yaşadığı devrin İslâm ahlakçılarından biri olarak kabul edilen Nazif Sürûrî, 1861 yılında Antalya'da doğmuştur. Köklü bir aile geleneğine sahip olan Sürûrî, İstanbul'da özel hocalardan aklî, naklî ve dil dersleri alarak donanımlı biri olarak yetişmiş, henüz 18 yaşındayken başladığı memurluk hayatında Şûrâ-yı Devlet Azalığı'na kadar yükselmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'e yakınlığıyla da bilinen Nazif Sürûrî, edebiyat, hukuk ve din eğitimi alanında pek çok eser te'lif etmiş, devrin gazete ve dergilerinde yazılar kaleme almıştır. Araştırmamızın konusunu oluşturan Terbiye-i İslâmiyye adlı eserini de pek çok araştırma ve gayretle 1908 yılında kaleme alarak din ve ahlâk eğitimine katkı sunmak istemiştir.

Biz bu çalışmamızda öncelikle Nazif Sürûrî'nin hayatı ve eserlerine değindik. Daha sonra Osmanlı Türkçesiyle yazmış olduğu Terbiye-i İslâmiyye adlı eserinin Latin harfleriyle transkripsiyonunu, günümüz Türkçesiyle de sadeleştirmesini yaptık. Son bölümde de eserin bazı açılardan değerlendirmesini yaptık.

Anahtar Kelimeler: Nazif Sürûrî, Terbiyye-i İslâmiyye, Din Eğitimi, İslam Ahlâkı

**THE CONSIDERATION OF NAZİF SÜRÛRÎ’S “İSLAMIC EDUCATION”
BOOK (Transcription, Simplification And Analysis İn Some Ways)**

Ahmet YAMAN

University of İnönü, Institute of Social Sciences

M.A. Thesis, July 2016

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR

ABSTRACT

In his term he was accepted as an İslamic moralists Nazif Sürûrî, was born in 1861 in Antalya. Having a well-established family tradition Sürûrî, he studied science, religion and language with special teachers in Istanbul , therefore he grown up well-equipped, he worked as a civil servant yet he was 18 years old, he had risen to the state board membership.

Nazif Sürûrî who known by his close relationship with Sultan II. Abdulhamid, had written many books on literature, law and religious education, he wrote articles in newspapers and magazines of the period. With his book "İslamic Education" that he wrote in a lot of research and effort in 1908 which is subject of our research, he wanted contribute to religious and moral education.

In this study, we touched primarily to Nazif Sürûrî's life and works. Then we maked the transcription of the book “Islamic Education” and we simplified it to the modern Turkish which was written with the Ottoman Turkish language. We evaluated the work in some ways in the last section.

Key Words: Nazif Sürûrî, İslamic Education, Religious Education, Islamic Morality

İÇİNDEKİLER

İç Kapak	i
Onay	ii
Onur Sözü	iii
Özsöz	iv
Özet	v
Abstract	vi
İçindekiler	vii
Kısaltmalar	ix
Ekler	x
GİRİŞ	1
1. Problem	9
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	10
3. Sınırlılıklar	12
4. İlgili Çalışmalar	13
5. Yöntem	14
I. BÖLÜM	
NAZİF SÜRÛRÎ’NİN HAYATI VE ESERLERİ	17
II. BÖLÜM	
TERBİYE-İ İSLÂMİYYE’NİN TRANSKRİPSİYONU	24
III. BÖLÜM	
TERBİYE-İ İSLÂMİYYE’NİN SADELEŞTİRİLMESİ	76
IV. BÖLÜM	
TERBİYE-İ İSLÂMİYYE’NİN BAZI AÇILARDAN ANALİZİ	122
1. Şekil Olarak Analizi	122
2. Dilin Kullanımı Açısından Analizi	123
3. Kaynakların Kullanımı Açısından Analizi	124
3.1. Kur’ân-ı Kerîm’in Kullanımı	124

3.2. Hadis-i Şerîflerin Kullanımı	128
3.3. Şiirlerin Kullanımı	134
3.4.Eserdeki Diğer Kaynakların Kullanımı	137
4. İçerik Olarak Analizi	138
4.1. Önsöz	138
4.2. Giriş	138
4.3. Mukaddes Yüce Hilafet Makamına Sadâkât ve İtâat	142
4.4. Çocukların Anne Baba ve Öğretmenine Karşı Görevleri	142
4.5. Baba ve Annenin Çocuklarına ve Akrabaya Karşı Görevleri	144
4.6. Komşuluk Hakkı	146
4.7. Eşler Arasındaki Âdaplar	147
4.8. İslâm Sevgi ve Kardeşliği	149
4.9. Çalışma ve İş	150
4.10. Selâm	152
4.11. Musâfaha	155
4.12. Ziyâret	157
4.13. Bayramları ve Mübarek Günleri Kutlama ve Ziyaretleşme	158
4.14. Söz ve Sohbet	163
4.15. Yemek	166
4.16. Sokaklarda Çarşı ve Pazarda Dikkat Edilmesi Gereken Âdaplar	168
5. Eserde İslâm Ahlâkıyla Avrupa Ahlâkının Karşılaştırılması	170
6. Eserin Din Eğitimi Açısından Analizi	173
6.1. Amaç	173
6.2. Konular	175
6.3. Metotlar	178
6.4. Değerlendirme	180
6.5. İlkeler	180
SONUÇ	185
KAYNAKÇA	188
Ek-1	194

KISALTMALAR DİZELGESİ

as : Aleyhi's-selam

bkz.: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

cc. : Celle Celâluhu

DEM: Değerler Eğitim Merkezi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

ed. : Editör

h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

m. : Miladî

r. anha: Radiyallâhu anha

s. : Sayfa

sas : Sallallahu aleyhi ve sellem

ss. : Sayfa sayısı

TDK: Türk Dil Kurumu

Thk. : Tahkik

TTK: Türk tarih Kurumu

vb. : Ve benzerleri

vd. : Ve diğerleri

YÖK: Yüksek Öğretim Kurulu

EKLER

1. Terbiye-i İslâmiyye adlı eserin orijinal metni

GİRİŞ

Eğitim ve öğretim faaliyetleri insanlık tarihiyle yaşıttır. Çünkü insanın sahip olduğu her türlü bilgi, birikim, kültür, değer ve inanç ancak eğitim ve öğretim yoluyla öğrenilebilir, uygulanabilir, yaygınlaşabilir ve daha sonraki nesillerin hayatlarında yaşam imkânı bulabilir. Bu bağlamda bir toplumun temel yapı taşlarından birini oluşturan din ve inanç hususu da eğitim ve öğretim faaliyetleri kapsamına girmektedir. Her toplum sahip olduğu din ve inancın, bu ister ilâhî isterse beşerî olsun, toplum fertleri tarafından anlaşılması, kabul edilmesi ve yaşanması için çeşitli şekil ve yöntemlerle din eğitimi faaliyetlerini yürütür ve daha sonra gelecek nesle aktarmanın gayreti içerisinde olur. Nitekim İslam tarihine baktığımızda ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem (as)’dan son peygamber Hz. Muhammed (sav)’e gelinceye kadar bütün peygamberler İslam inancının toplum tarafından kabul edilip yaşanması için mücadele etmişler, dinin yaygınlaşması için zamanın şartlarına göre eğitim öğretim faaliyetleri olarak görebileceğimiz irşat ve tebliğde bulunmuşlar, insanların dünyada refah ve olgunluğa, ahirette ise felaha erişmeleri için gerekli olan genel ilkeleri açıklamışlar, teorik olan iman ilkelerinin salih amele nasıl aktarılacağını bizatihi yaşayarak göstermişlerdir (Uyanık, 2006: 228). Bu durum sadece peygamberlerle sınırlı kalmamış, günümüze kadar “Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir (Ali İmran, 3/104)” âyet-i kerîmesinin buyurduğu şekilde İslâm’ın yayılması, yaşanması ve sonraki nesillere aktarılması için bu hususu kendisine dert edinen, kendini bu davaya adayan veya meslek edinen insanlar, din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinde bulunmuşlar, ayrıca bu konuda çeşitli alanlarda sayısız eserler kaleme almışlardır.

Eğitim, en geniş anlamıyla, insanda istenilen yönde davranış geliştirme faaliyetidir, yani biyolojik insandan kültür insanına geçmektir. İstenilen yönden kasıt, insandaki iyi yanların geliştirilmesi (Bilgin, B., ve M. Selçuk, 1997: 26), istenmeyen davranışın ise ortadan kaldırılmasıdır (Aydın, 2007: 5). Din eğitimi ise, bireyin dînî davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir (Tosun, 2002: 23). Din eğitiminin amacı da, kişiye dince istenen davranışları benimseyerek yerine getirebilme, dince

istenmeyen davranışları da yapmama alışkanlığı kazandırabilmektir (Peker, 1991: 14). Din, bir fert ve toplum gerçeği olup, manevî hayatı zenginleştiren faktörlerin başında gelir. İnanma duygusu insanın kopmaz bir parçasıdır ve kutsal bir varlığa inanmak insanda bir ihtiyaçtır. Din, insanın bütün benliğine yönelen, inanç, duygu, düşünce ve zihnine hitap eden bir özelliğe sahiptir. İnsanı duygu, irade ve düşünce bakımından dengeli olmaya iter. Duygularını inceltir, düşüncesini geliştirir, iradesini kuvvetlendirir. Yani hayata ruhen sağlıklı insanlar yetiştirir. İşte fert ve toplum için oldukça önemli olan dinin varlığını sürdürebilmesi ve gelecek nesillere en doğru şekilde aktarılabilmesi ancak iyi bir din eğitimi ile mümkündür (Peker, 1991: 15-17).

Din eğitimi ve öğretimi faaliyetleri kapsamında yapılan çalışma alanlarından biri de ahlâk eğitimidir. Yaratıklar içerisinde sadece insana ait olan ve İslâm'da dinin ana bölümlerinden biri olan (Çakan, 2014: 14) ahlâk, ihmal edilmemesi ve üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir alandır. Zîra İslâm dininin en önemli vasıflarından birisi, ahlâkî oluşu, insanlara bir ahlâkî yaşayış biçimi sunarak onların ahlâkî açıdan yükselmelerini sağlamaktır (Erdem, 2010: 84). Huy, seciye, tabiat, karakter, mizaç, âdet, hâl ve hareket tarzı gibi manalara gelen ahlâk, Arapça hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006: 13-14). Batı dillerinden Almanca'da "moral", Fransızca'da "morale", İngilizce'de "morals" ve Yunanca'da "ethik" olarak kullanılan ahlâk kavramı genellikle "yaşama kuralları" manasına gelmektedir. Terim olarak ahlâk; nefiste (ruhta) köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların düşünmeden, zorlanmadan kolaylıkla meydana geldiği yerleşmiş melekeye denir (Erdem, 2012: 151). Bir başka açıdan ahlâk; insanın kendisi de dâhil tüm varlıklara karşı görevlerini yerine getirmesi için sahip olması gereken olumlu özelliklerin tümüne verilen addır (Aydın, 2012: 139).

İslâmiyet'in sunmuş olduğu hayat tarzını anlatmak içinse "İslâm Ahlâkî" ifadesi kullanılır (Kılıç, 2008: 68). İslâm ahlâkının kaynağı Kur'an ve sünnettir. Bu iki kaynak, dînî ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş, amelî kurallarını ortaya koymuştur (DİB, 2006: 14). İslâm, bütün insanlığa hitap eden ilâhî bir dindir. İslâm'da dînî emirlerle ahlâkî vazifeler, birbirleriyle o derece kaynaşmıştır ki, adeta bir bütün meydana getirmişlerdir. Ahlâkî bir emir, aynı zamanda dînî bir emirdir. İslâm'ın hayattaki en büyük hedeflerinden birisi, ahlâkî gayeyi tahakkuk ettirmek

(Peker, 1991: 142-143), inananların ahlâklı birer mü'min olmalarını sağlamaktır. Bunun için gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde ahlâk üzerinde ciddi şekilde durulmuş, müslümanların ahlâklı bir hayat sürmeleri için tavsiye ve emirlerde bulunulmuştur.

İslâm, çağlar üstü ve evrensel boyutta bir ahlâk anlayışına sahiptir ve İslâm ahlâkının en üst düzey örneğini Hz. Muhammed (sas) temsil eder ("İslâm", 2007: 69). Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Allâh-u Te'âla "Andolsun, Allâh'ın Resulünde sizin için, Allâh'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allâh'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır (Ahzab, 33/21)" buyurarak inananların Hazreti Peygamberi örnek almasını isterken, "Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin (Kalem, 68/4)" âyet-i kerimesinde ise Peygamber Efendimiz'in bilinen pek çok iyi vasfının yanında ahlâken de üstün olduğunu belirtmektedir. Peygamber Efendimiz (sas) de "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim (Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8; Ahmed b. Hanbel, 2/381)", "Müslümanların iman yönünden en olgunu, ahlâkı en üstün olanlarıdır (Tirmizî, Ridâ' 11 (1162); Ebu Dâvûd, Sünnet 15 (4682))", "En hayırlınız, ahlâkı en üstün olanınızdır (Tirmizî, el-Birr ve's-Sıla, 47; Buharî, Edeb, 39)" buyurarak iman etmenin yanında ahlâklı olmanın da gerekli olduğunu, hatta ahlâkı en üstün olanların îmânca da en üstün seviyede olduklarını ifade ederek ahlâkın ne derece önemli olduğunu bizlere göstermektedir. Akseki (1991:6-7) de âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerifler ışığında insanı kemal derecesine ulaştıracak yolun ahlâk olduğunu, ahlâkî kanunların ilahî vahiy ile belirlendiğini, milletimizin ahlâkî ve ictimâî yükselmesinin ancak İslâm ahlâkını kendisine rehber edinmesiyle mümkün olacağını ifade eder.

Ahlâkın konusu, insanın iradeli, bilinçli, iyi veya kötü olarak nitelendirilebilecek, toplum içinde uyması gereken kurallara uygun davranışlar iken ahlâk eğitiminin amacı, insanın gerek kendisinin gerekse başkalarının mutluluğuna ve mükemmelliğine yardımcı olacak şekilde hareket eder hale getirilmesidir (Aydın, 2012: 152).

Ahlâk, insanın yaratıcısı olan Allâh ile yaratılmış olan diğer varlıklarla ilişkilerinde ortaya çıkar. Bu açıdan insanın ahlâkî sorumluluğu Allâh'a, kendisine, başka insanlara, maddî ve manevî çevresine olmak üzere dört grupta değerlendirilebilir (Kılıç, 2008: 69). İşte İslâm ahlâkının hedefi, insanın başta yaratıcısı olmak üzere sorumlu olduğu varlıklara karşı görevlerini yerine getirmesi,

İslâm'ın çizdiği çerçevede hareket etmesi, hem kendisiyle hem de yaşadığı çevresiyle barışık ve uyumlu hale gelmesi ve bunun sonucunda hem dünyevî hem de uhrevî mutluluğa ulaşmasıdır. Bu hedeflere ulaşmanın yolu da doğru ve etkin bir din ve ahlâk eğitiminden geçmektedir.

Ahlâk ve eğitim arasında sıkı bir ilişki vardır. Eğitim, bireyin bilgi, inanç, duygu, tutum, alışkanlık, beceri yani tüm davranışlarında istenilen yönde değişiklik yapma sürecidir. Ahlâk eğitimi ise bireyin ahlâkî davranışlarında değişiklik oluşturma süreci demektir. Eğitimsiz ahlâk düşünülemez. Zira bireyler arasındaki ahlâkî gelişim farkı ancak eğitim yolu ile azaltılabilir. Genel geçer ahlâkî kurallar ve ilkeler bakımından eğitim almaları, insanların daha üst düzeyli ahlâkî değerleri tanımlarına zemin hazırlar. Ahlâk eğitimi, sağlıklı düşünen, hisseden ve davranan bireylerin yetiştirilmesi için gerekli ve vazgeçilmez bir eğitimidir. Sağlıklı bir toplumun oluşması sağlıklı bireylerle mümkündür. O yüzden geleceğini garanti altına almak isteyen toplumlar, ahlâklı bir nesil yetiştirmek için çalışmışlar ve ahlâk eğitimine büyük önem vermişlerdir (Aydın, 2012:151-152).

İslâm'da din ve ahlâk eğitimi Kur'ân'ın nüzulü ile başlar. Bu bağlamda İslâmî ahlâk ve eğitimin ilk öğretmeni de Peygamber Efendimizdir. Hz. Peygamber İslâm'ı tebliğ etmeye başlamasıyla beraber insanlarla temas kurabileceği hemen her yerde vahyi insanlara ulaştırma gayreti içerisinde olmuş, insanların bilgi, duygu ve hareketlerini vahye, yani İslâm'a uygun hale getirmeye çalışmıştır (Zengin, 2012: 15-18). Bu süreç, yani İslâmî din ve ahlâk eğitimi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da hiçbir zaman kesintiye uğramadan, gerek İslâmî devletlerin eğitim politikası olarak gerekse kendisini bu işe adanmış veya bu işi meslek edinmiş kişilerin özel gayretleriyle günümüze kadar devam etmiştir.

Din ve ahlâk eğitiminin en önemli alanlarından biri de bu konuda eserler yazarak bu sürece katkı sağlanmasıdır. Nitekim binlerce İslâm âlimi bu sürece ortak olarak çeşitli ebat ve hacimlerde eserler kaleme alarak insanların istifadesine sunmuşlardır. Bu eserlerden biri de çalışmamızın konusunu oluşturan, Nazif Sürûrî tarafından kaleme alınan İslâm ahlâkı niteliğindeki “Terbiye-i İslâmiyye” dir.

H. 1326 (m. 1908) yılında kaleme aldığı bu eserinde ele aldığı bütün konuları Kur'ân ve hadîslere dayandırarak işlemekte, bir müslümanın, ele aldığı konular çerçevesinde İslâm'a uygun tarzda nasıl yaşayabileceğini ayrıntılarıyla

anlatmaktadır. Sultan II. Abdülhamid'in son zamanlarında Maarif Nezareti'nin izniyle basılan eser aynı zamanda yazıldığı dönemin eğitim politikasını da yansıtmakta, sadece dînî değil aynı zamanda siyasî ahlâk ve vatandaş profili de çizmektedir. Bu bağlamda konunun daha iyi anlaşılması için o dönemin genel eğitim politikalarına, ayrıca din ve ahlâk eğitimindeki anlayışa temas etmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

II. ABDÜLHAMİT DEVRİ GENEL EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ ANLAYIŞI

Sultan II. Abdülhamit tahta geçer geçmez, gerek yetiştiği dönem, gerekse özel gayretleri ve dâhiyane yönetim kabiliyeti sayesinde hem tahtının hem de devletin bekâsı için eğitimin önemini kavramış, eğitimi Tanzimat dönemindeki bürokrasi yerine bizzat kendisi biçimlendirmiş (Gündüz, 2008: 271), devletin devamını sağlamak ve dağılmasını önlemek, mutlak bir otorite sahibi olmak, devleti eski gücüne kavuşturabilmek için İslâm ve eğitim unsurlarına çok büyük önem vermiştir (Yazıbaşı, 2014: 768).

Tanzimat dönemiyle başlayan eğitim sistemindeki modernleşme çabaları, II. Abdülhamit döneminde yeni bir yön ve hız kazanmış, yaklaşık 33 yılı kapsayan bu dönemin özellikle eğitim kurumlarının ülke sathına yaygınlaştırılarak eğitim imkânlarından herkesin yararlandırılmaya çalışılması ve modern eğitimin kökleşmesi açısından olumlu izler bırakmıştır (Zengin, 2009: 29). Devrin maarifçileri hızlı veya yavaş, tam veya eksik de olsa, ilk ve orta öğretimi modernleştirmek ve yaygınlaştırmak için reform çalışmalarına devam etmişler, 33 yıllık gayretin sonunda pek çok şeyi de başarmışlardır. Nitekim rüşdiyeler 250'den 600'e, idadiler 5'ten 104'e, dârümuallimînler 4'den 32'ye, iptidâiler 200'den 4000-5000'e çıkarılmış, 10.000'e yakın sıbyan okulu usûl-ü cedide dönüştürülmüştür. Bu gelişmeler daha sonra yapılacak olan maârif reformlarının temelini oluşturmuştur. Bununla beraber modern manada ilk merkezî ve taşra maârif teşkilatı da yine bu dönemde kurulmuştur (Kodaman, 1991: 164).

II. Abdülhamid dönemi eğitim anlayışını gösteren en önemli belgelerden biri Damat Mehmet Paşa'nın 1882 yılında hazırladığı rapordur. Raporda, ülkedeki eğitim imkânlarının herkesin yararlanacağı şekilde düzenlenmesinin hükümetin en önemli

görevlerinden olduğu belirtilmekte, her milletin ilerleyebilmesi için eğitim ve öğretimde kendi gelenek ve ahlâkına uygun bir yol takip etmesi gerektiği ileri sürülmekte, ilmi alanda ilerleme ile birlikte dinin temel esaslarının öğretiminin de sağlanması gerektiği ifade edilmektedir (Zengin, 2009: 30).

1900 yılında Sadâret'e sunulan başka bir raporda Fransa'dan örnek verilerek, her devletin kendi devamını sağlayacak nitelikte insanlar yetiştirmeyi bir eğitim amacı olarak belirlediğini, dolayısıyla mekteplerde öğrenim gören Müslüman öğrencilerin dinlerini hakkıyla öğrenmelerinin devletin bekasının sağlanmasında mutlaka gerekli olduğu belirtilmektedir (Zengin, 2009: 31).

II. Abdülhamit döneminde, yukarıda tespit edilen ilkeler çerçevesinde hareket edilerek mektep programlarındaki din ve ahlâk dersleri sayısının arttırılmasının yanında etkinliğinin de arttırılmasına gayret edilmiş, eğitim anlayışı dîni bir nitelik kazanmış, buna paralel olarak siyasi anlayışta da değişiklik olmuş, Tanzimat'ta hâkim olan "Osmanlıcılık" politikası, yerini "İslamcılık" merkezli politikaya terk etmeye başlamıştır (Zengin, 2009: 32). O döneme ait belgelerde devletin birliğini, bütünlüğünü ve devamını sağlayacak nitelikte insanların yetiştirilmesi hedeflenmekte, bu niteliklerin başında da dine bağlılık gelmektedir (Yazıbaşı, 2014: 768). Eğitimin hedefi sadece bilgi vermek değil aynı zamanda Osmanlı toplumsal kimliğini yeniden üretmek ve biçimlendirmektir. O yüzden eğitimin en önemli hedeflerinden biri devlete ve sultana mutlak itaati sağlamanın yanında (Gündüz, 2008: 271-272) çağdaş ilim ve fenne sahip olan, doğru düşünen, sağlam bir inanca ve güzel ahlâka sahip olan insanlar yetiştirmek olarak belirlenmiştir (Yazıbaşı, 2014: 768). Kısaca devlete ve halifeye bağlı, çağın gerektirdiği bilgilere sahip, aynı zamanda dîni değerlere bağlı nesillerin yetiştirilmesi eğitimin genel amaçları olarak belirlenmiş (Zengin, 2009: 32-33), din ve ahlâk öğretiminin bu amacın gerçekleştirilmesinde önemli bir vasıta olacağı düşüncesiyle hareket edilmiş, bu çerçevede en etkili ve yaygın çabalar okullara yöneltmiştir (Gündüz, 2008: 271-272).

1906 yılına ait bir belgede, mekteplerin programlarında din ve ahlâk derslerine yeterince yer verilmediği, dînen ve ahlâken istenen seviyede talebe yetiştirilemediği ifade edilmekte, çözüm olarak da mekteplerin ders programlarındaki din ve ahlâk ders saatlerinin arttırılması öngörülmektedir.

II. Abdülhamit dönemi iptidâi ve rüştiye mekteplerinde ahlâk dersi saatleri arttırılmıştır. Ahlâk dersi vilayet ve kasaba iptidâi mekteplerinde müstakil bir ders olarak okutulurken köylerde ise kıraat dersleri içerisinde ahlâk ile ilgili metinler okutularak yapılmaktaydı.

Erkek rüştiyelerinde müstakil ahlâk dersine rastlanmamakta, kıraat veya ilmiyhâl dersleri içerisinde okutulmaktadır. Kız rüştiyelerinde ise kuruluşundan itibaren müstakil bir ahlâk dersi okutulmaktadır. 1899 yılında ise hem kız hem de erkek rüştiyelerinde müstakil ders olarak okutulmaya başlamıştır.¹

II. Abdülhamit döneminde hedeflenen insan tipini oluşturmada kullanılan eğitim materyallerden biri de ders kitaplarıdır. Okullarda okutulan ders kitaplarında ideal insan tipi, öncelikle Allâh'a, Hz. Peygamber'e ve ardından padişaha kayıtsız şartsız itaat eden aynı zamanda dindar olan kimse şeklinde formüle edilmiştir (Yazıbaşı, 2014: 768-770). Hedeflenen insan tipini gerçekleştirmede en önemli görev de okullardaki öğretmenlere yüklenmiş, öğretmenlerin öncelikli görevlerinden biri talebelerin inanç ve itikadını düzeltmek olarak öngörülmüştür. Ayrıca okullarda disiplin arttırılmış, okutulacak ders kitaplarının yazımında ve basımında önlemler alınmış, izinsiz ders kitabı basımı yasaklanmıştır (Gündüz, 2008: 273).

Ders kitaplarının seçiminde genel olarak eskiden beri iki yol izlenmektedir. İlki, devletin müfredatını belirlediği kitabı yazdırması veya kendi felsefesine en uygun olanı seçmesi, bastırıp dağıtmasıdır. İkincisi ise, kitap yazmaya ilgi duyanların müfredat programlarına uygun olarak yazdıkları kitaplara devletin ruhsat vermesidir. Nitekim bu dönemde de aynı yol izlenerek çıkarılan kanunlarla okullarda okutulacak kitapların umumi programlarda ortaya konmuş esaslar dâhilinde tertip olunması ve maarif idaresince uygun bulunması şartı aranmıştır (Doğan, 1994: 21,23).

II. Abdülhamit döneminde, eğitim politikalarına paralel olarak çok sayıda ahlâk ile ilgili kitaplar yazılmıştır. Bu kitapların bir kısmı çeviri, bir kısmı te'lif, bir kısmı derleme, diğer bir kısmı da ders kitabı olarak hazırlanmıştır (Öztürk, 1998: 32). Bu dönemde Maarif Nezaretinin izni ile basılmış, din ve ahlâk derslerinde kız ve erkek öğrencilere okutulmak üzere hazırlanmış pek çok eser vardır. Bu eserlerin Tanzimat döneminden farklı olarak özellikle ders kitabı olarak çocukların

¹ Ahlâk dersleri ve saatleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Zengin (2009: 61-95); Kodaman (1991: 87-144)

seviyelerine uygun olarak hazırlanmaya gayret edildiği görülmektedir. İptidai mekteplerinde okutulmak üzere hazırlanmış olan kitaplarda güzel ahlâk ile ilgili bilgiler daima dînî bilgi ve kavramlarla açıklanmakta, dinin insanları kötülüklerden koruduğu, şefkat ve merhamet duygularını geliştirdiği gibi bilgiler verilmekte, sevginin kaynağı olan Allâh'ın varlığı mevsimler, tabiatın uyanması, gökyüzü ve yıldızlardan örnek verilerek çocukların zihinlerine ve duygularına hitap edilerek işlenmektedir. Ayrıca güzel ve kötü ahlâk ile ilgili fiiller tek tek ele alınarak çocukların anlayabileceği bir dille açıklanmaktadır (Zengin, 2009: 98-100).

Kız Rüştîyelerinde okutulmak üzere hazırlanan ders kitaplarında ahlâkın pratik yönü üzerinde durulmuş ve bu hususta dînî bilgiler esas alınmıştır. Rüştîye ve idadiler için hazırlanmış olan ahlâk kitaplarında ise bu seviyeye uygun olarak konuların teorik ve pratik ahlâk olarak iki kısımda ele alındığı görülmektedir. Örneğin İlm-i Ahlâk ve Bergüzâr-ı Ahlâk eserlerinde öncelikle ahlâkın teorik temelleri üzerinde durulduktan sonra pratik ahlâka geçilmiştir. Ahlâk-ı Hamide adlı eserde ise iyi huy ve ahlâkla ilgili bilgiler şiir, Eflatun, Gazali gibi filozof ve âlimlerin görüşlerine de başvurularak, güzel sözler ve şiirlerle örnekler verilerek açıklanmaktadır (Zengin, 2009: 101-102).

Sonuç olarak II. Abdülhamit döneminde, devlete ve halifeye bağlı, çağın gerektirdiği bilgilere sahip, aynı zamanda dindar nesillerin yetiştirilmesi eğitimin genel amaçları olarak belirlenmiş, bu amaçları gerçekleştirme gayesiyle özellikle okullarda hedeflenen amaçlar doğrultusunda bir eğitim öğretim faaliyeti yürütülmüş, sadece Maarif Nezareti'nin basılmasına izin verdiği ders kitapları bu hedef çerçevesinde okutulmuş, okullarda müstakil ahlâk dersi müfredata konulmuş, zamanla ders saatleri arttırılmış, gerek okullarda okutulmak üzere gerekse genel olarak ahlâklı bireyler yetiştirmek için ahlâk risaleleri yazdırılarak basılmıştır.

Bu bilgiler ışığında çalışmamızın konusunu oluşturan “Terbiye-i İslâmiyye” adlı eserin içerik olarak II. Abdülhamit dönemi eğitim politikalarıyla bire bir örtüştüğü görülmektedir. Eser, Maarif Nezareti'nin izniyle basılmıştır, fakat okullarda ders kitabı olarak okutulup okutulmadığına dair yoğun bir belgesel tarama yapılmasına, o dönemle ilgili yapılan çalışmalardan ulaşılabilenler tek tek incelenmesine rağmen herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Ancak eser

incelendiğinde, içerik ve yöntem açısından ders kitabı olmaktan ziyade yetişkinlerin eğitimi için hazırlanmış derleme bir ahlâk kitabı olduğu izlenimi vermektedir.

Terbiyye-i İslâmiyye, bir ahlâk kitabı olarak o dönemin eğitim anlayışına uygun olarak ele aldığı konularla Allâh'a iyi bir kul, Peygamber Efendimize hayırlı bir ümmet ve halifeye de itaat eden, kayıtsız şartsız bağlı olan dindar bireyler yetiştirme amacı taşımaktadır. İslâm ahlâkına uygun olarak ele aldığı konuları âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şeriflerle delillendirerek işlemekte, şiirlerle süsleyerek zenginleştirmektedir.

Sürûrî, eserin önsözünde bu risaleyi en büyük velinimet olarak belirttiği padişahın hakkını celbetme ve hayırlara vesile olması gayesiyle epey araştırma ve gayretle kaleme aldığını ifade ettikten sonra gelirini de hazineye bağışladığını ifade etmektedir.

O dönemin din eğitimi anlayışı çerçevesinde din eğitiminin önemli bir parçası olan ahlâk dersleri verilirken, ahlâkın felsefî boyutu değil daha çok pratik tarafı öğretim konusu yapılmıştır (Zengin, 2009: 67). Bu bağlamda Terbiye-i İslâmiyye'nin de teorik değil pratik ahlâk çerçevesinde yazıldığını, nasıl öğreteceğimizden ziyade ne öğreteceğiz anlayışının hâkim olduğunu görmekteyiz. O yüzden metot üzerinden değil, direk olarak nelerin kazandırılması gerektiği üzerinden bir eser yazıldığı görülmektedir. Ayrıca eserde bireysel ahlâktan ziyade sosyal ahlâk anlayışının hâkim olduğu görülür.

1. Problem

Araştırmamızın problemi, Sultan II. Abdülhamid dönemi aydınlarından ve İslâm ahlâkçılarından biri olarak kabul edilen Nazif Sürûrî'nin hayatı ve eserleri, Terbiyye-i İslâmiyye adlı kitabının transkripsiyonu, sadeleştirilmesi ve bazı açılardan değerlendirilmesidir.

Bu çalışmamızda tespit ettiğimiz ve çözümlenmesini istediğimiz problemler şunlardır:

1. II. Abdülhamit dönemi eğitim anlayışının ve ahlâk eğitiminin genel eğitim anlayışı içerisindeki yerinin ne olduğunu,

2. Terbiye-i İslâmiyye'nin o dönem din ve ahlâk eğitimi anlayışındaki yerinin ne olduğunu,
3. Ahlâk risalesi olarak yazılan bu eserin nasıl bir birey hedeflediğini,
4. Eserin İslâm ahlâkı içerisindeki yerinin ne olduğunu,
5. Eserde kullanılan kaynakların niteliklerinin ne olduğunu, tespit etmektir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızın konusu, Sultan II. Abdülhamid döneminde yaşayıp edebiyat, hukuk ve din ve ahlâk eğitimi alanlarında eserler yazan Nazif Sürûrî'nin Terbiye-i İslâmiyye adlı eserinin transkripsiyonu, sadeleştirilmesi ve bazı açılardan değerlendirilerek incelenmesidir.

Günümüz din eğitimi çalışmalarına ışık tutması, yol göstermesi açısından din eğitimi tarihimizin geçmişi ile ilgili araştırmaların yapılması büyük önem taşımaktadır. Diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da hem bugünü iyi anlamak, hem de gelecekte doğru planlamalarda doğru kararlar verebilmek için geçmiş uygulamaların ve anlayışların bilimsel yöntemlerle incelenmesi, tespit ve değerlendirmelerinin mutlaka yapılması gerekir (Aydın, 1998: 89-91). Zîra yapılan çalışmalar, her ne kadar kendi konusuyla sınırlı olsa da, geçmiş dönemlerin siyasi, ekonomik ve eğitim anlayışına ışık tutmakta, yapılan uygulamaların olumlu ya da olumsuz sonuçlarını ortaya koymakta, böylece günümüzde yapılacak benzer çalışma ve uygulamalara yol göstermektedir.

Biz bu çalışmamızda, asıl konumuz olan Terbiye-i İslâmiyye adlı eseri incelerken yazıldığı dönemin hem siyasi hem de eğitim anlayışını da ele alarak eserle arasındaki bağı ortaya koymaya, bir İslâm ahlâkı niteliğindeki bu eserin ele aldığı konularla nasıl bir insan tipi hedeflemeye çalıştığını tespit etmeye çalıştık. O dönemin özellikle din ve ahlâk eğitimi anlayışını ve uygulamalarını öğrenmek, anlamak, incelemek ve araştırmak isteyenlere yardımcı bir kaynak olmayı amaçladık. Ayrıca çalışmamızın günümüz ahlâk eğitimine ışık tutmasını, din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerinin programlanmasında ve müfredatının belirlenmesinde katkı sağlamasını ve bu alanda araştırma ve çalışma yapacak olan kişilere yol göstermesini umuyoruz. Bu yönüyle “din eğitimi faaliyetlerini kendisine konu edinerek inceleyen

bilim (Bilgin, 1998: 28)” olarak tanımlanan Din Eğitimi Bilimi’ne bu alanda yazılmış bir eseri ortaya çıkarıp istifade edilmesine vesile olduğumuzdan dolayı da katkı sağladığımızı düşünmekteyiz.

Bu çalışmamızı önemli kılan sebepler şu şekilde özetlenebilir:

Din; inanç, ibadet ve ahlâk boyutlarıyla müntesiplerinin aklında, kalbinde, düşüncelerinde, davranışlarında kısaca bütün hayatında yaşayan canlı bir organizma gibidir. Yaşandıkça ve yaşatıldıkça canlanır, güçlenir ve tüm hayatı kuşatır. Bu ise ancak bu dine inanma, yaşama ve sorumluluk bilinci içerisinde başkalarının da dini yaşaması için mücadele etmekle olur. Emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker, yani iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma emr-i ilahisi çerçevesinde değerlendirebileceğimiz bu faaliyet alanlarının, çok geniş olmakla birlikte, insanların bilgi, görgü, anlayış, kabiliyet ve imkânları ölçüsünde yapılmasının dini bir görev olduğu muhakkaktır. Çünkü bizzat İslâm dini, ortaya koyduğu mesajın insanlar tarafından öğrenilmesi ve öğretilmesi vazifesini öngörür. Bununla ilgili olarak Yüce Allâh Kur’ân-ı Kerîm’de “Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir (Âl-i İmrân, 3/104)” buyurarak insanları Allâh yoluna çağırmayı, onlara katında yegâne din olan İslâm’ı öğretmeyi Müslümanlara emrediyor. Bu onlar için dini bir görev ve sorumluluktur (Cebeci, 2003: 13). Kısaca ifade etmek gerekirse Nazif Sürûrî’nin kaleme aldığı Terbiyye-i İslâmiyye adlı eseri de, yukarıda ifade ettiğimiz ilkeler ışığında, din ve ahlâk eğitimi alanında yazılmış, müslümanca konuşmayı, düşünmeyi, hareket etmeyi ve yaşamayı anlatan bir İslâmî ahlâk eğitimi kitabıdır. Bu açıdan her devirde verilmek istenen ahlâkî davranışların ve toplumdaki ahlâkî sorunların aşağı yukarı aynı olduğu düşünüldüğünde, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan bu eserin ortaya çıkarılarak günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmesinin, hem yaşadığımız dönemdeki ahlâk kodlarının tarihteki köklerinin bilinmesi açısından hem de bugünü anlama ve yorumlama açısından din eğitimcilerine, tarihçilere ve okuyuculara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

II. Abdülhamit döneminde çok sayıda ahlâk risalesi yazılmıştır. Bu risaleler üzerinde pek çok çalışma yapılmasına rağmen aynı döneme ait olan bu risale ile ilgili, üstelik hem dijital ortamda hem de matbu olarak elde edilmesi kolay olduğu

halde, herhangi bir çalışma yapılmamış olması, hatta o döneme ait ahlâk kitaplarını inceleyen araştırmalarda isminin dahi geçmemiş olması çalışmamızı önemli ve özgün kılmaktadır.

Yine Terbiye-i İslâmiyye yazarı Nazif Sürûrî'nin babası Ali Sürûrî, hatta dedesi Kadı Abdurrahman Paşa hakkında yapılmış müstakil çalışmalar varken Nazif Sürûrî hakkında herhangi bir çalışma veya araştırmanın olmaması da çalışmamızı önemli kılmaktadır.

O dönemde her türlü kitabın basılması Maarif Nezareti'nin iznine tabi olduğu için, basılmasına izin verilen kitaplar, hedeflenen eğitim politikasına uygun olanların arasından seçilmiştir. Bu açıdan Terbiye-i İslâmiyye kriterlere uygun olarak basılmasına izin verilen kitaplardandır. O yüzden bu çalışmamız, o dönemin eğitim anlayışı ve yetiştirilmek istenen insan tipi hakkında bizlere ipucu vermesi açısından da önemlidir.

3. Sınırlılıklar

Çalışmamız Nazif Sürûrî'nin hayatı ve eserleri, Terbiyye-i İslâmiyye adlı eserin transkripsiyonu, sadeleştirilmesi ve bazı açılardan değerlendirilmesiyle sınırlandırılmıştır.

Ayrıca çalışmamızın giriş kısmında Terbiye-i İslâmiyye'nin yazıldığı II. Abdülhamit dönemi eğitimi anlayışına ve ahlâk eğitiminin genel eğitimdeki yerine temas edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız arşiv çalışmasıyla sınırlı tutulmuştur. Araştırmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden, YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden, İSAM Kütüphanesi'nden, İnönü Üniversitesi Kütüphanesi'nden, İnternet sitelerinden bilgi elde edilmeye çalışılmış, O döneme ilişkin yazılmış kitap ve makalelerden, ikincil kaynaklardan da istifade edilmiştir. Faydalanılan kaynaklar kaynakçada belirtilmiştir.

Nazif Sürûrî'nin ölüm tarihi ve Terbiye-i İslâmiyye'nin okullarda, medreselerde veya başka eğitim mekânlarında okutulup okutulmadığına dair bilgilere ulaşamamıştır.

4. İlgili Çalışmalar

Yapılan araştırmada hem Nazif Sürûrî, hem de Terbiyye-i İslâmiyye ile ilgili olarak özel bir çalışmanın olmadığı, ancak ele alınan konularla sınırlı olarak kendisinden veya eserlerinden bahsedildiği sonucuna ulaşılmıştır. O yüzden çalışmamızın, bu alanda yapılan ilk çalışma olduğu söylenebilir.

II. Abdülhamit dönemi eğitim alanında pek çok yeniliğin yapıldığı, hem okul sayılarının hem de okullaşmanın arttığı, eğitimin toplumun bütününe kapsayacak şekilde programlandığı, eğitim anlayışının millî ve dînî bir yapıya evrildiği, Allâh’a iyi bir kul, Peygamber Efendimize hayırlı bir ümmet ve halifeye de kayıtsız şartsız itaat eden dindar bireyler yetiştirme amacına dönük adımların atıldığı bir dönemdir. Bu yönüyle Türk eğitim tarihi açısından farklı bir yere sahip olan Sultan II. Abdülhamit dönemi ile ilgili pek çok araştırma yapılmış, sayısız makale ve kitap kaleme alınmıştır. Ancak bu çalışmalar daha çok o dönemin eğitim sistemini, eğitim politikalarını ve buna göre oluşan eğitim faaliyetlerini ele alan çalışmalardan oluşmaktadır. Yapmış olduğumuz tarzdaki benzer çalışmalar ise çok sınırlı kalmaktadır. Araştırmacılara yol göstermesi açısından o dönemle ilgili olarak tespit edilen akademik çalışmalar şunlardır:

1. Doğan, N., (1994), *Ders Kitabı ve Sosyalleşme (1876-1918)*, (1. Baskı), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Doğan, II. Abdülhamit dönemi okullarında okutulan birbirinden farklı derslere ait 34, II. Meşrutiyet dönemi ile ilgili olarak 35 kitabı, siyasi içerikli bazı kavramlar ve fertlerde istenen-istenmeyen davranışlar başlıklarıyla inceleyerek idealize edilen insan tipinin özelliklerinin neler olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışma, kitaplar ve içerikleri üzerinden değil, belli konuların incelenen kitaplar içerisinde nasıl işlendiği üzerinden yapılmıştır.

2. Öztürk, F., “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ahlâk Kitapları”, *Kebikeç*, 1998, (6), ss. 31-39

Öztürk, bu çalışmasında Tanzimat dönemi ile Cumhuriyet dönemi arasında çeşitli gayelerle yazılmış olan ahlâk kitaplarını detaya girmeden sunmaktadır.

3. Tetik, İ., (2009), *II. Abdülhamit Dönemi Ahlâk Kitapları (Risâle-i Ahlâk, ilm-i Ahlâk ve Bergüzâr-ı Ahlâk) Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış yüksek

lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta.

Araştırmacı, toplam 87 sayfa tutan bu çalışmasında II. Abdülhamit döneminde okullarda okutulan ahlâk kitaplarından; ibtidâilerde okutulan “Risale-i Ahlâk”, rüştiyelerde okutulan “İlm-i Ahlâk” ve idadilerde okutulan “Bergüzar-ı Ahlâk” adlı kitapların din eğitimi açısından değerlendirmesini yapmıştır.

Yapmış olduğumuz çalışma, birkaç açıdan yukarıdakilerden farklı bir özelliğe sahiptir. Öncelikle hacim olarak daha fazladır. Diğer çalışmalarda transkripsiyon ve sadeleştirme yer almazken çalışmamızda incelemiş olduğumuz Terbiye-i İslâmiyye’nin hem transkripsiyonu hem de sadeleştirilmesi yapılmıştır. Yukarıda vermiş olduğumuz çalışmalar sadece teorik bilgiler içermekte olup pratik ahlâk konusunda herhangi bir katkısı olmayan çalışmalar iken, çalışmamız din ve ahlâk eğitimi sürecinde pratik olarak kullanılabilecek bir niteliğe sahiptir. Ayrıca diğer çalışmaların hiçbirinde incelenen eserlerin yazarları ile ilgili bir bilgi verilmezken, Terbiye-i İslâmiyye’nin yazarı Nazif Sürûrî’nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgiler verilmeye gayret edilmiştir.

5. Yöntem

Araştırmamızda Tarama Modeli kullanılmıştır. Tarama Modeli’nde, araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde varolduğu şekliyle, değiştirmeye kalkmadan olduğu gibi betimlenmeye, tanımlanmaya ve gözlemlenmeye çalışılır. Tarama araştırmacısı, nesne ya da bireyi doğrudan kendisi inceleyebileceği gibi, yazılı belge ve istatistikler, resimler, ses ve görüntü kayıtları gibi önceden tutulmuş çeşitli kaynaklara başvurarak elde edeceği verileri bir sistem içinde bütünleştirerek yorumlar (Karasar, 2012: 77). Veri toplama yöntemi olarak da Belgesel Tarama yaklaşımını tercih ettik. Bilindiği gibi varolan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir. Tarama yapılan alanlar, resim, film, plak, video kayıtları, bina-heykel gibi kalıntılar, sonradan yazılmış her türlü mektup, rapor, kitap, ansiklopedi, resmi veya özel yazı ve istatistikler, tutanaklar veya anılar olabilir (Karasar, 2012: 183). Biz de veri toplama amacıyla Başbakanlık

Osmanlı Devlet Arşivi belgeleri, İSAM Kütüphanesi, YÖK Ulusal Tez Merkezi, ansiklopediler, kitaplar, internet siteleri, yüksek lisans ve doktora tezleri, bilimsel makaleler gibi çok çeşitli alanlarda yoğun bir belgesel tarama gerçekleştirdik. Elde ettiğimiz verileri çalışmamızda kullanmak üzere sınıflandırdık ve gerektiği şekilde işleyerek değerlendirdik.

Çalışmamız giriş ve sonuç kısmı dışında dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Nazif Süruri'nin hayatı ve eserlerini ele aldık. Belgesel Tarama sonucundaki veriler ışığında hayatını ve eserlerini tanıtmaya gayret ettik.

İkinci bölümde Osmanlıca yazılmış olan “Terbiye-i İslâmiyye” adlı eser ve içerisinde yer alan Osmanlıca, Farsça ve Arapça şiirlerin transkripsiyonu yapılmıştır. Transkripsiyon yapılırken <http://www.necatiisler.com> adresindeki TRANSKRİPSİYON 2.0 programı kullanılmıştır. Bu programa göre transkripsiyonda aşağıdaki esaslar dikkate alınmıştır:

1. Osmanlıca ve Farsça'daki uzatma işaretlerinin kullanımı

آ - Â / â Shft 3 Shft A / Shft 3 A

و - û / û Shft 3 Shft U / Shft 3 U

ي - Î / î Shft 3 Shft İ / Shft 3 İ

2. ع ve ء 'nin kullanımı

ع : ' Ctrl Shft 1

ء : ' Shft 2

3. Türkçe'de karşılığı olmayan harflerin kullanımı

ث: Ş / ş Alt Shft S / Alt S

ح: Ĥ / ĥ Ctrl Shft H / Ctrl H

خ: Ħ / ħ Alt Shft H / Alt H

ذ: Ẓ / ẓ Ctrl Shft X / Ctrl X

ص: Ş̣ / ş̣ Ctrl Shft S / Ctrl S

ض: Ž / ž Ctrl Shft D / Ctrl D

ض: Đ / đ Ctrl Shft W / Ctrl W

ط: Ṭ / ṭ Ctrl Shft T / Ctrl T

ظ: Ẓ̣ / ẓ̣ Ctrl Shft Z / Ctrl Z

غ : Ğ / ğ Ctrl Shft G / Ctrl G

ق : Ķ / ķ Ctrl Shft K / Ctrl K.

4. “ ك (Kef)” harfi için alfabemizdeki “K” harfi kullanılmıştır.

5. Harf-i ta‘rifli olan tamlamaların transkripsiyonu şu örnekte olduğu gibi yapılmıştır: ذو الجلال : zü’l-Celâl

Üçüncü bölümde eserin günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmesi yapılmıştır. Sadeleştirme ve transkripsiyon yapılırken şu kaynaklardan faydalanılmıştır:

Şemsettin Sâmî’nin Kâmûs-i Türkî’si; Dr. Mehmet KANAR’ın Büyük Farsça-Türkçe Sözlüğü; Abdullah YEĞİN, Abdülkadir Badıllı, Hekimoğlu İSMAİL ve İlham ÇALIM’ın Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügati; bilgisayar kullanımı için hazırlamış olan Arapça-Osmanlıca-Farsça-Türkçe Sözlük Beta 1.6 programı; Türkçe kelimelerin doğru kullanımı için TDK Büyük Türkçe sözlüğü ve internet sitelerindeki Osmanlıca-Türkçe veya Farsça-Türkçe çeviri sözlükleri.

Ayrıca transkripsiyon ve sadeleştirmede eser içerisinde sûre ve âyet numarası verilmeden geçmiş olan bazı kavram ve ifadelerin Kur’ân-ı Kerîm’de bulunduğu yer, sûre ismi ve âyet numarası verilerek dipnotta belirtilmiştir.

Dördüncü bölümde ise "Terbiye-i İslâmiyye" adlı eserin çeşitli açılardan değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunun için öncelikle şekil yönünden; kaynaklar ve dil kullanımı açısından ele alınmış; daha sonra madde madde içerik analizi ve son olarak da din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

I. BÖLÜM

NAZÎF SÜRÛRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Dedesı Kadı Abdurrahman Paşa, Yavuz Sultan Selim'in ordusunda gösterdiği başarılar sonucu Alâiye (Alanya) sancak beyliğine atanan Oruç Ali Bey'in torunlarındandır (Sürûrî, 1983: 33). Abdurrahman Paşa'nın ecdadı Antalya İbradı'lı olup büyük babası, babası, kardeşı ve kendisi hep kadılık görevinde bulunmuştur. 1802 yılında Rumeli Beylerbeyliği, 1803'de Karaman valiliği (Uzunçarşılı, 1971: 249-253) yapan Paşa, 1804 yılında vezirlik rütbesiyle Konya valiliği yapmıştır (Süruri, 1983: 33). 1789 yılında padişah olan III. Selim'in, bir zamanlar dünyanın en mükemmel ve en modern ordusu olan ancak 17. yy'dan itibaren bozulmaya başlayan ve ıslahı da mümkün olmayan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine Nizâm-ı Cedîd ordusunu kurması için görevlendirdiği kişilerden biri olan Kadı Abdurrahman Paşa, Anadolu'da yaptığı çalışmalarla başarılı olmuş, hatta Nizam-ı Cedid ocağına bağlı askerlerle Anadolu'da ve Rumeli'de pek çok ayaklanmayı bastırması ve neticede Sultan III. Selim'in takdirini kazanmıştır (Uzunçarşılı, 1971: 249-302). Ancak 1807 yılında Kabakçı Mustafa önderliğinde toplanan isyancılar Nizam-ı Cedid ocağının kaldırılmasını istemişler, III. Selim de çok kan akacağı düşüncesiyle isyanı bastırma yoluna girmemiş ve âsilerin isteklerine uyarak 1807 yılında Nizam-ı Cedid'i kaldırmıştır. İsyancıların istekleri III. Selim'in tahttan indirilip yerine IV. Mustafa'nın geçmesine kadar varmış ve nihayet III. Selim tahttan indirilip yerine IV. Mustafa geçmiştir (Nalbantoğlu, Ankara Üniversitesi, 2008: 59-61). Karşı hareketle IV. Mustafa'yı tahttan indirip yerine 1808 yılında II. Mahmut'u tahta geçiren Alemdar Mustafa Paşa, Konya'ya dönmüş olan Kadı Abdurrahman Paşa'yı İstanbul'a davet etmiş ve Nizam-ı Cedid projesini yeniden canlandırmasını istemiştir. Bu amaçla İstanbul'a gelen Kadı Abdurrahman Paşa muhaliflerin yeniden isyan etmesiyle Edirne üzerinden doğduğu yer olan İbradı'ya kaçmıştır. Yeniçerilerin Nizam-ı Cedid'in en önemli destekçilerinden biri olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın cezalandırılması konusundaki ısrarlarına karşı koyamayan II. Mahmut, Kadı Abdurrahman Paşa'nın yakalanması için fermanlar çıkarmış ve nihayet Ocak 1808 yılında yakalanarak iki oğluyla birlikte idam edilmiştir (Ak, 2010: 28).

Babası Ali Sürûri Paşa (1827-1890), Kadı Abdurrahman Paşa'nın torunudur. O da Alanya'nın İbradı kasabasında doğmuştur (Sürûrî, 1983: 34). Ali Paşa Antalya'da medreselerde okuyup icazet aldı. Önce müderris, sonra da kadı oldu (Gövsâ, 1933: 1478). Rusçuk, Konya ve Tuna kadılıklarında bulundu (Sürûrî, 1983: 34). II. Abdülhamit döneminde kadılıktan sonra idare işlerine geçip önce kazasker sonra da vezirliğe kadar yükselmiş, Trabzon, Sivas ve Konya valiliğini yapmış bir devlet adamıdır. Sultan Abdülaziz'in ölmesinden sorumlu tutulan Mithat Paşa'yı yargılayan mahkemenin başkanlığını da yapmıştır.

Nazif Sürûri, devletin en üst kademelerinde görev almış böyle bir ailenin çocuğu olarak Hicri 1281 (m. 1861) yılında Antalya'da doğmuştur (BOA, 1281: 18/235). O da dedesi ve babası gibi geleneği bozmayıp hukukçu olmakla beraber (Sürûrî, 1983: 34) edebi yazıları ve şiirleri ile meşhur olmuş değerli bir şair ve yazardır. Muhtelif gazete ve dergilerde epeyce düzgün yazıları ve şiirleri neşredilmiş (Gövsâ, 1933: 1478), hukuk, edebiyat ve ahlâk konularında pek çok kitap kaleme almıştır. Ahlâkî açıdan insanların nasıl davranması gerektiğini söyleyen, ahlâkî öğütler veren kimseler ahlâkçıdır (Poyraz, 2007: 18) ifadesine uygun olarak Nazif Sürûrî yazmış olduğu İslam ahlâkı ile ilgili eserleriyle de yaşadığı dönemin İslâm ahlâkçılarından biri olarak kabul edilir. Nitekim Osmanlı döneminde yazılan ahlâk risalelerini ele aldığı makalesinde Erdem, Nazif Sürûrî'yi Terbiye-i İslâmiye'den alıntı da yaparak İslâm ahlâkçıları arasında gösterir (2000: 42).

Nazif Sürûrî Antalya'da doğmakla beraber babasının görevlerinden ötürü İstanbul'a giderek daha sonraki hayatının neredeyse tamamını İstanbul'da geçirmiştir. İlk eğitimini özel hocalardan alan Nazif Sürûrî daha sonra Gülhane Mekteb-i Rüşdiye-i Askerîye'ye girerek burada fenni ilimleri tahsil etmiş ve buradan şehâdetnâme (diploma) almıştır. Üç buçuk sene kadar Bayazid Camisi müderrislerinden İsmâil Efendi'nin derslerine katılmıştır. Burada Arapça'nın başlangıç ilimlerini öğrendikten sonra özel hocalardan ulûm-u âliye (alet ilimleri: gramer, sarf, nahiv, belâğat, mantık gibi dersler) ve ulûm-u â'liye-i Arabiyye (dîni ilimler: Tefsir, Kıraat, Hadis, Marifetullah, Fıkıh, Kelâm ve Ahlâk gibi dersler) derslerini almış ve ayrıca Farsça da öğrenmiştir. Hesap ilmi, Coğrafya ve Tarih okumuştur. Nazif Sürûrî Türkçe, Arapça ve Farsça'ya aşina olup bu dillerde hem yazıp hem de konuşabilen bir aydındır. Bu dillerin yanında Fransızca da öğrenmiştir

(BOA, 1281: 24/1). Sonuç olarak, Nazif Sürûrî'nin bir taraftan mekteplerde örgün eğitimle, medrese hocalarından ve özel hocalardan da özel derslerle hem temel dini ilimleri hem de Arapça, Farsça ve Fransızca gibi dilleri tahsil ettiği ve küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim alarak yetiştiği görülmektedir. Bu durum mektepli-medreseli ayrımını ortadan kaldırmakta, modern mektep eğitimi ile klasik medrese eğitimini birlikte alarak o dönemin müslüman aydın bir kişisi olmaktadır.

Nazif Sürûrî dedesi ve babası gibi Osmanlı Devleti'nde çok önemli görevlerde bulunmuştur. Henüz 18 yaşındayken h. 1298 (m.1879) yılında Adliye Mektubi Kalemî²'ne stajyer memur olarak başlamıştır (BOA, 1281: 24/1). Müderrislik rûsuna³ sahip olan Nazif Sürûrî'nin bu hakkı h.1298 (m. 1880) yılında müderrislik rûsundan Mülkiyeye çevrilmiş ve kendisine Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Mütemâyizi⁴ verilmiştir (BOA, 1298: 12/19). Hicri 1303 (m. 1884) yılında Âmedi Divân-ı Hümayun Kalemî Halifeliği⁵'ne tayin olmuştur (BOA, 1303: 982/77501). Aynı yıl içerisinde Amedi Kalemî Dördüncü Sınıf Halifeliği'ne atanmıştır (BOA, 1303: 982/77525). Divân-ı Hümayun halifesi iken İkinci rütbeden Nişan-ı Mecidi⁶ verilmiştir (BOA, 1315: 135/1315). Hicri 1318 (m. 1900) yılında kendisine “Altın imtiyaz madalyası”⁷ verilmiştir (BOA, 1318: 227/1318). Hicri 1319 (m. 1901) yılında Şûrâ-yı Devlet⁸ azalığına tayin oldu (BOA, 1319: 1388/1319). Hicri 1320

² Mektubî Kalemî: Bakanlıklarda ve valiliklerde yazı işlerini gören kalemin adıdır. Kalemin başında bulunan kişiye “ Mektupçu” veya “ Mektubî” denilirdi (Pakalın, 1983: II/639).

³ Müderrislik rûsu: Rûs, Arapça baş manasına gelen re'sin çoğuludur. Medrese tahsilini bitirenler mülazım (stajyer) olurdu. Yedi senelik mülazemet müddetini bitirenler imtihana girer, başarılı olanlar müderrislik rûsuna haiz olur ve medreselere müderris olarak tayin olurlardı (Pakalın, 1983: III/71).

⁴ Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Mütemâyizi: Mülkî rütbelerden biridir. 1845 yılında ihdas olmuştur. Mütemâyizlere “izzetlû” lakabı kullanılır, resmi günlerde kendi özel kıyafetlerini giyerlerdi. (Pakalın, 1983: II/639).

⁵ Âmedi Divan-ı Hümayun Halifesi: Bâb-ı Âli'deki Vükela meclisinden ve devlet dairelerinden gelen kağıtlar üzerine padişahın iradesine muhtaç olanları yazan, hazırlayan ve padişaha arz eden, padişahın gelen iradeleri kaydeden ve ait oldukları dairelere tebliğ eden dairedir. Odanın âmirine “Âmedi-i Divân-ı Hümayun”, katiplerine de “Âmedi Kalemî Hulefası” denilirdi (Pakalın, 1983: I/56-57).

⁶ Nişân-ı Mecidî: İlk olarak Sultan Abdülmecit tarafından 1852 yılında ihdas edilen ve 1922 yılına kadar verilen beş rütbesi olan nişandır (Pakalın, 1983: II/695), (Gündüz, 2011: 135)

⁷ İmtiyaz madalyası: İlk defa 1883 yılında ihdas olunan, devlet ve memlekete sadakat, şecaat, istikamet gösterenlere, millete faydalı bir şey icat edenlere ve gönderildikleri yerlerde iktidar ve ehliyet gösteren memurlara verilen, altın ve gümüş olmak üzere iki çeşidi bulunan madalyadır (Pakalın, 1983: II/64) Ön yüzünde Osmanlı arması, arka yüzünde ise “Devlet-i Aliye-yi Osmaniye'ye fevkalade şecaat ve sadakat ibraz edenlere mahsus madalyadır” yazıyordu (Gündüz, 2011: 130)

⁸ Şûrâ-yı Devlet: Sultan Abdülaziz devrinde idarî yargıyı müstakil olarak yürütmesi ve idarî konularda danışmanlık yapması amacıyla 1868 yılında kurulan devlet teşkilatıdır (Mutaf, 2002: 599), (Karal, 1977: 144-150)

(m.1902) yılında kendisine “Rütbe-i bâlâ⁹” verilmiştir (BOA, 1320: 281/1320). Hicri 1325 (m. 1907) yılında da “Murassa’¹⁰ Nişân-ı Âl-i Osmani¹¹” ihsanı verilmiştir (BOA, 1325: 3144/235781). Aynı yıl Şûrâ-yı Devlet Heyet-i Muvakkate Temyiziyye ve Riyaseti’ne atanmıştır (BOA, 1325: 1461/1325). H. 1326 (m. 1909) yılında Şûrâ-yı Devlet azalığından emekli edilmiştir (BOA, 1326: 3463/259722). Divan-ı Harb-i Örfî tarafından alınan kararla h. 1327 (m. 1910) yılında mahkeme dahi edilmeden Midilli’ye sürgün edilmiştir (BOA, 1330: 4052/303899). Eşi Fâika Hanım’ın uzun uğraşları sonucunda affedilip memleketi İbradı’ya dönmesine izin verilmiştir (Sürûrî, 1983: 34).

Nazif Sürûrî başta Malumat Mecmuası olmak üzere birçok dergide edebiyat, hukuk ve ahlâk alanlarında yazılar yazmıştır. M. 1896 ve 1897 yılında Malumat Mecmuası’nda çıkan yazıları şunlardır: 33-34. Sayılarda Edebiyat bölümünde bazı şairlerin şiirlerine nazireler (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 66), 30. sayıda “Tebrik-i Viladet-i Hümayun” başlıklı manzumu (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 491), 37. sayıda “Bahar! Bahar!” başlıklı bir şarkısı (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 498), 40. sayıda Sâl-i Ferhunde Fal bölümünde “Tarih” yazısı (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 502), 42. sayıda Kısım-i Nisa bölümünde “Hanımlara Ta’lim-i Kitâbet” başlığı ile yazısı (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 506), 49-50. Sayılarda Mütferrika bölümünde “İyâd-ı Mefâhir-i Milliye-i Osmaniye” başlıklı yazısı (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 513), 66. Sayıda Edebiyat bölümünde “Osmanlı Lisanının Ta’mim ve İstikmâli” başlıklı yazısı (Kaloğulları, Gazi Üniversitesi, 2008: 94), 63. Sayıda Kısım-i Nisâ bölümünde “Sekekin Abdülfettah Efendi” başlıklı yazısı (Kaloğulları, Gazi Üniversitesi, 2008: 471), 75. Sayıda Edebiyat bölümünde Şeyh Abduh Şirazi’den “Kırk Beyitte Nahv” yazısının tercümesi yer almıştır (Kaloğulları, Gazi Üniversitesi, 2008: 491). Malumat Mecmuası 1895 yılında 27 sayılık Hanımlara Mahsus Malumat dergisini yayımlamıştır. Nazif Sürûrî bu dergide

⁹ Rütbe-i Bâlâ: Farsça yüksek, âli, üst, boy manalarına gelen bâlâ, Osmanlı Devleti’ndeki mülkî rütbelerden biridir. İlk defa h. 1262 yılında ihdas olmuştur. Önceleri sadece vükelâya mahsus olup nadiren verildiği halde daha sonraları farklı kimselere hatta memur olmayanlara dahi verilmiştir (Pakalın, 1983: I/150).

¹⁰ Murassa’: Kılıç, nişan gibi şeyler cevherle süslenir ve bu tür süslenmiş olanlara murassa’ kılıç, murassa’ nişan denilirdi (Pakalın, 1983: II/582).

¹¹ Nişân-ı Âli Osmani: İlk defa Sultan Abdülaziz zamanında 1862 yılında ihdas olunan nişandır. En çok II. Abdülhamit zamanında kullanılmıştır. (Pakalın, 1983: II/695).

kadınlara ilişkin yazılar yazmıştır (www.kadinmuhendisler.org 07/09/2015). Haftalık olarak çıkmaya başlayan bu dergide Nazif Sürûrî'nin kaleme aldığı “Hanımlara ta’lim-i kitâbet” başlıklı bir yazı dizisi yayınlanmıştır. Bu yazı dizisinde konuşma ve yazı dilinin ayrımı, dilbilgisi kuralları, çeşitli yazı biçimleri örnekleriyle işlenmiştir (Toska, 1994: 132).

Nazif Sürûrî Ticâret-i Bahriyye Mektebi’nde öğretmenlik de yapmıştır (Sürûrî, h. 1334: 1).

1919 yılında kurulan İngiliz Muhipleri Derneği’nin kurucuları arasındadır (www.tbmm.gov.tr 27/08/2015).

Nazif Sürûrî’nin Zînetü’l-Kelâm adlı eseri o dönemde okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur (Çalışkan, 2011: 112). Yazmış olduğu pek çok eserin gelirini hazineye bırakmıştır.

Güftesi Nazif Sürûrî’ye ait olan ve pek çok sanatçı tarafından Hüzzam makamında seslendirilen bir dörtlüğü de vardır www.turksanatmuzigi.org (07/09/2015):

Sabrımı gamzelerin sihr ile târâc edeli
O güzel gözlerinin nûruna yandım ezeli
Acı, öldürme ki kalbimde hayâlin yaşasın
Yeter ey gözleri sevda dolu esmer güzeli

Nazif Sürûrî’nin eşi Fâika hanımefendiden bir kız beş erkek evladı olmuştur. Manzume adındaki kızı daha 16 yaşındayken ince hastalıktan vefat etmiştir. Oğulları Yusuf, Osman, Celal, Lütfullah ve Ali Sürûrî’dir. Osman Sürûrî babası ve dedesi gibi hukukçudur fakat diğer çocukları tiyatrocu olmuştur (Sürûrî, 1983: 9).

Nazif Sürûrî İstanbul’da vefat etmiştir. Vefat tarihi ile ilgili resmi bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak torunu Gülriz Sürûrî, hayat hikâyesini anlattığı anı kitabında, annesinin üç yaşındayken vefat ettiğini fakat kendisinin bunu 6 yaşındayken öğrendiğini, dedesi Nazif Sürûrî’nin annesinin ölümü ile ilgili olarak kendisini teselli ettiğini, dedesinin ölümünden sonra da okula başladığını, dedesinin Kurban Bayramı’nın birinci gününde vefat ettiğini ifade ediyor (Sürûrî, 1983: 19-38). Sonuç olarak Gülriz Sürûrî 1929 tarihinde doğduğuna göre Nazif Sürûrî’nin 1936 yılında Kurban Bayramı’nın birinci gününde vefat ettiği tahmin edilmektedir.

Nazif Sürûrî edebiyat, ahlâk ve hukuk alanında pek çok eser kaleme almıştır. Tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

Gencine-i Servet, İstanbul, 1311 (1895), Mihran Matbaası. 144 sayfa olan bu eseri ekonomi ile ilgilidir.

Dört Büyük Harika Dört Büyük vazife, İstanbul, 1339 (1923), Yeni Türkiye Matbaası. 15 sayfa olan bu eseri Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş dönemi ile ilgilidir.

İnsan ve Ahlâk, İstanbul, 1319 (1903), Seyid Mehmet Tahir Matbaası. Ahlâk ve Ahlâk İlmi ile ilgilidir.

Menâzır-ı Kalemîyye, İstanbul, 1310 (1894), Kasbar Matbaası. 64 sayfa olan bu eseri Hukuk terimleri ile ilgili bir Hukuk sözlüğüdür.

İzahlı Hukuk Usûlü Muhakemeler Kanunu, İstanbul, 1927, Ahmet Kamil Matbaası. 167 sayfadan oluşan bu eser hukukla ilgilidir.

Şerh-i Kanûn-i Tâbi'iyet, İstanbul, 1324 (1908), Şirket-i Mürettibiye Matbaası. 58 sayfadan oluşan eser Vatandaşlık Hukuku ile ilgilidir.

Terbiye-i İslâmiyye, İstanbul, 1326 (1910), İkdâm Matbaası. Araştırmamızın konusunu da oluşturan ve 87 sayfadan oluşan bu eser İslâm Ahlâk'ı ve İslâmî Eğitim ile ilgilidir.

Ticaret-i Bahriyye Kuyudat ve Çırakçı Mektebi Âlisi Ticaret-i Bahriyye Kanûn-i Tedrisatı, İstanbul, 1900. Mahmut Bey Matbaası. 99 sayfadan oluşan eser Deniz Ticareti Hukuku ile ilgilidir.

Zînet'ül-Kelâm, İstanbul, 1306 (1890), Mahmut Bey Matbaası. 39 sayfadan oluşan eserin konusu: Söz sanatı, güzel konuşma ve Osmanlıca dilbilgisi hakkındadır.

Son Fırsat, İstanbul, 1334, Keteon Matbaası. 30 sayfadan oluşan eser Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş devrini konu almaktadır.

Mecmua-i Ma'lumât-ı Adliye, İstanbul, 1312, Kasbar Matbaası. 84 sayfadan oluşan bu eser Usul Hukuk ve Kanun, Osmanlı Devleti Hukuku ve anayasası ile ilgili dergilerdir.

Numune-i Edebîyât-ı Adliye, İstanbul, 1309, Mahmut Bey Matbaası. 110 sayfadan oluşan eser edebiyatla ilgilidir.

Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiyye, İstanbul, 1315 (1898), Tahir bey Matbaası. 23 sayfadan oluşan eser hilafetle ilgilidir.

Cemâl-i İcmal, İstanbul, 1304, Karabet ve Kasbar Matbaası. 32 sayfadan oluşan eser Farsça ile ilgili olup eserin dili Osmanlıca'dır.

Mev'iza-i Ma'lumât, İstanbul, 1316, Tahir Bey Matbaası. 30 sayfadan oluşan bu eser İslâm ilmihali niteliğindedir. Toplam 508 sayfadan oluşan ve çeşitli konuların ve yazarların yer aldığı büyük bir kitabın bir bölümünü oluşturmaktadır.

Miftâh'ul-Bedâyi', Maârif Nezareti tarafından basılmasına izin verilen bu eser elimizde mevcut olmadığı için içeriği ile ilgili bir bilgimiz yoktur.

Mi'yâr'ul-Eş'âr

Yukarıda isimlerini vermiş olduğumuz eserler matbu' olup pdf formatında ulaşabildiğimiz ve bir kısmını elde ettiğimiz eserlerdir. Fakat son iki eser Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivi, Şûrâ-yı Devlet Sicil-i Ahval İdaresi'nin 24 numaralı dosyasındaki Nazif Sürûrî ile ilgili olan belgede geçmektedir. Bu iki eserle ilgili bunun dışında bir bilgiye ulaşmadık.

II. BÖLÜM

TERBİYE-İ İSLÂMİYYE’NİN TRANSKRİPSİYONU

TERBİYE-İ İSLÂMİYYE
EŞER
NAZİF SÜRÛRÎ
MA‘ ÂRİF NEZÂRETİ CELİLESİNİN 31 KÂNÛNİ ŞÂNÎ
SENE 323 TARİHLİ VE 409 NUMARALI RUÛŞATNÂMESİNE HAİZDİR

DERSA‘ ÂDET - AĞDAM MATBA‘ ASI
1326

Bilütfihi Te‘âlâ, sâye-i fuyûdatvâye-i hazreti hilâfetpenâhîde munteşir olan ba‘zı âşâr-ı nâcizâneme ‘ilâveten ümmühât-ı kütüb-i İslâmiyyeye mürâca‘at ve hayli tettebbu‘ ve gayretle “Terbiye-i İslâmiyye” ‘ünvânıyla bu risâleyi de imlâ ve hakk-ı hümayûn-i hazret-i veliyyi ni‘met-i a‘zamiyede isticlâb-ı da‘vât-i hayriyye ümniyye-i mebrûresiyle hâşılâtını dâru’l-hayr-i ‘âlîye teberru‘ ve ihdâ eyledim.

برک سبزست تحفه درویش Berk sebzest tuhfe-i dervîş
چه کند بینوا همین دارد Çe koned binevâ hemîn dâred¹²

Ceme‘ ahu

20 Zilhicce Sene 325

Nazîf Surûrî

¹² Dervîşin hediyesi yeşil bir yapraktır
Ne yapsın elinde olanı budur

Bismillâhirrahmânirrahîm

Cenâb-ı Rabbi'l-‘ Âlemîne hamdû şenâ-yı bî pâyân ve peygamber-i zîşânımız şahibu hülki ‘ azîm Efendimiz Hâzretlerine şalât ve selâm-ı firâvân, âl ve aşhab-ı kirâmına zülâlî rızâ ve rahmet-i ilâhiyye hemîşe feyz-i efşân olsun. Âmîn.

آدمی دارد صفات مشترک	Âdemî dared sıfâtı moşterek
صورتش حیوان، معنایش ملک	Sûrateş hayvânî, ma’nâyeş melek
هم بصورت وصف حیوانی دروست	Hem besûrat vasfı hayvânî derûst
هم بسیرت وصف انسانی دروست	Hem besîret vasfı insânî derust ¹³

Hikmet-i bâlîga-i sübhâniye îcâbınca insan şıfât-ı müştereke, ya‘nî şûret-i hayvaniye ve ma‘nâ-yı melekiye ile maḥlûḳ ve mevşûf olup şıfat-ı şûriyei hayvâniyesi ya‘nî cism-i zâhirîsi, a‘zâ ve cevâraḥi ve yiyip içmesi ve yürüyüp gezmesi gibi şeyler hayvânât-ı sâirede daḥî mevcuttur. Faḳaṭ leṭâfeti cihetiyle ferîştehâne olan şıfât-ı ma‘neviyesi, ya‘nî nefsi nâtîḳa, ‘akıl ve idrâkî, hayvânât-ı sâirede bulunmayıp yalnız insana maḥşûşdur.

Biiznillâhi’l-Meliki’l-Mennân satḥ-i arṣa ḳademnihâde-i ğurbet olan benî beşerin ḥayât-ı şûriyesi ilcâsıyla, ekl, şurb, telebbüs, germ ve serdden teḥaffuṣ mişillû gûna gûn ihtiyâcât-ı zarûriyyesi olduĝu gibi, nefsi nâtîḳa ve ‘akl ve idraki delâlet ve sevâîḳiyle ḥayr ve şer, nef ve zararî tercîḥ ve tefrîḳa muḳtedir, ḥaz ve nefretle müteḥassis ve nîk ve bedden müteessir olması ḥasebiyle, tarîḳ-i ma‘îşet ve emr-i mu‘âşeretde yekdigeri beyninde ba‘zı gûnâ ihtilâfât ve müşkülât teḥaddüş etmekle bunun te’lîf ve tesviyesi ayrıca bir zarûret teşkil etmiş ve binâen ‘aleyh ihtilâfât vâḳı‘anın bertaraf edilmesi ve evlâd-ı Âdem’in birbirinden ḥoşnud ve âzâde-i nizâ‘ bûd nebûd olabilmeleri ve ma‘nâ-yı insaniyyete lâıḳ şûrette yaşamaları için herkesin ḥaḳḳa râzı olması ve nefesine kerîḥ ve muzirkân şey’i diĝerine yapmaması

¹³ İnsan ortak özelliklere sahiptir
Zâhiri hayvan, bâtını melek
Görünüşte hayvansal vasıfları vardır
Manevi olarak insana ait vasıfları vardır

ve nefsi vâhideden mahlûk olduğunu bittefekkür kıyâs-ı nefis ile mu'âmele ve hareketde bulunması kavâ'id-i esâsiyye-i ahlâkiyyesi vaz' edilmiştir.

Demekki nev' i insanın hilkati i'tibariyle iki şıfatı ve bu şıfatların başka başka ihtiyâcât ve zarûriyyâtı olup, cism-i hayvâniyyenin me'kûlât ve meşrûbât ile, rûh-u insâniyyenin gıdâ-yı ma'nevî olan fezâil-i ahlâkiyye ile tağaddiye ve terbiyesi bi't-ıtab' i lâzım gelmiş ve onun için ebu'l-beşer Hâzreti Âdem 'aleyhi's-selâma ba'zı evâmîr ve menâhî ile beraber uşûl-ü muâşeret ve terbiye-i insâniyye hakkında şuhuf-i 'aşere ihsân olunmuştur.

شیر و قند و نان و لحمست قوت تن	Şîro kando nâno lehmet kût-i ten
قوت جان هم نور حق، خوی حسن ¹⁴	Kût-i cân hem nûr-i Hakk, hoy-i hasen

Min kıbeli'r-Raḥmân, benî Âdem'in terbiye ve ıslâhı için ihsân buyurulan Şuhuf-i Şerîfe'den başka Ülü'l-'Azm peygamberân-ı zîşâna şerefvurûd eden Tevrât, Zebûr, İncîl-i Şerîf'de bervechi bâlâ insanın şî'âr-ı 'ubûdiyyet ve ma'nâ-yı insâniyyete çesban şûrette Hakk'a 'ibâdet ve halk ile hüsn-i istînâs ve mu'âşeret edip tahşîl-i rızâ-yı Mennân ve istikmâl-ı sa'âdet-i dû cihân eylemesi fermân buyurulmuştur ki kütüb-i şerîfe-i mezkûrenin bugün mevcûd olmayan aşılılarından kaç' i'n-naẓar nesh-i hâzırasında bile bu yolda hayli naşâyih-i ḥasene ve mevâ'iz-i müeşşire müşâdef-i inzâr olmaktadır. Me'a zâlik, yeryüzüne munteşir olan evlâd-ı Âdem'in vakten ba'de vaktin bir çok şu'be ve aqsâma ayrılmış olmaları ve bunca akvâm, edyân, mezâhib-i muhtelif meydana gelerek her birinin günâ gûn ihtilâfâtı rû-nemûn olduğu hâlde yalnız bir noktada, ya'ni ahlâkiyatda müttehid kıldıkları zâhirdir. Nitekim biri dünyanın bir köşesinde, diğeri öbür köşesinde bulunan ve aralarında lisân, memleket, cins, milliyetce nice nice fark ve tefâvütler mevcûd olan iki âdem yahut iki kavim arasında müttehiden ve müteḥâbilen yalancılık menhî ve

¹⁴ Süt, şeker, ekmek ve ettir beden azığı
Hem Hakk'ın nûru hem de güzel ahlâktır rûhun azığı

maḳdûḥ, toḡruluk mebrûr ve memdûḥ, kezâlik sirḳat memnû‘, istiḳâmet meşḳûr ve meşrû‘, cebânet ma‘yûb, şecâ‘at müstaḥsin ve mergûbdur. Bundan vâzihan anlaşıyor ki, Rabb’ül-‘Âlemîn bir olduḡu gibi, insanın insanlığını tekmîl ve dâreynde şalâḥ ve sa‘âdetini tahşîl eden fezâil-i aḥlâkiyye ve uşûl-ü terbiyyenin de esâsı birdir. Ḥallâḳ-ı Vahîd, cihân-ı eşref-i maḥlûḳâtından olan benî Âdem’e iki vazîfe-i aşliyye tevdi‘ ve iḥsân buyurmuşdur. İfâde-i sâbıkâmızı tevzîḥan tekrar ederiz ki, bunun biri kullarının Zât-ı Ecell ve E‘lâ-yı Rububiyyeti’ne ‘ibâdet, diğeri efrâd-ı beşerin yekdiğeri ḥuḳûḳuna ri‘âyet ve ḥüsn-i mu‘âşeretle ‘ümrân-ı ‘âleme sa‘y ve ḥidmetlerinden ‘ibaretdir.

Yukarıda beyân olunduḡu üzere Şuḥuf-i Şerîfe-i Semâviyye’de ve Tevrât ve Zebûr ve İncîl-i Şerîf’de olbâbda ḥayli aḥkâm ve evâmir ve menâḥî mübellaḡ ise de kütüb-i muḳaddese-i semâviyyenin efdâlî ve şerâyi‘-i ilâhiyyenin câmi‘-i ekmeli olan Kur’ân-ı ‘Azîmu’s-Şân’da Ḥaḳḳ’a ‘ibâdet ve ḥalk ile istînâs ve mu‘âşeret ḥaḳḳında manşûş olan evâmir ve menâḥî ve aḥkâm-ı ‘âdile-i ilâhî, cümlesinin ekmel ve etemm ve aḥkemi olup insanın sa‘âdet-i dâreyne nâiliyyetini biḥaḳḳın bâdî ve min külli’l-vücûḥ enfe‘ ve hâdîdir. Çünkü Cenâb-ı Mevlâ, Ḥabîb-i Muḥterem biḥemtâsı Ḥatemu’l-Enbiyâ, Muşliḥ-i yegâne-i ḥalk-i Ḥuda, Peyḡamber-i Ḳudsîşânımız (sas) Efendimiz Ḥazretleri’ni, nazm-i mübîninde “Ḥulukun ‘Azîm”¹⁵ vaşf-ı güzîn-i ‘âli’l-‘âliyle tavşîf buyurmuş ve zât-ı aḥseni’l-ḥuluk Ḥazreti Risaletpenâhîleri daḥî, min kıbel’ir-Raḥman, mekârim-i aḥlâḳı tetmîm için ba‘ş buyurulduḡlarını bildirmişlerdir. Kur’ân-ı Kerîm’de ve Eḥâdîş-i Seniyye-i Nebî-i ‘Alîm’de, aḥlâḳ-ı ḥasene ḥaḳḳında cidden ḥiredfezâ-yı ûli’l-elbâb ve sezâ-yı teḥmîdât-ı bîḥesap nice evâmir-i celîle ve veşâyâ-yı cemîle manşûş ve muşarraḥ olup mûcibât-ı şerîfe ve muḳteziyyât-ı münîfesi ile taḥalluḳ ve ‘amel olunduḡu ḥâlde Cenâb-ı Ḥudâ-yı Mütē‘âl’ın, rızâ-yı ḳudsiye-i şamedânîsi ve Fahr-i Kâinât ‘aleyhi ecmelü’t-Taḥiyyât Efendimiz’in ḥoşnûde-i cenâb-ı nübüvvetpenâhîsi tahşîl kılınarak dünyevî ve uhrevî iḥsân ve îltâf-

¹⁵ Kalem, 68/4

1 semâviyyeye iktirân-ı müyesser olacağı ve Me‘âzallâh-ı Te‘âlâ hilâfı takdîrinde dâreynde ‘azâb ve ‘ikâb çekileceği muhakkaktır. Sertâser hakikat-ı mutlakâ ve hikmet-i nâtîka olan ahkâm-ı İslâmiyye mûcibince ‘ibâdullâhın, zât ve şîfât-ı Hakk’dan sonra hakk-ı zâtî tanımları ve hukûk-u yekdiğeri mürâ‘at etmeleri me’mûrun bihtir. Mevlâ-yı Müt‘âl’ın Zât-ı Ecell ve A‘lâsına ‘ibâdetle ‘acze-i ‘ibâdînin hasbi’l-beşeriyye vukû‘ bulacak haţâ ve nokşanlarını mahz-i lütfi ve kerem-i Rabbanîsiyle ‘afv ve gufrân buyuracağı ahsen-i me’mûl ve meczûm ise de ‘ibâdın birbirleriyle olan hukûk ve mu‘âmelâtında haţâ ve takşîrleri vukû‘unda ehadühümâ âherden bi’z-zat mes’ûl ve nâil-i ‘afv olmaları beyinlerinde istihlâl hukûka menû‘ ve merhûn bulunuyor. Bununla beraber İslâmiyet’de bâtın ve zâhirin selâmeti ve tahâreti emr olunur. Selâmet-i bâtın, selâmet-i niyet ve hüsnî niyet demek olup insanın kalbinde kötülük hissi olmaması demektir. Peygamber-i Zîşânımız Efendimiz Hazretleri “Mü’minin hüsn-i niyeti hüsn-i ‘amelinden hayırlıdır” buyuruyorlar. Benî nev‘inden bir kimse hakkında hayırlı bir şey düşünmenin ‘indallâhi mûcib-i ecr ve şevâb oluyor. A‘mâl ve ef‘âlâ çirk-i riyâ te‘ârız melhûz olduğu hâlde, hüsn-ü âmâl ve niyâtın şâibe-i riyâdan ‘ârî olduğu beyân buyuruluyor. Zâhirin selâmeti ve tahâretine gelince; bu da Şerî‘at-ı İslâmiye’de emr olunduğu vecihle Hakk’a ‘ibâdet ve hukûk-u halka ri‘âyet ve hilâfindan mücânebet ile hâsıl ve bervech-i mebsût selâmet-i bâtın ve zâhire mazhar olan Cenâb-ı Rabb’il-‘Âlemîn’in lütf ve ‘inayet-i lemyezelisine nâildir. İnsân, ebnâ-yı nev‘i hakkında bu veche ile hüsn-ü niyet ve hüsn-ü mu‘âmele ve hareketle me’mûr olduğu gibi kâfe-i mahlûkât hakkında da hak ve inşâf üzerine müesses bir fikr-i şahîh-i sâlim ittihâzıyla mükellefdir. Lütf-i mahz-i ilâhî olarak kendine râm olan ve ekli helâl ve mübâh kılınan hayvânât hakkında rıfk ile mu‘âmele edip gerek zebh ve eklerinde ezâ ve ifrât etmemek, gerek bi’z-zât rûkûb ve tahmîl-i eşkâlde hayvânın takatını mülâhazadan dûr tutmayarak ‘adâlet etmek vazîfesiyle muvazzaftır. Şerî‘at-ı ‘âdile-i İslâmiyye’de beyn’en-nâs münâfert ve huşûmet memnû‘dur. Kimse kimsenin şahsına ve hukûk ve ‘alâik-i zâtîyesine tokûnamaz. Hatta fikren bile bir biri

kağkında sū-i tefekkür ve niyette bulunamaz. Kendi haqqında vuḳû‘unu istemediği ve maḥzûz olmadığı bir ḳavl ve fi‘ilin başkaları haqqında îḳâ‘ını taṣavvur câiz değildir. Her ḳavl ve fi‘il ve ‘amelinde aḥkâm-ı şer‘at-ı celîleye tevessül ve temessük ile şîrât-ı müstaḳîm haqqında bulunmak ve bu vecihle maḥâsin ve mekarim-i aḥlâkiyyeyi bihaqqın hâiz insân olmak gerekdir. Binâen ‘aleyh insanın evvel emirde dîndâr olması lâzımdır. Fezâil-i aḥlâkiyyenin üss’ül-esâsı ve sernâme-i pertev efzâsı diyânetdir. Dîn ve aḥlâḳ tev’emdir. Dîndâr olan zât, aḥlâḳ-ı fâzıla ile mevşûf ve müzeyyendir. Mütedeyyîn olmayan kimse aḥlâḳ-ı ḥaseneden maḥrûmdur, ‘âlem-i insâniyyet için bir uzv-u mesmûmdur. Çünkü ḳalbi, sernâme-i ḥükm-i celîleye aḥlâkiyye olan Meḥâfetullâh’dan ḥâlîdir. Bi’t-ṭab‘ ebnâ-yı nev‘ine mazarratdan mütevaḳḳî olamaz. Dîn haqqı tanımayan, Haqq’dan ḳorḳmayan, Ḥâlîḳ-ı ‘Azîm ve Râzîḳ-ı Kerîm’ini bilip ḥamd ve şükür etmeyen kimse, elbette ḥuḳûḳ-u ḥalkî tanımaz, ḳadr-i insâniyyete ri‘âyet etmez. Kendi haz ve hevâ-yı nefsânîsinden ḡayrı maḳṣat ta‘ḳîb eylemez. Dîn, evlâd-ı Âdem’i kâmbîn eder. Şehrâh-ı diyânet, mevşîl-i gülzâr-ı sa‘âdetdir. Beşerin bâdî-i selâmeti dîndir. Şîrâze-i intizâm-ı cihân o ḥabl-i metîndir. Envâr-ı diyânetle münevver olan ḳalplerin ḥissiyâtı ferîştehânedir. Merd-i diyânet-i şî‘ar, Cenâb-ı Haqq’ın ‘Alîm ve Semî‘ ve Başîr olduğunu mülâḥaza ve i‘tibâr ile aḳvâl ve ef‘âl ve ḥareketini tehzîb ve ta‘dîl eyler.

از پی آن گفت حق خود را علیم

تا نیندیشی فسادى تو ز بیم¹⁶

Ez pey-i ân goft-i Hakk Hod râ alîm

Tâ neyendîşî fesâdî tu ze bîm

Merd-i mu’tekid, ḥuşûl-u ni‘metle, yûsr ve sürûrunda Ḥâlîḳ-ı ‘Azîm’üş-Şân’ına ḥâmid ve şâkir; hengâm-ı ‘usr ve miḥnetinde ümîd-i luṭf-i kerem-i Rabbânî ile müteselli ve şâbir olur. Ekâbir-i ‘ulemâ-yı İslâmiyye’nin beyân buyurdıkları üzere, mütedeyyîn olan kimsenin kizb, nemîme, sırḳat, redd-i faḳîr, kesr-i ḳalb

¹⁶ Hakk’ın sözünü bilmeye koyul

Ta ki bir fesadın korkusundan endişe duymayasın

mişillü ahvâl-ı seyyieye ictisârı mülâhaza olunamaz. Zîra kâfe-i a‘ mâl ve ef‘ âlını Hakk Te‘âlâ’nın bilici ve görücü olduğuna ve hasenât muķâbilinde ķat ķat ihsân ve ‘inâyet ve seyyiât için azâb ve ‘ikâb ile mücâzât buyuracağına inanmış ve kesb-i yakîn etmiştir. Bu âdemden iyilikden başka bir şey beklenemez.

ای برادر عابد دیندار باش	Ey berâder-i âbid dindâr bâş
چشم بینش برگشا هشیار باش	Çeşm-i bîneş bergoşâ hoşyâr bâş
نعمت دین شد نصیب روح تو	Ni‘met-i dîn şod nasîb-i ruh to
قدر آن نعمت بران ابرار باش ¹⁷	Kedr ân ni‘met ber ân ebrâr bâş

Fi‘l-haķîķa diyânet, min‘el-ezel naşîbe-i rûh olmuş bir ni‘met-i girânķıymetdir.

İlcâ-yı hevâ-yı nefsânî ile firîfte-i dâm-ı şeytânî olup rûh-u kudsiyeti semîri o ni‘met-i celîle-i ezeliyyeden hicrân ve maķrûmiyete uğratmak ne belâdır.

‘Ulvi kudret ve sümûv hikmet-i Rabbâniyesi ile incâl-ı âdemi muşt-i hâkdan ‘âlem-i vucûda getirip ni‘met-i bî bahâ rûh ile tekrîm ve i‘zâz ve ĥad ve ĥesaba gelmez elķâf-ı celîleye mazhariyetle mes‘ûd ve mümtâz buyurmuş olan Vâcibu Te‘âlâ ve Tekaddes Ĥazretleri’ne tâ‘at ve ‘ibâdet ve hemîşe ‘arz-ı şükrân ve maķmidet mişillü vezâif-i muķaddese-i ‘ubûdiyeti câmi‘ bulunan fazl-ı mübîn-i diyânetten bî naşîb olan bed baķtâne şıfat-ı fâķire-i insaniyetin isnâdı ģayr-i câizdir.

‘Ale‘l-huşûş kendi Ĥâlķ-ı Müte‘âl ve Rezzâķ-ı Zü‘l-Celâl’ının şırât-ı ģüzîne tâ‘at ve ‘ubûdiyetinde bulunmayan, ya‘nî naşîbe-i kudsiye-i diyânetten behremend olamayanların ebnâ-yı nev‘a karşı hiçbir vecihle ģayır ve ĥasenâtı olamayacağı ve ĥatta dâ‘iye-i şurûr ve mazarrât olacağı emr-i bârizdir. Binâen ‘alâ zâlık, Cenâb-ı Mâlik’il Mülķ, rızâ-yı aķdes-i rubûbiyetini taķşîle sa‘y ve i‘tinâ ve aķkâm-ı şer‘at-ı muķahhara mûcibince üzerine tertib eden vezâif-i ‘ubûdiyeti ĥüsn-i îfâ etmek ve bu

¹⁷ Ey âbid kardeş dindâr ol
Gören gözünü aç uyanık ol
Din ni‘meti ruhunun payı oldu
O ni‘metin kadrini bil iyilerden ol

sâyede sa‘âdet-i dâreyne nâil olmak ve her hal-ü kârda ihrâz-ı nîknâm eylemek isteyenlerin mütedeyyîn ve müttakî olmaları lâ büddedir.

18 فاز من ظفر بالدين Fâze men zafera bi’d-dîn

BARGÂH-I KUDSİYYET PENÂH HİLÂFET-İ MU‘AZZAMAYA ŞADÂKAT VE MUṬÂVA‘AT

Mebne-i Te‘âlâ Hâdi-i şırât-ı haq, bâdi-i necât-ı halk olan diyânet-i celîle-i İslâmiyye mûcibince zıll-i zalil mülk’il-‘alâm halîfe-i Cenâb-ı Seyyid’ül-enâm Efendimiz Hâzretlerine inkiyâd ve muṭâva‘at ferâiz-i seniyye-i dîniyyeden olup Hâzret-i Mevlâ-yı Mûte‘âl Kur’an-ı Kerîm’inde “Eṭi‘ullâhe ve eṭi‘ur-rasûle ve uli’l-emri minküm” buyurmuşdur.

Hâzreti Mâlik’il-Mülk’ün hikmet-i semâviyye ve irâde-i ezeliyyesi üzere ehl-i İslâm’ın ilâ kıyâm’is-sâ‘a bir merci-‘i ‘ulvî ve merkez-i kudsi-i kavîye irtibât-ı dâimîleri lâzım gelip her ferd-i müslimin o maḳâm-ı mübârek ve ‘âlîye ilticâsı vecîbeden olmağla heyet-i ictimâ’iye-i İslâmiyye bir muḳtezâ-yı hikmet-i bâliḡa-i şamedâniye imâm’ul-mü’minîn ve halîfe-i Rasûl-i Emîn Efendimiz Hâzretleri’nin hâkpâ-yı ‘ulyâ-yı mülûkânelerine râbıta-i bâsiṭa-i diyânetle bende ve tâbi‘ olmuşlardır. Kitâb-ı Mübîn-i İlâhî muḳtezâ-yı ‘âliyesince bu tâbi‘iyyet ve merbûtiyeti ol ḳadr-i muḳkem ve müsellemdir ki, ehl-i tevḥîd ve îmânın gerek dâr-ı dünyâya â‘id umûr ve mu‘âmelatda, gerek ‘âlem-i âhirete müte‘allık ṭâ‘ât ve ‘ibâdâtta maḳâm-ı muḳaddes-i hilâfetin emr ve re‘-yi kudsiyesine ihtiyaçları der kâr ve nitekim tafşîlâtı kütüb-i şerîfe-i dîniyyede naḳşıtırâz i‘zâz ettiği âşikârdır. Zât-ı hilâfetsimât Efendimiz Hâzretleri esâs maşûn’il-indirâs-i İslâm’ın hârisi ve hâmîsi ve ümmet-i mes‘ûde-i Muḥammediye’nin muḳtedâ-yı ‘âlisi olup aḳkâm-ı celîle-i şer‘iyyenin muḥâfaẓa ve tenfiẓ ve iḳâmesi min ‘indillâh yed-i müeyyid-i

18 “Asıl kazanan dinde kazanandır”

hümâyunlarına mevdû‘ ve ‘âmme-i ehl-i İslâm, sâye-i semâpâye-i yezdâniyede müstazıll ve mecmû’dur.

Faḥr-i kâinât ‘aleyhi ecmel’iş-şalât Efendimiz Ḥazretleri’nin eḥâdiş-i nebeviyyelerinde, ḥalîfe-i a‘zam-ı İslâm’a itâ‘at ve inḳiyâdın Cenâb-ı Bârî Te‘âlâ’ya ve Rasûl-ü Ekremi’ne itâ‘at ve inḳiyâd demek olduğu taşrîḥ ve du‘â-yı ḥayr-ı mülûkâneleri sebeb-i ğufrân olacağı tebsîr buyurmuşlardır. Sulṭân’ul-müslimîn zıll-i Rabb’il-‘âlemîndir. Her kim ona itâ‘at ederse Ḥaḳḳ Te‘âlâ ona ikrâm buyurur.

Her kim ihanet eyler ise Ḥaḳḳ Celle ve ‘Alâ ona ğaḏab ve ‘uḳûbet eder. İslâm ile sulṭân’ul-müslimîn tev’emdir. İslâm esâs-ı dîndir. Sulṭân-ı müslimîn onun ḥâfız ve ḥârisidir. Ona ḥiyânet eden ḍalâlette kalır ve ona şadâkat ve ḥüsn-ü ḥidmet eden, hidâyet ve sa‘âdete nâil olur. Meâl ve müfâd-ı hikmet-i nihâdî ol-babtaki eḥâdiş-i şerife-i Nebeviyye’dan me’ḥuz ve müstenbat olmağla fermân-ı İlâhî ve emr ve beyân-ı Cenâb-ı Nübüvvetpenâhi muḳteziyât-ı ‘âliyesi üzere maḳâm-ı ḳudsiyet-i ittisam, ḥilâfet-i kübrâya ‘arz-ı ta‘zîm ve muṭâva‘at ve dâima rızâ-yı ‘ulyâ-yı mülûkânelerini tahşîle cehd ve ğayret ve du‘â-yı ḥayr-ı ḥilâfetpenâhîlerini tertîl ve tilâvetle dünyevî ve uhrevî ihrâz-ı feyz ve ref‘at-i aḳdem vezâif-i ‘ubûdiyet ve nişâne-i bihterin-i ḥüsn-ü ḥulk ve sîrettir.

از یمین عرش امین میکند روح الامین Ez yemîn-i arş âmîn mîkoned Rûhul-Emîn
چون دعای پادشاه ملک و ملت میکنم¹⁹ Çon duâyı pâdişâh-ı mülko millet mîkonem

EV LÂDIN PEDER VE MÂDER VE MU‘ALLİMİNE ḲARŞI VAZÎFELERİ

İslâmiyet’de peder ve mâder ve üstâda karşı ezhâr-ı kemâl-ı muḥabbet ve arz-ı kâlâ-yı muṭâva‘at ve ḥürmet emr olunmuşdur. Cenâb-ı Mevlâ-yı Mûte‘âl Ḳur’an-ı

¹⁹ Âmin diyor Rûhul-Emîn arşın sağından
Mülkün ve milletin pâdişahına dua ettiğim zaman

Kerîm’inde müte‘addid muvâza‘ada evlâdın vâlideynine muhabbet ve hüsni mu‘âmele ve muţava‘atını müekkeden fermân buyurmuşdur. Hatta bir âyet-i kerîmede “Allâh-u Te‘âlâ’ya ‘ibâdet edin, şirk etmeyin, vâlid ve vâlidenize ihsân eyleyin” buyurularak peder ve mâdere muhabbet ve muţava‘atın Zât-ı Ecclî E‘lâ-yı Ehadiyyete ‘ibâdet ve şirkten mücânebet mertebesinde ehemmiyet ve elzem olduğu bildirilmiştir. Tefâsir-i şerîfede “Ve lev size kerîh gelen bir şeyi görür ve muţtar olursanız da ânâ ve bâbânıza en ednâ bir kelime-i nâ hoşnûdî olan “üf” ile bile muķâbeleda bulunmayınız. Daima kavli-lîn söyleyiniz. İtâ‘at ediniz. Hakklarında du‘â-yı rahmet tilâvet eyleyiniz. Yâ Rabbi! Bunlar bize hâl-i sağırimizde şefkat ve terbiye ve şalâhımıza gayret eyledikleri gibi sen de râhimeyne va‘d-i celîlin olan rahmet ve ihsân ile onları mesrûr buyur diye hayır du‘âda bulununuz, vâlideyninize şükür etmelisiniz, vâlideniz sizi hâl-i zaaf-ı iştimâli ve zahmet-i muzâ‘afa haliyle nice müddet karnında taşıdı, ba‘dehu nice âlâm ve ezâ çekerek toğurdu, sütüyle besledi. Bunları tefekkür ve kendilerine teşekkür eylemelisiniz. Huķûķ-u vâlideynden tolayı rûz-i ‘azîm-i hisâbda size muķâsebe ederim” diye fermân-ı kudsiyet-i ‘üvân-ı ilâhî şerefvarid bulunduğu tafşîl olunuyor.

Eb-i müşfik-i mü’minîn Cenâb-ı Rasûl-i Emîn Efendimiz Hâzretleri “Rızâ-yı kibriyânın tahşîli, rızâ-yı vâlideynin tahşîline mütevakkıfdır. Cennet tahte aķdâm-i ümmühâtdadır. Ma‘âzallâh ‘âķ-ıl-vâlideyn, müsteħakkı nâr-ı ceķîmdir. Barr’ıl-vâlideyn vâsıl-ı ni‘am gülzâr-ı na‘îmdir, ‘âķ-ı vâlideyn bû-yi dîlcû-yi behîştî bu‘de-i atvelden bile istişmâm edemez. Peder ve mâderinin elini, yüzünü hâlişan ma‘al ihtirâm takbîl eden kimseye nâr-ı cehennem te’sîr etmez, onun telessüm ve takbîl-i hâlişanesi âteş-i dûzaķa hicâb olur. Vâlidinize itâ‘at ve ta‘zîm ve vâlidenize hüsni hîdmet ve tekrîm ediniz. Vâlideynin du‘âsı, du‘â-yı Cenâb-ı Nebî gibidir. İnkisâr-ı hâţır ile bed du‘âlarından ziyâde hâzer eyleyiniz” buyurmuşlardır. Kezâlik kendisinden ahz ve tahşîl-i ‘ilm ve ma‘rifet kılınan üstâd ve mu‘allime peder ve mâder kadar, belki onlardan ziyâde mürâ‘ât ve tekrîmât olunması ve her hâlde hakk-ı üstâdın gözetilmesi tavsiye edilmiş ve mübârek fem-i dürr-i nişâr Hâzret-i

Nebevi'den müderris ve mu'allim hakkında “ Hayr'ul-âbâ” telkîb-i bedi' ve tağlîb-i belîği şerefşâdır olarak öz pederlerden ziyâde onların lâzım'ür-ri' âye olunduğu tenbîh kılınmıştır.

Bi izn-i Hüdâ bize ta'lîm-i 'ilm ve 'irfân eden mu'allimin rûh meşâbesinde olan envâr-ı ma'rifeti îşâl ve ilkâ ve bu vecihle kâdr ve şerefimizi i'lâ eylediği mûlahaza olunarak işbu ni'met-i cihân-ı kıymetin şükrünü edâ ve hemîşe haklarında hayır du'â ve kemâ yelîk vecîbe-i hürmet ve ta'zîmi îfâ vecâibden ve ma'âzellâh-i Te'âlâ onların kesr-i kulûb-i nazîfeleri meşâibden olmağa gerek ebeveyn, gerek üstâd ve mu'allimîn haklarında Kur'ân-ı 'Âzîm'üş-Şân ve emr-i celîl-i Nebî-i Zîşân mûcibâtınca mu'âmele ve hareket kılınıb, 'indillâh ve 'indi Rasûlillâh ve 'indi'n-nâs me'cûr ve meşkûr ve iki cihânda mes'ûd ve mesrûr olmağa çalışmalıdır.

Şadr-i İslâm'da bir âdemin kıstâs-ı hulk ve sîreti, peder ve mâderi ve üstâdı hakkındaki mu'âmelâtı idi. Şabbân-ı islâmdan birinin hîn-i tehhül ve izdivâcında erkek ve kız tarafından tezkiye ve tahkîk-i hulk ve sîretine şuru' olunub ma'lûb olan bir takım evşâf-ı merdî ve hamasetle beraber, başlıca vâlideyni ve mu'allimi câniblerinden nâil-i rızâ ve hoşnûd olup olmadığı ve onlara muhabbet ve mu'âvâ'atı ne mertebede bulunduğu sorulur ve haşâil-i mesrûde-i mergûbeyi hâiz olduğu anlaşıldıkda o gencin iyi âdem olduğuna hüküm ile emr-i mesnûn nikâh icrâ kılınırdı. Demek oluyor ki âbâ ve ümmühâta muhibb ve mutî' olmak fazîleti, mi'yâr-ı haşâil-i kerîme ve ser nâme-i fezâil-i insâniyedir. Nitekim “Vâlideynine hayrı olmayanın kimseye hayrı olmaz” darb-ı meşel-i hekîmânesi bu esâsa mübtenîdir.

Peder ve mâderin seven insân

Hakk'ın ihsânına olur şâyân

Hakk-ı üstâd ve vâlideyni gözet

Olayım dersen mazhâr-ı ihsân

PEDER VE MÂDERİN EVLÂDA VE AKRABAYA KARŞI VAZİFELERİ

Peder ve mâderin ekâbir-i ‘âilenin evlâd ve akrabâya karşı vazîfeleri büyük kitapları tıduranak kadar çokdur. Bu risâlede vezâif-i mezkûrenin cümlesini beyân edecek değıliz. Yalnız esâs ve kavâ‘id-i mühimmesinden bahş edeceğız.

Cenâb-ı Rabb’ül-‘Âlemîn mehd-i cihânı silsile-i âbâ’ ve evlâdıyla tezyîn ve âbâdı benî beşeri ħubb-i şemere-i fuâd ile ħidmeti idâme-i nesle i‘dâd buyurmuş ve el’minnetüllâhi Te‘âlâ bu luţf-i ħakîm-i lem yezeli, ‘iyâl-ı benî âdemin bâdî-i devâm-ı tenâsülü olmuştur.

Ķalb-i ebeveynde, nûr-i muĥabbet-i evlâdın leme‘ânı müyesser ve ħiss-i rahm ve şefkat cilvegeer olmasaydı, ‘aczi tâm ile kademniĥâde-i ‘âlem olan etfâl-i yekrûze-i beşer, tulû‘iyle beraber ufûl eder ve toğıdukları gibi heder olup giderdi. Bizzât kesb ve taĥşîle muĥtedir oluncaya kadar onların bakılıp beslenmesi ne mertebe düşvâr ve ‘âdetâ taĥammülgüdâz bir bâr ettiğı tefekkür olundukda, o vazîfenin seve seve ifâsı için Ĥazreti Lem Yelid ve Lem Yûled’in ef‘ide-i nâse bahş-i iĥsân buyurduğı ħiss-i muĥabbet ve şefkatin büyüklüğü ve fevâid-i lâ tuĥşâ-yı ictimâ‘iyesi tezâĥür eder. Eimme-i kirâm ve ekâbir-i ‘ulemâ-yı İslâm, babalara evlâdı ĥakķında bir fikir vermek için mâziye ircâ‘-ı nazarla âbâ-i eslâfî ve kendi ‘aczi tufûletleri ĥalinde ĥimâye-i peder ve âğûş-i mâderde geçirdikleri hayatı taşavvur ve bugünkü ĥallerine bi iznillâh-i Te‘âlâ onların sebep olduklarını taĥattur etmelerini tenbîĥ ederler ve ba‘dehu istikbâle tevcihle ber muĥtezâ-yı kânûn-i lâ yetegayyer er ve geç kendilerinin daĥî güzere olup yerlerine çocuklarının kâim olacaklarını teemmül ve ona göre ĥüsn-i tedbîr ve terbiyeye tevessül etmelerini tavsiye eylerlerdi ki esâsen Cenâb-ı Ĥüdâ-yı Cihân-ı Âferî’nin evâmîr-i ĥudsiye-i erĥamânesine ve Seyyidül’Ümem Peyğamber-i Mu‘azzamamız Efendimiz Ĥazretleri’nin eĥâdîş-i seniyye-i ĥazret-i ĥakîmânelerine müstenid olan beyânât ve tenbîĥât-ı mesrûdenin sa‘âdet-i ‘iyâl-ı âdemi tanzîm için ne büyük bir ders-i ĥikmet olduğı bâhirdir. Faķat Ķitâb-ı Ĥakîm-i Muţlak’da evlâda muĥabbetin vechi

muḳayyed olup muḥabbet-i şûrîyye maḳbûl ve marzî deĝildir. Fi'l-ḥaḳîḳa, ebeveynin oĝluna, kızına muḥabbeti öpüp okşamak gibi şûrî şeylerle ta' bîr ve taḥsîn olunamaz. Hatta bu yolda kuru sevgiden zarar görölür. Rasûl-i Rabb-i Raûf Efendimiz Ḥazretleri veledi, cennet şükûfelerinden bir şükûfe buyurdıkları cihetle âni istiḣmâmde edeb ve Cenâb-ı Ḥâlik'a ḥamd ve ṣenâ gerektir. Ḳademiñhâde-i dâr-ı cihân olan çocuĝun ilk âşina-yı cânı ve ḥâmî-i ṭabî'îsi peder ve mâderdir. Ma'sûmçuĝazın ilk gördüĝü ve tanıdığı insan onlardır. Nevzâdın ḥayrı ve şerri valideynine 'aiddir. Taĝziye ve terbiyesi onların uhde-i ḥamiyet ve şefḳatlerine mevdû' en mühim bir vazîfedir. Ana ve baba, tıfl-ı ma'sûmun sıḥḥat ve selamet-i mâddiye ve ma'neviyesine ḥâdimdirler. Beden za'îfini te'sir-i germ ve serdden ve te'âruz-u emrâz ve dertten şıyânet ve ḥüsn-i taĝdiyesine, şarf-i naḳdîne-i himmetle mâddeten iyi yetişmesine ve kezâlik şafvet-i bâtınasını sirâyet-i sûi ahlâḳdan muḥâfaẓa ve envâr-ı maḥâsin-i ḥulḳiye ve 'ameliye ile kemâ yelîḳ tenvîr ve terbiye edip iyi âdem olmasına ĝayret ederler. Yoksa kuru sözle evlât sevilmez. Din-i Mübin-i İslâm'ın emri, peder ve mâderin evlâdını bervech-i mebsûṭ ḥimâye ve ḥüsn-i ta'lim ve terbiye etmesi merkezinde olup Cenâb-ı Ḥaḳḳ Ḳur'ân-ı Kerîm'inde nefsinizi ve ehli, evlâd-ı 'iyâlinizi nârdan şıyânet ediniz buyurmuştur. Nâr-ı âḥiretten viḳâye, aḥkâm-ı şerî'at-ı ĝarrâya temessük ve ri'âye ile müyesser olur. O halde de âteş-i miḥen-i dünyâdan ḥalâş ṭabî'îdir. Çünkü aḥkâm-ı dîn-i mübîn nev' i insanın dû cihânda selâmet ve sa'âdetini kâfildir. Zât-ı Eşref Ḥazret-i Nebvî, müteaddid eḥâdîṣ-i şerîfelerinde: “Ebeveynin evlâdı üzerinde ḥuḳûḳu vardır. Evlâd, ebeveyne vedî'adır. Vedî'a-i Rabbânî olan evlâdın ḥüsn-i terbiyelerine, sıḥḥat ve 'âfiyet-i vücûdiyelerine ve sûi ahlâḳdan muḥâfazalarına bakmak vazîfedir. Bakılmazsa günah olur” buyurmuşlardır. Kütüb-i Şerîfe-i İslâmiye'de meştûr olduĝu üzere 'ilm ve dîn ve dünyayı çocuklara ta'lim etmek veya ettirmek pederlerin üzerine müretteb ḥaḳdır. Bu ḥaḳkın 'adem-i îfâsı rûz-i âḥirette muḥâsebe ve 'ikâbı mûcib olur. Edeb-i âmûz-i cihân, eb-i müşfik-i ehl-i îmân Peyĝamberimiz Efendimiz Ḥazretleri: “Veledini ḥüsn-i terbiye ve te'dîb eden vâlid ḥayırlıdır. Onun bu 'ameli

taşaddukdan ziyade ecr ve meşûbâtı bâdîdir. Hayırlı evlâd pederî olanlar ba‘del-vefât, veledlerinin a‘mâl-ı şâlihâsından hisşeyâbdırlar” buyurmuşlardır. Kütüb-i şerîfe-i fıkhiyede ebeveyne teveccüh eden hûkûk-u evlâd bervechi tafşîl-i bast ve îrâd olunmuş, hâk-ı velâyet, hâk-ı infâk, hâk-ı hadâne, hâk-ı redâ‘, hâk-ı şıyânet-i emvâl ‘ünvanlarıyla gerçekten ‘ağıllara hayret verecek derecede rikât ve mükemmeliyet-i tâmmeyi hâiz faşılarda ebeveynin vezâîfi ta‘yîn ve beyân kılınarak ‘âile-i beşerin esbâb-ı sa‘âdeti tehiyye ve te‘mîn edilmiştir. İmdî ahkâm-ı mezkûreye tevfiқан evladın şıyânet ve ta‘lîm ve terbiyet-i mütehattime, zimmet-i übüvvet ve ümmiyyet olmağla kalbinde bihâk-ın evlâd muhabbeti olanlar kendilerine vedî‘a-i ilâhî bulunan çocuklarının evvel emirde; muhâfaza-i şihhat ve ‘âfiyetleriyle beraber dîn-i mübînin evâmîr ve menâhiyesini, şâniyen; ‘ulûm-i ma‘ârif ve şanâyî‘-i nâfi‘ ayı, şâlişen; âdâb-ı mu‘âşeret-i İslâmiyye’yi onlara ta‘lîm ve tefhîme bezl-i cehd ve ikdâm ve bu vechle iki dünyada kesb-i mes‘adet ve ihrâz-ı nîknâm etmelidirler. Furkân-ı ‘Azîm-i’l-Burhan-i İlâhiyede nice âyât-ı kerîmede âbâ-i eţfâl ve evliyâ-yı şığârın ‘uhdelerine vâcib olan hûkûk-i mühimme beyân buyurulmuş, ezcümle hûkûk-i şığârın ve huşûşan hûkûk-i eytâmın kemâl-ı ihtimâm ile şıyânet ve muhâfazası müekkeden emr olunup, ma‘âzallâh şığâr ve eytâmın hûkûkuna ‘adem-i ri‘âyet ve emvâlından ve lev zerre miqdârı ızâ‘a ve ahza cür’et olunur ve haklarında cevri ve cefâ kılınırsa, rûz-i âhirette Cenâb-ı Kâdir Zül-Celâl’ın mütecâviz-i hak ve kâsir-i kalb hakkında en şiddetli ‘azâb ile mücâzât buyuracağı mansûş bulunmuşdur. Eğer şığâr ve eytâm iyi bakılır, hûkûku ve malları tamamen muhâfaza olunur ise, işbu ‘ameli hayr ve şâlihîn a‘mâl-i şâlihâ-i sâireden ziyâde ‘indillâhi makbûl ve merd-i şıyânetkâr ve emânetşîârın nâil-i ahsen-i me‘mûl olacağı tebşîr kılınmıştır. Habîb-i Hüdâ Şefî‘-i rûz-i cezâ (sas) Efendimiz Hazretleri’nin ehadîs-i şerîfelerinde “Küçüklerimize merhamet ve büyüklerimize ri‘âyet etmeyen bizden değildir. Her kim bir yetîmi sever, okşar, şıyânet ederse Cenâb-ı Rabb’il ‘Âlemîn onu dâreynde mükerrrem ve kâmbîn buyurur. Derûnunda tatyîb ve ikrâm olunmuş bir yetîm bulunan hâne, Cenâb-ı Rabb’il-beytin ‘inde ehabb-ı büyûtdur. Bir yetîmi

livechillâhi ereninden öpüp hoşlayan, revâyih-i cânfezâ-yı cinânı istişmâm eder” tebşîrât-ı celîlesi şerefvâridir. Hele hüsn-i ta‘lîm ve ta‘alluma ve ‘ilmin ‘ulüvv ve şân ve kadrîne dâir vârid olan teblîgât-ı belîğa ve âşâr-ı seniyye, hadd ve ihşâdan bîrûn olup bir çocuğa dîn ve dünyâsına ‘âid ‘ulûm ve ma‘ârifden ve lev bir kelime ve bir cümle öğretken kimsenin ‘indillâhi nice mükâfât-ı celîleye nâil buyurulacağı ve mâlda buhliden ziyâde ‘ilmde ve ta‘lîm ve tedrîsde buhlun fazîh ve mezmûm olduğu ve eţfâlin ta‘lîm ve terbiyeleri vecâibden bulunduğu baş ve beyân olunmaktadır. İnsân kendi ebnâ ve benâtına bervecch-i mebsût himâyet ve şıyânet ve rahm ve şefkatle me‘mûr olduğu gibi akrabâ ve müte‘allikâtına dahî muhabbet ve şefkat ve nuşretle me‘mûrdur. Kitâb-ı Mecîd-i Şamedâniye’de şıla-i erhâm emr olunduğu mişillü şâhib-i risâlet ve ma‘den-i ‘ilm ve hilm ve hikmet Efendimiz Hâzretleri dahî vaşl-i erhâm için ba‘ş olundum buyuruyorlar. Şıla-i rahmin ma‘nâsı akrabâ ve ta‘allukâtını ferâmûş etmeyip tefak্কud ve ziyaret ve elden geldiği mertebe nuşret ve mu‘âvenetdir. Şıla-i rahm sebebiyle insanın ‘ömrü ve malı bereket bulur. Kâtı‘-i rahm olan kişi gülzâr-ı na‘îmden ba‘îd olur, buy-i ‘anberîn-i rızvânı koklayamaz meâl-i münîfesinde ehâdîs-i şerîfe-i Hâzret-i Muştâfavî mervîdir.

Behcet’ül-Ahlâk’da mestûr olduğu üzere Cenâb-ı İzed Müte‘âl, enbiyâ-yı ‘izâmdan Hâzreti Musa (‘aleyhi’s-selâm)’a akrabâ-yı nübüvvetpenâhiyelerine iyilik etmesini fermân buyurup, nebi-i müşârûn ileyde ne gûnâ yapılsa muvâfık-ı rızâ-yı Mennân olacağını istîzân edince, akrabâdan gâib olanlara selâm ve du‘â ve hâzır olanlara şıla-i rahm ve ‘atâ ve aşhâb-ı yesâr ve iktidardan bulunanlara ri‘âyet ve şenâ edilmesi hakkında hitâb-ı ‘izzet-i şerefpîrây vurûd olmuştur. Şıla-i rahm’in ‘ulüvv kıymetini gösteren diğer bir hadîs-i şerîfde: “Rahmin, ‘arş-ı azametpenâh-ı şamedâniyede mu‘allağ durup: İlâhî! Beni vaşl edeni vaşl et ve kat‘ edeni kat‘ buyur” diye niyâzda bulunduğu beyân buyurulmuştur ki olbâbda başka söz îrâdına hâcet bırakmaz. Mihr-i Münîr-i Risalet Efendimiz Hâzretleri’nin Ümmet-i Muhammediyelerine: “Sizin hayırlınız ehli ve ‘iyâline hayırlı olandır” buyurdukları ma‘lûm olup insanın ehli ve ‘iyâline hayrı ise, onların tatyîb-i kulûbuna bezl-i mesâ’î

ile beraber şıla-i rahm vazîfe-i memdûhasını îfâ ve elden geldiği kadar zü'l-kurbâya mu'âvenet ve 'atâ ve tahşîl-i 'ilm ve 'irfan eylemelerine i'tinâ iledir. Ednâ mülâhaza ile şu hâl ve 'amelin, 'âlem-i insâniyete toğrudan toğruya hayır ve menfa'at demek olduğu ve Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın bu mişillü kavâ'id-i metîne ile medeniyet-i 'âlemi teşkil eylediği anlaşılır. Elhamdülillâh 'alâ Dîni'l-İslâm.

KOMŞULUK HAKKI

Komşu ve komşuluk hakkı nazar-ı İslâm'da ehemmiyet-i 'azîmeye hâizdir. Sûre-i Nisâ'da beşinci cüz-i şerîfede, akrabadan ve akrabanın gayrı komşulara rıfk ve merhamet ve irâde-i hayr ve def'i zararlarına hizmet ve mu'âvenetle mu'âmele-i cemîle emr olunduğu gibi, fahr-i risâlet Peyâmîr-i Kudsî Sîretimiz Efendimiz Hazretleri yevm-i kıyametde, en evvel muhâsebe ve muhâkeme olunacak iki komşudur. Dârdan evvel câr lâzımdır. Ya'ni iskân ve ikâmet için insana muhtâca hâne ve mesken elzem olduğu hâlde ondan evvel iyi komşunun elzemiyeti beyân buyuruluyor ki mertebe-i kadr ve kıymet-i cârî mübellağ ve muvazzâhdır. Câri müslim-i zû rahm, câri müslim, câri müşrik üç derece i'tibâriyle şâhib-i hukuğdur. Her biri hüsn-i mu'âşeret ve 'inde'l-iktizâ yekdiğere mu'âvenet, ve lev ednâ mertebe olsun ezâ ve nâ hoşnûdiyeden mücânebet ile mükellef ve mes'uldür, buyurmuşlardır. Kur'an-ı Kerîm-i Şamedâniye'de, sûre-i Mâ'ûn'da konu ve komşu ve sâirenin birbirinden 'âriyyet olarak ba'zı eşâs ve levâzım-ı beytiye taleb eylediklerinde vermeleri ve taleb-i vâkı'î red ile vermeyenlerin ducâr-ı azâb olacakları manşûşdur. Cenâb-ı Erham'ur-râhimîn, kimsenin kimseyi rencide etmemesini ve hukuğ-u yekdiğere tecâvüz ve tahattî eylememelerini fermân buyurmuş ve bu fermân-ı ilâhiye tevessül ve inkıyâd edenlerin mazhar-ı ihsân ve gufrân; ve hilâfında hareket eyleyenlerin ducâr-ı 'ikâb ve hüsrân olacaklarını müekkeden beyân ile vezâif-i

memdûha-i medeniyeyi bildirmişlerdir ki komşuluk hakkının bu meyanda hâiz olduğu fazl ve rahcen müstağne-i ityândır.

Memâlik-i İslâmiye’de iki komşu yekdiğerinin mihrbânıdır. Mesken-i mülâşıklarının nigahbânıdır. Şer‘an komşu komşusundan şorulur, tezkiye olunur. Komşu komşuya hayır du‘â ve i‘tâ-yı selâm ve istifsâr-ı hâtıra ihtimâm ederler. Câr-ı mülâşık yâr-ı karîb ve şâdık-ı ‘izz olunur. Şayet bir iki gün teşâdüf olunmaz ve hânesinden çıktığı görülmez ise yoklanılır. Hasta ise ‘ıyâdet kılınır. Komşunun hastalığı hengâmında mu‘âvenetine şitâb-ı lâzimededen olub ‘ale’l-huşuş kendisinden başka hânesine bakacak kimsesi yoksa, hâcetine yardım edilir. Beyne’l-cîrân, buğz ve münâferat külliye mezmûm ve memnû‘dur. Ehadühüma âharin sürûr ve kederine iştirâk vazîfedendir. Olur olmaz hata ve nokşanlarına bakılmaz, hoş görülür. Hele komşunun ‘ayıbını istiğla‘ büsbütün münâfi-i ahlâk-ı İslâmiyye’dir. Komşunun hânesine getirdiği eşya ve erzaka nazar etmemek, ‘alel-huşûş câr-ı mülâşık ve muğâbilin hânesi harîmine bakmamak, ma‘âzallâh-u Te‘âlâ sû-i nazarda bulunmamak, ruşsatı olmaksızın hânesine ve bağçesine girmemek, ‘indel-iktizâ envâl-ı yekdiğeri şıyânet eylemek, cenazesinde hâzır bulunmak, lede-l-hâce müşkilini is‘âf ve âsânk, şıbyân ve eţfâlına mu‘âmele-i cemîle-i dilnüvâzı göstermek, ba‘zen hedâyâ-yı münâsibe vermek hûkûk-u meşrû‘a ve âdâb-ı latîfe-i mücâveretdendir. Ol-bâbdaki evâmir-i seniyye-i Hazreti Seyyidü’l-beşer teblîğan çihâr yâr-ı güzîn ve aşhâb-ı ‘ulviyet-i karîn ve eimme-i dîn-i mübîn efendilerimiz hâzerât-ı câniblerinden nice veşâyâ-yı hasene vârid olmuştur. Hûkûk-u cârî bervech-i mebsût gözetip mu‘âmelât-ı cemîle ile yekdiğere mu‘âvin ve müzâhir olanlar hakkında dünyevî ve uhrevî envâ‘-ı mükâfât tebşîr olduğu ve âtîde mûnderic-i beyt-i latîfede beyân buyurulduğu üzere câr-ı fakîre mu‘âvenet eden kimsenin gülzâr-ı cinânda Hazret-i şefî‘-i rûz-i cezâyâ komşuluk şeref-i ‘azîmine nâil olacağı mulâhaza kılınarak ona göre hareket ve iktisâb-ı feyz-i mes‘adet gerektir.

دستگیری گر کنی همسای درویشرا Destgîrî ger konî hemsâye-i dervîş râ
با پیامبر در جنان هم سایه بینی خویش²⁰ Bâ peyâmbër der cinân hemsâye bînî hîş râ

Ümmü'l-mü'minîn Hazreti 'Âişe (radıyallâhu 'anha) Efendimiz, bir gün Seyyidü-l-ümem (s.a.s.) Fahr-i 'âlem Efendimiz Hazretleri'nden "Hangi komşuya daha evvel mu'âvenet olunması lazım olduğu suâl buyurmalarıyla, en qarîb ve mulâşık komşudan bede' ile beyne-l-cîrân yekdiğere meveddet ve mu'âvenet hâtır-ı nevâzı ve ri'âyet edilmesi " fermân-ı mekârim-i beyânını telâkki eylemişlerdir.

HUKÛK-U VE ÂDÂB-I ZEVCEYN

Bihiķmetillâhi'l-hakîm erkek ve kadın, zevc ve zevce kâşâne-i 'âlemin bâ' iş-i teessüs ve teşekkülü ve nev'-i benî âdemin vesîle-i zürriyyet ve tenâsülü olmuştur. Ebnâ-yı beşerin sa'âdet hâli bu iki aşlın hüsn-i i'tilâf ve imtizâcıyla hâşıl olub onun için Cenâb-ı Âferînde-i halk-ı cihân Nazm-i Mübîn'inde zükûr ve inâsın nefsi-vâhideden maḥlûk olduklarını bilerek meveddet üzere yaşamalarını ve kaṭ'-i erḥâmdan şâķınmalarını ve hüsn-i ḥulk ve ḳavl-i kerîm ve lîn ile mu'âşeret etmelerini fermân buyurmuştur. Sûre-i Kerîme-i Nisâ'da ve Sûre-i Münevvere-i Nûr'da ve Sûre-i Celîle-i Ahzâb'da zevceynin ḥukûḳ ve vezâifi ḥaḳķında aḥkâm-ı ḳudsiye-i ḥiredfezâ manşûşdur. Fil-ḥaḳîķa zevc ve zevcenin ber manṭûḳ fermûde-i rabbânî vedâd ve muḥabbet üzere ittihadları refah ve mes'âdet-i beşeriyei bâdi olub ebu-l-beşer Hazret-i Âdem (a.s.) ile ümmü-l-enâm Hazret-i Havvâ 'aleyhi'l-iḥtirâmın muḥabbet ve rağbet-i mecbûleleri bu üsse mübtenidir, binâberîn zevc ve zevcenin hüsn-i imtizâc ve i'tilâfları şahşî değildir. Toğrudan toğruya heyeti ictima'iyeye 'âid ve saridir. Onların ma'îşet-i şâfiye ve mu'âşeret-i ḥâlişalarından tevellüd edecek tıfl-ü nâzenin, mes'ûdiyet-i beşeriye denilen maḳşûd-u bihindir. Lihâzâ şerî'at-i

²⁰ Fakir komşuna yardımcı olursan
Kendini peygamberle cennette komşu görürsün

muṭahhara-i İslâmiye, beynel-zevceyn vâcibu'r-ri'âye bir çok hûkûḳ vâz' ve tedvîn etmiş ve tafşîlâtı kütüb-i muḳaddese-i dîniyyemizde mebsûṭ olan hûkûḳ-u mezbûreye ri'âyet edenlerin dâreynde mu'azzez ve kâmbîn olacağı tebşîr kılınmıştır. Zevc ve zevcenin şer'-i şerîfede ta'dâd ve beyân olunan ba'zî fazâiyih-i 'azîmeden gayrı ufaḳ tefek haṭâ ve nokşanlarından ṭolayı birbirlerinden tebâ'üd ve nefret etmemeleri ve her hâlde aḥkâm-ı şer'-i mübîne muṭâva'atla hoş geçinmeleri ve şabır ve teennî ile hareket eylemeleri şûret-i şariḥada emr buyurulmuştur. Nûr-u 'Arşillâh Peygamber-i Şefḳatpenâhımız Efendimiz Ḥazretleri'nin (s.a.s.), Ḥazreti 'Âişe radiyallâhu Te'âlâ 'anha Efendimiz'den menḳûl bir ḥadîs-i şerîf-i sa'âdetmeâbîlerinde mü'minlerin îmân cihetinden ziyâde kâmilî, hûḳ-i ḥasen şaḥibi olan ve ehl-i 'iyâlî için lüṭufda bulunandır, buyurdıkları gibi Ḥazreti Tirmizî ve Ḥazreti Ebû Hureyre (radiyallâhu Te'âlâ 'anhüma) 'den menḳûl ḥadîs-i şerîf-i risaletpenâhilerinde daḥî "Sizin ḥayırlınız nisânınıza ḥayırlı olandır" tebliḡ-i bedi'-i raḥîmânesi şerefvâridir. Olbâbda daha bir çok evâmir-i seniyye mevcûd olup cümlesinde zevc ve zevcenin birbirine mücâmele ve ḥüsn-ü mu'âmele etmeleri ve ezâ ve cefâ eylememeleri fermân buyurulmaktadır.

Kütüb-i şerîfe-i İslâmiye'de zevc ve zevcenin küfüv, ya'nî birbirine uygun ve mütenâsip olmaları şart kılınmıştır ki bundaki ḥayır ve menfa'at, mertebe-i idrâk-i beşerden ḥâricdir. Bi'l-eṭraf ma'lûmât almak için ümmühât-ı kütüb-i fıkhiyeye mürâca'at olunmalıdır.

Zevceynin hûkûḳ ve vezâifine dair ekâbir-i 'ulemâ-yı İslâm'ın cem'i buyurdıkları ḥuṣûṣât ve mu'âmelât bervecḥ-i âti ḥulâṣa olunabilir: Zevc, zevcesinin nafaḳa ve kisvesini ḳadr-i ma'rûf üzere getirecek ve süknâsını tedârik ve istihzâr edecektir. Zevce de zevcinin ḳadr-i ma'rûf üzere getirdiḡi nafaḳa ve kisveye ve istihzâr eylediḡi süknâya ḳânî'a ve râziyye olacaktır. Zevce, zevcinin şer'-i şerîfe muvâfıḳ ve 'aḳıl ve ḥikmete muṭâbıḳ emir ve nehiyelerini ḥüsn-i istima' ve ḳabul edecektir. Zevc de zevcesine şer'-i şerîfe muvâfıḳ ve 'aḳla ve ḥikmete muṭâbıḳ emir ve nehiyde bulunacak ve güzel söz söyleyecektir. Zevce, zevcinin gözleri görecek

ve burnu şemm edecek eşyâ-yı kabîha ve revâyih-i kerîheden hânesini ve libâsını tathîr ve tanzîf edecek ve istirâhatla yatıp uyuması ve lezzetle yiyip içmesi için ‘alâ kadr’il-istiât’a diğkat ve i’tinâ ile hizmet-i beytiyesinde kuşur etmemeğe çalışacaktır. Zevc ve zevce yekdiğerinin muṭṭali‘ oldukları sırlarını, ya‘nî huşûsât-ı beytiyelerini hârice ifşâdan mücânebet eyleyeceklerdir. Zevc, zevcesinin diktiği libâsın ve pişirdiği yemeğin noğşanından ve lezzetsizliğinden bahş ile hâtırını rencide etmeyecek ve umûr-u beytiyede ziyâde tedkîk ve ta‘mîk ile zevcesini iz‘âc ve taẕyîkda bulunmayacaktır. Zevce, zevcinin malını telefden vikâye ve çocuklarını vâlidelik hissine lâayık şûretde hûsn-i terbiye ve himâye edip yiyip içmelerinin, yatağ ve libâslarının intizâmına bakacaktır. Zevc, zevcesinin peder ve vâlide ve sâir müte‘allikâtıyla görüşmelerine müsâ‘ade edecek ve ṭarafeyn yekdiğerinin akrabâ ve hîşânına mürâ‘âtta bulunacaklardır.

Zevc, zevcesini ferâiz-i dîniyyeyi ifâya teşvîk ve zarûriyyât-ı dîniyyeden bilmediği ma‘lûmâtı ta‘lîm ve hilâf-ı şer‘i ahvâlden men‘ ile me’mûr ve zevce dahî bervech-i mebsût ahkâm ve âdâb dairesinde zevcine itâ‘atle ‘indillâhi me’cûrdur.

Ahkâm-ı celîle-i şer‘iyye vecihle zevcesine bakmayan ve ezâ ve cefâ eden hâyılâz, uygunsuz erkek ve zevcine şuver-i meşrû’a üzere muṭâva‘at ve hûsn-i imtizâc ve mu‘âşeretden mübâ‘adet eden yaramaz huysuz kadın dû çâr-ı nefrîn olup her ikisi haklarında ahkâm-ı mücâzât-ı şer‘iye icrâ olunur.

من ندیدم در جهان جستجو	Men nedîdem der cihân costcû
هیچ اهلیت به از خلق نیکو ²¹	Hîç ehliyet beh ez halk nîkû

²¹ Arayış dünyasında görmedim
Daha iyi bir ehliyyet güzel ahlâktan

UĞUVVET VE MUĞABBET-İ İSLÂMİYYE

Ėur'ân-ı 'Azîmüş-Şân'da naşş-ı mübîn-i ilâhi ile fermân buyurulduğı üzere ehl-i islâmın cümlesi ihvân-ı yekdiğeri olub, işbu fermân-ı hikmet-i beyân-ı sübhânînin hükmi celfîli üzere Mekke-i Mükerreme'den Medine-i Münevvere'ye hicret-i seniyye-i nebeviyye sırasında Fağr-i Risalet (aley'is-şalâtu ve's-selâm) Efendimiz Ėazretleri'yle aşhâb-ı güzîn rıdvânullâhi Te'âlâ 'aleyhim ecme'in, beynlerinde tenmiyen 'akd-i Ėibâl-i uğuvvet buyurulmuş, ba'dehu 'âmme-i ehl-i islâmın beyninde revâtıb-i mesnûne-i dâderânenin ta'mîm ve tevşîkî müyesser olmuştur. Binâen 'aleyh herhangi cins ve kavim ve kabileden olur ise olsun ve dünyanın neresinde bulunur ise bulunsun kâfe-i ehl-i islâm birbirlerine karşı uğuvvet-i şamîme Ėissiyât-ı kerîmesiyle muttaşîf ve müteğassisdirler. Ėazreti 'Ömer ibn'ül-Ėaţţab (radıyallâhu Te'âlâ 'anhu) efendimiz işbu râbıta-i müteyemmine-i dâderânenin esâsını tezkâr eyledikleri sırada “Ėurbet-i şûriyye lağm ve demdir. Ėurbet-i ma'neviye rûğ ve nefsdır. Beynlerindeki fark-ı 'azîm ma'lumdur” buyurarak cümle ervâğ-ı tayyibe ve nufûs-i zekiyye-i islâmiyyenin nûr-u îmân ile birleşmiş olduğunu beyân buyurmuşlardır. Ėazreti Mevlânâ (kaddesellâhu sırrıhu'l-a'la) efendimiz:

دانی که بسیارست فرق Dânî ki besyârest fark
از آب و گل تاجان و دل²² Ez âbo gil tâ câno dil

nazm-i hikmet-i âmûziyle kelâm-ı 'âlî-i Ėazreti Fâruğ'ı tavzîğ ve

مؤمنان معدود لیک ایمان یکی Mü'minân ma'dûd lîk îmân yekî
جسمشان معدود لکن جان یکی²³ Cismişân ma'dûd lâkin cân yekî

²² Bil ki fark çoktur

Su ve çamurdan can ve gönüle gelinceye kadar

²³ Mü'minler sayılır fakat imanı tektir

Bedenler sayılır fakat canı tektir

Meşnevî-i mübârekeleriyle dahî mü'minlerin âncak cisim ve vücûd-u zâhireleri ma'dûd ve başka başka meşhûd ise de îmân ve cânı bir olduğunu taşrîh ettikleri cihetle bu bâbda söz söylemeye hâcet kalmamıştır.

Fi-l-hakîka nufûs-u mes'ûde-i islâmiyye, kelimetullâh'ın zımn-i celîlinde mecmû' ve kulûb-u müslimîn envâr-ı tevhîd ve îmân ile müttehid münnevver ve meşbû' olmağla ihvân-ı İslâm 'aynı vücudda temessül ve teşekkül etmiş ve cümlesi 'aynı havâşş ve vezâifle siyyânen muvazza'f ve mükellef olmuştur. Bir müslim diğer müslimin sürûruyla mesrûr kezalik hüzn ve elemiyle mükedder ve meksûr olur, 'aynı vücûdun bir 'uzvu mütezzî olduğu da diğer a'zâ ve cevârihin ondan te'siri tabî'î olduğu gibi ihvân-ı İslâm'dan birinin tezzî ve teellümü diğerlerine sârî ve onların da teellümlerine bâdîdir. Onun için Cenâb-ı Rabb-i Raûf'ur-Rahîm'in habîb-i ekremi Fahr-i Risâlet Efendimiz Hazretleri: “ Bir mü'min bir mü'mini mesrûr ederse Hakk Te'âlâ onu lûtf ve kerem-i şamedânîsiyle mesrûr buyurur, bir mü'min bir mü'minin hayrı ve nef'i için sa'y ve meşy eylerse cihâd şevâbına nâil olur, bir müslim diğer müslimin umûr ve hâcât-ı meşrû' asından birini teshîl ve ifâ ederse zünûb-u vâkı'ası 'afv buyurulur, müslim lisânından ve elinden müslimînin sâlim olduğu kimsedir, İslâm'da kimseye zarar ve ızrâr yokdur, nefsi için muhabbet ettiği şeye İslâm karındaşı için muhabbet etmedikçe kişi îmânını ikmâl edemez, müslim müslime kavlen ve fi'len ezâ ve cefâdan müctenib ve sâlim olmalıdır.”

“Mü'min mü'mine teveddüd ve te'âvün ve muhabbet ile me'mûr ve 'indeallâhi me'cûrdur. Bir kimse mü'min karındaşına şevk ve beşâsetle nâzar eder ise benim mescidimde bir sene i'tikâftan hayırlıdır. Birbirinizi istihzâ etmeyiniz. İnkisâr-ı kalbden şakınınız. Tatyîb-i hâtıra çalışınız. Velez fakîr olsun tahkîr eylemeyiniz. Mükrim-i mütevâzî' olunuz. Tevâzu', mûcib-i rif'atdır” buyuruyorlar. Bu bâbda daha bir çok ehâdis-i şerîfe-i Cenâb-ı Ahmediyye şerefvârid olub Cenâb-ı Hakk'ın evâmîr-i sübhâniyesi vecihle hüsn-i mu'âşeret ve ifâ-yı levâzım-ı uhuvvet olunması teblîğ kılınmıştır. Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) Efendimiz Hazretleri'nin veşâyâ-yı seniyye-

i cenâb-ı risâletpenâhîleri, Kır'ân-ı Kerîm'de manşûş olan emr-i celîl-i şamedânîye müstenid olup Hakk Te'âlâ ve Tekaddes Hazretleri, Nazm-ı Mübîn'inde "Birbirinize te'avun ve iyilik ediniz, beyninizde fazl ve ihsânı unutmayınız, kimseyi incitmeyiniz, nefs-i vâhideden mahlûk olduğunuzu bilip hoş geçininiz, Halk-ı 'Azîm'üş-Şân'ınıza 'ibâdet ve hûkûk-u meşrû'aya ri'ayet eyleyiniz, nâil-i gufrân olursunuz" buyurmuşdur. İşte Allâh-u Te'âlâ'nın emri ve Rasûl-i Ekrem'in tavsiye-i seniyyesi mûcibince uhuvvet-i islâmiyenin şe'air ve vezâif-i nazîfesi sertâser mahâsin ve fezâil-i ahlâkiyeden 'ibâret ve hûkûk-u uhuvvete ri'ayet dâreyinde mûcib-i sa'âdet ve rif'atdır. Ehl-i İslâm kendi din karındaşlarından sonra 'âmme-i ebnâ-yı nev'î hakkında da hüsn-i mu'âmele ve mûcâmele ile me'mûrdur.

بنی آدم اعضای یکدیگرند Benî Âdem a'zâ-yı yekdigir nod
 که در آفرینش ز یک گوهرند²⁴ Ki der âferîneş zi yek gevher nod

Hikmetini derpîş-i im'ân edip vezâif-i medenî-i insâniyeyi hüsn-i ifâ ve bu vechle tahşîl-i rızâ-yı kibriya eylerler. Hadîs-i şerîf-i Hazreti Nebevî'de şerefvârid olduğu üzere imândan sonra 'aqlın sernâme-i envârı nâs ile müdârât ve nâsa teveddüd ve müvâlâtdır ve yine hadîs-i şerîf-i Cenâb-ı Muştâfavî mûcibince nâsın hayırlısı nâsa nef'î olandır ve nâsın şerîri nâsa zarar verendir. Hazreti Ebî Bekr (radıyallâhu Te'âlâ 'anh) efendimiz'den menkûl hadîs-i qudsîde "Cenâb-ı Hakk'ın, eğer benim rahmetimi ister iseniz mahlûkâtıma merhamet ediniz" buyurduğu mübeşşerdir. Diğer hadîs-i şerîf-i Hazreti Hâşimî'de "Halkın gülü 'ıyâlullâhdır. 'ıyâlullâha enfa' olan Hakk'ın en sevgilisidir" buyuruluyor. Halka, nâsa ya'nî 'umûm-i benî beşere bahş-ı hayr ve menfa'at ne ile olur? Şübhesizki kâffe-i mehâsin ve mekârim-i ahlâk ile bil-ittişâf bütün efrâd-ı beşere karşı ifâ-yı rahm ve şefkat ve izhâr-ı âşâr-ı fütüvvet ve mürüvvet ve inşâf ile mu'âmele ve hilâf-ı marzî ahvâl ve

²⁴ Âdem'in çocukları birbirlerinin azasıdır
 Çünkü yaratılışları tek cevherdendir

aķvâlden tevaķķi ile olur ki bu dünyada mes‘ûdâne yaşamak ve dâr-ı na‘îm-i âhîretde müstağraķ-ı ni‘am-ı bîpâyân olmak isteyenlerin her hâlde zıkr olunan evâmir ve vezâif-i mebrûreyi kemâyelik îfâ etmeleri lâ büddedir.

خواهى متمتع شوى از نعمت دنيا Hâhî mütemette’ şevî ez ni’met-i dünyâ
با خلق كرم كن كه خدا با تو كرم كرد²⁵ Bâ halk kerem kon ki Hodâ bâ to kerem kerd

Evet Hâķķ Te‘âlâ bize bî hadd ve ihsâ lütf ve ihsân buyurmuşdur. Biz niķin hemnev‘imiz olan halk-i Hüdâyâ keremkâr olmayalım. ‘Aynı ma‘nâda olarak Cenâb-ı Sa‘dî (rahîmehullâhu-l-Hâdî) dağî beyit-i âtî ile halka iyilik etmenin lütf-i Hâķķ’a nâiletini mûcib olacağını bildirmişdir.

خواهى كه خداى بر تو باشد Hâhî ki Hodâyî ber to bâşed
با خلق خداى كن نكوبى²⁶ Bâ halk-i Hodâyî kon nîkûyî

SA‘Y VE ‘AMEL

Sa‘y ve ‘amel ahlâķ-ı hasenedendir. Ahlâķ-ı hasene sa‘y ve ‘ameldendir. İnsan bu ‘âleme çalışmağa gelmişdir. Çalışıp dîn ve dünyâsının levâzım ve ihtiyâcâtını tahşîl edecektir. Allâh-u ‘Azîm’uş-Şân Qur‘ân-ı Kerîm’inde insana sa‘y ve ‘ameli fermân buyurmuştur. İnsan bilâ sa‘y ve ‘amel hiçbir şeye destres olamaz. Âdemoğlu gûnâ gûn ihtiyâcât içinde yaratılmıştır. Hayât-ı insânın mevķûf-i ‘aleyhi olan bu ihtiyâcâtın başlıcaları açlık, şusuzluk, sıcakdan, soğukdan teessür gibi zarûriyatdır. İhtiyâcât-ı mezkûreyi def‘ ve teskîn için çalışmak lâ büddedir.

²⁵ Dünya nimetinden sürekli faydalanmak istersen
Yaratılanlara ikramda bulun ki Allah da sana ikram etsin

²⁶ Allâh’ın seninle olmasını istersen
Allâh’ın kullarına iyilik yap

Rezzâk-ı Kerîm'in ihsân buyurduğu esbâbın tahşîli merbûṭ-i riştei sa'y ve 'ameldir.

Pek basîṭ olarak düşünelim. Gıdâ-yı yegânemiz olan ekmeği istiḥşâl için ne kadar sa'y ve 'amele ihtiyâcımız vardır. Tarlanın sürülmesi, naṭs edilmesi, tohum atılması, biçilmesi, şamanından ayrılması, dânelendirilmesi, tarladan kaldırılması, değirmende öğüdülmesi, yoğurulması, mayalandırılması, pişirilmesi ilâ âḥire mesâ'î ve a'mâle ihtiyacımız der-kârdır. Bundan kaç'ın-naẓar o ekmeği ellerimizle parçalayıp ağzımıza götürmek, çiynek, yemek hatta oturup kalkmak, yürümek, gezmek, laḳırdı söylemek gibi âşâr-ı ḥayâtiyemiz böyle başka başka bir iştir. Kezâlik sıcağdan, soğukdan taḥaffuz için eşvâb tedârîki ve iskân ve iḳâmete mahşuş ḥâne ve mesâkin inşâsı gûnâ gûn mesâ'î ve a'mâle merhûn değil midir?

Anlaşıyor ki ḥikmet-i bâliḡa-i şamedâniye icâbınca insan çalışmağa mecbûrdur. Esbâba tevessül ile me'mûrdur. Çalışmaksızın hiçbir şey hâşıl olur mu? Benî âdem ihsân-ı bârî olan kuvâ-yı 'akliyesi ve eli, ayağı, ağzı, gözü, kulağı, hâşılı rūḥânî cismânî havaşş ve a'za ve cevârihiyle dâimî'l-ḥareke bir makine gibidir. Sa'ysiz тұramaz, sa'ysiz olamaz. Bilâ sa'y ve 'amel insana hiçbir şey kendiliğinden 'arz-ı vücûd edemez. Sa'y etmedikçe ihtiyâcât-ı zarûriyyesini def'a muvaffaq olamayıp 'âlem-i ḥayâtda muẓtar kalır. Bu ıztırârı onu âḥerin mahşûl-i mesâ'îsine bilâ rızâ tecâvûze mecbûr edip dû çâr-ı isâet ve qarîn-i sefâlet eyler. Kuvâ-yı rūḥâniyye ve cismâniyyenin noḳşanı mişillü bir ma'zeretle kendi ekmeğini tahşîle ḳâdir olamıyan 'amelmândekân müsteşna olduğu ḥâlde herhangi bir şahıṣ sa'y ve 'amelden ḥâlî ve mu'aṭṭal тұrur ise onda her gûnâ sû-i aḥlâḳ zâhir olur.

دست را دستت خدا کاری بکن
مکسب کن یاری یاری بکن
هرکسی در مکسبی پا می نهد
یاری یاران دیگر میکنند²⁷

Dest râ destet Hodâ kârî bekon
Meksebî kon yâre-i yârî bekon
Herkesî der meksebî pâ mî nehed
Yâre-i yârân dîger mî koned

²⁷ El ele Allâh için bir iş yap

Pîr-i mükerrerrem destgîrimiz yâr-ı yâren-i Hüdâ, Hâzreti Mevlânâ Celâleddîn Efendimiz Meşnevî-i Şerif’lerinde “Cenâb-ı Hakk sana eli ihsân buyurdu, bir iş tut, bir meksebe ihtiyâr edib hem kendine hem ebnâ-yı nev‘ine yârî ve dostî kıl, bir kimse bir meksebe vaz‘-i kadem ikdâm etmekle yârân ve ihvânına dostluk eder ve mu‘âvenet eyler” diye şerh-i hakikat eyliyor.

Emîr’ül-mü’mînîn Hâzreti ‘Ömer (Rađiyallâhu Te‘âlâ ‘anh) Efendimiz, hutbe-i balîğa-i seniyyelerinde “Ma‘îşetinizi tahşîl için esbâbına tevessül etmeksizin Allâhümmerzuķnî du‘âsıyla iktifâ edip тұrmayınız, zîrâ ‘âlem-i ‘ulviyeden altın ve gümüş yağmadığını bilirsiniz, ben içinizde kâfe-i kuvâsı yerinde âdem görürüm, şan‘atı nedir diye sūâl ederim. Bî kesb ve kâr olduğu cevâbını alınca o âdem gözümünden düşer” buyurmuşlardır. Medîne-i mu‘allâ-yı ‘ilmin bâb-ı fütûhâtı meabı Emîr’ül-mü’mînîn Hâzreti ‘Ali (Rađiyallâhu Te‘âlâ ‘anh) Efendimiz dahî “İnsanın san‘atı hazînesidir” buyuruyorlar.

Kesb ve kârı zât-ı eşref Hâzreti Muhammediyelerine sūnet-i seniyye buyuran fahr-i ekvân, şems-i tâbân-i âsmân ‘irfân Efendimiz Hâzretleri’nin emîr’ül-mü’mînîn Hâzreti ‘Ali (kerremellâhu vecchê) ve Ebû Hureyre ve İbn-i ‘Ömer (rağiyallâhu Te‘âlâ ‘anhum ecme‘în) efendilerimizden menķûl eĥâdîş-i celîlelerinde “Zirâ‘at ve ĥarâşet ediniz, zirâ‘at mübârektir, rızķınızı ĥabâyâ-yı arzda taleb eyleyiniz, Allâh-u Te‘âlâ ma‘îşetini şınâ‘at ve ticaretle tâlîb olan mü‘min kûlundan râzı olur” buyurarak ümmet-i mes‘ûdelerini tarîķ-i şavab-ı sa‘y ve ‘amele sevk ve inhâc buyuruyorlar. İşbu vaşâyâ-yı seniyye-i Hâzreti Muşţafavî Kur‘ân-ı Kerîm’in evâmîr-i kudsîyesi mukteziyât-ı ‘âliyesinden olub sûre-i kerîme-i Cum‘a ve sûre-i kerîme-i Nahl’da ve sûre-i kerîme-i Meryem’de ve sûre-i kerîme-i Nebe’de Cenâb-ı

Bir kazancın olsun dostun yardımına koş
Bir mesleğe adım atan herkes
Başka dostların yardımına koşar

Hakk'ın ihsân-ı bî imtinân-ı yezdânîsi olan ni' am-ı lâtuḥşâyı kullarının kesb ve tahşîl etmelerini fermân buyurduğu ve tafşîlât-ı celîlesinin kütüb-i şerîfe-i tefâsîrde mebsût olduğu ma' lûmdur.

Bundan tûlâyı ' ulemâ-yı zevî'l-ihtirâm-ı İslâm, insana sa'y ve gayreti tavsiye ve i' lâm edip bilâ fâide fevt-i vaktin a' zam-ı meşâib olduğunu ve racül-i ' âtılın şem'-i âfil ya' ni sönmüş bir şu' le-i hayât ' add edildiğini ve bi-iznillâhi Te' âlâ beşerin mesâ' î-i fikriyye ve cismâniyyesiyle ' ümrân-ı ' âlem ve sa' âdet-i nev' i âdeme ḥâdim bulunduğunu ve hayatın sernâme-i kıvâm ve devâmı ve ezvâķ-ı ma' neviyye ve lezâiz-i rûḥâniyyenin en laṭîf ve ' amîķi sa'y ve kûşîşden ' ibâret ettiğini ve Rabbimiz Te' âlî'nin ' âtîlları sevmediğini mûte' addid eşerleriyle îzah ve işbât eylemişlerdir.

İnsan sa' ya muktedir ve sa'y ile mükellef olduğu hâlde mübtelâ-yı ' aṭâlet olup kalır ise hayât-ı kıymetdârının ḥavâşş ve melekât-ı ' ulviyyesini kendi eliyle itfâ ve imḥâ etmiş olur ki fa' âliyeti dûḥâr-ı ta' ṭîl olan vücûdun mevcûdiyetine ḥükm olunmayıp ' âdetâ cemâdât maḳûlesinden ' add edilmesi zarûrîdir.

' İlm-i aḥlâķ muktezâsınca tenbellik ve işsizlik en büyük marazdır. Bu maraz-ı elîm ve vahîmden her gûnâ emrâz ve ' ilel-i aḥlâķiye ve cismâniye tevellüd eder. Tenbel kimse Vâcib-i Te' âlâ'nın ihsân-ı celîli olan ni' met-i hayâtı sû-i isti' mâl ve hatta ibṭâl ve pâyimâl etmiş ve bu vecihle en büyük bir küfranda bulunmuş demektir. Tenbellik denilen ve ḥarâbe-i ' âlemi ve sefâlet-i âdemi bâdî olan o derd-i bedden selâmetle şûret-i mesnûnede ṭarîķ-i sa'y ve ' amelde kat' i merâḥîl edenler dâreynde mesrûr ve mes' ûd olurlar. ' İlm-i Dîn, ' İlm-i Tıbb, ' İlm-i Şervet, ' İlm-i Ḥuķûķ, ' İlm-i Aḥlâķ mütteḥiden çalışmayı tavsiye ve emrediyor. Olanca kuvvetleriyle ' aṭâlet ve baṭâleti men' eyliyor ve mirât-ı şu' un-i kâinât olan müdevvenât-ı târiḥiyyede akvâmın kuvvesî ve mes' ûd ve baḥtiyârı çalışkan olanlardır diyor.

Şu hâlde dîbâce-i zîbâsı tahşîl-i ' ulûm ve ma' ârif olmak üzere insan, dînî ve dünyevî a' mâl-i ḥasene ve mekâsib-i meşrû'a ile bi'l-iştigâl ni' am-ı lâtuḥşâ-yı

şamedânîden iğtinâm ve meslek-i rızâda devâm edip beyhûde idâ‘a-i evkât ve imhâyı ni‘ met-i hayatdan ictinâb eylemeli ve bu vecihle mes‘ûd ve feyzyâb olmalıdır.

“Men se’â necâ” “من سعي نجى”²⁸

SELÂM

Selâm (celle celâlüh), Esmâ-yı Hüsna-yı İlâhiye’dendir. Cenâb-ı Rabb-i ‘İzzet’in zâtı ve şifâtı her bir nokşandan münezzeh ve berî ve irâde-i kudsiyyesiyle dilediğine selâmet-i dâreyni bahş ve ihsân buyuracağı demek olup buna dâir kütüb-i şerîfe-i tefâsîrde tafşîlât-ı lâzime mevcût ve mebsûtudur.

Selâm kelime-i mübârekesi Qur’ân-ı Kerîm’de nice âyât-ı celîlede vâki‘dir. Lügaten ma‘nâsı, dünyevî ve uhrevî her türlü me‘âyib ve mehâlik ve ‘avârız ve meşâibden maşûn olmaqdır şûretinde icmâl olunabilir. Ma‘azâlik Kitâb-ı Mübîn-i İlâhî’de mevâzî‘-ı müte‘addidede vârid olan kelime-i mübâreke-i selâmın mevzî’lerine göre tefsîrât-ı şerîfesi kütüb-i mu‘tebere-i Qur’âniyye’de baş ve beyân olduğu cihetle onlara mürâca‘ at olunması iktizâ eder.

Nitekim sûre-i seniyye-i Şâffât’da Cenâb-ı Rabb-i Zü’l-Celâli ve’l-İkrâm enbiyâ ve rûsul-i kirâmını ayrı ayrı selâm ile i‘zâz ve bekâm buyurmuştur.

Sûre-i celîle-i mezkûrenin âhirindeki “Selâmun ‘ale’l-mürselîn” teblîğ-i kudsîsi cümle enbiyâ ve rûsul-i ‘izâmın Cenâb-ı Kudsî-i İlâhî’den nâil-i selâm buyurulduklarını mübeşşer ve onların şânını ta‘zîmen esâmî-i şerîfelerinin elsine-i ihlâs-ı nâsda tahîyyat ve selâm ile zîkr ve yâd olunması müzekkirdir.

Cenâb-ı Hâlik-ı Kâinât, zînet-i bahş mehd-i ‘âlem ve havâşş-ı nutk ve ‘aql ile mekerrem buyurduğu nev‘i âdemi yekdiğeriyle hüsn-i i’tilâf ve müaneset-i nihâd-ı ma‘âlî bünyâdıyla qarîn-i refâh ve sa‘âdât kılarak zalâm-ı vahşet ve nefretten rehîn-i

²⁸ “Kim çalışırsa başarır.”

rehâ ve hişşemend-i vedâd ve velâ eylediği cihetle sûre-i kerîme-i Nisâ'da ve sûre-i Nûr-i Münîre'de 'ibâdullâhın birbirleriyle hîn telâkîlerinde ve bir hâneye duhûllerinde ibrâz-ı şîme-i cemîle-i tahîyyat ve i'tâ ve i'âde-i selâma mürâ'atla te'sîs-i mebânî-i hûsn-i âmiziş ve muhâdenet etmelerini fermân buyurmuşdur.

Tafşîlât-ı kütüb-i muḳaddesemizde mestûr olduğu üzere tahîyyat ve selâmın gerek veren ve gerek i'âde eden için'indallâhi mûcib-i ecir ve meşûbât olduğu ve i'âde-i selâmda rahmet ve berekât-ı kelimât-ı du'âiyesinin 'ilave ve terdîfi ziyâde hayır ve şevâba bâdî bulunduğu manşûşdur.

Hüdâ-yı Mûte'âl Hâzretleri'nin Hâbîb-i Edîb-i Lübbîbi, Meḫḫar-i mevcûdât, 'aleyhi eḫḫdâli't-tahîyyât Efendimiz Hâzretleri, Ḳur'ân-ı Hâkîm'in işbu nuşûş-u celîlesi mûcibince ümmet-i merḫûme-i Muḫammediyyelerine kelime-i ḫayyibe-i selâm ile du'â buyurmuşlar ve eḫrâd-ı ümmetin selâmlaşmalarını mûte'addid eḫâḫîş-i şerîfe-i nübüvvetpenâhîleriyle emr ve tavşîye eylemişlerdir.

İşte beyne'l-islâm te'âḫî-i selâm bu şûretle sünnet olmuş ve o târîḫ-i füyûzât-ı güzinden beri neşr-i envâr-ı bihterîn ve eḫvâḫ-ı ḫâlîşa-i enâmdan mûteḫâbilen isticlâb-ı du'â-yı emîn edip gelmiştir. Buḫârî-i Şerîf'de ve Mişkâtü'l-Meşâbîḫ'in cild-i şâniyesinde Hâzreti Ebu Hureyre (Raḫıyallâhu Te'âlâ 'anh)'den mervî olan ḫadîş-i şerîfde, Allâḫ-u 'Azîmu's-Şân'ın Hâzreti Âdem (şalavâtullâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi's-selam)'e melâike-i kirâmdan bir cemâ'ati gösterip “Git şu cemâ'ata selâm ver. Onlar seni ne ile tahîyye edecekler ve sana ne ile muḫâbele eyleyecekler. Dinle ki onların tahîyye ve selâmı senin zürriyetinin tahîyye ve selâmı olacaktır” buyurduğu ve Hâzreti Ebu'l-beşerin bu fermân-ı ilâhî üzerine gidip cemâ'at-ı melâike-i kirâm ile Es-selâmu 'aleyküm ve 'aleykümü's-selâm ve rahmetullâhi diye selamlaşdığını beyân buyurulmuşdur.

Hâzreti 'Abdullâḫ bin 'Ömer (Raḫıyallâhu Te'âlâ 'anh)'den mervî bir ḫadîş-i şerîf, islâmın ḫayırlısı bildiğine ve bilmediğine selâm ve ta'âm ile ikrâm edendir meâli 'âlisini nâḫıḫdır.

Hazreti Kâtâde (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî hadîs-i şerîfde, herhangi bir hâneye dühûlünüzde ve çıktığınızda a‘tâ-yı selâm eyleyiniz, tebliği vârid olmuştur.

Hazreti Cerîr (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî hadîs-i şerîfde, nisvân ile hîne telâkîde selamlaşması emr olunmuştur.

Hazreti Câbir (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den nakl olunan hadîs-i şerîfde, kable’l-kelâm selâm verilmesi tenbîh kılınmıştır.

Hazreti Ebi Hureyre (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî hadîs-i şerîf, râkibin mâşîye ve mâşînin kâ‘ide ve kalîlin kesîre selâm vermesi de’b-i laţîfini mübîndir.

Hazreti Enes (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî bir hadîs-i şerîf dahî bir âdemin hânesinden çıktığında ve hânesine ‘avdetinde ehl-i beytine selâm vermesini âmirdir.

Îcâb-ı makâm ve mevkiye göre küçüğün büyüğe ve büyüğün küçüğe ihdâ-yı selâm eylemesi âdâbdan olup mecâlis ve mahâfile dühûlde etfâlin selâm yerine teberrüken büyüklerinin ellerini öpmesi ve haklarında âşâr-ı ihtirâm göstermesi ‘âdât-ı müstahsenemizden olup etfâlî okşamak ve kalplerini tatyîb etmek ve haklarında hayır du‘â eylemek dahî sünen-i seniyye-i Hazreti Fahri’l-mürselîndendir.

İbni ‘Abbâs (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî olan bir hadîs-i şerîf-i nebevîde “Şığâra merhâmet ve kibârı tebcîl ve ri‘âyet etmeyen bizden değildir, buyurulmuştur. Bir kimse bir yetimin şefkat ve iltifât kaşdıyla başını mesh ederse, Cenâb-ı Rabbi Raûf onun eli altından mürûr eden her bir şa‘r mîkdârı yevm-i kıyâmetde nur-i halk ve ihsân buyurur” meâlindeki hadîs-i şerîf dahî İbni Mes‘ud (Rağıyallâhu ‘anh)’dan mervîdir.

Hîne telâkîde evvelden tanıdığımız zevâta selâm verdiğimiz gibi onların yanında tanımadığımız kimseler bulunursa onlara da selâm ihdâ ederiz.

Resm-i selâm “Selâmun ‘aleyküm” ve i‘âdede “Ve ‘aleykümü’s-selâm” demek olup faķat ezmîne-i ahîrada ‘aynı kelimât-ı du‘âiyyeyi telaffuz etmeksizin temennâ denilen işâret-i hissiye ile ifâsı dahî şâyi‘ olmuştur. Kemâl-ı edeb ve tevâzu‘ la tahrîk

ve terfî-i eyâdiden ‘ibâret bulunan işbu işâret-i hissiyeye temennâ denilmesi tarafeynin selâmet-i hâl ve hâtırlarını niyâz ve temenni ettiklerini iş‘ârdan kinâyettir. Şurası şâyân-ı dikkat olub temennâ işaretinin izhârında kalben veya lisânen selâmın ‘aleyküm ve ‘aleykümü’s-selâm denilmelidir.

Temennâ işaretini sû-i isti‘mâl ile bir takım evzâ‘-ı garîbe ve etvâr-ı ‘acibe ihtiyârı münâfi-i âdâb-ı islâmiyyedir. Eḥâdîs-i müte‘addide-i Ḥazreti Seyyidü’l-mürselîn’de selâmın ifşâ olunması ve ifşâ-i selâmın rızâ-yı ilâhîyi müeddî ve beyne’l-iḥvân muḥabbet ve meveddetin izdiyâdını bâdî olacağı emr ve tebşîrâtı mündericdir.

Resm-i selâm ile beraber istifsâr-ı hâl ve hâtır ve tarafeynden tekrâr-ı du‘â-yı ḥayr ve selâmet ve eḥibbâ-yı gâibeye selâm ihdâsını yekdiğere beyân ve ricâ dahî cârîdir.

Ḥamam ve maḥâl-i sâirede çıplak olanlara ve lu‘biyyât ve sâire mekrûhât ile meşğûl bulunanlara ve kazâ-i ḥâcet edenlere selâm verilmez.

Huzûr-i maḥkemeye çıkan ḥaşmının ḥâkim selamlarını red etmez.

Namaza şurû‘ sırasında ve cehran tilavet-i Qur’ân olduğunda ve tedrîs-i ‘ulûm-i şer’iyye ve ezân ve iḳâmet eşnasında bi’z-zât meşğul ve mübâşir bulunanın verilen selâmı i‘âde etmesi lâzım gelmez.

MUŞÂFAḤA

Muşâfaḥa, ya‘nî ḥîne telâḳîde te‘âṭî-i selâm ‘aḳîbinde tarafeynin ellerini ḥüsn-i ihlâş ve meveddetle tutub ḥabîbâne şıkmaları sünen-i seniyye-i Ḥazreti Peygamberî’dendir.

Muşâfaḥa, ‘afüvv ma‘nâsına olan şafḥdan me’ḥûz olup eḥadühüma âḥerin ellerini vermeleri aḡrâzdan selametle ḥüsn-i i’tılaflarını müş‘ir ve te’kîd-i râbıta-i vifâḳ ve muḥâdenetlerini müzekkirdir. Faḥr-i Risâlet maṭla‘-i envâr-i ‘ulviyyet Efendimiz, müte‘addid eḥâdîs-i şerîflerinde müşâfaḥayı emr buyurmuşlardır.

Buhârî-i Şerîf ve Mişkât'ül-Meşabîh'de Berâ bin 'Âzib ve Ahmed Tirmizî ve İbn-i Mâce (Rağıyallâhu Te'âlâ 'anhüm) hâzerâtından menkûl ve mervî ehadîs-i şerîfe-i nebeviyyede "Ehl-i İslâm birbirleriyle mülâkî olduklarında muşâfağa etsinler, haklarında mûcib-i gufrân olur" buyuruluyor.

Hâzreti 'Atâü'l-Horâsânî (rağıyallâhu 'anh)'den menkûl hadîs-i şerîfde "Muşafağa ediniz, gıllüğüş gider. Hediyeleşiniz sevişirsiniz" fermân-ı hikmet-i beyânı mündericdir.

Muşâfağanın şûret-i icrâsı, birbirleriyle telâkî eden iki zâtın şâg ellerinin şafhalarını birleştirmesi ya'nî yekdigere ifzâ ve telşîk etmesi keyfiyetinden 'ibâretidir. Hâzreti Risâletpenâh Efendimiz ('aleyhi's-salât ve's-selâm), muşâfağa eden kimse elini çekmeden mübârek yed-i seniyyelerini çekmezler idi. Sünnet-i seniyye vecihle hem dest-i telâkî ve vifâk olan zevât, sîmâ-yı yekdigere beşûşâne nazar ve kelimât-ı tayyibe ile istisfâr-ı hâl ve hâtır ederler. Çocuklar bi'ttabi' bu mişillü merasimi îfâda kâşır olduklarından, onların muşâfağası büyüklerinin ellerini öpmek şûretinde olabilir.

Akrân ve emşâl olanlar ve sin ve derecede refi' bulunanlar siyyânen muşâfağa eylerler. Ancak sin veya mertebece mâfevk olanların muşâfağası kendi fevkindekine karşı borçlu olduğu tevķîr ile memzûc olmak iktizâ eyler. İşte ba'zı kötü bînânın Avrupalılardan görenin zann ettikleri bu 'âdet esâsen 'âdât-ı mergûbe-i İslâmiyye'den olup taklîd değil tahķîktir.

Âdâb-ı zarâfet-i İslâmiyye'den olan işbu resm-i bihîni îfâ için evvel emirde ellerin temiz ve pâk olması elzemdir. Tâki muşâfağa ettiğimiz zâta iğrenç ve mülevves bir şey 'arz etmiş olmayalım. Hele ellerin pâk ve tâhir olmaması yüzünden gûnâgûn 'ilel ve emrâdın sirâyet ve intişârı ma'lûm olup ellerimiz temiz olmazsa ehibbâmıza hîne muşâfağada îrâş-ı mazarrat etmiş oluruz. Tırnakların uzaması ma'yûb ve maķdûhdur. Peygamber-i hakîm ve kerîmimiz (Şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem) Efendimiz Hâzretleri, kıalm-i azfârın ya'nî tırnakların uzatılmayıp kesilmesini fermân buyurmuştur. Tırnak aralarına envâ'-i müzahrefât tolarak

siyahımsı yeşil bir renk kesb etmesi ve binlerce mikrobaların mecma‘-i mekrûhi olması ne kadar çirkin ve ne kadar muzır bir şey ettiği mulâhaza edilirse hikmet-i celîle-i Cenâb-ı Nebevî’ye karşı şükrân-ı bîpâyân ile hayran olmamak gayr-ı mümkündür. Frenkler gibi dış karışdırmak ve kitap kenarı kesmek için tırnakları uzatmak ve sonra da dostunun elini tutmak nasıl revâ olabiliyor. Vâki‘ an uzatılan tırnakların tahtîrine çalışıldığı beyân olunuyorsa da hemîşe muhâfaza-i pâkisi kâbil olduğunu iddi‘âyede maḥal bulunamaz. Ma‘mâfih Avrupa etıbbâ-yı meşhûresi terakkiyât-ı tıbbiyye sâyesinde ‘âdât-ı laṭife-i İslâmiye’den bu gibi bir çok fevâidi iktîfâfa başlayıp bir müddetden beri tırnak kaṭ‘i ve taklîmini tavşiyeye ve bizzât icrâ etmektedirler.

خوشترا انباشد که سر دلبران Hoşterân bâşed ki ser dilberân

گفت آید در حدیث دیگران²⁹ Gofte âyed der hadîs dîgerân

ZİYÂRET

Sünen-i Ebî Dâvûd ve İbn-i Mâce (Raḍiyallâhu Te‘âlâ ‘anhüme’l-Vedûd)’dan menkûl hadîs-i şerîf-i Ḥazreti Nebevî’de “Birbirinizi ziyaret ediniz. Allâh ‘Azîmü’s-Şân taḥkîḳan mütezâvirîni sever” tebliğ-i belîği şerefvârid olmuştur. Kezâlik emr-i şerîf-i Ḥazreti Aḥmedî (Sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) mûcibince eimme-i mûkerreme-i dîn câniblerinden “Meveddet bir cisimdir, rûhu ziyaretdir”, “Meveddet bir şecere-i ṭayyibedir. Ziyaret onun semere-i laṭifesidir”, “Ziyaret-i ihvân, bâdî-i şafâ-yı cândır” meallerinde bir çok tebliğat-ı ‘âliye vâki‘ ve kütüb-i edebiye-i İslâmiyye onların cümlesini câmi‘dir. Fi’l-ḥaḳîḳa cem‘iyyât-ı insaniyyenin medâr-ı münferid-i selâmet ve sa‘âdeti efrâdının yekdigeriyle i’tilâf ve müânesti olup bu ise ḥüsn-i ihtilâf ve

²⁹ Daha güzel olan odur ki dilberlerin üstüne gelir
Başkalarının sözü üstüne bu söz gelir

mu‘ âşeret ve telâkî ve muşâhabetlerine menû‘ olduğundan sâlifü’z-zikr hadîs-i şerîf-i manûtuk-i münîfi üzere beynel-İslâm, gerek ‘âile ve gerek ehibbâ ve eviddâ-yı sâire arasında ziyaretlere mürâ‘at cârîdir. ‘Âdât-ı milliye-i mergûbemize göre ziyaretler iki kısım olup biri, akrabâ ve teklifsiz ehibbâ ziyaretidir. Buna huşûşî ziyâret denilir. Diğeri, teklifsiz olmayan ehibbâ ile şîfat ve hâl ve mevki‘ce müsâvî veya mâfevk ‘add edilenlerin ziyaretleridir ki buna da ziyâret-i resmiyye denilir. Huşûşî ve resmî ziyâretler de iki kısımdır. Biri, bayram vesâire mişillü eyyâm-ı mübâreke, diğeri eyyâm-ı ‘âdiye ziyâretleridir. Akrabâ ve teklifsiz ehibbâ ziyâretlerinde tekellûf olunmaz. Merâsim-i maşûşa gözetilmez. Çünkü “Şartü’l-ülfet, terkü’l-külfet”, “Şartü’l-mu‘ âşere, terk’ül-mu‘ âsere” buyurulmuştur.

Meşelâ zevc ve zevceden müteşekkil bir ‘âilenin ebeveyn veya pek yakîn ekâribi, diğeri bir hânede sâkin ise kendileri şîk şîk ve bilâ tekellûf onları ziyaret edebilirler. Karâbeti derece-i şâniyede bulunan zevâtın hânelerine dahî vâkt vâkt giderler. Ziyâret olunan zât peder veyâhut büyük peder ve o derecede karîb ve mu‘teber ise onların i‘âdelatine intizâr edilmez. O gibiler birkaç günler görülmez ve taraflarından haber alınmaz ise istifsârları lâzımdır. Onlarla sinn ve hâl ve mevki‘ce mâfavk olan diğeri akrabâ bi’z-zât ve bi’l-vâsi‘ta küçüklerini araştırıp hâl ve hâtırlarını istihbâr ederler. Bilâ mâni‘ bu huşûşlarda kayıtsızlık gösterilmesi ma‘yûbdur. Akrabâ ve ehibbâdan birinin hastalığı istihbâr olundukda istifsâr-ı hâl ve hâtırına ibtidâr sünen-i seniyye-i cennât-ı Seyyidü’l-Ebrâr’dandır. Buna dâir şerefvarid olan hadîs-i şerîf-i Hâzreti Nebvî’de bu ziyarete “‘‘İyâdet’’ nâmı verilmiş ve hastalığı haber alınan zâtın üç gün zarfında hânesine gidilip suâl olunması lede’t-telâkî hastalığının şâyân-ı endişe olmadığından ve Cenâb-ı Şâfi-i Hâkîkî’nin her dâi için bir devâ ve emrâda şîfâ ihsân buyurduğundan bahş ile teselliye ve tensî‘-i hâtırına i‘tinâ edilmesi ve hastanın yanında çok oturulmaması tavsiye ve beyân kılınmıştır.

Gerek huşûşî ve gerek resmî ziyâret veyâhut diğeri bir sebep ve şîfatla buyût ve mesâkinden birine duhûl için evvel emirde şâhib-i hâneden izin alınması âdâb-ı müekkede-i İslâmiyye’dendir. Kitâb-ı Mübîn-i Rabb’il-‘âlemîn’de, sûre-i Nûr’da

“Hânenizden gayrı kimsenin hânesine şâhibinden izin almadıkça girmeyin ve izin aldıktan sonra selâm verip girin. Bu sizin için hayırlıdır” buyurulmuştur. Yine bu Sûre-i celîle’de “Bir hânenin derûnunde size izin verecek kimse bulunmaz ise girmeyin, eğer izin talebinize cevâben rucû‘unuza dâir bir söz söylenir ise ilhâh etmeyin. ‘Avdet edin. Onda tevaqquf ve ilhâh eylemeyip rucû‘unuz sizin muhsinât, âdâbınızdandır. Hak Te‘âlâ bu ‘amelinize mükâfât buyurur” fermânı mansûşdur.

Hân ve sâire mişillü ‘umûma mahşûş ve istikrâren meskûn olmayan mahallere dühûlde behemeğâl izin istihsâl olunması lâzım gelmediği dahî sûre-i mezkûrede mûndericidir.

‘Abdullah Bin Besir (Rağıyallâhu Te‘âlâ ‘anh) hâzretlerinden mervî hadîs-i şerîfde zât-ı celîl Cenâb-ı Peyğamberî “Liecli’z-ziyâre birinin hânesine gittiğinizde kapısının sağ veya sol tarafından takarrüb edin. Kapının cephesine karşı gitmeyin” buyurmuşlardır. Kapının küşâdında mestûre veyâhûd muhaddere teşâdüf mülâhaza-i celîle-i ‘iffet perverânesine mübtenî olan işbu tavsiye-i seniyye-i nübüvvetpenâhı min külli’l-vücûh mûcib-i şükrândır.

Hâzreti Ebi Sa‘îd El-Hudrî (Rağıyallâhu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî hadîs-i şerîfde “Bir hâneye varıldıkda üç def‘a istîzân ediniz. Eğer izin şâdır olmaz ise rucû‘ eyleyiniz” buyurulmuştur. Hânelere dühûlde suâl ve istîzân bu vechle fermân buyurulduğu gibi hâne derûnunda kapûsı kapalı veyâhûd perdeli oçalara dahî bi’l-istîzân girilmesi ve hîne dühûlde seslenilmesi emr ve tavsiye kılınmıştır.

Avrupa âdâb-ı mu‘âşeretinde câri olan “Ântre” denilen de’b-i istîzânın beyne’l-İslâm kıdemî ve hattâ bir vazîfe-i mütehattime-i kitâbiyye bulunduğu zâhir ve şu kažiyye-i müsellemede bizce sernâme-i mefâhirdir. Hâricden gelecek ziyâretcilerin icrâsına mecbûr oldukları işbu de’b-i istîzân ehl-i hâne tarafından da iffâ olunacaktır. Nitekim sûre-i celîle-i Nûr’da, şabâh namazından evvel libâs giyecek vakitte ve yatsı namazından sonra libâsdan tecerrüd vaktinde ve zuhrda uyku uyunub da şiyâbsız bulunulacak vakitte hîdmetciler ve şıbyân ve etfâl vesâire nâmahrem olanların izinsiz olarak yatağ odalarına girmemeleri mansûşdur. Şe‘âir-i nezîhe-i

İslâmiyye'nin 'ulviyyet-i 'âlem-i ârâsını bihakkın irâe eden şu emr-i celîl, hâşşaten vâcibu't-tebcîl olub meziyyât-ı fâzile-i insâniyyeyi envâr-ı 'iffet ve edeble tekmîl ve haqqâne sernâme-i mefâret olacaq en büyük bir terbiye-i laîfe-i medeniye teşkîl eyler ki bundan tûlâyı Cenâb-ı Rabb-i Kerîm'e ne kadar çok hamd ve şükür edilse azdır.

A'YÂD VE EYYÂM-I MÜBÂREKE TEBRİK VE ZİYÂRETLERİ

A'yâd ve eyyâm-ı mübârekede evlâd, peder ve mâder, hemşîre ve dâder, ferzend ve duhter, hemser ve şevher 'alâ merâtibihim yekdiğerlerini ziyâret ve îfâ-yı tebrik ve tehniyet ederler. Tehniye-i ekârib ve 'âile bu şûret-i cemîle ile peyzârâ-yı îfâ olduğdan sonra ehibbâ ve eviddânın ve hasbu'l-meslek-i mu'ârefe ve münâsebet-i kesb edilen zevâtın iķâmetgâhlarına gidilerek râsime-i mesnûne-i 'îdiyye îfâ kılınur.

Bayramlarda gidilen mağallerde uzun müddet kalınmayub 'ale'l-uşûl ikrâm olunan kahve ve şekerden sonra 'avdet olunur. Huşûşî ve teklifsiz ehibbâ ile akrabâ hânelerinde temdîd-i âramda beis yukdudur. Resm-i tebrik-i 'îdde küçükler büyüklerinin kemâl-i ihtirâm ile ellerini öper, akrân ve emâsil birbirleriyle muşâfağa ve mu'ânağa eylerler. Hüsni ve hâl ve mevķi'ce mâfevk olanlar zâirîne kelimât-ı münâsibe-i dilnüvâzı îrâd ve da'vât-ı hayriyye zıkr ve yâd etmek şûretiyle muķabele-i hasenede bulunurlar. Bayramlarda izhâr-ı sürûr ve şâdmânî olunması ve elbise-i cedîde veyâhud kisve-i nazîfe iktisâsı ve revâyiķ-i tayyibe kullanılması sünen-i seniyye-i Cenâb-ı Ahmediyye'dendir.

Mümkün olduğu hâlde fuķarâ ve etfâl-ı fuķarânın münâsib eşvâb ve sâire i'tâsıyla tesrîrleri cümle-i şemâil-i cemîle-i İslâmiyye'den olub bu bâbda nice tebşîrât-ı celîleyi hâvî eķâdîs-i Hâzreti Nebvî zîver-i şahâif-i meķârimdir.

Nişanlı olan gelin ve güvey tarafından yekdiğerine hedâyâ-yı münâsibe gönderilmesi 'âdât-ı mergûbe-i milliyeden olup herkes ârzûsu ve göndereceği tarafın şerefi mülâhazasıyla tertîb ve tesrîb eyler. Qurban bayramlarında mu'tâdı vecihle

tanẗîf ve tezyîn olunarak  urbanlık  oyun g nderilir. Faz il-i berg z de-i  l  m'dan oldu u  zere b t n insanlar yekdi eriyle h sn-i    zi  ve m  neset edub kimseyi incitmemek, herkese g ler y z ve tatlı dil  arz etmek, ufa  ve tefek  u  r ve na  yi den mu ber olmamak lâzım geldi inden e  rib ve e  bb  ves ire arasında m n feret-i mensiyy ve dev mı menh dir.   yed  aseb l-be eriyye iki z t beyninde  ar n lık v  i  ise uzatmayıp bar malar  hele eyy m-  s r r ve mes  udet olan a  y d-  m b reke e k s l   almayub her   lde tec  d-i  il  at-i dost ve mu abbet olunması mu tez -y  ev mir-i cel le-i Cen b-  Mu tafaviyye'dir. K   kler b y klerinin ellerini  perek isti  f -y   u  r ve a r n ve em sil da   yekdi ere  arz-  k l -y  ihl   ve meveddet ve  f -y   iyem-i u uvvetle ihr z-  s r r ve  ub r eylerler.

Bizde ziy ret i in Avrupa'da oldu u gibi bir yevm-i  ab l ta     edilmi  olmayub ancak mu tez -y    l ve k ra g re hareket, ya  n  ziy ret olunacak kimsenin ne vak tler   nesinde bulunub m l   ta m s  id   lde bulunabilece i m l   azasıyla  az met olunur. Teklifsiz e  bb  m stes  n  olmak  zere ziy ret olunacak zev t n eyy m-  ta  iliyye ve ev  t-    liyyeleri aran lır. Edeb-i  amuz-i k inat,  aleyhi ekmeli't-ta  iyy t Efendimiz   zretleri ziy retlerde da   i tid le ri   yet edil b bil  l zum-i  av  birbirini m te   ib         ziy retle u anc vermekten tev     olunması ve ara  ıra ziy ret olundu u   lde beyneh m da meveddetin ziy dele ece ini ve liecli'z-ziy re ev  t-  m n sibe g zetilmesini ferm n buyurmu lardır.

Teklifsiz, ya  n   lfet ve so betleri hen z  u    yet d airesinde olmayanların  ale's-se er veya ba de'l-  r b yekdi erini ziy ret etmeleri bir  u   -i m himme  zerine m bten  olmad     lde  ayb ve  ay sızlık say lır.

  ne    ibi z irini g ler y zle ve tatlı s zle  ab l eder. M  min  ar nda ının y z ne be   etle n zar eden ve  albine s r r veren kimsenin l tf ve kerem-i s bh n  ile d reynde fer   ve mesr r buyurulacak  m steb irdir. Z irin  adr ve  ay  yetine g re  iy m ile ih tif l olunur.   zreti Eb  Sa  id el- udri (Ra iyall hu  anhul-B ri)'den merv   adi -i  er f-i   zreti Risaletpen   'de "B y   n ze  iy m ediniz" buyuruldu u g r lm  d r.  u    yle k   kler b y klerini hem   ev   -  ed b ne

ve eṭvâr-ı mütevâzi'âne ile istikbâl ve haḳlarında kemâyelik ihtirâm ve ihtifâl eylerler.

Peder ve büyük peder, o ka'b ve derecede mükerrerrem ve muvaḳḳar olanlar oda kapısından ve nerdubân başından istikbâl ve teşyî' olunurlar. Hâne halkından sayılacak derecede hemdem ve ḳarîb olmayan zâiri kisve-i mu'tâdenin ḡayrı ile ya' nî gecelik libâsıyla ḳabûl müstaḥsen deḡildir. Hâne şaḥibinin ne ḳadar işi olsa ve cân şıḳıntısı bulunsa zâir ve müsâfirine belli etmeyüb ḥüsn-i ḳabûle ḳalışmak gerekdir.

Ziyâret olunan zâtın nezdinde iḳtizâsına göre az veya çok müddet oturulabilir. Faḳat ḥâneye girildikde ölçü, bir meşḡûliyet görölür ve şaḥib-i ḥânenin bir maḥale 'azîmet etmek üzere ḥâzırlığı ḥissi olunur ise münâsib şûretde ḳalkılıb onları işlerinden alıḳuymak ve ta'cîz etmiş olmak mişillü ḥâlâta maḥâl bırakılmaz. Hadîş-i şerîf-i Ḥazreti Nebevî mûcibince zâirine yer göstermek şaḥib-i ḥânenin vezâif-i mükerrerremânesinden olduḡu gibi 'ale'l-acele kendiliḡinden bir mevḳi'-i bâlâ ihrâzıyla taḡaddur etmemek daḥî zâirinin vazîfe-i edebiyesidir.

Ziyâret olunan maḥalde hazır bulunan bildik bilmedik zevâta selâm ve ihtirâm olunur. Avrupalılar mişillü âşnâlık ve 'arz-ı selâm için muṭlaḳa mu'ârefe meşrûṭ deḡildir, şaḥib-i ḥânenin zâirini birbirlerine tanıtmaları ihtiyâridir. Bu ihtiyârın isti'mâlî kendince bilinecek esbâba menûṭdur. Memâlik-i İslâmiyye'de câri olan uşûl te'âruf ve ta'rîf-i cüdâ zarîf ve laṭîfdır.

Misafirinin eşnâ-yı ku'ûdda birbirine ḥüsn-i mu'âmele ile yer açmaları ve 'inde'l-iḳtizâ yerlerini genişletmeleri ve birinin ḳalkub yine rücû' edeceḡi yere oturmamaları ve 'ale'l-ḥuşûş bir misâfirin yerinden ḳaldırılıp diḡerinin iḳ'âd olunmaması eḥâdîş-i şerîfe-i Ḥazreti Peygamberî ile emr olunmuştur.

Avrupa'da mestûriyet olmadığı cihetle ḳadın ve erkek maḥlûṭan otel ve apartman ve pansiyonlarda ve ḥuşûşî ḥânelerde iḳâmet ve tiyatro ve ḳonser ve balolarda muḡâleṭat ettiklerinden 'âdât-ı maḥşûşaları üzere birer sebep ve münâsebetle pirezânte olunarak te'sîs-i mebâni-i münâsebet ve mu'âşeret eylerler ise de memleketimizin de'b-i ḳadîmine binâen bizim için o yolda iskân ve iḳâmet ve

ihtilât ve mu‘âşeret cârî olmadığından ‘âilât-ı medeniyyemiz ayrı ayrı mesâkin-i huşûşiycede ârâm-güzîn olurlar ki ğayr-i müzdehim ve maḥlûṭ bir şûrette iskân ve ihtilât yüzünden hıfzu’s-şihhace ve ahlâkca cismânî ve rûḥânî görülen fâidelerin burada tezkârına hâcet yokdur.

Beynel-İslâm mu‘ârefe başlıca cevâmî‘ ve mesâcid-i şerîfe ve buyût ve menâzil-i mütecâvirede tekerrür-ü teşâdüf ve mecâliset ve îcâb-ı hâl ve şıfat ve şan‘at mişillü münâsebetlerle sehli’l-huşûldür.

Meşelâ maḥal-i ikâmet veya mevķi‘-i ĥirfet ve şan‘atımıza istimlâk ve istîcâr tarîķiyle yeni bir komşu geldiği hâlde (El-kâdimu yüzâru) mûcibince kendisine ḥuşû âmedîye gidilir. O zât da muķâbeleten i‘âde-i ziyâret eder, bu şûretle mu‘ârefe ḥaşıl olur.

Kezâlik eḥibbâdan birinin nezdinde bulunduğu sırada teşâdüf olunan ve şâhib-i ḥâne tarafından ta‘rîf edilen zât ile mu‘ârefe ḥuşûle gelir, helümme cerrâ birer şûret ve sebeple esâs istînâs-ı insanîye muvâfık ve lâyıķ olan te‘âruf ḥaşıl olur.

Şurası kayd ve tezkâra sezâdır ki beyne’l-İslâm intihâb-ı eḥibbâ Avrupalılarda olduğu gibi yalnız perzânteye ya‘nî ta‘rîf ve teşḥîşa menûṭ olmayub taḥķîķ ve tecârîbe vâbeste bir keyfiyet-i mühimmedendir. Her merḥabâ denilen ve ismi öğrenilen ve te‘âtî-i selâm edilen kimse ile bilâ taḥķîķ huşûşîye-i muḥibbâne ve şamimiyet-i dostâne ḥaşıl edilemez.

و كل محبت في الله تقي	Ve küllü muhabbet fi’llâhi tebkî
عن الحاليين من فرح و ضيق	Anil-hâlîn min ferahi ve dîyk
وكل محبت فيما سواه	Ve küllü muhabbet fimâ sivâh
فكالعفاء في لهب الحريق ³⁰	Fekel-ulefâi fi lehebi’l-harîk

³⁰ Kalcıdır Allâh için olan tüm sevgiler
Hem sevinç hem darlıkta
Onun dışındaki tüm sevgiler
Ateşin alevine atılmış saman gibidir

İẖvân-ı İslâm'ın muḥabbet ve dostlukları Allâh içindir. Onun için ciddi ve şamîmi ve kavî ve bâkîdir. Ḵur'ân-ı Kerîm'de sûre-i celîle-i “Ḥâmîm³¹”de müttakî olan dosttan ğayrısı dost değildir. Müttakî olmayanların ğayrısı ba‘zısı ba‘zısına düşmandır ve yine naşş-ı mübîn-i Şamedânî’de “şadîk-u ḥamîm³²” vaşf-ı kerîmiyle eviddâ-yı hâlişanenin hâl ve şânı beyân buyurulmuş ve fem-i dürer-bâr Ḥazret-i Seyyidü'l-Ebrâr’dan olbâbda nice eḥâdîş-i şerîfe şerefvârid olmuştur. Dünya ve âhiret için insana şadîk-i ḥamîm lâzımdır. İnsanın dost-ı ḥaş ve yâr-i qarîbî, şedâid-i zemânî ve sürûr ve şafâ âvânî tebdîl etmeyub eḥadühümâ âherin sürûriyle mesrûr ve ḥüzn ve kederiyle müteellim ve meksûr bulunan ve ona kâffe-i umûr-i ḥayriyye ve a‘mâl-i ḥasenede mu‘âvin ve müzâhir olandır. İnsanın dünyada kazandığı şeylerin en ḥayırlı ve en menfa‘atlısı eḥibbâ-yı şadîkasıdır. İslâm teelûf-i ḳulûbi ve def‘i ğıllûġış müeddîdir. Bu lütf-i ve ni‘met-i ilâhiyyenin ḳadrini bilüb ve şükrünü edâ edüb uḥuvvet üzere muḥabbet olunmalıdır. Nefsi için muḥabbet ettiği şeye İslâm ḳarındaşı için dahî muḥabbet etmedikçe kişı îmânını ikmâl edemez.

Mü‘min mü‘minin âyinesidir, mü‘min mü‘mine bünyân gibidir ba‘zısı ba‘zısını teşyîd ve te’yîd eder, mü‘min mü‘mine naşîḥat-i ḥasene ile mükellefdir. Daha bu gibi bir çok evâmir-i ḳudsiyye, veşâyâ-yı seniyye ile dostân ve muḥibbân-ı İslâm’ın evşâf ve vezâifini mübîn ve ma‘rûf olub aḥlâḳ-ı ḥasene şâḥibi olan etkıyâ ve ebrâr ile ‘aḳd-i muḥabbet ve eṣrâr ve füccârdan mübâ‘adet olunması te‘kîden tenbîh olunmuştur.

Ḥattâ ‘İmrân bin Ḥuşayn (Raḳıyallâhu Te‘âlâ ‘anh)’dan menḳûl ḥadîş-i şerîfde yalnız ḳalmaq celîs-i sû’ ile bulunmaqdan ḥayırlıdır, celîs-i şâlih ile bulunmaq dahî yalnız ḳalmaqdan ḥayırlıdır buyurulmuştur. İnsan refîḳıyla bilinir hikmet-i maḫrûbesince ḥüsn-i hâl aşḥâbıyla muḳârenet edenler iyi adamlardır, sû-i hâl aşḥâbıyla düşüp ḳalkanlar kötü adamlardır denilebilir.

³¹ Zuhurf Sûresi

³² Bu ifade Şuara Sûresi 101. âyet-i kerimede geçmektedir.

اترك جليس السوء و احذر عن طبعه Ütrük celîs'is-sev-i vahzer an tab'ah
و الطبع لص سارق من طبعه³³ Vet-tab'u lissun sârikun min tab'ah

Ef'âl-i rediye ve ahvâl-i seyyie şâhibi olan refîk ve hemineşîni terk ve tab'ından hâzer ile, zîrâ tabî'at onun tab'ından gizlice sâriktir: meâlinde olan bu beyit mûcibince tab'i insânî âyine gibi müsta'idü'l-in'ikâs ve kâbilü'l-iqtibâs olub i'tilâf ve şahâbet sâikasıyla muğârin ve muğâbilinde bulunanın mizâcında her ne var ise onu bellîsizce 'ale't-tedric aḥz ve kabûl eder. Meşelâ maḥzûn ve mûkedder bir adamla ârâm ve mülâkât fi'l-hâl dâ'î-i ḥüzn ve melâl, mesrûr ve münşerih bir zât ile sohbet, mûcib-i sürûr-i bâl olur ki bu sirayet zâhiren şâbit ve mücerreb olduğundan dâima fezâil-i ahlâkiyye aşḥâbı ile i'tilâf ve süfla ve rezâil ile mûkârenetten tevaḳḳî ve inşirâf olunmalıdır. Huşûşiyle henüz şafvet-i ma'şûmâneleri 'avârız-ı seyyieden maḥfûz ve maşûn bulunan şıbyân ve şübbânın celîs-i muğârinleri her hâlde şevâib-i seyyieden 'ârî ve ḥilye-i fâhire-i 'iffet ve 'işmetle müteḥallî olmalıdır. Çünkü mebd-i hayatda terbiyenin te'sîr-i 'azîmi derkârdır.

SÖZ VE ŞOḤBET

Kelâm-ı kadîm-i ḥakîm, ḳavl-i Nebî-i Rabbi 'Alîm ile medâr-ı temeyyüz-i insân olan sözün ḳadr ve kıymeti ma'lûm her ferd fehîm olub o bâbdaki âyât-i kerîme ve eḥâdiş-i şerîfenin bu risâle-i muḥtaşarda tafşîlen beyânı mümkün değildir. Sünnet-i seniyye-i Ḥazreti Peyğamberî'den me'hûz ve müstenbat olan âdâb-ı mûkâleme-i İslâm muḳtezâsınca ḥüsn-i ihrâc-ı kelâm en ziyâde lâzımil-ihtimâm olub maḳâlin maḳâm ve muḥâtabın hâl-i şânına muvâfaḳatı şart-i a'zamdır.

³³ Kötü arkadaşı terk et, huyundan sakın
Huy, huyuna çalan bir hırsızdır

Bir sözün insanı mesrûr edeceği ve bir sözün mehmûm ve meksûr eyleyeceği ve ma‘âzallâh-u Te‘âlâ âfât-ı lisâniyyenin insana nice mazarratlar vereceği derkâr olmasıyla her nerede ve her kim ile müşâhabe ve mukâleme olunursa mekân ve mekânın muktezâsına göre idâre-i kelâm emr ve tavşiyeye buyurulmuş ve mâlâyâ‘nî ve muktezâ-yı hâle münâfî aqvâlden mücânebet olunması tenbîh ve ihtâr kılınmıştır. Eşnâ-yı müşâhabe cehri’s-şavt olmamak ve mülâyim ve lîn söz söylemek, bilâ mûcib söze karışmamak, mümkün mertebe ihtişâra ri‘âyet etmek evâmîr-i seniyye icâbâtından olub hele her söylenen sözün seyyie-i kizbden ‘ârî olması a‘zam-i vecâib-i İslâm’dandır. Kizbin dünyevî ve uhrevî meşâib ve belâyâ-yı dâ‘î ve hüdânekerde rızâ-yı ilâhî ve şefâat-i seniyye-i Hâzreti Peygamberî’den hüsrânî bâdî olacağı Kitâb-i Mübîn-i Şamedânî ve çâhâdîş-i seniyye-i Cenâb-ı Maḥbûb-i Yezdânî ile şâbit ve kütüb-i mukaddese-i dîniyyemizde ona dâir tafşîlât-ı kâfiye mebsût ve mündericidir.

Âdeme bir mevhîbedir nâtîka

Şıdk lisândır yâkışân nâtîka

Sözdür eden kâilini mu‘teber

Söz gibi dünyâda bulunmaz güher

Çünkü güher hâke düşer gayb olur

Söz ise eflâke kadar yol bulur

Siḥri bize etmiş iken Hakk harâm

Siḥr-i helâl ismini almış kelâm

Hâşılı sözdür şeref-i âdemin

Âdem iyi zînetidir ‘âlemin.

Keşret-i kelâm za‘f-i idrâkin nişânesidir. İnsanın vakârını ihlâl eder, sâmi‘îne kelâl verir, çok söyleyen kimseye Farsça’da pergûyi ve Türkçe’de yânşâk ve boş boğaz dirler, çok sözde haṭâ çok olur, çok söyleyen çok yanılır, insanın iki kulağı bir ağzı vardır, onun için iki dinleyib bir söylemelidir, iki düşün bir söyle! Her maḳâlin bir maḳâmı, her maḳâmın bir maḳâlî vardır, söz yerinde sözdür, insanın sözü dîni

gibidir, gönül sözle alınır, gönül sözle yıkılır, adamına göre söyle! Ağzından çıkanı kulağın işitsin! Söz-i kesin cân çıkar, büyük söylerken küçük şuşar, tamdan düşer gibi söyleme! İnsan sözüyle bilinir, insanın edebi lisânıyladır, dilin kemiği yoktur, lisânın cirmi küçük, cürmü büyüktür. İnsana her belâ dilinden gelir, selâmet-i insan hıfz-i lisândadır. Sükût-i lisân selâmet-i insandır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır, cerîha-i lisân ok yarasından müeşşirdir, lâıyık olmayan sözü söyleyen istemediği sözü işitir, her biri başka başka ders-i hikmet ve enmûzec-i ‘ibret olan sâlifü’l-beyân kibâr-u kelâm ve dırûb-i emsâl me‘âli ittisâm kemâ hiye haqqahâ ‘arz-ı maqşûd ve merâm edeceği ve cümlesinin üssü’l-esâsı hükm-i seniyye-i Hazreti Fahri’l-Mürselîn olduğu müstağnî-i şerh ve beyândır.

از پی آن گفت حق خود را سمیع
تا ببندی لب ز گفتار شنیع³⁴

Ez pey ân goft-i Hakk hod râ semî’
Tâ bibendî leb zi goftâr-ı şenî’

Hazreti Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (qâddesellâhu sırrahu’l-‘âlî) Efendimiz Kitâb-ı Meşnevî-i Qudsîyyetmeâb’larında bu beyt-i şerîfi îrâd ile her şâhib-i ‘aql ve iz‘ân ve hâiz-i nûr-i feyz-i îmânın Esmâ-i Hüsnâ-yı Şamedâniyye’den olan Semî‘ ism-i aqdesini düşünüp dehân ve lisânını kelimât-ı ğayr-i lâıyık ve güftâr-ı nâ şâyesteden beste ve vâreste ve maqâlât-ı latîfe ve beyânât-ı münîfe ile tatyîb ve ârâste kılması ders-i hikmet-i rasnı teblîğ ve tefhîm buyurmuşlardır.

Hazreti İbn-i ‘Abbâs (Radıyallâh-u Te‘âlâ ‘anh)’den rivâyet olunmuşdur ki eşnâ-yı muşâhabe mütekellimin kelâmını hüsn-i işğâ âdâb-ı latîfe-i İslâmiyye’den olub konuşurken yemîn ve yesârına bakınarak ve diğer huşûşât ile iştiğâl olunarak söylenen söze kulağ vermemek sû-i edebdir. Muhtâb olan zât-ı mütekellimin gözüne nazar ve sözünü hüsn-i telâkkî ve işğâyâ ihtimâm etmelidir.

³⁴ Hakk’ın sözünü koyul ki dinlemeye
Kapatasın dudaklarını kötü sözlere

أَكْرَمَ حَدِيثَ أَخِيكَ بِإِصْطَاتِكَ Ekrim hadîs-i ahîke binsâtike
وَصُنُّهُ مِنْ جِهَتِهِ الْإِتْفَاتِكَ³⁵ Ve sunhu min cihetihî iltifâtike

Nitekim ‘allâme Zemaşşerî’nin Nevâbigü’l-Kelim’inde vârid olan bu nazm-i girânbehâ birâderinin sözüne sükûn-i telaqqî ile, ikrâm ve nazâr iltifâtını ‘atf ile, onu şıyânete ihtimâm eyle demektir.

Meclis-i muşâhabetde müte‘addid kimseler bulunduğu hâlde her birini mevzû‘-i bahş ve maqâlden münâsibi vecihle hışşedâr edub sözün bir zâta haşr ve taşşîşi gibi diğerlerinin mûcib-i melâlî olacak ahvâlden mücânebet olunmalıdır. Bir kere işittiğiniz söz, velev bilâvech tekrâr söylenmiş olsa ondan tegâfûl edip mütekellimin nokşânını işrâb eder şûrette muşâbeleden teeddüb kılınmıştır.

Eşnâ-yı muşâhabetde beşâşet gösterilip zinhâr âşâr-ı ta‘abbüs ve kelâl-ı irâe izhâr edilmemelidir.

Hâzreti Mu‘âz (Rağiyallâhu Te‘âlâ ‘anh) efendimiz birbirleriyle hîne telâkîde izhâr-ı rû-yi iltifât ve beşâşet eden iki müslimin bu hüsn-i hâlleri sebebiyle, ağaçların kuru yaprakları döküldüğü mişillü onların günahları sâkıt olur. Ezhâr-ı latîfe-i eşcâr, nişâne-i şemerât-ı âbdâr olduğu gibi insanın beşâşet vechi dahî delîl-i mürüvvet ve emâre-i hüsn-i şî‘ârıdır, buyurmuştur. Muşâhabede küçükler büyüklere tercih olunmaz, söz büyüğüdür, sırası gelmedikçe küçük söze karışmaz, ancak geceleri seyr ve seferde ve akar şulardan mürûrda ve mâşînin râkibe teşâdüfünde sigârın kibârdan muqaddem söz söyleyebilmeleri câizdir.

Şigârın nezd-i kibârda perde-bîrûnâne söze karışmaları ve kendilerine lağırdı düşmeyince veyâhût sorulmayınca bahş girişmeleri nişâne-i hiffetdir. Lağırdı eşnâsında izhâr-ı âşâr-ı telâş ve hiddet ve muğâlağa ve müşâ‘abe gibi hâlâta cür‘et

³⁵ Kardeşinin konuşmasını dinle, susarak
Ve onu muhafaza et, ona yönelerek

mezmûndur, söz arasında ilfâz-ı mübtezele ve müstehcene tefevvüh ve isti‘ mâlî şedîden memnû‘ ve ma‘yûbdur. ‘Ale’l-huşûş istihzâ ve mükâbire ve mu‘ânide tarzında idâre-i lisân ve istihfâf yolunda velev îmâ derecesinde olsun feth-i dehân ve bilâ zarûret muhâtabın ‘adem-i tefhîmini işrâb eder şûretde tekrîr-i beyân maqdûhdur. Akrân ve emsâl ile bir dereceye kadar teklifsizce konuşulabilirse de her hâlde hilâf-ı şer‘i ve muğâyir-i edeb ve terbiye sözlerden tevaqqî icâb eder. Genç kız ve kadınların yanında ahvâl-i huşûşiyye-i ehl ve ‘iyâl ve havâdis-i tabî‘a-i nisâ ve ricâl hakkında söz açılmaz. Meşelâ Avrupa salonlarında filan mādâm ve matmazelin filan mösyö ile beynlerinde münâsebet-i gayri meşrû‘a ceryânı ve rızâ-yı ebeveyn hilâfında hareketleri tarzında hikâyât bizce memnû‘ olup ‘işmet-i kelâma dikkat ve i‘tinâ lâbüddedir. İki zât beyninde ceryân eden muhâvereye bilâ lüzûm iştirâk olunamaz. Vukû‘ bulan suâl veya muktezâ-yı hâle göre söze karışabilir. Bilâ vech iki zâtın müşâfehelerine dahl ve iştirâk hele gizlice konuşulduğu hâlde onların ne konuştuklarını anlamak hevesinde bulunarak havâle-i gûş-i iştirâk büsbütün münâfi-i hüsn-i ahlâktır.

Kezâlik, iki zâtın okudukları bir şeyi anlamaya sa‘y ve uzakdan ve yakından ona haşr-ı nazar beğâyet-i câ-yı hâzirdir.

Çarşı ve bâzârda, tramvay, vapur, şimendifer gibi ‘umûmi yerlerde âdâb-ı kelâma daha ziyade ri‘âyet ve bilâ lüzûm-i şâhih ıtlâk-ı lisandan mücânebet lazımdır.

Suçağda, yol ve sâ‘at şurmak gibi hâricden vukû‘ bulacak taleb ve suâllere karşı nâzikâne ve mülâyimâne cevâb i‘tâsı mendûbdur.

Ahlâk-ı seniyye-i İslâmiyye icâbınca muşâhabe ve mükâlemede mahviyyet ve hilm ve teennî ve mulâhaza-i hâl ve mevki‘ ve kendi hadd ve kadrini ‘adem-i tahattî gibi şeyler en ziyade lâzım’ür-ri‘âye olup insanın sözü tercümân-ı vicdânı ve beyn’en-nâs mahakk-i imtilhânı ettiğinden iyi sözün kâili hakkında iyilik ve kötü sözün kötülüğü dâ‘î olacağını bilerek hüsn-i idâre-i lisâna i‘tinâ aqdem ve vezâif-i üli’n-nühâdır.

Nitekim Hâzreti Mevlânâ-yı Dânâ (qaddesallâhu sırrahu’l-a‘lâ) efendimiz:

میزنی دستی بران کوزه چرا Mîzenî destî ber ân koze çerâ
تا شناسی از طنین اشکسته را³⁶ Tâ şinâsî ez tanîn şikeste râ

bu beyt-i şerîfden muḳaddem keşîde-i silk beyân-ı buyruḳları diğerk ebyât-ı seniyyelerinde aḳvâlin nişâne-i ahvâl ve enmûzec-i serâir-i bâl olduğunu tafşîl ve bir kâsenin kırık veya sağlam olub olmadığını anlamak için ona temâs olunup ḥâşıl olan şavt ve ṭanîna diḳḳat kılındığını temşîl buyurmuşlardır.

Havâce-i ‘âlî tebâr, Cenâb-ı Sa‘dî-i şuhret şî‘âr dahî:

تا مرد سخن نگفته باشد Tâ merd-i sohen nigofte bâşed
عیب و هنرش نهفته باشد³⁷ Eyb ve hünereş nihofte bâşed

nazm-i güzîniyle kıymet ve ḥaḳîḳat-i kelâma tercümân olmuşlardır. Binâen ‘aleyh, âdâb-ı muşâḥabe-i İslâmiyye bervechi mebsûṭ-i mükemmel ve mazbûṭ olarak te’sîs etmiş ve işbu âdâba ittibâ‘ ve mürâ‘ât edenler her yerde ve her hâlde maḳbûl ve memdûḥ olagelmiştir

ṬA‘ÂM

Mâide-i ‘amîmeti’l-fâidei Rezzâk-ı lemyezelîden hemîşe mütena‘im olan cümle maḥlûḳât, ḥuşûşiyle nev‘i beşer kısmet-i ezelliye-i rahmânîyye üzere erzâḳ-ı muḳadderesine vâşıl ve ḳâni‘ olub Cenâb-ı Mün‘im-i Ḥaḳîḳî cümlenin rızḳını te’mîn

³⁶ Niçin testiye vuruyorsun elini?
Ta ki bilesin kırık olanın sesini

³⁷ Sözü konuşuncaya kadar kişi
Gizli kalır ayıp ve hüneri

ve i‘dâd buyurmuş ve ‘akâyid-i şahîha ve râsiha-i İslâmiyye’ye göre bu bâbda ğam ve endişeye maḥal kalmamıştır.

Cenâb-ı Vâhibi’l-‘Aţâyâ’nın kudret-i bâliġa-i şamedâniyyesi icâbınca halk ettiġi envâ‘i ḥubûbât ve nebâtât ve şemerât ile luḥûm-u ḥayvanatdan şer‘an mübâḥ ve câizü’l-eḳl olanları eḳl etmek ve miyâḥ ve eşribeden müskirin ġayrısını şurb eylemek ve faḳat eḳl ve şurbda isrâf eylememek naşş-ı mübîn-i İlâhî ile teblîġ buyurulmuş ve ona dâir nice aḳkâm ve evâmir-i ḳudsiyye vârid olub tafşîlâtı kütüb-i celîle-i tefâsîrde ve fıkḥ-ı şerîfde mûnderic bulunmuştur. Ḳur’ân-ı ‘Âzîmu’ş-Şân’daki işbu emr-i mübîn-i sübhânîden iki esâs ḥikmet ve lüṭuf ve ‘inâyet zâhir olub biri yenecek ve içilecek şeylerin maḥzâ nev‘i beşerin menfa‘ati içün beyân-ı envâ‘i ve diġeri isrâfdan ḥazerle i‘tidâl üzere eḳl ve şurb olunması keyfiyet-i mühimmesidir ki bu da cümlemizin muḥâfazâ-i şihḥat ve ‘âfiyetini bâdîdir. Binâen ‘alâ zâlik ehl-i İslâm tenâvul-i ta‘âmda evvel emirde yiyeceġi ve içeceġi şeyi bilecek ve şâniyen i‘tidâle ri‘âyet edecektir.

Eṭibbâ-yı cihân olanca ḳuvvetleriyle düşünüb yüzlerce mücelledât te’lîf ve taşnîf eyledikleri hâlde eḳl ve şurba esâs olacak bundan başka bir şey tavşîye ve beyân edebilmişler midir? Ḥayır! Cümlesinin şihḥat ve ‘âfiyet-i beşer için tavşîye eyledikleri üss-i ḥikmet ancak bu emr-i güzîn-i şamedâniyyeden ‘ibâretidir.

Yine kitâb-ı aḳdes-i ilâhiyyede her şeyde ve her hâl ve mekânda ḥuşûşiyle eḳl ve şurbda nezâfete ri‘âyet emr ve fermân buyurulmuştur ki nezâfetin menâfi‘-i lâ tuḥşâsı devr-i cedîdede eṭibbâ-yı müteḥaşşışanın keşfiyât-ı ḥurde-bînîleri ile güneşden daha parlak şûretde zâhir olmakda ve muḥâfazâ-i şihḥat ve te’mîni selâmet için şedîden ve ḳat‘iyyen tavşîye ve ihtâr kılınmaktadır.

Nitekim Peyġamber-i Zî-şânımız Faḥr-i ‘âlem ve matla‘i envâr-ı cûd ve kerem (Şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem) Efendimiz Ḥazretleri’nin yemeġe ibtidârdan evvel ve yemekden sonra ellerin ve aġzın yıkanmasını eḥâdîş-i şerife-i Nebvî’leriyle emr buyurdıkları ma‘lûmdur. Tıb kitaplarında yemekten evvel el yıkanması ve yemekten sonra el ve aġzın taṭhîri ne ḳadar fâideli olduġu ve ne ḳadar mazarr ve

mühim emrâz ve ‘avârızı mâni‘ bulunduğu tafşıl edilmekte olmasıyla olbâbda tatvîl-i makâle hâcet yokdur.

Sünnet-i seniyye-i Hâzreti Fahri’l-Kevneyn’den olduğu üzere eller yıkanub sofraya oturulur. Besmele-i şerîfe ile ve sağ el ile yemeğe ibtidâr olunur. Yemekde önünden yemek, beraberinde bulunanların yediğine dikkat eylememek, yavaş yavaş tenâvül etmek, ta‘âmı güzelce çiğnemek, loğmaları biri biri ardınca ve ‘acele ile tenâvül etmemek, yemeğe bede’de büyüğüne ve şâhib-i ta‘âma tekdâdım gibi hıffet ve sabırsızlık göstermemek, sofraya dirsekleriyle yaslanmamak, ta‘âmın azlığından, iyi pişmemiş olduğundan bahş etmeyip hüsn-i kabûl ve hâzıra rızâ göstermek, aza kanâ‘at etmek, esnâ-yı ta‘âmda öksürmemek, öyle bir hâl vukû‘unda eliyle veya mendiliyle setre çalışmak, yere düşen loğmayı hüsn-i şûretle kaldırmak cümle-i âdâb-ı laîfedendir. Şu içerken teennî muktezî olup şurbda sür‘at dâ‘î-i illetdir. Mümkün olduğu mertebe ağır ağır içmek, ayakda içmemek, şu bardağına üfürmemek, soluğu ile şuyu ifsâddan çekinmek muktezîdir.

Yemek bitinceye kadar sofradan kalkmamak, hitâm-ı ta‘âmda Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm’e hamd ve şükür ile kalkmak kezâlike sünnet-i seniyye-i Cenâb-ı Nebviyye’den olub nitekim mefhar-i mevcûdât ‘aleyhi efdâli’s-şalevât Efendimiz Hâzretleri “Ta‘âm-ı şâkir, şâim-i şâbir gibidir” buyurmuşlardır.

Bâ‘iş-i hayât-ı cihân, şifâsâz-ı cihâniyân Peygamber-i Zî şânımız Efendimiz Hâzretleri’nin ta‘âm hakkında müte‘addid ehadîs-i seniyye-i hikmet efşânları vardır. İmtilâ’, re’s-i dâ’dır; ihtimâ, re’s-i devâdır, az ye hasta olma, fevka’s-şib‘ ekl mûcib-i ber şadr meâl-i mekârim iştimalerindeki ehadîs-i seniyye-i Cenâb-ı Hikmetpenâhî’leri ma‘lûm-i uli’l-ebşârdır. Hâtemü’l-enbiyâ ve Seyyidül-eshiyâ Efendimiz Hâzretleri yemeği cemâ‘atle yiyiniz bereketdir buyurarak hışâl-i temeddün ve şî‘âr-ı cûd ve te‘âvuni tafdîl ve temdiğ eylemişlerdir.

Müslimînin mümkün olduğca yalnızca ta‘âm etmeyub ehl ve ‘iyâli ve misâfirleriyle ta‘âm etmesini emr etmişlerdir.

Hadîs-i şerîf-i Cenâb-ı Nebevî'de bir ta'âmın iki kişiye ve iki ta'âmın dört kişiye ve dört ta'âmın sekiz kişiye kifâyet edeceği vârid olmuştur.

Yine hadîs-i şerîf-i Peygamberî'de Cenâb-ı Hakk'a ve rûz-i âhirete îmân eden, misâfirini ikrâm ve iç'âm eder buyurulmuştur. İkrâm-ı dayf hakkında müte'addid evâmîr-i celîle ve beşâir-i cemîle şerefvârid olub dünyevî ve uhrevî ecir ve meşûbatı ve feyz ve berekâtı mûcib olduğu tekrâr kılınmıştır. Beyn'el-İslâm misâfirine ikrâm, aqdem vezâif-i mebrûreden 'add edilub bu bâbdaki âsâr ve ihbâr nâ-ķâbil-i şümâr ve her biri başka başka mûcib-i şeref ve iftihârdır.

Mihmân-nevâzlık, misâfirperverlik hışâl-ı mergûbe-i İslâmiyye'nin en mühimlerinden. Buyût ve mesâkinimize vakitli vakitsiz vürûd eden misâfire, vüs'amız mertebe hürmet ve ri'âyetden başka kendisine teklîf-i ta'âm olunur. Hele misâfir ta'âm vaktinde veya uzakca bir mağalden gelmiş ise beheme-ķâl yemek ve ķahvaltı 'arz ve teklîf kılınır. Çünkü Qur'ân-ı 'Azîm'uş-Şân'da sûre-i kerîme-i Nisâ'da misâfir ve 'âbir-i sebîlin iç'âm ve ikrâm olunması fermûde-i ilâhî ve bu naşs-ı mübînin muktezâsıyla 'âmil olanların ni'am-ı semâviyyeye nâiliyetleri lûtf-i mev'ûde-i eķadiyyet-penâhîdir. Ba'zı memâlikde vâķi' olduğu üzere ta'âma da'vetli değildir diye ziyaretçilerimizi mâidemizden dûr bırakmayız. Memâlik-i İslâmiyye'nin cümlesinde dayf ve misâfire maķşûş oķalar, ķücreler, ķadırlar güşâdedir, aķşam ve şabaķ müsâfirîn eksik olmaz. Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in iķsân buyurduğu nevâleden bizimle beraber konuķ ve müsâfirînimiz de mütena'im olur.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْكَرِيمِ الْمُتَعَالِ³⁸ Elhamdülillâh'il-Kerîm'il-Müte'âl

³⁸ "Hamd, şerefli izzetli cömert ve yüce olan Allâh'adır."

ESVÂK VE ÇARŞU VE BÂZARDA LÂZİM'ÜR-Rİ' ÂYE ÂDÂB

Dîn-i Mübîn-i İslâm kadar hûkûk-u beşeri şıyânet ve medeniyet-i 'âlemi rehîn-i zînet ve mükemmeliyet eden hiçbir dîn ve âyîn yoktur. Medenî bi't-ı-tab' i olan insanların her biri nefsi vâhideden maḥlûk ve fıtraten hem-hâl ve hem-hûkûk olduklarını ve iyilikten hâz ve kötülükten nefret ve tefrîk-i nîk ve bed gibi te'sîrât-ı hissiyye altında bulunduklarını mü'tâlâ'a ve taḥdîr ile cümleyi ma'nâ-yı insâniyyete lâyıḳ şûrette ünsiyet ve ḥüsn-i âmîziş ve ülfet eylemek vazîfesiyle mükellef ve mecbûl kılmış ve bilütfihî Te'âlâ hûkûk-i medenî-i insâniyye dâire-i idrâk-i beşerden ḥâric ve cidden vâsıl-ı akṣa'l-me'âric bir tarz-ı dilrubâda tanzîm ve tensîk olunmuştur. Cenâb-ı Rabb-i Vedûd kavî ve fi'iliyle kimsenin kimseyi rencide ve rahatsız etmemesini ve kütüb-i muḳaddese-i dîniyyemizde beyân olduğu üzere hûkûk-u 'ibâda ri'âyet ve ḥilâfından mücânebeti fermân buyurmuş ve risâlemizde tafşîl olunan âdâb-ı laṭîfe bu cümleden bulunmuş olup hûkûk-u meşrû'a-i medeniyet ve âdâb-ı laṭîfe-i mezkûreye her yerde, ḥuşûşiyle esvâk ve çarşu ve bâzâr mişillü mecâmî' ve mele-i nâsda dehâ ziyâde diḳḳat ve i'tinâ lâzimedendir. Nitekim Kelâm-ı Kâdîm'de sûre-i seniyye-i Nisâ ve sûre-i celîle-i İsrâ'da tavr-ı mütekebbirâne ve vaz'-ı maḡrûrâne ile şalına şalına gezen kimseleri Ḥaḳḳ Te'âlâ'nın sevmediği ve yeryüzünde meraḥan ya'nî müte'azzîmen meşy olunmaması manşûş olmaḡla işbu terbiye-i münîfe-i Rabbâniyye'ye temâmî-i tevfiḳ meşy ve hareket vecîbe-i edeb ve 'ubûdiyyettir. Çarşu ve bâzârda ve soḡaḳlarda ḥalka ednâ mertebe ezîyet vermemek, hatta ezâ-yı tarîḳi imâta etmek, memerr-i nâsda oturmamak, 'alenen tükürmemek, cehver-i şavt ile ḥalkı ta'cîz etmemek, 'inde's-suâl yol göstermek, güzergâhda teşâdüf olunan kağıd parçası ve sâireyi ḳaldırmak, edîbâne yürümek, âdâb-ı merḡûbe-i İslâmiyye'den ve muḳtezâ-yı veşâyâ-yı seniyyedendir.

Mazhar-ı i'zâz ḥalk-i 'azîm olan peygamber-i ḳudsîşânımız (Şallallâh-u Te'âlâ 'aleyhi ve sellem) Efendimiz Ḥazretleri, cemâ'ate ri'âyet ve ihtirâm olunması ve beyn'en-nâs enzâra çirkin görünecek ḳulûba nefret ve efkâra ḡılzet verecek evzâ' ve

etvârdan ve bûy-i kerîhden hâzer ve mücânebet kılınması ve ‘ibâdullâhın zinhâr birbirini istihzâ ve istihkâr etmemelerini ve cevâmî‘-i şerîfede reftâr-ı dürüşâne ile şaflar arasından geçip halkı rahatsız eylememelerini ve çarşı ve bâzâra ve cevâmî‘ ve mesâcid-i şerîfeye pâk ve güzel libâs ile çıkub kıyâfet-i müstaḥsenede bulunmalarını ve ricâlin nisâ’ libâsına şebîh kisve giymemelerini ve soḳaḳda giderken yemek yememelerini ve her ḥâl ve tavırlarıyla ḥilye-i fâḥire-i ‘iffet ve edebi lâbis olduklarını işbât ve kimsenin kendilerinden nâ-ḥoşnûd ve müteneffir olmaması emr-i ehemmini hemîşe rehber-i ḥarekât ittiḥâz ve bu meslek-i şavâbda şebât eylemelerini ve led’el-ḥâce şibyândan veya ziyâde müsinn ve şâyân-ı ḥürmet ve i‘tibâr-ı kesândan ve ‘alîl ve dermâdegândan rehğüzârlarında müşâdîf oldukları ve bir ḥâl-i müşkilde bulunduklarını gördükleri ebnâ-yı nev‘ilerine mu‘âvenet-i mümkineye şitâbân olmalarını Şihâḥ-ı Şerîfe’de nakşıtırâz-ı i‘zâz, eḥâdîs-i seniyye-i Cenâb-ı Nübüvvetpenâhî’leriyle tavşîye ve fermân buyurmuşlardır ki bunların her biri birer nizâm-ı ekmel-i ‘âlem ve bâdi-i ḥüsn-i âmîzeş ve selâmet-i âdem ve numûne-i kemâl-i medeniyet-i ümem ve meâl ve manṭûḳ-i celîlîleriyle ‘amel-i ‘âmme-i nâsa bi’l-vücûḥ elzem ettiği müslim olmaḡla hemîşe şalavât-ı seniyye-i Ḥazreti Seyyid’ül-mürselîni tekrâr ile şükrğüzâr olur ve eşedd-i ihtiyâc ile muḥtâc ve müfteḳir bulunduḡumuz imdâd ve ‘inâyet ve destgîri ve şefâ‘at-i seniyyelerini tazarru‘ ve niyâz eyleriz.

“تمت الكلام بلطف الله الملك العلام”³⁹ “Temmet’il-Kelâmu Bilütfillâhi’l-Melik’il-‘Allâm”

³⁹ “İlimlerin sahibi olan Allâh-u Teâlâ’nın lütfuyla Söz tamamlandı”

III. BÖLÜM

TERBİYE-İ İSLÂMİYYE’NİN SADELEŞTİRİLMESİ

İSLÂMÎ TERBİYE

ESER

NAZİF SÜRÛRÎ

MAARİF NEZARETİ CELÎLESİNİN 31 OCAK SENE 323⁴⁰ TARİHLİ
VE 409 NUMARALI RUHSATNÂMESİNİ HAİZDİR

DERSAADET - AKDAM MATBAASI

1326

Allâh-u Te'âla'nın lütfuyla, Halife hazretlerinin feyizlerinin gölgesinde neşredilmiş olan bazı önemsiz eserlerime ilaveten İslâm'ın ana kitaplarına başvuru ve epey araştırma ve gayretle “Terbiye-i İslâmiyye” isimli bu risaleyi de kaleme aldım ve en büyük velinimetimiz olan Padişah Hazretleri'nin hakkını celbetme, hayırlara davet etme gayesiyle gelirlerini hazineye bağışladım ve hediye ettim.

Dervîşin hediyesi yeşil bir yapraktır

Ne yapsın elinde olanı budur

24 Ocak 1908 yılında eseri bir araya getirdi.

Nazif Surûrî

⁴⁰ 1323 olan tarih Rûmî takvime göredir. Bu tarih Hicrî 1326, Miladî olarak 1908 yılına karşılık gelmektedir (<http://www.ttk.gov.tr>, 19/10/2015)

Bismillahirrahmânirrahîm

Cenâb-ı Rabbi'l-Âlemine sonsuz hamdû senalar olsun, yüce ahlâk sahibi olan Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne bolca salat ve selam olsun, âline ve ashâb-ı kirâmına samimi bir hoşnutluk olsun ve ilahi rahmet onlara daima bereket saçsın. Âmin.

İnsan ortak özelliklere sahiptir

Zâhiri hayvan, bâtını melek

Görünüşte hayvansal vasıfları vardır

Manevi olarak insana ait vasıfları vardır

İlahi hikmet gereği insanın ortak özellikleri mevcuttur. Yani dış görüntüsü ile hayvansal, iç yönüyle ise meleksele olarak yaratılmış ve vasıflandırılmıştır. Hayvansal yönü, yani dış görüntüsü, el ve ayak gibi vücut organları, yiyip içmesi ve yürüyüp gezmesi gibi şeyler hayvanlarda da mevcuttur. Fakat iç yönüyle meleksele olan manevi özelliği, yani insanın ruhu, akli ve idrakî, hayvanlarda bulunmayıp yalnız insana mahsustur.

İhsanı bol olan Yüce Allâh'ın izniyle yeryüzüne ayak basmış olan insanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi için, yeme, içme, giyinme, sıcak ve soğuktan korunma gibi türlü türlü zarûri ihtiyaçları olduğu gibi; ruhu, akli ve idrakının yol göstermesi ve yönlendirmesiyle, hayır ve şerri, fayda ve zararı tercih ve ayırt etmeye muktedir kılınmış; beğenme ve nefret etme duygularına sahip olması, iyilik ve kötülükten olumlu veya olumsuz olarak etkilenebilmesi nedeniyle, geçimini sağlama yolunda ve diğer insanlarla ilişkileri sırasında bazen anlaşmazlık ve sorun ortaya çıkabilmekte olup, bu anlaşmazlıkları giderme ve sorunları çözme ayrıca bir zorunluluk meydana getirmiş, dolayısıyla sıkıntılı durumların ortadan kaldırılması ve insanların birbirinden memnun olması, tartışmalardan ve çekişmelerden uzak kalınması, kendisine iğrenç ve zararlı olan şeyleri başkalarına yapmaması, tek nefisten yaratılmış olduğunu düşünerek kendini karşısındakinin yerine koyarak davranması ve harekette bulunması, ahlâk esasları kuralları olarak koyulmuştur.

Demek ki insan türü, yaratılışı itibariyle iki sığata sahiptir ve bu sığatların da başka başka ihtiyaçları ve gerekleri olup, bedensel olarak yemesi ve içmesi, ruhsal olarak da manevi gıda olan ahlâkî erdemlerle beslenmesi ve terbiye edilmesi doğal

olarak lazım gelmiş ve onun için insanlığın babası Hazreti Âdem (a.s.) bazı emir ve yasaklarla beraber usûl-ü muaşeret ve insanın eğitimi ile ilgili olan on sayfalık vahye mazhar olmuştur.

Süt, şeker, ekmek ve ettir bedenini azığı

Hem Hakk'ın nûru hem de güzel ahlâktır rûhun azığı

Allâh-u Teâlâ tarafından insanoğlunu terbiye ve ıslah için gönderilen Suhûf-i Şerîfe'den başka Ulû'l-Azm Peygamberleri'ne inmiş olan Tevrat, Zebur ve İncil-i Şerîf de yukarıda bahsedildiği yönde insanın kulluğuna işaret etmekte olup, insana yakışır surette Hakk'a ibadet etmesi, insanlar ile güzel ilişki kurarak ve onlarla iyi geçinerek ihsanı bol Yüce Allâh'ın rızasını kazanması ve iki cihanda da mutluluğa ulaşması emredilmiştir ki bahsedilen kitapların hükmü kesin olarak kaldırılmış olan ve artık asılları olmayan bugünkü hallerinde bile bu yolda pek çok güzel nasihat ve etkileyici öğüt göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, yeryüzüne yayılmış olan insanların bir süre sonra bir çok kola ve parçaya ayrılmış olduğu, bunca kavim, din ve çeşitli mezheplerin türlü türlü ihtilaflarla ortaya çıkmış olduğunun görülmesine rağmen yalnız bir noktada, yani ahlâk konusunda birleştikleri açıktır. Nitekim biri dünyanın bir köşesinde, diğeri öbür köşesinde bulunan ve aralarında lisan, memleket, soy ve milliyetçe nice nice farklılıklar mevcut olan iki insan, yahut iki kavim arasında tek noktada birleşilerek karşılıklı olarak yalancılık yasaklanmış ve ayıplanmış, doğruluk makbul kabul edilmiş ve övülmüş, aynı şekilde hırsızlık yasaklanmış, her işte itidal üzere hareket edip adaletten ayrılmama takdir edilip meşru görülmüş, korkaklık ayıplanmış, cesaret ise beğenilmiş ve tercih edilmiştir. Bundan açıkça anlaşılıyor ki Rabbül-Âlemin bir olduğu gibi, insanın insanlığını kemale erdirmesini ve iki dünyada da kurtuluş ve saadete ulaşmasını sağlayan ahlâkî faziletlerin ve usûlü terbiyenin de esası birdir. Tek Yaratıcı olan Allâh (c.c.), kâinattaki yaratılmışların en şerefli olan insanlara iki temel görev vermiş ve böylece lütufta buyurmuştur. Daha önceki ifadelerimizi açıkça tekrar ederiz ki, bunlardan biri kulların, en üstün ve en yüce zât olan Allâh'ın Rububiyyeti'ne ibadeti, diğeri de insanların bir birinin hukukuna riayet etmesi ve birbiriyle güzel bir şekilde geçinerek dünyayı imar etme çaba ve hizmetlerinden ibarettir.

Yukarıda açıklandığı üzere Suhuf-i Şerîfe'de, Tevrat, Zebur ve İncil-i Şerîf'de bu konuda çok sayıda hüküm, emir ve yasak tebliğ edilmiş ise de, ilahi

kitapların en faziletlisi olan, Allah'ın hükümlerinin, kanunlarının ve emirlerinin tamamını eksiksiz bir şekilde kapsayan Kur'ân-ı Azîmü's-Şân'da, Hakk'a ibadet ile insanlarla iyi geçinme ve güzel anlaşma hakkında ayetlerle sabit kılınmış olan emirler, yasaklar ve ilahi adalet hükümleri, hepsinin en mükemmeli, en kusursuzu ve en sağlamı olup insanın dünya ve ahiret saadetine ulaşmasına hakkıyla sebep olan, bütün yönleriyle en faydalısı olan ve doğru yolu gösterendir. Çünkü Cenâb-ı Mevlâ, eşsiz sevgilisi olan Son Peygamber'ini, Allâh'ın kullarının yegane terbiyecisi olan Peygamber Efendimiz (sas) Hazretleri'ni, Kur'ân-ı Kerîm'de en yüce ve en seçkin biçimde "Hulukun Azîm" olarak vasıflandırmış⁴¹ ve en güzel ahlâk sahibi olan Peygamber Efendimiz Hazretleri de, kendisinin Rahmân olan Allâh (c.c.) tarafından "Güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiş olduğunu" bizlere bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ve Peygamber Efendimiz'in Hadîs-i Şerif'lerinde, güzel ahlâk hakkında gerçekten akıl sahiplerine yol gösteren ve sonsuz övgülere mazhar olan nice emirler ve güzel öğütler Nass ile sabit kılınmış ve açıklanmış olup, bunlarla icabettiği ve gerektiği gibi ahlâklanması ve ibadet etmesi halinde Cenâb-ı Hüdâ-yı Mûteâl'in ilahi rızasına ve Fahr-i Kainat Efendimiz'in peygamberliğinin hoşnutluğuna kavuşarak dünyevî ve uhrevî ihsan ve ilahi lütuflara kolaylıkla yaklaşacağı, fakat Allâh (c.c.) korusun aksi durumda hem dünya hem de ahirette azap ve ceza çekeceği muhakkaktır. Baştan başa mutlak hakikat ve hikmetli sözler olan İslâmî hükümler gereğince Allâh-u Teâlâ'nın zât ve sıfatından sonra kendi hakkını tanıyıp bilmesi ve diğerlerinin de hukukuna riayet etmesi emrolunmuştur. Mevlâ-yı Mûteâl'in yüce zatına ibadet konusunda kulların aciz kalmalarını, insan olmalarından dolayı meydana gelecek hata ve eksikliklerini, sırf lütfu ve ilahi keremiyle affedip bağışlayacağı ümit edilmiş ve kesin olarak niyet edilmiş ise de kulların birbirleriyle olan hukuku ve muamelatında hata ve kusurların meydana gelmesi hususunda ikisinden biri diğerinden bizzat sorumlu tutulmuş ve affa nail olmaları aralarında helalleşme hukukuna bağlı kılınmıştır. Bununla beraber İslâmiyet'te bâtın ve zâhirin doğruluğu ve temizliği emredilmiştir. Selâmet-i bâtın, doğru niyet ve güzel niyet demek olup insanın kalbinde kötülük hissi olmaması demektir. Peygamber-i Zîşanımız Efendimiz Hazretleri "Mü'minin güzel niyeti, güzel amelinden hayırlıdır"

⁴¹ Bknz; Kalem Sûresi, 4. ayet

buyurmuşlardır. Herhangi bir kimse hakkında hayırlı bir şey düşünmenin Allâh (c.c.) katındaki karşılığı ödül ve sevaptır. Amellere ve fiillere şirk kirinin karışabileceği düşünülse dahi, güzel istekler ve niyetlerin riya şüphesinden uzak olacağı ifade edilmiştir. Zâhirin selameti ve taharetine gelince; bu da İslâm Dini'nde emredildiği üzere, Hakk'a ibadet ile insanların haklarına riayet etmekten ve bunun aksine hareket etmekten sakınma ile elde edilir ve açıklandığı şekliyle selâmet-i bâtın ve zâhire mazhar olan kimse, Cenâb-ı Rabbi'l Âlemin'in ebedi lütfü ve inayetine nail olur. İnsan, kendi türü hakkında bu yönde hüsn-ü niyet, hüsn-ü muamele ve hareketle emrolunduğu gibi, bütün mahlukat hakkında da hak ve insaf üzerine kurulmuş olan böylesi sağlam ve doğru fikir üzerine hareket etmekle de mükelleftir. Allâh-u Teâlâ'nın ilahi lütfüyle kendisine boyun eğen, yemesi helal ve mübah kılınan hayvanlara yumuşak bir şekilde muamele edip, gerek boğazlama ve yemelerinde eziyet ve aşırıya kaçmamakla, gerekse bizzat binme ve ağır yük taşımada hayvanın gücünü dikkatten uzak tutmayarak adaletli olmakla görevlidir. İslâm Dini'nde insanlar arasında nefretleşme ve düşmanlık yasaklanmıştır. Kimse kimsenin şahsına, şahsi hukuk ve alakasına dokunamaz. Hatta fikren bile bir biri hakkında kötü düşünce ve niyette bulunamaz. Kendi hakkında olmasını istemediği ve memnun olmadığı bir sözün ve fiilin başkaları hakkında yapılmasını tasavvur etmek caiz değildir. Her söz, fiil ve amelinde yüce dinî hükümlere sarılmak ve tutunmakla doğru yol üzerinde bulunmak ve bu yönde iyiliklere ve güzel ahlâka hakkıyla sahip olan bir insan olmak gerekir. Bunun için insanın ilk iş olarak dindar olması gerekir. Ahlâkî faziletlerin temeli dindir. Din ve ahlâk ikizdir. Dindar olan zat, faziletli ahlâk ile vasıflanmış ve süslenmiştir. Mütedeyyin olmayan kimse güzel ahlâktan mahrumdur, insanlık alemin için zehirli bir organdır. Çünkü kalbi, yüce ahlâk hükümlerinin başı olan Allâh korkusundan yoksundur. Doğal olarak insanlara zarar vermekten kendini alamaz. Din hakkı tanımayan, Hakk'tan korkmayan, Yüce Yaradan'ın, Rızık verenin Allâh (c.c.) olduğunu bilip hamd ve şükür etmeyen kimse elbette yaratılanların da hukukunu tanımaz, insanlığın değerine riayet etmez. Kendi haz ve nefsinin isteklerinden başka bir amaç gözetmez. Din, insanı iyiliksever eder. Dinin hükümlerine uyarak amel etmek, saadet bahçesine ulaşmak demektir. İnsanın kurtuluş yolu dindir. Alemin düzenini sağlayan dindir. Dinin nuruyla aydınlanan kalplerin duyguları melekseldir. Kişinin dindarlığının yolu, Cenâb-ı Hakk'ın Âlîm,

Semi' ve Basîr olduğunu düşünüp kabul ederek sözlerini ve davranışlarını güzelleştirip düzeltmesidir.

Hakk'ın sözünü bilmeye koyul

Ta ki bir fesadın korkusundan endişe duymayasın

İnanan kimse, nimeti elde ettiğinde, kolaylık ve mutluluk halinde, Hâlık-ı Âzîm'üş-Şân'ına hamdeden ve şükreden olur; güçlük ve sıkıntı zamanlarında ilâhî lütuf ve keremi ümit ederek teselli bulur ve sabırlı olur. Büyük İslâm âlimlerinin açıklamalarına göre, dindar olan kimsenin yalan, laf taşıma, hırsızlık, fakiri geri çevirme ve kalp kırma gibi kötü durumları yapmaya cesaret etmesi düşünülemez. Zîra fiillerin ve amellerin hepsini Hakk Teâlâ'nın bileceğini ve göreceğini, sevapların karşılığında kat kat iyilik ve yardımda bulunacağını; günahlar içinse azap ve ceza ile karşılık vereceğine inanmış ve kesin bilgi olarak kabul etmiştir. Böyle bir insandan iyilikten başka bir şey beklenemez.

Ey âbid kardeş dindâr ol

Gören gözünü aç uyanık ol

Din ni'meti ruhunun payı oldu

O ni'metin kadrini bil iyilerden ol

Aslında din, ezelden beri rûhun payı olmuş değerli bir nimettir.

Nefsani arzuların zorlamasıyla şeytanın tuzağına aldanarak mukaddes olarak vasıflanan ruhu, ezeli nimetten uzaklaştırmak ve mahrum bırakmak ne büyük bir felakettir.

Ulvi kudreti ve ilahi hikmetinin yüceliği ile insan soyunu bir avuç topraktan yaratıp paha biçilemez bir nimet olan rûh ile ikramda bulunan ve aziz kılan, sınırsız ve hesapsız lütuflara mazhar kılarak mutlu ve seçkin kılan Allâh-u Teâlâ hazretlerine itaat ve ibadet, her zaman şükretme ve senada bulunma gibi mukaddes kulluk görevlerini kapsayan din-i mübinin faziletinden nasibi olmayan talihsizlere şerefli insanlık sıfatını yüklemek câiz değildir.

Özellikle kendi Hâlık-ı Müteâl ve Rezzâk-ı Zü'l-Celâl'inin seçkin yoluna itaat ve kullukta bulunmayan, yani Allah'ın kullarına vermiş olduğu kutsal dinden yararlanamayanların kendi türüne karşı hiçbir yönüyle hayır ve iyiliği olamayacağı ve hatta kötülüklerini ve zararlarını istiyeceği çok açıktır. Bundan dolayı Cenâb-ı Mâlik'il Mülk'ün ilahi rızasını kazanmaya çalışma ve itina gösterme, dini hükümler

gereğince üzerine düşen kulluk görevlerini güzel bir şekilde yerine getirme ve bu sayede iki dünya saadetine ulaşma ve her durumda iyi bir ün kazanmak isteyenlerin dindar ve müttaki olmaları gereklidir.

“Asıl kazanan dinde kazanandır”

MUKADDES YÜCE HİLÂFET MAKAMINA SADÂKAT VE İTAAT

Kullarına hidayet veren, onlara doğru yolu gösteren Allah-u Teâlâ'nın lütfuyla insanların kurtuluşuna sebep olan İslâm dini gereğince alemlerin sahibi olan Allâh'ın yeryüzündeki gölgesi olarak insanların efendisi olan halife hazretlerine boyun eğme ve itaat etme dinimizin farzlarından olup Hazret-i Mevlâ-yı Mûte'al Kur'an-ı Kerîm'inde “Allâh'a, Rasûlü'ne ve sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz”⁴² buyurmuştur.

Mülkün tek sahibi olan Allâh-u Teâlâ'nın ilahi hikmeti ve ezeli iradesinin gereği olarak, müslümanların kıyamete kadar yüce bir merci ve güçlü kutsal bir merkeze devamlı bağlı olmaları gerekli olup, her müslümanın o mübarek ve yüce makama sığınması vacip olduğundan, müslüman toplumlar da ilâhi hikmetin gereği olarak, mü'minlerin imamı ve Rasûl-u Emîn Efendimiz Hazretleri'nin halifesinin yüce makamlarının ipine dini bir bağla kolay bir şekilde bağlanmışlar ve itaat etmişlerdir. Kitâb-ı Mubîn-i İlâhî olan Kur'ân-ı Kerîm gereğince bu boyun eğme ve bağlanma öyle sağlam kıymet ve teslimiyette olmuştur ki, ehl-i tevhîd ve îmânın gerek dünya hayatına ait işlerinde ve muamelatında, gerekse ahiret hayatıyla ilgili itaat ve kulluğunda, mübarek halifelik makamının emir ve görüşüne ihtiyaçları açıkça ortadadır. Nitekim bu hususlar dînî kitaplarda ele alınmış ve ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Halifelik mührüne sahip olan Halife Hazretleri, bozulmaması koruma altına alınmış olan İslâm'ın asıl bekçisi ve himaye edeni, kutlu Muhammed ümmetinin yüce reisi ve imamı olup dini hükümlerin korunması, hükümlerin uygulanması ve devam etmesi Allâh-u Teâlâ tarafından padişahlıklarının yaptırım gücüne emanet edilmiş ve İslâm ümmeti, ilahi makamının gölgesinde himaye edilmiş ve bir araya getirilmiştir.

⁴² Bknz; Nisa Sûresi, 59. âyet

Fahri kainat (en güzel salatlar onun üzerine olsun) Efendimiz Hazretleri'nin Nebevî hadislerinde İslâm'ın yüce halifesine itaat ve bağlılığın, Cenâb-ı Bâri-i Teala'ya ve Rasûl-ü Ekremi'ne itaat ve bağlılık demek olduğunu açıklamış ve padişaha yaraşır şekilde hayır duada bulunmanın bağışlanma sebebi olacağını müjdelemiştir. Müslümanların sultanı, alemlerin Rabbi'nin gölgesidir. Her kim ona itaat ederse Hâk Teâlâ ona ikramda bulunur.

Her kim ihanet ederse Hâk Celle ve A'lâ ona gazaplanır ve onu cezalandırır. İslâmiyet ile müslümanların sultanı ikizdir. İslâm, din esasıdır. Müslümanların sultanı ise onun koruyucusu ve bekçisidir. Ona ihanet eden dalalette kalır, ona sadakatla güzel hizmet eden ise hidayet ve saadete ulaşır. Yaratılışın hikmet, anlam ve gayesi o bölümdeki hadis-i şeriflerde ele alınmış ve dolaylı olarak anlaşılmış olmaktadır ki, hem İlâhi ferman ve hem de Peygamber Efendimizin emir ve açıklamaları gereği kutsal makam olarak vasıflanmış olan yüce hilafet makamına saygı gösterme ve itaat etme, hilafet makamının rızasını elde etmek için daima gayret ve çaba gösterme, hilafet makamı için hayır dua ederek dünya ve ahiretle ilgili bereketleri ve çok daha önemli makamları elde etme hem kulluk görevi hem de güzel ahlâk ve iyi yaşantının en iyi göstergesidir.

Âmin diyor Rûhul-Emîn arşın sağından

Mülkün ve milletin pâdişahına dua ettiğim zaman

ÇOCUKLARIN ANNE BABA VE ÖĞRETMENİNE KARŞI GÖREVLERİ

İslamiyet'te baba, anne ve öğretmene karşı açık bir şekilde tam sevgi, itaat ve hürmet gösterme emredilmiştir. Cenâb-ı Allâh Kur'an-ı Kerîm'inde birçok âyette çocukların anne-babasına sevgi ve güzel muamelede bulunmasını, onlara itaat etmesini kuvvetle emretmiştir. Hatta bir âyet-i kerimede “ Allâh-u Teâlâ'ya ibadet edin, şirk etmeyin, anne ve babanıza iyilik edin”⁴³ buyurularak anne babaya sevgi ve itaatın, en yüce varlık olan Allâh-u Teâlâ'ya ibadet etme ve şirkten sakınma mertebesinde önemli ve gerekli olduğu bildirilmiştir. Tefsirlerde “ Eğer hoşunuza

⁴³ Bknz; Nîsâ Sûresi, 36. âyet

gitmeyen bir şeyi görür ve bu konuda çaresiz de kalsanız, ana ve babanıza hoş olmayan kelimelerin en küçüğü olan “üf” ile dahi karşılık vermeyiniz. Daima yumuşak söz söyleyiniz. İtaat ediniz, haklarında rahmet duası ediniz. Yâ Rabbi! Bunlar bize küçüklüğümüzde şefkat gösterdikleri, yetişmemize ve kurtuluşumuza gayret ettikleri gibi sen de anne ve babama en yüce va’din olan rahmetle ve iyilikle onları mutlu eyle, diye hayır duada bulununuz. Anne babanızın size olan iyiliklerinin farkında olmalısınız. Nitekim anneniz sizi tamamiyle zayıflık ve bir o kadar zahmetli haliyle nice müddet karnında taşıdı. Daha sonra nice ağrılar ve acılar çekerek doğurdu, sütüyle besledi. Bunları düşünmeli ve kendilerine teşekkür etmelisiniz. Anne-baba haklarından dolayı büyük hesap gününde sizden hesap sorarım” diye ilahi emirde bulunduğu ayrıntılı bir şekilde açıklanır.

Mü’minlerin şefkatli babası Cenâb-ı Rasûl-ü Emin Efendimiz Hazretleri “Cenab-ı Allâh’ın rızasını elde etme, anne-babanın rızasını elde etmeye bağlıdır. Cennet annelerin ayakları altındadır. Allah esirgesin anne-babaya başkaldırma cehennem ateşini hak etmek demektir. Anne-babaya iyilik, cennet bahçesi nimetine ulaşmaktır. Anne-babaya başkaldıran cennetin güzel kokusunu en uzak noktadan bile koklayamaz. Anne ve babasının elini, yüzünü, içtenlikle ve hürmetle öpen kimseye cehennem ateşi etki etmez. Onun samimi bir şekilde yapışıp elini öpmesi cehennem ateşini utandırır. Babanıza itaat ve saygı, annenize güzel hizmet ve hürmet ediniz. Anne-babanın duası Cenab-ı Nebi’nin duası gibidir. Gönüllerinin kırılmasından ve kötü dualarından şiddetle sakınınız” buyurmuşlardır. Aynı şekilde kendisinden ilim ve ma’rifet elde edilen hoca ve öğretmene, anne ve baba kadar, hatta onlardan daha çok saygı ve hürmet edilmesi ve her durumda hocanın hakkının gözetilmesi tavsiye edilmiştir. Mübarek ağzından inciler saçan Hazreti Nebevi (sas) müderris ve muallim hakkında “ Babaların en hayırlısı” şeklinde eşsiz bir lakaplandırma ve belîğ bir şekilde iki kelimeyi birleştirip ifade ederek öz babalardan daha çok onların saygıya layık olduklarını tenbih etmiştir.

Allah’ın izniyle bizlere ilim ve irfan öğreten öğretmenin can derecesindeki maddi ve mânevi karanlıklardan kurtulmaya vasıta olan çeşitli bilgileri bizlere ulaştırması ve bırakması ve bu yönüyle itibar ve şerefimizi yükselttiği kabul edilerek, bizlere vermiş oldukları dünyanın değerli ni’meti olan bu bilgilerden dolayı teşekkür etme, haklarında daima hayır dua ve layık oldukları şekilde hürmet etme ve ikramda

bulunma görevlerimizdendir. Allâh-u Teala korusun onların temiz kalplerinin kırılması musibetlerden sayılmaktadır. Gerek anne baba, gerekse hoca ve öğretmenlere karşı Kur’ân-ı Azîm’uş-Şân’a ve Nebî-i Zîşân’ın emrine uygun bir şekilde muâmele ve davranış gösterilip, Allâh, Rasulullah ve insanlar katında güzel bir karşılık görmeye ve teşekkürle layık olmaya, iki cihanda mutlu ve sevinçli olmaya çalışmalıdır.

Müslümanlığın başında bir insanın ahlâk ve manevi yaşamındaki ölçüsü, anne baba ve hocasına karşı göstermiş olduğu davranışlarıydı. Müslüman gençlerden birinin evlenme ve izdivacı sırasında, erkek ve kız tarafından birbirinin durumu, ahlâk ve manevi yaşantısı, kendisini tanıyanlara sorarak araştırmaya başlanır, olması istenen bir takım insanî ve yaratılış özellikleriyle beraber, en önemlisi de anne-baba ve öğretmeni tarafından razı ve hoşnut olup olmadığı ve onlara sevgi ve itaatının ne derecede bulunduğu sorulur ve var olması istenilen özelliklere sahip olduğu anlaşıldığında o gencin iyi insan olduğuna karar verilir ve sünnet olan nikah kıyılırdı. Demek oluyor ki babalara ve annelere sevgi göstermek ve itaatkar olmak, sahip olunması gereken üstün özelliklerin ölçüsü ve insanlığın en başta gelen faziletlerindendir. Nitekim “ Anne ve babasına hayrı olmayanın kimseye hayrı olmaz” hikmetli darb-ı meseli bu esasa dayanır.

Anne ve babasını seven insan

Hakk’ın ihsânına olur şâyân

Öğretmen ve anne-babanın hakkını gözet

Olayım dersin mazhar-ı ihsân

BABA VE ANNENİN COCUKLARA VE AKRABAYA KARŞI GÖREVLERİ

Baba, anne ve aile büyüklerinin çocuklara ve akrabaya karşı görevleri büyük kitapları dolduracak kadar çoktur. Bu küçük kitapta zikredilen görevlerin tamamını açıklayacak değiliz. Yalnız esas ve önemli maddelerinden bahsedeceğiz.

Cenab-ı Rabbülâlemin yeryüzünü babalar ve çocuklar silsilesi ile donatmış ve insanoğlunun devamını çocuk sevgisi ile nesli devam ettirme hizmetini yerine

getirmelerini emretmiş ve Allah-u Teala'nın hikmetli ve sürekli devam eden bu lütfu, insanoğlunun neslinin devamına sebep olmuştur.

Anne-babanın kalbinde çocukların sevgi nurunun parıldaması nasip olmasaydı, şefkat ve merhamet duygusu tecelli etmeseydi, tam bir acziyet içerisinde dünyaya ayak basmış olan bir günlük bebekler, doğumuyla beraber gözden kaybolur (ölür) ve doğdukları gibi heder olup giderdi. Kendi kendilerine kazanmaya ve elde etmeye gücü yetinceye kadar onların bakılıp beslenmesinin ne derece zor, hatta tahammül sınırını dahi fazlasıyla geçen bir yük olduğu düşünüldüğünde, o görevin seve seve yerine gelmesi için, doğmayan ve doğurmayan Hz. Allâh (c.c.)'in insanların kalbine bahsettiği sevgi hissi, şefkatin büyüklüğü ve sayısız toplumsal faydaları açık bir şekilde ortaya çıkar. Yüce İmamlar ve büyük İslâm alimleri, babalara çocukları hakkında bir fikir vermek için geçmişe dönüp bakarak, evvelce gelip geçmiş olan babaları ve kendi aciz çocuklukları zamanında babalarının koruması altında ve anne kucağında geçirdikleri hayatı düşünmelerini, bugünkü hallerine Allâh (c.c.)'in izniyle onların sebep olduklarını hatırlamalarını tenbih ederler ve ondan sonra geleceğe yönelerek, asla değişmeyen Allâh-u Teâlâ'nın kanunu gereğince er veya geç kendilerinin de geçici olacağını, yerlerine çocuklarının geçeceğini etraflıca düşünmelerini ve ona göre uygun tedbirler almalarını ve güzel bir terbiyeye girişmelerini tavsiye ederlerdi ki aslında alemleri yaratan ve idare eden Cenâb-ı Allâh'ın merhametli mübarek emirlerine ve imamların efendisi Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin Hadîs-i Şerîflerinin hükümlerine dayalı olan bu açıklamaların ve bizlere ulaştırılan uyarıların insanoğlunun saadetini düzenlemek ve sağlamak için ne büyük bir hikmetli ders olduğu açıktır. Yalnız Kur'ân-ı Hakîm'de, çocuklara sevginin biçimi belirli olup şekilsel (görüntüsel) sevgi, makbul ve razı olunmuş değildir. Hakikaten de anne-babanın oğluna ve kızına olan sevgisi öpüp okşamak gibi şekilsel şeylerle açıklanamaz ve güzel bulunamaz. Hatta bu yolda kuru sevgiden zarar dahi görülür. Rasullullah Efendimiz Hazretleri çocuğun cennet çiçeklerinden bir çiçek olduğunu buyurmaktadır ve bu yönüyle onu koklamakta Rasûlüllâh (sas)'ın sünnetine uygun hareket etmeli, Yüce Yaradan'a hamd ve senâ etmek gereklidir. Dünyaya gelmiş olan çocuğun ilk aşına olduğu bedenler ile doğal koruyucusu baba ve annesidir. Masumcuğun ilk gördüğü ve tanıdığı insan onlardır. Yeni doğmuş bebeğin hayrı ve şerri anne-babasına aittir. Beslenmesi ve terbiyesi

onların sorumluluğuna ve şefkatlerine emanet edilmiş en önemli görevdir. Anne ve baba, masum çocuğun maddi ve manevi yönden sağlık ve selametiyle görevlidirler. Zayıf bedenini sıcak ve soğukun etkisinden, hastalıkların ve sıkıntıların saldırısından korumaya, güzel bir şekilde beslemeye, para harcayarak maddi olarak iyi yetişmesine, aynı şekilde iç saflığını kötü ahlâkın sirayet etmesinden koruyarak ve çeşitli güzel ahlâk ve amel ile gerektiği gibi aydınlatarak ve terbiye ederek iyi insan olmasına gayret ederler. Yoksa kuru sözle çocuk sevilmez. Din-i Mübin-i İslâm'ın emri, baba ve annenin çocuklarını uzun uzadıya anlatıldığı gibi korumaları ve güzel bir şekilde eğitim ve öğretimlerini yapmaları ekseninde olup, Cenab-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'inde "Nefsinizi, ailenizi ve çocuklarınızı ateşten koruyunuz"⁴⁴ buyurmuştur. Ahiret ateşinden korunma şariat hükümlerine sarılma ve uyma ile kolay ve nasip olur. O durumda dünyanın şiddetli sıkıntılarından kurtulmak da doğaldır. Çünkü İslâm Dini'nin hükümleri, insan neslinin iki cihanda da selamet ve saadetine kefilidir. İnsanların en şerefli olan Hazreti Peygamber pekçok hadis-i şeriflerinde "Anne-babanın çocukları üzerinde hakları vardır. Çocuklar anne-babaya emanettir. İlahi bir emanet olan çocukların güzel eğitimlerine, bedenlerinin sıhhat ve afiyetine, kötü ahlâktan muhafazalarına bakmak görevdir. Bakılmazsa günah olur" buyurmuşlardır. Değerli İslâmî kitaplarda yazılmış olduğu üzere, ilmi, dini ve dünyayı çocuklara öğretmek veya öğrettirmek babaların üzerine tayin edilmiş bir haktır. Bu hakkın yerine getirilmemesi ahiret gününde hesaba çekilmeye ve cezaya sebep olur. Alemin edep öğretmeni ve müslümanların şefkatli babası olan Peygamber Efendimiz Hazretleri "Çocuğunu güzel bir şekilde eğiten ve terbiye eden baba, hayırlıdır. Onun bu ameli, sadakadan daha çok ödül ve mükafata yol açar. Hayırlı çocukların babası olanlar, vefatlarından sonra çocuklarının hayırlı amellerinden pay alırlar" buyurmuşlardır. Fıkıh kitaplarında anne-babanın üzerine düşen çocuk hakları ayrıntılı olarak açıklanmış ve ifade edilmiştir: Velayet hakkı, infak hakkı, beslenme, yetiştirme ve terbiye hakkı, süt emme hakkı, malları koruma hakkı başlıklarıyla gerçekten akıllara hayretler verecek derecede ince ve mükemmel ve eksiksiz özellikteki bölümlerde anne-babanın görevleri belirlenerek ve açıklanarak mutluluğa sebep olacak ameller insanlık ailesinin emrine sunulmuş ve bunları gerçekleştirmesi

⁴⁴ Tahrîm Sûresi, 6. âyet

sağlanmıştır. Şimdi belirtilen hükümlere göre çocukların korunması, yetiştirilmesi ve gerekli şekilde terbiye edilmesi annelik ve babalığın sorumluluğuna verilmiştir. Kalbinde hakkıyla çocuk sevgisi olanlar, kendilerine ilahi emanet olarak verilen çocuklarının ilk iş olarak sağlık ve esenliklerini muhafaza etmenin yanında dinin emir ve yasaklarını; ikinci olarak, kültür ilimlerini ve faydalı sanatları; üçüncü olarak, İslâmî âdab-ı muaşeretini onlara öğretmeye ve anlatmaya gücü yettiği kadar gayret ve sabırla çalışmalı ve bu vesileyle iki dünyada mutluluk kazanmalı ve iyi bir şöhret elde etmelidirler. Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyet-i kerîmede çocuğu olan babaların ve küçük çocukların velilerinin sorumluluğuna vacip kılınan önemli görevler belirtilmiş ve orada küçüklerin, özellikle de yetimlerin haklarının son derece dikkatli bir şekilde himaye edilmesi ve korunması kuvvetle emredilmiş; Allâh korusun küçüklerin ve yetimlerin haklarına riayet etmeyerek yetim malları zerre miktarı dahi olsa zayi edilir veya alınmaya cüret edilir, onlara haksızlık ve eziyet edilirse, ahiret gününde Cenâb-ı Allâh’ın hakkı gaspeden ve kalbi kıran kişiyi en şiddetli azapla cezalandıracağı ayetle sabit kılınmıştır. Eğer küçükler ve yetimlere iyi bakılır, hakları ve malları tam olarak korunursa, işte bu hayırlı ve salih amelin, Allâh katında diğer salih amellerden daha çok makbul olacağı, bu koruyucu ve emanete riayet eden kişinin umut edilen en güzel mükafata nail olacağı müjdelenmiştir. Allâh’ın sevgilisi ve ceza gününün şefaatchisi Peygamber Efendimiz Hazretleri (sas)’nin hadîs-i şerîflerinde “Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize riayet etmeyen bizden değildir. Her kim bir yetimi sever, okşar ve korursa, Cenâb-ı Rabb’ül Âlemin onu iki dünyada kendisine ikram edilen ve istediğine ulaşan eyler. İçinde iyi davranılmış ve değer vermiş bir yetim bulunan ev, Cenâb-ı Rabb’in nazarında evlerin en sevimli olanıdır. Bir yetimi Allah’ın rızası gayesiyle öpüp koklayan, ferahlık veren cennet kokularını koklamış olur” müjdelerini vermiştir. Özellikle eğitim ve öğretime, ilmin yüceliğine, şânına ve kıymetine dair yazılmış olan tebliğatlar ve değerli eserler sınırsız ve sayılamayacak kadar çok olup, bir çocuğa dinine ve dünyasına ait ilimlerden ve bilgilerden bir kelime veya bir cümle dahi olsa öğreten kimsenin Allah katında nice mükafata nail olacağı, mal cimriliğinden daha çok ilimdeki, eğitim ve öğretimdeki cimriliğin rezillik sayılacağı ve ayıplanacağı, çocukların güzel bir şekilde yetiştirilmelerinin ve eğitilmelerinin vacip olduğu ortaya koyulmakta ve açıklanmaktadır. İnsan kendi oğullarına ve kızlarına karşı etraflıca

anlatıldığı gibi, koruma, kollama, merhamet ve şefkatle görevlendirildiği gibi akraba ve yakınlarına da sevgi, şefkat ve yardımla görevlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de sila-i rahim emredildiği gibi risalet sahibi, ilim, hilim ve hikmet kaynağı Peygamber Efendimiz (sas) de "Akrabalık bağlarını güçlendirmek için görevlendirildim" buyuruyorlar. Sila-i rahimin anlamı, akraba ve yakınlarını unutmayıp arayıp sorma, ziyaret etme ve elden geldiği derecede yardım etmedir. Sila-i rahim sebebiyle insanın ömrü ve malı bereketlenir. Akrabalık bağlarını koparan kişi cennetten uzaklaşır. Cennet kokusunu koklayamaz mealinde Peygamber Efendimiz (sas)'den hadis-i şerifler rivayet edilmiştir.

Behcet'ül-Ahlâk⁴⁵ da yazılmış olduğu üzere Cenab-ı Allâh (c.c.), büyük peygamberlerden Hz. Musa (a.s.)'ya akrabalarına iyilik etmesini emretmiş, Hz. Musa (a.s.), ne türlü iyilik yapılırsa Allâh'ın rızasına uygun olacağı hususunda kendisine danışınca, akrabadan göz önünde bulunmayanlara selam ve dua, yanımızda olanlara sila-i rahim ve ihsanda bulunma, zengin olanlara ve yönetimde bulunanlara riayet edilmesi ve övgüde bulunulması şeklinde değerli ve şerefli bir hitapta bulunmuştur. Sila-i Rahim'in büyük kıymetini gösteren diğer bir hadis-i şerifte "Rahmin, arşa asılıp şöyle der: Ya İlahi! Beni gözeteni sen de gözet, beni terk edeni sen de terk et" diye niyazda bulunduğu açıklanmıştır ki, bu konuda başka söz söyleme ihtiyacı bırakmaz. Peygamberliğin parlayan güneşi olan Efendimiz Hazretleri'nin ümmetine " Sizin en hayırlınız akrabalarına ve ailesine hayırlı olandır" buyurduğu malumdur. İnsanın akrabalarına ve ailesine hayrı ise, onlara iyi muamelede bulunmaya bolca çalışmak, bununla beraber övülmüş olan sila-i rahim vazifesini yerine getirmek, elden geldiği kadar akrabaya yardım ve ihsanda bulunmak, ilim ve irfan öğretmeye özen göstermekle olur. En basit düşünceyle şu hal ve amelin insanlık âlemine doğrudan doğruya hayır ve menfaat demek olduğu, İslâm Dini'nin bu gibi kaidelerle uygar bir dünya meydana getirdiği anlaşılır. İslâm Dîni üzere olduğumuz için Allah'a hamdolsun.

⁴⁵ Abdullah BEHCET tarafından hicri 1314 yılında yazılmış ahlâk kitabı.

KOMŞULUK HAKKI

Komşu ve komşuluk hakkı İslâm'da büyük bir öneme sahiptir. Beşinci cüzdeki Nisa Sûresi'nde, akrabaya ve akraba dışındaki komşulara nezaket ve merhamet ile muamelede bulunma, onlara hayır yapma ve sıkıntılarını giderme konusunda hizmet ve yardımda bulunma emredildiği gibi Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (sas), kıyamet gününde en önce muhasebe ve muhakeme olunacak olanlar iki komşudur. Evden önce komşu lazımdır. Yani iskan ve ikamet için insana mutlaka ev ve mesken çok gerekli olduğu halde ondan önce iyi komşunun daha çok gerekli olduğu ifade ediliyor ki, komşunun ne kadar değerli ve kıymetli olduğu böylece açık bir şekilde bildirilmiş ve açıklanmıştır. Akraba olan müslüman komşu, müslüman komşu ve müşrik komşu üç derece itibariyle hak sahibidir. Her biri güzel muaşeretle, gerektiğinde birbirine yardım ile, en küçük derecede bile olsa eza ve hoş olmayan durumdan kaçınmak ile mükellef ve mesuldür, şeklinde buyurmuşlardır. Kur'an-ı Kerim'de Ma'un⁴⁶ Sûresi'nde, konu-komşu vesâirenin birbirinden ödünç olarak bazı ev eşyası ve ev için gerekli ihtiyaçları istediklerinde vermeleri; isteme durumunda red ederek vermeyenlerin azaba uğrayacakları belirtilmiştir. Merhametlilerin en merhametlisi olan Cenab-ı Allâh (c.c), kimsenin kimseyi rencide etmemesini, diğerinin hakkını çiğnememesini ve hakkına saldırmamasını emretmiş, bu ilahi emre uyanların ve boyun eğenlerin ihsan ve bağışlanmaya mazhar olacaklarını; aksine hareket edenlerin cezaya ve hüsrana uğrayacaklarını tekrar tekrar açıklayarak, faziletli ve yapılması herkes tarafından beğenilmiş olan görevleri bildirerek komşuluk hakkının sahip olduğu üstünlük ve ağırlık, delilleriyle birlikte ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

İslâm topraklarında iki komşu birbirine sevgi doludur. Yan yana bulunan meskenlerinin bekçisidir. Dinen komşu komşusundan sorulur, araştırılır. Komşu komşuya hayır dua etmeye, selam vermeye ve hatır sormaya önem verir. Yan yana bulunan komşu yakın arkadaş ve samimi dost olur. Şayet bir iki gün karşılaşılmaz ve

⁴⁶ Mâ'un kelimesi, zekât, farz olan sadaka, diğer malî yükümlülükler, hayır, iyilik, nimetlerin paylaşılması (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007: V/698), su, tuz, ateş, iğne, balta, çanak, çömlek, kova (Döndüren, 2003: II/972) gibi insanların günlük hayatlarında birbirlerinden ödünç alıp verdikleri maddeleri ifade etmektedir.

evinden çıktığı görülmezse sebebini öğrenmeye çalışır. Hasta ise ziyaret edilir. Komşunun hastalığı sırasında yardımına koşmak gerekli olup özellikle kendisinden başka evine bakacak kimsesi yoksa ihtiyacına yardım edilir. Komşular arasında kin ve nefret tamamen kötü karşılanmış ve yasaklanmıştır. Her biri diğerinin mutluluk ve kederine ortak olmakla görevlidir. Olur olmaz hata ve noksanlarına bakılmaz, hoş görülür. Hele komşunun ayıbını araştırma büsbütün olumsuz müslüman ahlâkıdır. Komşunun evine getirdiği eşya ve erzaka bakmamak, özellikle yan yana ve karşı komşunun hane-i haremine bakmamak, Allah korusun kötü gözle bakmamak, izni olmaksızın evine ve bahçesine girmemek, gerektiğinde mallarını korumak, cenazesinde hazır bulunmak, ihtiyaç görüldüğünde zor işlerinde kendisine yardım etme ve işini kolaylaştırma, çoluk çocuğuna güzel muamele ederek gönüllerini hoş etme ve bazen uygun hediyeler vermek dine uygun haklardan ve güzel komşuluğun adaplarından. Bu konudaki emirleri insanlığın efendisi Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimiz'in tebliğ etmesiyle, raşit dört halife, yüce ashap ve imam efendilerimiz tarafından nice güzel nasihatlar bizlere ulaşmıştır. Komşu haklarını yukarıda ayrıntılı olarak açıklandığı şekilde gözetip güzel muamele ile birbirine yardım eden ve arka çıkanlar hakkında dünyevi ve uhrevi çeşitli mükafatların müjdelendiği ve ileride yer alacak hoş dizelerde açıklandığı üzere fakir komşuya yardım eden kimsenin cennet bahçelerinde ceza gününün şefaathçisi Hz. Muhammed (sas)'e komşuluk şerefine nail olacağı belirtilerek ona göre hareket etmek ve saadete ulaştıracak hasletleri kazanmaya çalışmak gerekir.

Fakir komşuna yardımcı olursan

Kendini peygamberle cennette komşu görürsün

Mü'minlerin annesi Hz. Aişe (r. anha) Efendimiz bir gün -ümme'lerin efendisi, fahr-i âlem- Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne “ Hangi komşuya öncelikli olarak yardım edilmesi gerektiğini sormalarıyla, en yakın ve yan yana bulunan komşudan başlamak gerektiği, komşuların karşılıklı olarak sevgi ve yardımlaşmada bulunmaları, birbirlerinin gönlünü hoş etme ve birbirlerini gözetmeleri gerektiği” yönünde açıklama yapmışlardır.

EŞLER ARASINDAKİ ÂDAPLAR VE HAKLAR

Allâh (c.c.)’ın hikmetiyle erkek ve kadın, karı ve koca, kainat yuvasının oluşturulma ve kurulma sebebi, insan neslinin soy ve üreme vesilesi olmuştur. İnsanlığın mutluluğu bu iki asıl unsurun güzel anlaşması ve uzlaşmasıyla meydana gelmektedir. Onun için alemlerin yaratıcısı olan Cenâb-ı Allâh, Kur’ân-ı Kerîm’de, erkeklerin ve kadınların tek bir nefisten yaratıldığını bilerek, sevgi üzere yaşamalarını, akraba ile ilişkiyi kesmekten sakınmalarını, güzel ahlâk, faydalı ve yumuşak sözle geçinmelerini emretmiştir. Nisâ, Nûr ve Ahzâb sûrelerinde eşlerin hakları ve görevleri hakkında yol gösteren mübarek hükümler ayetlerle ortaya konulmuştur. Gerçekten karı ve kocanın ayetlerde ifade edildiği üzere, ilahi bir emirle sevgi ve nuhabbet üzere birleşmeleri insanlığın refah ve mutluluğuna sebep olup insanlığın babası Hz. Âdem (a.s.) ile insanlığın annesi -hürmetler üzerine olsun- Hz. Havvâ’nın yaratılışlarındaki sevgi ve arzu duyguları bu esasa dayanmaktadır. Bundan dolayı karı ve kocanın güzel bir şekilde anlaşmaları ve geçinmeleri sadece kendilerini ilgilendirmez. Doğrudan doğruya topluma aittir ve topluma sirayet eder. Onların temiz yaşamları ve samimi bir şekilde geçimlerinden doğacak olan narin çocuk, insanlığın mutluluğu denilen en güzel maksattır. Bunun için İslâm Dîni, eşler arasında gözetilmesi gereken bir çok hakkı tayin ve tertip etmiş, ayrıntılı açıklamaları dinimizin mukaddes kitaplarında uzun uzadıya anlatılmış olan bu haklara riayet edenlerin iki dünyada aziz ve istediğine kavuşan olacağı müjdelendirilmiştir. Karı ve kocanın din kuralları arasında sayılan ve açıklanan bazı büyük ayıplar dışında ufak tefek hata ve noksanlardan dolayı birbirlerinden uzaklaşmamaları ve nefret etmemeleri, her durumda dinin hükümlerine uyarak hoş geçinmeleri, sabırlı ve dikkatli hareket etmeleri açık bir şekilde emredilmiştir. Kainatın nuru Peygamber Efendimiz (sas) Hazretleri’nin Hz. Aişe (radiyallâhu anha) Efendimiz tarafından nakledilen, saadete vesile olan bir hadis-i şeriflerinde, mü’minlerin iman yönünden en olgunu, güzel ahlâk sahibi olan ve çoluk çocuğu için lütufta bulunandır, buyurdıkları gibi Hz. Tirmizi ve Hz. Ebû Hureyre (R. Anhüma)’den nakledilen hadis-i şerifte de “Sizin en hayırlınız, kadınlarınıza en hayırlı olanınızdır” şeklinde eşi benzeri olmayan ifadesi bizlere şerefle gelmiştir. Bu konuda daha bir çok değerli

emir mevcut olup hepsinde de karı ve kocanın birbiriyle hoş geçinmeleri ve birbirine güzel muamele etmeleri, eza ve cefa eylememeleri emredilmektedir.

İslâmi kitaplarda karı ve kocanın küfüvveti, yani birbirine uygun ve mütenasip olmaları şart kılınmıştır ki bundaki hayır ve menfaat insanın idrak mertebesinin dışında kalır. Ayrıntılı bilgi elde etmek için ana fıkıh kitaplarına bakılmalıdır.

Karı-koca hakları ve görevlerine dair büyük İslâm alimlerinin hepsinin buyurduğu meseleler ve muamelatlar şöyle özetlenebilir: Koca, karısının geçimini ve elbisesini İslâm'ın kabul edeceği değer üzere getirecek, oturacakları evi tedarik edecek ve hazırlayacaktır. Karı da kocasının ma'ruf değerle getirdiği nafaka ve elbiseye, hazırladığı meskene kanaat edecek ve razı olacaktır. Karı, kocasının dine uygun, akıl ve hikmetle uyumlu emir ve yasaklarını güzel bir şekilde dinleyecek ve kabul edecektir. Koca da karısına dine uygun, akıl ve hikmetle uyumlu emir ve yasakta bulunacak ve güzel söz söyleyecektir. Karı, kocasının gözlerinin göreceği çirkin eşya ve burnunun koklayacağı kötü kokulardan evini ve elbiselerini temizleyecek, istirahat ederek yatıp uyuması, lezzetle yiyip içmesi için gücünün yettiği ölçüde dikkat ve özen ile evin hizmetinde kusur etmemeğe çalışacaktır. Karı ve koca birbirlerinin vakıf olduğu sırlarını, yani evdeki özel durumlarını dışarıya ifşadan kaçınacaklardır. Koca, karısının diktiği elbisenin, pişirdiği yemeğin eksiklerinden ve lezzetsizliğinden bahsederek gönlünü rencide etmeyecek, ev işlerini çok fazla araştırıp inceleyerek karısını rahatsız edip daraltmayacaktır. Karı, kocasının malını zayi olmaktan koruyacak, çocuklarını annelik hissine layık surette güzel terbiye ve himaye edecek, yiyip içmelerinin, yatak ve elbiselerinin düzenine bakacaktır. Koca, karısının baba, anne ve diğer yakınlarıyla görüşmelerine müsaade edecek ve her iki taraf birbirinin akraba ve ailesini gözetecektir.

Koca, karısını dinin farzlarını yerine getirmeye teşvik etmekle, dini konularda bilinmesi gereken bilgileri öğretmekle, dine uygun olmayan hallerden yasaklamakla görevlidir. Karı da uzun uzadıya anlatıldığı gibi hükümler ve edepler dairesinde kocasına itaat ettiği taktirde Allah katında sevaba mazhar olur.

Dini hükümlere uygun olarak karısına bakmayan, eza ve cefa eden haylaz, uygunsuz erkek ve kocasına meşru daire içinde uymayan, güzel uyum ve

münasebetten uzaklaşan yaramaz, huysuz kadın lanete uğrayıp, her ikisinin de hakkında dini hükümler ve cezalar uygulanır.

Arayış dünyasında görmedim

Daha iyi bir ehliyyet güzel ahlâktan

İSLÂM SEVGİ VE KARDEŞLİĞİ

Kur'ân-ı Kerîm'de ayet-i kerîmede açıkça buyurulduğu üzere bütün müslümanlar birbirinin kardeşi olup, Allâh-u Teâlâ'nın bu hikmetli buyruğun hükmü gereğince Mekke-i Mükەرreme'den Medine-i Münevvere'ye hicret esnasında Fahr-i Risâlet (sas) Efendimiz Hazretleri ile ashab-ı güzîn (radiyallâhu anhum) arasında kardeşlik bağlarını geliştirmek için sözleşme yapılmış, ondan sonra bütün müslümanlar arasında sünnete uygun olarak kardeşlik bağının yayılması ve sağlamlaşması kolay olmuştur. Bu yüzden hangi soy, kavim ve kabileden olursa olsun, dünyanın neresinde bulunursa bulunsun bütün müslümanlar birbirlerine karşı samimi kardeşlik duyguları ile vasıflandırılmış ve bağlanmıştır. Hz. Ömer (r.a.) Efendimiz bu kardeşlik bağlarının esasını hatırlattığı sırada “ Zahiri yakınlık, et ve kandır; ma'nevi yakınlık, ruh ve nefistir, aralarındaki fark açık şekilde bellidir” buyurarak İslâm dinine mensup bütün iyi ruhların ve nefislerin iman nuru ile birleşmiş olduğunu açıklamışlardır. Hz. Mevlana (k.s.) Efendimiz:

Bil ki fark çoktur

Su ve çamurdan can ve gönüle gelinceye kadar

sözleriyle Hz. Ömer'in sözlerini açıklamakta ve:

Mü'minler sayılır fakat imanı tektir

Bedenler sayılır fakat canı tektir

mübarek Mesnevi'siyle de mü'minlerin ancak beden ve dış görünüşleri itibarıyla sayılabilen ve başka başka görünen varlıklar olsa da imanlarının ve canlarının bir olduğunu açıkça belirttiklerinden dolayı bu konu üzerinde sözü uzatmaya ihtiyaç kalmamıştır.

Hakikaten mutlu müslüman nüfûs, Kelimetullâh'ın içerisinde toplanmış, müslümanların kalpleri tevhit ve iman nuruyla birleşerek aydınlanmış ve dolmuş olmakla İslam kardeşleri aynı vücutta birleşmiş ve şekillenmiş, bütün müslümanlar aynı özelliklerle ve görevlerle eşit olarak görevli ve mükellef olmuştur. Bir müslüman diğer müslümanın mutluluğuyla mutlu olur, aynı şekilde hüznü ve elemiyle kederli ve kırılmış olur. Aynı vücudun bir uzvu eziyet çektiren olduğunda diğer aza ve cevarihin (el ve ayak gibi azalar) ondan etkilenmesi doğal olduğu gibi müslüman kardeşlerden birinin eza ve elemi diğerlerine sirayet eder ve onların da elemelenmelerine sebep olur. Onun için Allâh-u Teâlâ'nın en sevgili kulu Fahr-i Risalet Hz. Muhammed (a.s.v.) Efendimiz Hazretleri: “Bir mü'min bir mü'mini mutlu ederse Hakk Teâlâ onu lütûf ve keremiyle mutlu eyler, bir mü'min bir mü'minin hayrı ve faydası için koşar ve yürürse cihat sevabına nail olur. Bir müslüman diğer müslümanın meşru olan işlerinden ve ihtiyaçlarından birini kolaylaştırır ve yerine getirirse yapmış olduğu günahları affedilir. Müslüman, dilinden ve elinden diğer müslümanların salim olduğu kimsedir. İslâm'da kimseye zarar verme ve zarara uğratma yoktur. Kendisi için sevdiğini İslâm kardeşi için de sevmedikçe tam iman etmiş olmaz. Müslüman müslümana sözlü ve fiili olarak eza ve cefadan uzak ve salim olmalıdır.”

“Mü'min, mü'mine kendini sevdirmekle, yardımına koşmakla ve onu sevmekle görevli ve böylece Allâh (c.c.) katında mükafatı hak edendir. Bir kimsenin mü'min kardeşine sevinç içerisinde ve güleryüzle bakması benim mescidimde bir yıl itikaf etmesinden daha hayırlıdır. Birbirinizle alay etmeyiniz. Kalp kırmaktan sakınınız. Gönül kazanmaya çalışınız. Fakir olsa dahi hor görmeyiniz. Alçakgönüllü olunuz. Alçakgönüllü olmak, büyük ve yüksek rütbe sahibi olmaya sebeptir” buyuruyorlar. Bu konuda Peygamber Efendimiz (sas) Hazretleri'nden daha bir çok hadîs-i şerîf nakledilmiş olup Cenâb-ı Hakk'ın emirlerinden dolayı insanlarla iyi münasebette bulunulması ve kardeşliğin gereklerinin yerine getirilmesi tebliğ edilmiştir. Rasûl-i Ekrem (sas) Efendimiz Hazretleri'nin peygamber olarak yapmış olduğu tavsiyeleri Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ayetlerdeki emirlere dayalı olarak ifade edilmiş olup Allâh-u Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'inde “ Birbirinize yardım ediniz, iyilik yapınız, aranızda cömertlik ve iyilik yapmayı unutmayınız, kimseyi incitmeyiniz, tek bir nefisten yaratılmış olduğunuzu bilip hoş geçininiz,

Yüce Yaratıcı Allâh-u Teâlâ'ya ibadet ediniz, İslâm'ın uygun gördüğü haklara uyunuz, böylece affa nail olursunuz” buyurmuştur. İşte Allâh-u Teâlâ'nın emri ve Rasûl-i Ekrem'in tavsiyesi gereği islâm kardeşliğinin kaideleri ve tertemiz görevleri baştanbaşa iyiliklerden ve yüce ahlâktan meydana gelmiş olup, kardeşlik haklarına riayet etme, hem dünya hem de ahirette saadete ve yüksek rütbeye sahip olmaya sebeptir. Müslümanlar kendi din kardeşlerinden sonra bütün insanlara karşı güzel davranmakla ve iyi geçinmekle de görevlidirler.

Âdem'in çocukları birbirlerinin azasıdır

Çünkü yaratılışları tek cevherdendir

Hikmetini gözönünde tutarak faziletli insanlık görevlerini güzel bir şekilde yerine getirenler, bunun sonucunda Allâh-u Teâlâ'nın rızasını elde ederler. Hadîs-i şerîfte bildirildiğine göre, imandan sonra aklın nuru insanlarla dostça geçinme, insanlara kendini sevdirmeye ve onlarla dostluk yapmadır. Yine başka bir hadîs-i şerîfte bildirildiği üzere, insanların en hayırlısı insanlara faydası olandır ve insanların en şerlisi insanlara zarar verendir. Hazreti Ebubekir (r.a.) Efendimiz'den nakledilen bir kutsi hadiste “Cenâb-ı Hakk'ın, eğer benim rahmetimi isterseniz yarattıklarına merhamet ediniz” buyurduğu müjdelendir. Diğer bir hadîs-i şerîfte “Yaratılanların gülü insanlardır. İnsanlara en çok faydalı olanlar Allâh'ın en sevgilisi olanlardır” buyuruluyor. Yaratılanlara, insanlara, yani bütün insanlığa hayırda ve iyilikte bulunma ne ile olur? Şüphesiz ki bütün iyiliklerle ve güzel ahlâkla muttasıf olarak bütün insanlara karşı merhametli ve şefkatli olma, cömertlik ve iyilikler gösterme, insaf ile muamelede bulunma, Allâh'ın rızasının aksine davranışlardan ve sözlerden kaçınma ile olur, ki bu dünyada mutlu bir şekilde yaşamak ve ahiret yurdunda da sonsuz nimetlere ulaşmak isteyenlerin kesinlikle zikredilen emirleri ve hayırlı görevleri gerektiği gibi yerine getirmeleri gereklidir.

Dünya nimetinden sürekli faydalanmak istersen

Yaratılanlara ikramda bulun ki Allah da sana ikram etsin

Evet Hakk Teâlâ sınırsız ve sayısız lütufta ve iyilikte bulunmuştur. Biz niçin türdeşimiz olan insanlara cömert olmayalım. Aynı manada Muhterem Sa'dî (Rahimehullâh'ul-Hâdi) de aşağıdaki beyitinde, insanlara iyilik etmenin Allâh-u Teâlâ'nın lütfuna ulaşma imkanı sağlayacağını bildirmiştir.

Allâh'ın seninle olmasını istersen

Allâh'ın kullarına iyilik yap

ÇALIŞMA VE İŞ

Çalışma ve iş güzel ahlâktandır. Güzel ahlâk, çalışma ve iştendir. İnsan bu dünyaya çalışmaya gelmiştir. Çalışarak dini ve dünyası için gerekli olan şeyleri ve ihtiyaçları elde edecektir. Allâh-u Azîm'uş-Şân Kur'ân-ı Kerîm'inde insana çalışmayı ve iş yapmayı emretmiştir. İnsan çalışmadan ve iş yapmadan hiçbir şey elde edemez. İnsanlar türlü türlü ihtiyaçlar içinde yaratılmıştır. İnsan hayatına vakfedilmiş olan bu ihtiyaçların başlıcaları açlık, susuzluk, soğuktan ve sıcaktan etkilenme gibi temel ihtiyaçlardır. Zikredilen ihtiyaçları ortadan kaldırmak ve yatıştırmak gereklidir.

Rezzâk-ı Kerîm olan Allâh-u Teâlâ'nın bizlere lütfetmiş olduğu şeyleri elde etme ancak çalışma ve iş yapma ipine sarılmakla mümkündür.

Basit bir şekilde düşünelim. Biricik gıdamız olan ekmeği elde etmek için ne kadar gayret ve çalışmaya ihtiyacımız vardır. Tarlanın sürülmesi, nadasa bırakılması, tohum atılması, biçilmesi, samanından ayrılması, tanelendirilmesi, tarladan kaldırılması, değirmende öğütülmesi, yoğurulması, mayalandırılması ve pişirilmesi hususunda sonuna kadar gayretlere ve çalışmalara ihtiyacımız olduğu açıkça ortadadır. Bunu bırakalım, o ekmeği ellerimizle parçalayıp ağzımıza götürmek, çiynemek, yemek, hatta oturup kalkmak, yürümek, gezmek, söz söylemek gibi hayatımızda var olan şeylerin her biri farklı bir iştir. Aynı şekilde sıcaktan ve soğuktan korunmak için elbiseler tedarik etme, yerleşme ve oturmak için evler ve konutlar inşa etme türlü türlü gayretlere ve çalışmalara bağlı değil midir?

Anlaşıyor ki Samed olan Allâh-u Teâlâ'nın ilâhî hikmeti gereği insan çalışmaya mecburdur. Sebeplere sarılmakla görevlidir. Çalışmaksızın hiçbir şey elde edilir mi? İnsanoğlu Allah vergisi olan akli melekeleri, eli, ayağı, ağzı, gözü, kulağı, kısaca ruhsal ve bedensel duyguları, her bir uzvu ve organı ile sürekli bir makine gibi hareket halindedir. Çalışmaksızın duramaz, işsiz olamaz. Emek ve çalışma olmaksızın hiçbir şey kendiliğinden meydana gelmez. Emek harcamadıkça temel ihtiyaçlarını gidermede başarılı olamayıp, yaşamında sıkıntı içinde kalır. Bu

sıkıntıları onu, başkasının çalışmaları sonucunda elde ettiği şeylere rızası olmadan saldırmaya zorlayarak kötülük yapmasına ve sefaletе düşmesine sebep olur. Herhangi bir kişi, ruhsal ve bedensel melekelerin noksan olması gibi bir mazeretten dolayı kendi ekmeğini elde etmeğe gücü yetmeyen iş yapamaz durumda kalanlardan biri olmadığı halde çalışmadan ve işten uzak durur ve tembellik yaparsa onda her türlü kötü ahlâk ortaya çıkar.

El ele Allâh için bir iş yap

Bir kazancın olsun dostun yardımına koş

Bir mesleğe adım atan herkes

Başka dostların yardımına koşar

Allâh (c.c.)’ın dostlarının dostu ve muhterem yardımcısı olan Hz. Mevlana Celaleddin Efendimiz Mesnevî-i Şerif’lerinde “Cenâb-ı Hakk sana eli nimet olarak verdi ki, bir iş tut, bir kazanç kapısı seçip hem kendine hem de insanlara yardımcı ol ve dostluk yap, bir kimse bir kazanç kapısına adım atarak arkadaşlarına ve kardeşlerine dostluk ve yardım eder” diyerek hakikati açıklıyor.

Mü’minlerin halifesi Hazreti Ömer (r.a.) Efendimiz çok kıymetli hutbelerinde “Geçiminizi elde etmek için sebeplere sarılmadan ‘Allâhım beni rızıklandır’ duâsıyla yetinip durmayınız, zîrâ gökten altın ve gümüş yağmadığını bilirsiniz, ben içinizden gücü kuvveti yerinde birini görürsem san’atı nedir? diye sorarım. Kazançsız ve işsiz olduğu cevabını alırsam o kişi gözümde düşer” buyurmuşlardır. Yüce şehrin ilim kapısı Mü’minlerin halifesi Hazreti Ali (r.a.) Efendimiz de “İnsanın san’atı hazînesidir” buyurmuşlardır.

Çalışıp kazanmayı ve iş yapmayı kendisinin sünnet-i seniyyesi olarak ifade eden yaratılmışların en üstünü, gökyüzünün parlayan güneşi olan Peygamber Efendimiz (sas)’ın mü’minlerin halifesi Hazreti Ali (kerremellâhu vecchê), Ebû Hureyre ve İbn-i Ömer (radiyallâhu teâlâ anhum ecmeîn) Efendilerimiz tarafından nakledilen hadîs-i şeriflerinde “Çiftçilik yapınız, çiftçilik kutsaldır, rızıkınızı topraktan temin ediniz, Allâh-u Teâlâ geçimini sanat ve ticaretle sağlayan mü’min kulundan râzı olur” buyurarak mutlu ümmetini emek ve çalışma yoluna sevk ve teşvik etmektedirler. Peygamber Efendimiz (sas)’ın bu önemli tavsiyeleri Kur’ân-ı Kerîm’in mübarek emirlerine uygun surette olup Cuma, Nahl, Meryem ve Nebe surelerinde Cenâb-ı Hakk’ın karşılıksız olarak kullarına vermiş olduğu sayısız

nimetleri kullarının çalışarak kazanmalarını ve elde etmelerini emrettiği ve bu hususların ayrıntılı açıklamalarının tefsir kitaplarında uzun uzadıya anlatıldığı ma'lûmdur.

Bundan dolayı çok değerli İslâm Alimleri, insana çaba ve gayreti tavsiye ederek ve anlatarak boş geçen vaktin en büyük bela olduğunu, tembel ve yararsız adamın ışığı kaybolmuş mum, yani sönmüş bir hayat ateşi olarak kabul edildiğini, Allâh-u Teâlâ'nın izniyle insanın hem düşünsel hem de bedensel çalışmalarıyla dünyayı imar etme ve insanların mutluluğunu sağlamakla görevli olduğunu, hayatın temel düzeninin ve devamının, manevi zevklerin ve ruhsal lezzetlerin en güzelinin ve en derininin çaba ve gayretten meydana geldiğini ve Rabbimiz Allâh-u Teâlâ'nın boş duranları sevmediğini bir çok eserleriyle açıklamışlar ve ispat etmişlerdir.

İnsanın çalışmaya gücü yettiği ve çalışmakla yükümlü olduğu halde tembelliğe tutulur ve tembellikten kurtulamazsa değerli hayatının yüce duygularını ve becerilerini kendi eliyle söndürmüş ve yok etmiş olur ki faaliyetleri tembelliğe maruz kalmış olan bir beden varlığına karar verilemeyip adeta cansız varlıklar kategorisinden sayılması zorunlu hale gelmektedir.

Ahlâk İlmi'ne göre tembellik ve işsizlik en büyük hastalıktır. Her türlü ahlâksal ve bedensel hastalıklar ve rahatsızlıklar bu acı ve korkunç hastalıktan meydana gelir. Tembel kimse Allâh-u Teâlâ'nın yüce ihsanı olan yaşama nimetini suistimal etmiş hatta ortadan kaldırmış ve mahvetmiş olur. Bu yönüyle de Allâh-u Teâlâ'ya en büyük nankörlükte bulunmuş demektir. Tembellik denilen dünyanın yıkılmasına ve insanın da sefaletine sebep olan bu kötü dertten kurtularak sünnete uygun bir şekilde çalışma ve gayret etme yolunda ilerleyenler iki dünyada da sevinçli ve mutlu olurlar. Din İlmi, Tıp İlmi, Ekonomi İlmi, Hukuk İlmi ve Ahlâk İlmi bu konuda ittifak ederek çalışmayı tavsiye ediyor hatta emrediyor. Olanca gücüyle tembellik ve avareliği yasaklıyor. Kainattaki olaylara ayna tutan tarih kitaplarında güçlü, mutlu ve bahtiyar olanların çalışkan milletler olduğu bildiriliyor.

Şu halde en önemli önceliği ilim ve kültür öğrenmek olan insan, dînî ve dünyevî güzel işlerle ve helal kazançlar elde etmekle meşgul olarak Allâh-u Teâlâ'nın sayısız nimetlerine sahip olma ve rızasını kazanma yoluna devam ederek boşu boşuna vakitleri zayi etmekten ve hayat nimetini ortadan kaldırmaktan kaçınmalı ve bu şekilde mutlu ve berekete kavuşan olmalıdır.

“ Kim çalışırsa başarır.”

SELÂM

Selâm (celle celâlüh), Allâh-u Teâlâ'nın Esmâ-yı Hüsnâ'sındandır. Cenâb-ı Rabb-i İzzet'in zâtı ve sıfâtının her türlü eksiklikten münezzeh ve uzak olması, mukaddes iradesiyle dilediğine dünya ve ahiret kurtuluşunu bahşetmesi ve ihsân etmesi anlamına gelip bununla ilgili olarak tefsir kitaplarında gerekli açıklamalar mevcuttur ve etraflıca anlatılmıştır.

Mübarek selâm kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok ayet-i kerîmede geçmektedir. Sözlük manası, dünyevî ve uhrevî her türlü kusurlardan, tehlikelerden, belalardan ve sıkıntılardan korunmuş olmaktır, şeklinde özetlenebilir. Bununla beraber, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli yerlerde geçmekte olan mübarek selam kelimesinin bulunduğu yerdeki anlamıyla ilgili yorumlar, muteber Kur'ân kitaplarında ele alınmış ve açıklanmış olduğundan dolayı o kitaplara müracaat etmek gerekir. Nitekim Sâffât Sûresi'nde Cenâb-ı Rabb-i Zül-Celâli vel-İkrâm, peygamber ve resullerine ayrı ayrı selâm ederek onları aziz ve maksatlarına nail kılmıştır.

Yukarıda zikredilen Sûre-i celîlenin sonundaki “ Selâmın alel-mürselîn (Selam peygamberlerin üzerinedir)” ilahî ifadesi, bütün peygamberlerin ve rasullerin Allâh-u Teâlâ tarafından selama nail kılındıklarını müjdelemekte ve onların şanını yücelterek ism-i şeriflerinin insanların samimi dillerinde dua ve selam ile anılacağını ve hatırlanacağını anlatmaktadır.

Kâinâtı yaratan Allâh-u Teâlâ, bahşetmiş olduğu dünya ile, konuşma yeteneği ve akletme özelliği ile donattığı insanın diğer insanlarla güzel bir şekilde anlaşması ve fitratında var olan birlikte yaşama düşüncesi esasıyla onları refaha ve mutluluğa yaklaştırarak korku ve nefret karanlığından kurtarmakta, dostluk ve muhabbetten nasiplendirmektedir ki bu amaç doğrultusunda Nisâ ve Nûr Surelerinde Allâh'ın kullarının birbirleriyle karşılaştıklarında veya bir eve girdiklerinde gönlü hoş etmek için dua ederek, selam verme ve almaya riayet ederek güzel geçinme ve dostluk temelini kurmalarını emretmiştir.

Mukaddes kitaplarımızın ayrıntılı açıklamalarında yazıldığına göre tahiyyat ve selâmın gerek veren ve gerek alan için Allâh katında sevap ve mükafatı

gerektirdiği, selam alırken ilave olarak söylediğimiz rahmet ve bereket dua kelimelerinin daha fazla hayır ve sevaba neden olduğu ortaya konarak açıklanmıştır.

Allâh-u Teâlâ Hazretleri'nin en sevgilisi, en büyük terbiyecisi, kainatın övünç kaynağı, en güzel selamların üzerine olduğu Peygamber Efendimiz Hazretleri, Kur'ân-ı Hakîm'in bu konudaki ayetlerinin gerektirdiği şekilde ümmetine güzel kelime olan selam ile duada bulunmuş ve ümmetinin fertlerinin birbirleriyle selamlaşmalarını pek çok hadîs-i şerîflerinde emretmiş ve tavsiyede bulunmuşlardır.

İşte müslümanlar arasında karşılıklı olarak selamlaşma bu şekilde sünnet olmuş ve o seçkin manevi zamandan beri en güzel şekilde yayılarak ve samimi insanların ağızlarında karşılıklı olarak duayı celbederek gelmiştir. Buhârî-i Şerîf'de ve Mişkâtü'l-Mesâbih'in 2. cildinde Hazreti Ebu Hureyre (radıyallâhu teâlâ anh)'den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte, Allâh-u Azîmu's-Şân'ın Hazreti Âdem (salavatullâhi alâ nebiyyinâ ve aleyhi's-selam)'e bir grup meleği gösterip “Git şu meleklerle selam ver. Onlar seni ne ile selamlayacak ve sana ne ile karşılık verecekler? Dinle ki onların hayır duaları ve selâmı senin zürriyetinin hayır duası ve selâmı olacaktır” buyurduğu ve insanoğlunun babası Hazreti Adem'in bu ilâhî emir üzerine gidip bu meleklerle Es-selâmu aleyküm ve aleykümü's-selâm ve rahmetullâhi diyerek selamlaştığı ifade edilmiştir.

Hazreti Abdullâh Bin Ömer (Radıyallahu Teâlâ anh)'den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte müslümanın en hayırlısının, bildiğine ve bilmediğine selâm ve yemek ile ikram eden kimse olduğu, mealen ifade edilmektedir.

Hazreti Katâde (Radıyallahu Teâlâ anh)'den rivayet edilen hadîs-i şerîfte, herhangi bir eve girişinizde ve çıkışınızda selam veriniz, açıklaması ifade edilmiştir.

Hazreti Cerîr (Radıyallahu Teâlâ anh)'den rivayet edilen hadîs-i şerîfte, kadınlar ile görüşüldüğü zaman selamlaşma emredilmiştir.

Hazreti Câbir (Radıyallahu Teâlâ anh)'den nakledilen hadîs-i şerîfte, söze başlamadan önce selâm verilmesi tenbih edilmiştir.

Hazreti Ebi Hureyre (Radıyallahu Teâlâ anh)'den rivayet edilen hadîs-i şerîfte, binenin yürüyene, yürüyenin oturana ve az olanların çok olanlara selam vermesinin güzel bir adet olduğu açıklanmıştır.

Hazreti Enes (Radıyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte de, bir insanın evinden çıkarken ve evine dönerken aile fertlerine selam vermesi emredilmiştir.

Yerine ve durumuna göre küçüğün büyüğe veya büyüğün küçüğe selâm vermesi âdâbtan olup meclislere ve toplantı yerlerine girerken çocukların selam vermek yerine mübarek görerek büyüklerinin ellerini öpmesi ve onlara hürmet etmeleri güzel olarak kabul edilen adetlerimizden olup, çocukları okşamak ve gönüllerini hoş etmek de Peygamber Efendimiz (sas)’ın sünnet-i seniyyelerindendir.

İbni Abbâs (Radıyallahu Teâlâ anh) ’dan rivayet edilen bir hadîsi şerîfte “Küçüklere merhamet ve büyüklere hürmet ve riayet etmeyen bizden değildir” buyurulmuştur. “Bir kimse bir yetimin şefkat ve iltifât maksadıyla başını okşarsa, Cenâb-ı Rabbi Raûf kıyamet gününde onun elinin altından geçen her bir kıl miktarı kadar nur yaratır ve ona ihsanda bulunur” meâlindeki hadîs-i şerîf de İbni Mes’ud (Radıyallahu anh)’dan rivayet edilmiştir.

Daha önce tanıdığımız kimselerle görüştüğümüzde onlara selam verdiğimiz gibi onların yanında tanımadığımız kimseler bulunursa onlara da selâm veririz.

Selamın usulü, “Selâmun aleyküm” ve cevap olarak “ Ve aleykümü’s-selâm” demektir. Fakat son zamanlarda aynı dua kelimesini telaffuz etmeksizin “temennâ” denilen işaret ile de yapılması yaygınlaşmıştır. Tam bir edeb ve tevâzu ile elleri hareket ettirerek yükseltmekten ibâret olan bu işârete temennâ denilmesi iki tarafın birbirlerinin hal ve hatırlarının selametini niyaz ve temenni ettiklerini dolaylı yolla bildirme anlamına gelmektedir. Şurası dikkate alınmalıdır ki temennâ işaretini yaparken, kalben veya dil ile selâmun aleyküm ve aleykümü’s-selâm denilmelidir.

Temennâ işaretinin suistimal edilerek bir takım tuhaf haller ve acayip tavırlar sergilenmesi İslâm âdâbına aykırıdır. Peygamberlerin efendisi olan Efendimiz (sas)’ın pek çok hadîsinde selam verilmesi emredilmekte, selam vermenin Allâh’ın rızasını kazanmaya, kardeşler arasında sevgi ve muhabbetin artmasına sebep olacağı müjdesi yer almaktadır.

Selam vermenin yanında hal ve hatır sorarak iki tarafın da hayır duada bulunması, göz önünde olmayan dostlara selam götürmesini diğere söylemesi ve ricada bulunması da mümkündür.

Hamam ve benzeri yerde çıplak olanlara, eğlence gibi günahlarla meşgul olanlara ve tuvalet ihtiyacını gideren kimselere selâm verilmez.

Mahkeme huzuruna çıkan düşmanın selamlarını reddetmez.

Namaza başlama, açıktan Kur’ân’ı Kerîm okuma, dini ilimleri okutma, ezan okuma ve namaza durma esnasında bunlarla bizzat meşgul olan ve bu işlere girişmiş olanların selama cevap vermeleri gerekmez.

MUSÂFAHA

Musâfaha, yani görüşme sırasında karşılıklı olarak selamlaştıktan hemen sonra iki tarafın birbirlerinin ellerini içtenlik ve sevgiyle tutup dostane bir şekilde sıkmaları, Peygamber Efendimiz (sas)’ın sünnet-i seniyyesindendir.

Musâfaha, affeden-merhametli olan manasına gelen safh kelimesinden türemiş olup, iki kişiden birinin diğerine ellerini uzatması, garazlardan (kötülük düşüncesinden) arınmış olarak diğeriyle iyi anlaştığını ilan etmekte, samimiyet ve dostluk bağlarını güçlendirdiğini göstermektedir. Fahr-i Risâlet Envâr-ı Ulviyyet Efendimiz (sas) pek çok hadîs-i şerîflerinde musâfaha yapmayı emretmektedir.

Buhârî-i Şerîf ve Mişkâtül-Mesabîh’de Berâ bin Âzib, Ahmed Tirmizî ve İbn-i Mâce (Radiyallâhu Teâlâ anhüm) hazretlerinden nakledilen ve rivayet edilen hadîs-i şerîflerde “ Müslümanlar birbirleriyle karşılaştıklarında musâfaha etsinler, böylece bağışlanmayı hak etmiş olurlar” buyurulmaktadır.

Hazreti Atâü'l-Horasânî (radiyallâhu anh)’den nakledilen hadîs-i şerîfde “ Musâfaha ediniz, kin gider. Hediyeleşiniz, birbirinizi seversiniz” hikmetli açıklaması yer almaktadır.

Musafahanın yapılma şekli, birbirleriyle karşılaşan iki kişinin sağ ellerinin safhalarını (düz taraflarını) birleştirmesi, yani birbirlerinin ellerini güçlü bir şekilde yapıştırmalarından ibarettir. Hazreti Peygamber Efendimiz (sas), musafaha eden kimse elini çekmeden mübarek ellerini çekmezdi. Sünnet-i seniyyeye uygun olarak ellerini birbirine kavuşturup birleştiren kişiler, birbirlerinin yüzüne güleryüzlü bir şekilde bakar ve güzel sözlerle hal ve hatır sorarlar. Çocuklar doğal olarak bu gibi

merasimi yerine getirmede kusurlu olduklarından dolayı onların musafahası büyüklerinin ellerini öpmek şeklinde olabilir.

Yaşıt ve denk olanlar, yaş ve mevkide yüksekte bulunanlar birbirine eşit bir şekilde musafaha eder. Ancak yaş veya makamca yukarıda bulunanlar, kendi üstündekilere karşı göstermeleri gereken saygı ve hürmeti birleştirerek musafaha yapmalıdır. İşte bazı kötü gören kimselerin Avrupalılardan olduğunu zannettikleri bu adet esas olarak İslâm'ın yapılmasını istediği adetlerden olup taklit değil gerçektir.

İslâm'ın zarif âdaplarından olan bu güzel âdeti yerine getirmek için öncelikle ellerin temiz ve pak olması gereklidir. Öyle ki musafaha ettiğimiz kişiye iğrenç ve kirli bir şey sunmuş olmayalım. Özellikle ellerin pak ve temiz olmaması yüzünden çeşit çeşit sakatlıkların ve hastalıkların bulaşması ve yayılması bilinen bir durum olduğundan, ellerimiz temiz olmazsa, musafaha ettiğimizde sevdiklerimize zarar vermiş oluruz. Tırnakların uzaması ayıptır ve çirkindir. Peygamber-i hakîm ve kerîm (sas) Efendimiz Hazretleri, tırnakların kesilmesini, yani tırnakların uzatılmayıp kesilmesini emretmiştir. Tırnak aralarına çeşitli pisliklerin dolup siyahımsı yeşil bir renk elde etmesinin ve binlerce mikrobun kötü bir şekilde toplanmasının ne kadar çirkin ve zararlı bir şey olduğu dikkate alınır, Peygamber Efendimiz (sas)'e karşı sonsuz bir şükranla hayran kalmamak mümkün değildir. Fransızlar gibi diş karıştırmak ve kitap kenarı kesmek için tırnakları uzatmak ve sonra da dostunun elini tutmak nasıl uygun olabilir. Uzatılmış olan tırnakların temizliğine çalışıldığı açıklansa da, tamamen temizlendiği iddiasında bulunulamaz. Öyle olmakla beraber Avrupa'nın meşhur doktorları tıbbın ilerlemesi sayesinde İslâmiyet'in güzel âdetlerinden bu gibi bir çok faydaları derlemeye başlayıp bir süredenberi tırnak kesme ve törpülemeyi tavsiye etmekte ve bizzât uygulamaktadırlar.

Daha güzel olan odur ki dilberlerin üstüne gelir

Başkalarının sözü üstüne bu söz gelir

ZİYÂRET

Sünen-i Ebî Dâvûd ve İbn-i Mâce (Radiyallâhu Teâlâ 'anhüme'l-Vedûd)'dan naklettikleri Hazreti Peygamber'in bir hadîs-i şerîfinde “ Birbirinizi ziyaret ediniz. Allâh Azîmüş-şân, birbirini gözeterek ziyaretleşenleri sever” veciz ifadesi yer

almaktadır. Aynı şekilde Hazreti Muhammed (sas)’in emri şeriflerine uygun bir şekilde değerli din alimlerimizin “ Dostluk ve sevgi bir cisimdir, rûhu ziyaretir”, “Dostluk ve sevgi güzel bir ağaçtır. Ziyaret onun tatlı meyvesidir”, “Dostları ziyaret, ruhun saflığına sebep olur” meallerinde bir çok kıymetli bildirileri olmuş ve bunların tamamı İslâm adap kitaplarında toplanmıştır. Gerçekte toplumların selamet ve mutluluğunun tek yolu, fertlerinin birbirleriyle anlaşmaları ve görüşmeleri ile olmakta, bu ise güzel bir şekilde kaynaşma, yaşama, görüşme ve sohbet etmelerine bağlı olduğundan yukarıda bahsedilen hadîs-i şerîfteki yüce manaya uygun olarak müslümanlar arasında gerek âile, gerek dostlar ve diğer ahabplar arasında ziyaretleşmenin yapılması gereklidir. Geçerli olan milli adetlerimize göre ziyaretler iki kısım olup biri, akraba ve içli dışlı dostların ziyaretidir. Buna özel ziyaret denilir. Diğer, içli dışlı olmayan dostlar ile sıfat, hâl ve mevkice eşit veya üstünde olduğu kabul edilenlerin ziyaretleridir ki buna da resmi ziyaret denilir. Özel ve resmî ziyaretler de iki kısımdır. Biri, bayram vesâire gibi mübarek günler, diğer sıradan günlerde yapılan ziyaretleridir. Akraba ve içli dışlı dostların ziyaretlerinde özenilmez, külfete girilmez. Özel tören yapılmaz. Çünkü “Dostluğun şartı, külfetin terkiyledir”, “Birlikte yaşamanın şartı, zorlukların terkiyledir” buyurulmuştur.

Örneğin, koca ve karıdan oluşan bir ailenin anne-baba veya çok yakın akrabaları, diğer bir evde oturuyorsa, sık sık ve önceden haber vermeden onları ziyaret edebilirler. Yakınlıklığı ikinci derecede bulunan kişilerin evlerine de zaman zaman giderler. Ziyaret edilen kişi baba veyahut büyük baba ve o derecede yakın ve muteber ise onların iade-i ziyaretleri beklenmez. O gibiler birkaç gün görülmez ve kendilerinden haber alınmaz ise araştırılması gerekir. Onlarla yaş, durum ve mevkice üstte olan diğer akraba bizzat ve vasitasız olarak küçüklerini araştırıp hâl ve hâtırlarıyla ilgili bilgi alırlar. Mazeretsiz olarak bu konulara kayıtsız kalmak ayıp karşılanmaktadır. Akraba ve dostlardan birinin hastalığı haber alındığında acilen onların hal ve hatırlarını sorma, cennetlerin efendisi Hz. Muhammed (sas)’in sünnet-i seniyyesindendir. Buna dâir rivayet edilen hadîs-i şerîfte, Hazreti Peygamber (sas) bu ziyarete “Hasta ziyareti” adını vermiş, hastalığı haber alınan kişinin üç gün içinde evine gidilerek sorulmasını, görüşme sırasında hastalığının endişe edilecek bir durumunun olmadığından ve Şâfi olan Cenâb-ı Allâh’ın her dua eden için bir deva ve hastalıklara şifa verdiğinden bahsederek teselli edilmesini, gönlünün neşeli

tutulmasına özen gösterilmesini ve hastanın yanında çok oturulmamasını tavsiye etmiş ve açıklamıştır.

Gerek özel ve gerek resmî ziyaretlerinizde veyahut herhangi bir sebep ve vasıfla evlerden birine girmek istediğinizde ilk iş olarak ev sahibinden izin alınması İslâm'ın en önemli adaplarından. Kitâb-ı Mübîn Kur'ân-ı Kerîm'de, Nur Suresi'nde “ Kendi evleriniz dışında başkalarının evine sahibinden izin almadıkça girmeyin ve izin aldıktan sonra selâm verip girin. Bu sizin için daha hayırlıdır” buyurulmuştur. Yine bu Sûre-i Celîle'de “ Bir evin içinde size izin verecek kimse bulunmaz ise girmeyin, eğer izin talebinize cevâben dönmenize dâir bir söz söylenir ise ısrar etmeyin, dönün. Orada durmayarak ve ısrar etmeyerek geri dönmeniz sizin iyiliğinizden ve edebinizdendir. Hakk Teâlâ bu amelinize mükâfâtla karşılık verir” emri ilâhisi ayetle sabit kılınmıştır.

Otel ve benzeri gibi herkese açık olan ve içinde sürekli oturanı olmayan yerlere girerken izin almak gerekmediği de zikredilen sûrede yer almaktadır.

Abdullah Bin Besir (Radiyallâhu Teâlâ anh) hazretlerinden rivayet edilen hadîs-i şerîfte Cenâb-ı Peygamber Efendimiz “Ziyaret etmek için birinin evine gittiğinizde kapısının sağ veya sol tarafından yaklaşın. Kapının karşı cephesinden gitmeyin” buyurmuşlardır. Kapı açıldığında örtülü ve namuslu bir kadınla karşılaşma durumunda namusunu karuma amacına dayanan Peygamber Efendimiz'in bu güzel tavsiyesi her yönüyle teşekküre şayandır.

Hazreti Ebi Said El-Hudrî (Radiyallâhu Teâlâ anh)' den rivayet edilen hadîs-i şerîfte “Bir eve vardığınızda üç defa izin isteyiniz. Eğer izin gelmezse geri dönünüz.” buyurulmuştur. Evlere girerken istekte bulunma ve izin isteme bu hadîs-i şerîfle emredildiği gibi evin içinde kapısı kapalı veya perdeli odalara da aynı şekilde izin alarak girilmesi ve girildiği zaman da seslenilmesi emir ve tavsiye edilmiştir.

Avrupa âdâb-ı muâşeretinde geçerli olan “Antre” denilen izin isteme usulünün müslümanlar arasında eskiden beri var olduğu, hatta ilâhi kitabta yer olan uyulması zorunlu bir görev olduğu açıktır ve herkes tarafından kabul edilen bu mesele bizce iftihar edilecek bir husustur. Dışarıdan gelecek ziyaretçilerin uymak zorunda oldukları bu izin adabı, ev halkı tarafından da yerine getirilecektir. Nitekim Nur Sûresi'nde, sabah namazından önce elbise giyecek vakitte, yatsı namazından sonra elbisenin çıkarıldığı vakitte ve öğlen vakti uyunduğunda elbisesiz bulunulacak

vakitte, hizmetçiler, küçük ve büyük çocuklar gibi nâmahrem olanların izinsiz olarak yatak odalarına girmemeleri gerektiği yer almaktadır. İslâm'ın nezih adetlerinin insanların maneviyatını nasıl süslediğini hakıyla gösteren bu yüce emir, gerçekten yüceltilmesi gereken, insanlığın birbirini etkileyen huylarını iffet ve edep nurlarıyla tamamlayan, iftihar edilecek toplumsal güzel bir eğitim meydana getirir ki bundan dolayı Cenâb-ı Rabbi Kerîm'e ne kadar çok hamd ve şükür edilse azdır.

BAYRAMLARI VE MÜBAREK GÜNLERİ KUTLAMA VE ZİYARETLEŞME

Bayramlarda ve mübarek günlerde çocuklar, anne, baba, kız kardeş, erkek kardeş, erkek ve kız çocuklar, karı ve koca mertebelerine göre birbirlerini ziyaret ve tebrik ederler. Aile ve akrabaların tebrik edilmesi güzel bir şekilde yerine geldikten sonra dost ve ahbabların, karşılıklı olarak tanışılıp görüşülmüş ve yakınlık kurulmuş olan kişilerin evlerine gidilerek sünnete uygun olan bayramlaşma yerine getirilir.

Bayramlarda gidilen yerlerde uzun müddet kalınmayıp adet olduğu üzere ikram edilen kahve ve şekerden sonra geri dönülür. Özel ve içli dışlı olan dostlar ile akraba evlerinde kalma sürelerini uzatmakta bir sakınca yoktur. Bayramlaşma adabında küçükler büyüklerinin ellerini hürmetle öper, aynı yaşta olanlar ile birbirine denk olanlar ise birbirleriyle musafaha ederler ve kucaklaşırlar. İyilikte, kuvvette ve mevkide yukarıda olanlar ziyaretçilerine gönüllerini hoş eden sözler sarfederler ve hayırlı dualar ederek güzel bir şekilde karşılık verirler. Bayramlarda mutlu ve sevinçi olunması, yeni elbiselerin veya temiz kıyafetlerin giyilmesi ve güzel kokuların kullanılması Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (sas)'in sünnet-i seniyyesindendir.

Mümkün olduğu kadar fakirlerin ve fakir çocuklarının uygun elbise ve benzeri şeyler verilerek sevindirilmesi müslümanın güzel ahlâkından kabul edilip bu konuda Peygamber Efendimiz (sas)'in müjdelere içeren nice hadîs-i şerîfleri vardır.

Nişanlı olan gelin ve damat tarafından birbirlerine uygun hediyelerin gönderilmesi çok değer verilen milli adetlerimizden olup herkes bu hediyeleri arzu ettiği şekilde ve göndereceği tarafın şerefini dikkate alarak hazırlar ve gönderir.

Kurban bayramlarında adet olduğu üzere temizlenip süslenen kurbanlık koyun gönderilir. İslâm'ın seçkin faziletlerinden olduğu üzere bütün insanlar birbiriyle güzel bir şekilde anlaşıp görüşerek kimseyi incitmemek, herkese güler yüzlü ve tatlı dilli olmak, ufak tefek kusur ve eksikliklerden dolayı küsmemek gerektiğinden akrabalar, dostlar ve benzerleri arasında birbirinden kaçıp nefret ederek hatırdan çıkarma ve nefreti devam ettirme yasaklanmıştır. Eğer insalık halinden dolayı iki kişi arasında dargınlık meydana gelmişse uzatmayıp barışmaları, özellikle de mutluluk ve sevinç günleri olan mübarek bayramlarda küs kalmayıp hangi durumda olursa olsun dostluklarını ve sevgilerini yenilemeleri Peygamber Efendimiz (sas)'ın mübarek emirlerinin gereklerindendir. Küçükler büyüklerinin ellerini öperek kusurlarının affedilmesini isteyerek, aynı yaştakiler ve denk olanlar da birbirlerine sevgi ve samimiyetlerini sunarak ve kardeşliğin gereklerini yerine getirerek sevinç ve mutluluk elde ederler.

Bizde ziyaret için Avrupa'da olduğu gibi bir kabul günü tahsîs edilmiş olmayıp ancak duruma ve işe göre hareket edilir. Yani ziyaret olunacak kimsenin ne zaman evinde bulunup görüşmeye uygun durumda olabileceğı dikkate alınarak yola çıkılır. Önceden haber vermenin gerekmediğı içli dışlı olunan dostlar müstesna olmak üzere ziyaret olunacak kişilerin tatil günleri ve boş zamanları dikkate alınır. Kainatın edep öğretmeni olan Peygamber Efendimiz (sas) Hazretleri ziyaretlerde dahi ölçülü olmaya dikkat edilmesini, çok gerekli olmayan birbirini takip eden sıkça yapılan ziyaretlerle bıkkınlık vermekten kaçınılmasını, ara sıra ziyaret edildiğı taktirde iki kişi arasındaki sevginin artacağını ve ziyaret için uygun vakitlerin gözetilmesini emretmişlerdir.

İçli dışlı olmayanların, yani görüşme ve sohbetleri henüz dostluk dairesinde olmayanların sabaha karşı veya akşam olduktan sonra birbirini ziyaret etmeleri önemli bir sebebe dayanmadığı taktirde ayıp ve saygısızlık sayılır.

Ev sahibi ziyaretçisini güler yüzle ve tatlı sözle kabul eder. Mü'min kardeşinin yüzüne güler yüzle bakan ve kalbine sevinç veren kimsenin Allâh-u Teâlâ'nın lütuf ve keremi ile dünya ve ahirette sevinçli ve mutlu olacağı müjdelennmiştir. Ziyaretçinin itibar ve şerefine uygun olarak ayağa kalkılır ve tebrik edilir. Hazreti Ebî Saîd el-Hudri (Radiyallahu anhul-Bâri)'den rivayet edilen Peygamber Efendimiz (sas)'ın bir hadis-i şerifinde “Büyüğünüzü ayakta karşılayınız” şeklinde buyurduğu

görülmektedir. Özellikle küçükler büyüklerini daima terbiyeli bir şekilde ve mütevazı tavırlarla karşılar ve onlara gerektiği gibi hürmet göstererek tebrik ederler.

Baba, büyük baba veya o büyüklük ve derecede ikram edilen ve saygı gösterilen kimseler, oda kapısında ve merdiven başında karşılanır ve uğurlanırlar. Ev halkından sayılacak derecede yakın dost ve akraba olmayan ziyaretçiyi alışlagelmiş elbise dışında mesela gecelikle karşılamak hoş karşılanmaz. Ev sahibinin ne kadar işi ve sıkıntısı olursa olsun ziyaretçi ve misafirine bunu belli etmeyip onları güzel bir şekilde karşılaması gerekir.

Ziyaret edilen kişinin yanında yerine göre az veya çok müddet oturulabilir. Fakat eve girildiğinde ölçü, bir meşguliyet görülür ve ev sahibinin bir yere gitmek üzere hazırlandığı hissedilirse uygun bir şekilde kalkarak onu işlerinden alıkoymak ve rahatsız etmek gibi durumlara yol açılmaz. Peygamber Efendimiz (sas)'ın hadîs-i şerîfine göre ziyaretçisine yer göstermek ev sahibinin önemli görevlerinden olduğu gibi alelacele kendiliğinden yüksekteki bir yeri elde ederek oturmamak da ziyaretçinin edebe uygun olan görevlerindendir.

Ziyaret edilen yerde hazır bulunan ister tanıdık olsun isterse olmasın herkese selâm verilir ve hürmet edilir. Avrupalılar gibi dostluk ve selam vermek için mutlaka tanışık olmak şart değildir. Ziyaretçileri birbirine tanıtmak ev sahibinin tercihinin kalmıştır. Bu tercihi kullanıp kullanmama ev sahibinin bileceği sebeplere bağlıdır. İslâm topraklarında geçerli olan usûl birbirleriyle tanışma ve ayrı ayrı tanıtmadır ki bu da nazik ve hoş bir davranıştır.

Misafirin oturma sırasında birbirine güzel bir davranışla yer açmaları, gerektiğinde yerlerini genişletmeleri, birinin kalkıp tekrar döneceği yere oturmamaları ve özellikle bir misafirin yerinden kaldırılıp diğerinin oturtulmaması Peygamber Efendimiz (sas)'ın hâdîs-i şerîfeleriyle emredilmiştir.

Avrupa'da tesettürün olmaması kadın ve erkeğin karışık olarak otel, apartman, pansiyon ve özel evlerde ikamet etmelerine; tiyatro, konser ve balolarda karışık olarak bulunmalarına imkan sağlamakta, buralarda kendilerine özgü usûllere uygun bir tarzda tanışarak birlikte yaşama ve anlaşma zemini oluşturmaktadırlar. Memleketimizin eskiden beri var olan usûlüne göre ise; o şekilde yerleşme, ikamet etme, karışık bir halde olma ve birlikte yaşama geçerli olmadığından, uygar ailelerimiz ayrı ayrı özel mekanlarda oturur ve istirahat ederler ki kalabalık ve karışık

olmayacak şekilde yaşama ve anlaşma sayesinde sağlığın ve ahlâkın korunmasıyla elde edilen bedensel ve ruhsal faydaları burada tekrar etmeye gerek yoktur.

Müslümanlar arasında tanışma, en başta camilerde, mescid-i şeriflerde, komşuların konakları ve evlerinde, tekrar eden karşılaşmalarda ve toplanmalarda, mesleğine, vaziyetine ve durumuna göre yapılan münasebetlerle kolayca gerçekleşir.

Örneğin ikamet ettiğimiz yere veya iş yerimizin olduğu bölgeye satın alma veya kiralama yoluyla yeni bir komşu geldiğinde “Gelen kimse ziyaret edilir” sözü gereğince kendisine hoş geldine gidilir. O kişi de buna karşılık olarak iade-i ziyarette bulunur. Bu şekilde tanışma gerçekleşmiş olur.

Aynı şekilde dostlardan birinin yanında bulunduğu sırada karşılaşılan ve ev sahibi tarafından tanıtılan kişi ile tanışma meydana gelir, bir şekilde ve bir sebeple sürekli tekrar eden karşılaşmalar ile insanların kaynaşmasına vesile olan tanışma meydana gelmiş olur.

Şurası kayda ve tekrara değer ki, müslümanlar arasında dostların seçimi Avrupalılarda olduğu gibi yalnız tanışma yani tanıtma ve tanımaya bağlı olmayıp araştırma ve tecrübelerle bağlı önemli bir özelliktir. Her merhaba denilen ve ismi öğrenilen, selam alıp verilen kimse ile araştırma yapmaksızın özel ve samimi bir dostluk elde edilemez.

Kalıcıdır Allâh için olan tüm sevgiler

Hem sevinç hem darlıkta

Onun dışındaki tüm sevgiler

Ateşin alevine atılmış saman gibidir

Müslüman kardeşlerin sevgi ve dostlukları Allâh içindir. Onun için ciddi, samimi, güçlü ve kalıcıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de sûre-i celîle-i “Hâmîm⁴⁷”de Müttakî olan dostun dışındakiler dost değildir. Müttaki olmayanların dışında kalanlar birbirlerine düşmandır ve yine ayet-i kerîmede “sadîk-u hamîm⁴⁸” vasfıyla samimi dostların durumu ve şânı açıklanmış ve çok kıymetli ve güzel sözlerin sahibi olan Peygamber Efendimiz Hazretleri’nden o konuda pek çok hadîs-i şerîf rivayet edilmiştir. Dünya ve ahiret için insana yakın arkadaş gereklidir. İnsanın özel dostu ve yakın arkadaşı, bir sıkıntı meydana geldiğinde veya mutluluk ve neşeli

⁴⁷ Kastedilen sûre, Zuhurf Sûresi’dir.

⁴⁸ Bu ifade Şuara Sûresi 101. âyet-i kerîmede geçmektedir.

zamanlarda değişmeyen, diğerinin sevinciyle sevinen, üzüntü ve kederini paylaşan ve kendisine bütün hayırlı işlerinde ve güzel amellerinde yardımcı olan ve yardım edendir. İnsanın dünyada kazandığı şeylerin en hayırlı ve en menfaatlisi sadık dostlarıdır. İşlâm, kalpleri kazanmayı, kin ve nefreti atmayı emreder. Allâh-u Teâlâ'nın bu ilahi lütuf ve nimetinin kıymetini bilmeli, şükrünü edâ edip kardeşlik üzerine sevgi ile yaklaşılmalıdır. Kendisi için istediği şeyi müslüman kardeşi için de istemedikçe kişi imanını tamamlamış olamaz.

Mü'min mü'minin aynasıdır, mü'min mü'mine duvar gibidir, birbirlerine güç ve destek verir, mü'min mü'mine güzel nasihat ile mükelleftir. Daha bu gibi bir çok mübarek emir ve önemli nasihatlerle müslümanın dostu ve ahabının özellikleri ve görevleri açıklanmış ve belirlenmiş olup güzel ahlâk sahibi olan müttaki ve iyi olan kimselerle muhabbetin kurulması; kötü ve günahkâr kimselerden ise uzak durulması ısrarla tenbih edilmiştir.

Hatta İmrân bin Husayn (Radiyallâhu Teâlâ anh)'dan nakledilen bir hadîs-i şerifte yalnız kalmak kötü arkadaş ile bulunmaktan hayırlıdır, iyi arkadaşla bulunmak da yalnız kalmaktan hayırlıdır buyurulmuştur. “İnsan dostuyla bilinir” hikmetli sözü gereği güzel ahlâklı insanlarla yakınlık kuranlar iyi adamlardır, kötü ahlâklı insanlarla düşüp kalkanlar da kötü adamlardır denilebilir.

Kötü arkadaşi terk et, huyundan sakın

Huy, huyuna çalan bir hırsızdır

“Kötü fiillere ve günah davranışlara sâhip olan arkadaş ve dostu terk et ve huyundan sakın, zira huy onun huyundan gizlice çalar” meâlinde olan bu beyitte ifade edildiği üzere insanın huyu, tıpkı bir ayna gibi davranışları yansıtmaya ve kopyalama konusunda yetenekli olup birlikte oturma ve sohbet etme gayesiyle yakınlık kurduğu kimsenin mizâcında her ne var ise onu farkında olmadan yavaş yavaş alır ve kabul eder. Örneğin üzgün ve kederli bir adamla buluşup görüşen kişi bu durumda üzüntü ve can sıkıntısına davetiye çıkarmış olur; mutlu ve neşeli bir kişi ile sohbet etmekse kişiyi sevinçli kılar ki, bu geçişlerin olması açık bir şekilde sabittir ve tecrübe edilmiştir. Bu yüzden daima güzel ahlâk sahibi olan kişilerle yakınlık kurmak, rezil ve kötü işleri yapanlarla yakınlık kurmaktan da sakınmak ve uzak durmak gerekir. Özellikle henüz temiz kalpleri kötülüklerden korunmuş çocuklar ve gençlerin yakın arkadaşları da mutlaka kötülüklerden arınmış, tertemiz

iffetli ve günahsız kimselerden olmalıdır. Çünkü hayatın başlangıcında terbiyenin büyük etkisi olduğu açıktır.

SÖZ VE SOHBET

Allâh-u Teâlâ'nın yüce kelimî, peygamberinin mübarek hadisleri ile insanı diğer varlıklardan üstün kılan sözün kadir ve kıymeti herkes tarafından bilinir ve anlaşılır olup, bu konudaki ayet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerin bu özet kitapta ayrıntılı bir şekilde açıklanması mümkün değildir. Peygamber Efendimiz (sas)'ın sünnet-i seniyyesinden alınarak hükme bağlanan müslümanın konuşma âdaplarının gerektirdiği şekilde sözün ağızdan güzel bir şekilde çıkarılması en çok dikkat edilmesi gereken önemli bir husus olup sözün söylendiği yere ve muhatabın şerefine uygun olması da büyük bir şarttır.

Bir sözün insanı mutlu edeceği, bir sözün de endişeli edeceği ve kırabileceği ve Allâh korusun dil afetlerinin insana pek çok zarar verebileceği açık olduğundan nerede ve kiminle sohbet ve konuşma yapılırsa yapılsın yerine ve makamına uygun bir şekilde konuşulması emir ve tavsiye edilmiştir. Faydasız ve gereksiz hallerde konuşmaktan kaçınılması konusunda uyarıda ve hatırlatmada bulunulmuştur. Sohbet sırasında yüksek sesle konuşmama, yumuşak söz söyleme, gerekmedikçe söze karışmama, mümkün mertebe kısa konuşmaya özen gösterme sünnet-i seniyyenin emirlerine uymanın gereklerindendir. Özellikle de söylenen her sözün yalandan arınmış olması İslâm'ın büyük emirlerindendir. Yalanın dünyevî ve uhrevî bela ve musibetlere davetiye çıkaracağı, Allâh korusun ilâhi rızadan ve Peygamber Efendimiz (sas)'ın şefaatten mahrum kalınmasına sebep olacağı Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şeriflerle sabit olup dini kitaplarımızda bu konuya dair bilgiler yer almış ve ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır.

İnsana bir ihsandır konuşma

Doğru sözdür uygun olan konuşma

Sözdür söyleyen eden mu'teber

Söz gibi dünyada bulunmaz cevher

Çünkü cevher toprağa düşer kaybolur

Söz ise göklere kadar yol bulur

Sihri bize etmiş iken Hakk haram

Helal sihir ismini almış kelam
Hâsılı sözdür şeref-i âdemin
Âdem en güzel süsüdür âlemin.

Sözün çokluğu idrakın zayıflığına işarettir, insanın vakârını ihlâl eder, dinleyene eziyet verir. Çok söyleyen kimseye Farsca geveze (pergûyi) ve Türkçe’de tatsız sûrette geveze (yânşâk) ve boş boğaz derler. Çok sözde çok hata olur, çok söyleyen çok yanılır. İnsanın iki kulağı bir ağzı vardır, onun için iki dinleyip bir söylemelidir, iki düşün bir söyle! Her sözün bir yeri, her yerin de bir sözü vardır, söz yerinde sözdür, insanın sözü dîni gibidir, gönül sözle alınır, gönül sözle yıkılır, adamına göre söyle! Ağzından çıkanı kulağın işitsin! Kesin konuşmak cân sıkır, büyük söylerken küçük susar, damdan düşer gibi söyleme! İnsan sözüyle bilinir, insanın edebi diliyledir, dilin kemiği yoktur, dilin hacmi küçük, günahı ise büyüktür. İnsana her bela dilinden gelir, insanın selameti dilini korumakla olur. Sükût-i lisan selâmet-i insandır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır, dil yarası ok yarasından daha etkilidir, uygun olmayan sözü söyleyen duymak istemediği sözü işitir... Her biri başka başka hikmetli ders ve ibretlik örnek olan yukarıda ifade edilen büyüklerin sözleri ve birbirine yakın manadaki atasözleri, yeterince ve gerektiği gibi maksadımızı ve meramımızı anlatmaya yettiğini, bütün bu sözlerin temelinin Peygamber Efendimiz (sas) ‘in hükümlerine dayandığını özetlemeye ve açıklamaya gerek yoktur.

Hakk’ın sözünü koyul ki dinlemeye
Kapatasın dudaklarını kötü sözlere

Hazreti Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (kaddesellâhu sırrah-ul âlî) Efendimiz, Mübârek Mesnevî kitabında bu beyt-i şerîfî yazarak her akıllı, anlayışlı ve imanın feyizli nuruna sahip olan kimselerin Allâh-u Teâlâ’nın Esmâi Hüsnâ’sından olan mübarek Semî’ ismini düşünüp, ağzını ve dilini uygun olmayan kelimelerden ve sözlerden uzak tutması gerektiğini, mizahi makaleler ve kıymetli açıklamalarla güzelleştirip süsleme suretiyle tamamlayarak bu hikmetli dersi tebliğ ederek anlatmışlardır.

Hazreti İbn-i Abbâs (Radiyallâh-u Teâlâ anh)’den rivayet olunmuştur ki, sohbet sırasında konuşan kişinin sözünü can kulağıyla dinleme İslâm’ın güzel adetlerinden olup, konuşurken sağına ve soluna bakınarak veya başka şeylerle

ilgilenererek konuşmaya kulak vermemek de kötü edeptir. Karşımızda konuşan kişinin gözüne bakmaya, konuşmasını güzel bir şekilde karşılayıp dinlemeye önem verilmelidir.

Kardeşinin konuşmasını dinle, susarak

Ve onu muhafaza et, ona yönelerek

Nitekim Büyük alim Zemahşerî'nin Nevâbiğu'l-Kelim'inde yer alan bu değerli kafiyeyle şiir, kardeşinin konuşmasını sessiz bir şekilde dinleyerek, saygı göstererek ve yüzüne bakarak onu korumaya önem ver, demektir.

Sohbet meclisinde pek çok kimse olmasına rağmen her biri bahsedilen konudan ve konuşmadan uygun bir şekilde hissedar edilmeli, konuşmanın yalnızca bir kişiye tahsis edilmesi gibi diğerlerine bıkkınlık verecek durumlardan kaçınılmalıdır. Bir kere işittiğiniz söz farkında olmadan tekrar söylenmiş olsa da hiç duymamış gibi yaparak konuşmacının kusurunu ima edecek şekilde karşılık vermekten sakınılmalıdır.

Sohbet sırasında güler yüz gösterilmeli, surat asmaktan, yorgunluk göstermekten veya yorgunluğu açığa vurmaktan kaçınılmalıdır.

Hazreti Muâ'z (Radiyallâhu Teâlâ anh) efendimiz, karşılaştıklarında birbirlerine iltifat edip güler yüz gösteren iki müslümanın bu güzel halleri sebebiyle ağaçların kuru yaprakları döküldüğü gibi onların da günahları düşer. Ağaçların güzel çiçekleri hoş meyvelerin belirtisi olduğu gibi insanın güler yüzü de iyiliğin kanıtı ve güzel adetin işaretidir, buyurmuştur. Sohbette küçükler büyüklere tercih edilmez, söz büyüğüdür, sırası gelmedikçe küçük söze karışmaz. Ancak geceleri yapılan yürüyüş ve yolculuklarda, akar sulardan geçerken ve yürüyenin binen kimseyle karşılaşmasında küçüğün büyükten önce söz söylemesi caizdir.

Küçüklerin büyüklerin yanında edepsizce söze karışmaları ve kendilerine söz düşmediği veyahut sorulmadığı halde konuya girmeleri hafifliğin göstergesidir. Konuşma sırasında telaşlanma, öfkelenme, karşıdakini yanıltmak için söz söyleme ve lafı uzatma gibi durumlara kalkışmak ayıplanmıştır. Konuşma sırasında argo ve müstehcen kelimeleri ağza alma ve kullanma şiddetle yasaklanmış ve ayıplanmıştır. Özellikle alay etme, karşıdakini küçük düşürme ve kendi dediğini kabul ettirme şeklindeki bir üslupla dili kullanma, küçümsemek için isterse ima ile olsun ağzı açma ve gerekmediği halde sırf karşıdakinin sözü anlayamamasını dolaylı olarak

göstermek amacıyla konuşmayı tekrar etme ayıptır. Aynı yaşta ve mevkiye denk olanlarla belli bir dereceye kadar içli dışlı konuşulabilirse de mutlaka dinin hükümlerine aykırı, edep ve terbiye dışı sözlerden sakınmak gerekir. Genç kız ve kadınların yanında ev halkı ve çocuklara ait özel durumlar, kadın ve erkeklerin doğal hallerinden söz açılmaz. Örneğin, Avrupa salonlarında filan mâtâm ve matmazelin filan mösyö ile aralarında gayri meşru ilişkileri ve anne babanın rızasına aykırı hareketleri oluyor, tarzında anlatılanlar bize göre yasaklanmış olup haram sözlerden kaçınmaya dikkat etmek ve özen göstermek gerekir. İki kişinin arasında geçen konuşmaya gerekmedikçe katılmak doğru olmaz. Ancak soru sorulduğunda veya durum icabı söze karışmakta bir sakınca yoktur. Sebepsiz yere, karşılıklı olarak konuşan iki kişinin konuşmalarına dahil olma ve iştirak etme, özellikle de gizlice konuştukları halde onların ne konuştuklarını anlamak için laf çalmaya çalışma, tamamen güzel ahlâka aykırı bir davranıştır.

Aynı şekilde iki kişinin okudukları bir şeyi anlamaya çalışma, uzaktan ve yakından özellikle ona bakma son derece sakınılması gereken bir durumdur.

Çarşı, pazar, tramvay, vapur, tren gibi herkese açık yerlerde konuşma adabına daha fazla riayet etmek ve tam olarak gerekmedikçe konuşma yapmaktan kaçınmak gerekir.

Sokakta, yol ve saat sormak gibi başkalarından gelen isteklere ve sorulara karşı kibarca ve yumuşak bir şekilde cevap vermek güzel bir davranıştır.

İslâm'ın yüce ahlâkı gereği sohbet ve konuşmalarda alçakgönüllük, yumuşak huyluluk ve dikkatli olma, kendi sınırını ve değerini geçmeme gibi şeyler en fazla dikkat edilmesi gereken durumlar olup insanın sözü vicdanının tercümanı ve insanlar arası imtihanın mihenk taşı olduğundan, iyi söz söyleyene iyilik, kötü sözün de sahibine kötülük getireceğini bilerek dili güzel kullanmaya özen gösterme hem çok önemli hem de akıl sahiplerinin en başta gelen görevlerindendir.

Nitekim Hazreti Mevlânâ-yı dâî (kaddesallâhu sırrahu'l-a'lâ) efendimiz:

Niçin testiye vuruyorsun elini?

Ta ki bilesin kırık olanın sesini

Bu beyt-i şerîften daha önce yazmış olduğu diğer kıymetli beyitlerinde sözün, hallerin belirtisi ve yüksek sırların bir numunesi olduğunu ayrıntılı bir şekilde

açıklamış, bir kaseinin kırık veya sağlam olup olmadığını anlamak için ona temas edilip ortaya çıkan ses ve tınıya dikkat edildiğini benzeterek anlatmıştır.

Yüce soyluların efendisi, meşhur Sa'dî Hazretleri de:

Sözü konuşuncaya kadar kişi

Gizli kalır ayıp ve hüneri

Bu güzîde dizesiyle sözün değerine ve hakikatine tercüman olmuşlardır. Sonuç olarak, İslâm'ın sohbet etme adabı tam olarak uzun uzadıya anlatıldığı ve kayda geçirildiği şekilde oluşturulmuş, bu âdâba uyan ve riayet edenler her yerde ve her durumda beğenilmiş ve övülmüştür.

YEMEK

Rezzak olan Cenâb-ı Allâh'ın ihsan sofrasından daima nimetlenen bütün yaratılmışlar, özellikle de insanlar, Cenâb-ı Hakk'ın ezelden beri pay ettiği önceden miktarı belirlenmiş ve tayin olunmuş rızıklara ulaşmış ve kanaat etmiş olup, gerçek Nimet Verici olan Allâh (azze ve celle) herkesin rızkını önceden güvence altına alarak hazırlamış, doğru ve sağlam İslâm inancına göre bu konuda keder ve endişeye yer kalmamıştır.

İhsanı ve ikramı bol olan Cenâb-ı Allâh, kendisine mahsus kudretiyle yarattığı türlü türlü tahıl, bitki, meyve ve hayvan etlerinden dînen mübah ve yemesi câiz olanları yemeği; sulardan ve içeceklerden sarhoş edenlerin dışındakilerini içmeği, fakat yemede ve içmede israf etmemeyi ayet-i kerîme ile bildirmiştir ki, bununla ilgili pek çok hüküm ve emir söz konusu olup ayrıntılı açıklamaları tefsir ve fıkıh kitaplarında yer almıştır. Kur'ân-ı Âzîm-uş Şân'daki bu ilahi emirden iki tane hikmetli ve lütfkar esas ortaya çıkmaktadır ki, birincisi, yenecek ve içilecek şeylerin eksiksiz bir şekilde insanların yararına olanlarının hangileri olduğunun açıklanması, diğeri de israftan kaçınarak ölçülü bir şekilde yeme ve içmenin yapılmasıdır ki bu da hepimizin sağlık ve afiyetine vesile olmaktadır. Kısaca ifade edecek olursak, müslümanlar yemek yerken öncelikle neyi yiyebileceğini ve içebileceğini bilecek ve ikinci olarak ölçülü olmaya özen gösterecektir.

Dünya doktorları bütün kuvvetiyle düşünüp yüzlerce cild kitap yazıp bunları konularına göre düzenledikleri ve sınıflandırdıkları halde yemeğe ve içmeye temel

teşkil edecek bundan başka bir şey tavsiye edip açıklamada bulunabilmişler midir? Hayır! Hepsinin insanın sıhhat ve afiyeti için tavsiye ettikleri sözlerin temeli ancak bu güzide ilâhi emirden oluşmaktadır.

Yine kutsal kitabımızda her şeyde, her durumda ve her yerde özellikle yeme ve içmede temizliğe riayet etmemiz emredilmiştir ki temizliğin sınırsız faydalarının olduğu yeni dönemde tıp uzmanlarının misrokobik keşifleriyle güneşten daha parlak surette ortaya çıkmakta, sağlığın korunması ve afiyette kalınması için şiddetle ve kesin olarak temiz olmak tavsiye edilmiş ve bu konuda uyarıda bulunulmuştur.

Nitekim Peygamber-i Zî-şânımız Fahr-i âlem ve cömertlik nurunun yıldızı (sas) Efendimiz Hazretleri'nin yemeğe başlamadan önce ve yemekten sonra ellerin ve ağzın yıkanmasını hadîs-i şerifleriyle emrettikleri bilinmektedir. Tıp kitaplarında yemekten önce ellerin yıkanmasının ve yemekten sonra el ve ağzın temizlenmesinin ne kadar faydalı olduğu, bu şekilde hareket etmenin zararlara, önemli hastalıklara ve sıkıntılara ne kadar engel olduğu ayrıntılı bir şekilde anlatıldığından dolayı bu konuda sözü uzatmaya gerek yoktur.

Dünya ve ahiretin kendisi ile şereflendiği Hazreti Muhammed (sas)'in sünnet-i seniyyesinden olduğu üzere eller yıkanıp sofraya oturulur. Besmele-i şerîfe ile ve sağ el ile yemeğe başlanır. Yemekte önünden yemek, beraberinde bulunanların yediğine dikkat eylememek, yavaş yavaş yemek, yemeği güzelce çiğnemek, lokmaları bir biri ardınca ve acele ile yememek, yemeğe büyüklerden ve yemek sahibinden önce başlamak gibi hafiflik ve sabırsızlık göstermemek, sofraya dirsekleriyle yaslanmamak, yemeğin azlığından, iyi pişmemiş olduğundan bahsetmeyip güzel bir şekilde kabul etmek, gelen yemeğe razı olmak, aza kanâat etmek, yemek sırasında öksürmemek, öyle bir durum meydana geldiğinde eliyle veya mendiliyle örtmeye çalışmak, yere düşen lokmayı güzel bir şekilde kaldırma v.s. hepsi de güzel adaplardandır. Suyu içerken yavaş hareket etmek gerekli olup hızlı bir şekilde içmek hastalığın davetçisidir. Mümkün olduğu mertebe ağır ağır içmek, ayakta içmemek, su bardağına üfürmemek ve nefesi ile suyu bozmaktan çekinmek gerekir.

Yemek bitinceye kadar sofradan kalkmamak, yemeğin sonunda Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'e hamd ve şükür ile kalkmak da aynı şekilde Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyesindendir. Nitekim kâinatın kendisiyle iftihar ettiği ve en

güzel salavatların üzerine olduğu Peygamber Efendimiz Hazretleri “Yemeğe şükreden, oruca sabreden gibidir” buyurmuşlardır.

Kainatın yaratılma sebebi olan, insanlara şifa veren Peygamber-i Zî şânımız Efendimiz Hazretleri’nin yemek hakkında pek çok hadis-i şerifi vardır. “Mideyi doldurma, hastalıkların başıdır; perhiz, şifanın başıdır”, “az ye hasta olma”, “tokken yemek yeme kalbe yükür” gibi manaları kapsayan mübarek sözleri basîret sahiplerince yani görüp anlayabilenler için açık bir husustur. Peygamberlerin sonuncusu ve cömertlerin efendisi olan Efendimiz Hazretleri “Yemeği cemâ’atle yiyiniz, berekettir” buyurarak medeni olma hasletlerini, cömertlik ve yardımlaşmaya işaret eden hususları yüceltmış ve övmüşlerdir.

Müslümanların mümkün mertebe tek başlarına yemek yemeyip çoluk çocuğu ve misafirleriyle yemek yemesini emretmişlerdir.

Peygamber Efendimiz Hazretleri’nin hadîs-i şerîfinde, bir yemeğin iki kişiye, iki yemeğin dört kişiye, dört yemeğin sekiz kişiye yeteceği ifade edilmiştir.

Yine Peygamber Efendimiz’e ait bir hadîs-i şerîfte, “Cenâb-ı Hakk’a ve ahiret gününe îmân eden kimse, misafirine ikrâmda bulunur ve yemek yedirir” buyurulmuştur. Misafire ikram hakkında pek çok emir ve müjde ifade edilmiş olup dünyevi ve uhrevi ecir ve mükafata, feyiz ve berekete kavuşulacağı tekrar tekrar anlatılmıştır. Müslümanlar arasında misafirine ikramda bulunma, en önde gelen hayırlı görevlerden kabul edilip bu konudaki eserler ve haberleri saymak mümkün değildir ve her biri farklı farklı şeref ve övgüye layıktır.

Misafirsevenlik ve misafirperverlik, İslâm’ın en çok önem verdiği ahlâkî özelliklerdendir. Evlerimize ve meskenlerimize vakitli veya vakitsiz olarak gelen misafire elimizden geldiği kadar hürmet ve saygı göstermemiz gerektiği gibi kendisine yemek yeme teklifinde de bulunulur. Özellikle misafir yemek yeme vaktinde veya uzakça bir yerden gelmiş ise mutlaka yemek ve kahvaltı sunulur ve teklîf edilir. Çünkü Kur’ân-ı Azîm’uş-Şân’da Nisâ suresinde misafir ve yoldan geçene yemek yedirme ve ikramda bulunma ilahi bir emir olarak geçmekte ve bu ayet-i kerîmeye uygun şekilde hareket edenlerin ilahi nimetlere kavuşacağı müjdesi Allah-u Teâlâ’nın va’di olarak sunulmaktadır. Bazı ülkelerde yapıldığı gibi yemeğe davetli değildir diye ziyaretçilerimizi soframızdan uzak tutmayız. Bütün İslâm topraklarında konuk ve misafire özel odalar, odacıklar ve çadırlar açılmıştır. Akşam

ve sabah misafirler eksik olmaz. Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in ihsân buyurduğu yiyeceklerden bizimle beraber konuk ve misafirlerimiz de faydalanır.

“Hamd, şerefli izzetli cömert ve yüce olan Allâh’adır.”

SOKAKLARDA ÇARŞI VE PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN ÂDÂPLAR

İslâm Dini kadar insanların hakkını koruyan, insanlık medeniyetini süsleyip mükemmel hale getiren hiçbir din ve gelenek yoktur. Yaratılışı bakımından iyi huylu, faziletli ve kibar olan insanların her birinin tek bir nefisten yaratılmış olduklarını, fitri olarak aynı durum ve haklara sahip olduklarını; iyilikden haz alma, kötülükten nefret etme, iyi ile kötüyü ayırtedebilme gibi duygusal etkilerin altında bulunduklarını dikkate alıp değerlendirme suretiyle, herkes insanlığa yaraşır vaziyette diğer insanlarla güzel bir şekilde geçinme ve kaynaşma vazifeleriyle mükellef kılınmış ve o surette yaratılmış, Allâh-u Teâlâ'nın lütfuyla insanlığın medeni hakları, insanların şahsî kavrama ve anlama dairelerinin dışında tutulmuş ve gerçekten en yüksek mertebeye ulaşma bir gönül alma şeklinde düzenlenmiş ve bu hususta yapılması gerekenler bir bir sıralanmıştır. Cenâb-ı Rabb-i Vedûd, söz ve davranışlarıyla kimsenin kimseyi rencide ve rahatsız etmemesini, dinimizin mukaddes kitaplarında açıklandığı üzere kulların (insanların) haklarına riayet etmelerini ve buna aykırı şekilde hareket etmekten sakınmalarını emretmiştir ki bu kitabımızda ayrıntılı olarak açıklanan güzel adablar bu kapsamda ele alınmış olup meşru medenî hukuka ve zikredilen güzel adaplara her yerde riayet edilmeli, özellikle de sokaklarda, çarşı ve pazar gibi insanların toplu halde bulunduğu ve kalabalık olduğu yerlerde daha fazla dikkat ve özen gösterilmelidir. Nitekim Kelâm-ı Kadîm Kurân-ı Kerîm'de Nisa ve İsrâ sûrelerinde kibirli bir tarzda, gururlu ve kendini beğenmiş bir şekilde salına salına gezen kimseleri Hakk Teâlâ'nın sevmediği ve yeryüzünde böbürlenerek yani büyüklük taslayarak yürümek gerektiği ayetlerle açıkça ifade edildiğinden dolayı Yüce Rabbimizin terbiyesine uygun bir şekilde yürümek ve hareket etmek edepli olmanın gereklerinden ve kulun görevlerindendir⁴⁹.

⁴⁹ Bahsi geçen hususlar: İsrâ Sûresi 37. ve Nisâ Sûresi 36. âyetlerde geçmektedir.

Çarşı, pazar ve sokaklarda halka elden geldiğince eziyet vermemek, hatta yolda eziyet veren şeyleri ortadan kaldırmak, insanların geçtiği yerlerde oturmamak, alenen tükürmemek, yüksek sesle halkı rahatsız etmemek, soru sorulduğunda yol göstermek, yol güzergâhında karşılaşılan kağıt parçası ve benzeri şeyleri kaldırmak, edepli bir şekilde yürümek İslâm'ın hoş gördüğü adaplardan ve çok kıymetli vasiyetlerin gereklerindendir.

Kendisine hürmet edilen, yüce yaratılış sahibi Peygamber Efendimiz Hazretleri (sas), cemâate uyulmasını ve saygı gösterilmesini, insanların arasında gözlere çirkin görünecek, kalplere nefret, düşüncelere kabalık verecek hallerden ve tavırlardan ve kötü kokulardan sakınılmasını ve uzak durulmasını, insanların birbirlerini katiyyen alaya almamalarını ve küçük düşürmemelerini, camilerde kaba ve sert bir yürüyüşle saflar arasından geçip halkı rahatsız etmemelerini, çarşı, pazar, cami ve mescitlere temiz ve güzel elbise ile çıkıp herkesin beğendiği güzel bir görünüme sahip olmalarını, erkeklerin kadın kıyafetlerine benzer elbise giymemelerini, sokakta giderken yemek yememelerini, her hâl ve tavırlarıyla çok değerli ve güzel sıfatlar olan iffet ve edep elbiselerini giymelerini delilleriyle beraber ortaya koymakta; kimsenin kendilerinden hoşnutsuz ve nefret ediyor olmaması gerektiği bilincini daima hareket rehberi olarak edinmelerini, bu doğru ve güzel yolda kararlı olmalarını, ihtiyaç görüldüğü zaman çocuklardan, çok yaşlı kimselerden, itibar ve hürmet edilmeye layık olan insanlardan, hasta ve aciz olanlardan biriyle yol güzergahlarında karşılaştıklarında ve sıkıntılı bir durumda olduklarını gördüklerinde, kendi cinslerine yapabilecekleri yardıma koşmaları gerektiğini, Kütüb-ü Sitte'de güzel bir şekilde işlenip anlatıldığı gibi, mübarek hadîs-i şerifleriyle tavsiye etmişler ve emir buyurmuşlardır ki bunların herbirini, dünyanın mükemmel düzeni için, insanların güzel bir şekilde anlaşıp uzlaşmasına sebep olması için, insanların selameti ve milletlerin tam olarak medenileşmesi için mana ve hitaplarıyla bütün insanlara bir vesileyle gerekli hale getirdiğinden ve müslüman olma şerefine nail olduğumuzdan dolayı Peygamberlerin Efendisi Hz. Muhammed'e daima salavât-ı şerife getirerek ona şükranlarımızı sunar, en şiddetli ihtiyaç ile muhtaç ve fakir olduğumuzu ifade ederek imdat, iyilik, yardım ve şefaathlerini yalvarıp yakarırız ve niyaz ederiz.

“İlimlerin sahibi olan Allâh-u Teâlâ'nın lütfuyla Söz tamamlandı”

IV. BÖLÜM

TERBİYE-İ İSLÂMİYYE’NİN BAZI AÇILARDAN ANALİZİ

1. Şekil Olarak Analizi

Nazif Sürûrî tarafından 24 Ocak 1908 yılında yazımı tamamlanmış olan bu eser, 31 Ocak 1908 yılında Maarif Nezareti’nin izniyle İstanbul’da Akdam Matbaası’nda basılmıştır. İç kapağı ile birlikte toplam 87 sayfadan oluşmaktadır. Sayfa numaraları sayfaların sağ üst ve sol üst köşesinde Arapça rakamlarla yer almaktadır. Kitabın boyutu 19 cm’dir. Matbu olan esere hem kitap olarak hem de pdf formatında İSAM Kütüphanesi’nde ulaşmak mümkündür.

Elimizdeki matbularda eserin dış kapağında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İlk sayfa iç kapak olarak düzenlenmiş olup burada eserin ismi, kim tarafından yazıldığı, Maarif Nezareti tarafından basımına izin verilmesi, basım yapılan matbaa, basım yeri ve tarihi gibi bilgiler yer almaktadır. 2. Sayfanın boş geçildiği eserin 3. Sayfasında önsöz kısmı yer almakta olup eserin niçin ve nasıl yazıldığı ile ilgili çok kısa bir bilgi verilmekte ve bir şiirle süslenmektedir. 4. sayfadan itibaren besmele ile başlayan uzun bir giriş yapıldıktan sonra eserde şu başlıklar altında bilgiler verilmektedir:

1. Mukaddes Yüce Hilâfet Makamına Sadâkat ve İtaat
2. Çocukların Anne Baba ve Öğretmenine Karşı Görevleri
3. Baba ve Annenin Çocuklara ve Akrabaya Karşı Görevleri
4. Komşuluk Hakkı
5. Eşler Arasındaki Edepler ve Haklar
6. İslâm Sevgi ve Kardeşliği
7. Çalışma ve İş
8. Selâm
9. Tokalaşma
10. Ziyaret
11. Bayramları ve Mübarek Günleri Kutlama ve Ziyaretleşme

12. Söz ve Sohbet
13. Yemek
14. Sokaklarda Çarşı ve Pazarda Dikkat Edilmesi Gereken Adaplar

Eserin giriş kısmı ve maddeli olarak sıraladığımız bölümleri nesir olarak Nesih hattıyla yazılmıştır. Fakat aralarda konuyla ilgili olarak yazılmış olan dörtlük veya dize şeklindeki şiirler Rik’a hattıyla yazılmıştır.

Konuların ele alınışında, dönemin eğitim anlayışına uygun olarak öncelikle insanların Allah’a iyi bir kul olmaları çerçevesinde uzun bir giriş bölümü ile esere başlanmış, hemen ardından yine dönemin eğitim anlayışına uygun olarak Halife’ye Sadakat ve İtaat başlığı ile devam edilmiştir. Daha sonra da belli bir hedef dâhilinde maddeler sıralanarak konular detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu husus bu bölümün 6. Maddesinde gerekçeleriyle birlikte izah edilmeye çalışılmıştır.

2. Dilin Kullanımı Açısından Analizi

Bir din ve ahlâk eğitim kitabı olarak yazılmış olan eser giriş kısmıyla birlikte pek çok alt başlıktan meydana gelmektedir. Ana metinler Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Ancak hem giriş bölümünde hem de alt başlıklarda konuya uygun olarak Mevlana’dan, Sa’dî’den veya kaynak belirtilmeden Farsça, Arapça ve Osmanlıca şiirler yer almaktadır.

Ele aldığı konuyla ilgili olarak zikrettiği âyet-i kerîmeleri⁵⁰, hadîs-i şerifleri ve alıntı yaptığı bilgileri Arapça değil Osmanlıca olarak ifade etmektedir.

Anlatımı kuvvetlendirmek için yer yer teşbih, istiare, nida, istifham, intak ve kinaye gibi edebî sanatlar kullanılmış olmakla beraber ortalama bir Osmanlı insanının anlayabileceği sadelikte yazıldığı görülmektedir.

Allâh-u Teâlâ’dan bahsedilirken, Allâh ism-i şerifinin yalnız başına değil sıfatlarıyla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; Allâh’ın izniyle demek yerine “Biiznillâhi Melik’il-Mennân”, “Hâlık-ı Müteâl ve Rezzâk-ı Zü’l-Celâl”, “Cenâb-ı Rabb’ül-Âlemîn” vb. gibi ifadeler kullanılmıştır. Yine aynı şekilde

⁵⁰ Sadece “Mukaddes Yüce Hilâfet Makamına Sadâkat ve İtaat” başlığı altında halifeye itaat etmenin farz oluşu ile ilgili olarak "... أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ..." (Nisâ/59) âyet-i kerimesi Arapça olarak yazılmıştır.

Peygamber Efendimiz'den, Kur'an-ı Kerim'den, Mevlânâ'dan, Sâ'dî'den bahsederken de bazı sıfatlarla ve saygı belirten ifadelerle birlikte kullanıldığı müşahade edilmektedir.

Paragrafların genel olarak çok uzun olduğu, pek çok cümlelerin birleştirilerek verildiği görülmektedir. Bu durum, verilmek istenen mesajın özellikle de küçük yaştaki muhataplar tarafından anlaşılmasını zorlaştırdığı, bu eserin, yazının puntosu da göz önünde tutulduğunda en az lise veya daha yüksek seviyedeki okul veya yaş seviyesine hitap ettiği kanaatini uyandırmaktadır.

3. Kaynakların Kullanımı Açısından Analizi

Esere genel olarak baktığımızda, konuların âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîflerin ışığında ele alındığını, bunun yanında Hz. Ömer'den, Hz. Ali'den Mevlana'dan, Sâ'dî'den ve bazı eserlerden alıntı yapıldığını görmekteyiz. Eserde kullanılan kaynakları ve kullanılma biçimini şu şekilde değerlendirebiliriz:

3.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Kullanımı

Eseri incelediğimizde neredeyse her konunun Kur'ân-ı Kerim ile irtibatlandırılarak delillendirildiğini görmekteyiz. Fakat Kur'ân-ı Kerim kaynak gösterilirken bazen sûre isimlerinin verilmeden Kur'ân'dan konuyla ilgili delil getirildiği, bazen de sûre isimlerinin verilip âyet numaralarının verilmeden kullanıldığını görmekteyiz. Şimdi bu hususu ayrıntılı olarak ele alalım:

3.1.1. Sûre Adı ve Âyet Numarası Verilmeden Kullanılan Âyetler

“Allâh-u Teâlâ Peygamber Efendimiz (sas) Hazretleri'ni, Kur'ân-ı Kerîm'de en yüce ve en seçkin biçimde 'Hulukin Azîm' olarak vasıflandırmıştır” (Sürûrî, h. 1326: 8). Bu âyetin tamamı “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin (Kalem, 68/4)” şeklindedir. Sürûrî bu âyeti kaynak göstermeden kullandığı gibi tam şeklini değil sadece âyetten geçen “Hulukin Azîm” ifadesini kullanmıştır.

“Kur’an-ı Kerîm’inde ‘Allâh’a, Rasûlü’ne ve sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz’ buyurmuştur” (Sûrûrî, h. 1326: 14). Bu ifade Nisa sûresi 59. âyetin başında geçmektedir.

“Allâh-u Teâlâ’ya ibadet edin, şirk etmeyin, anne ve babanıza iyilik edin” (Sûrûrî, h. 1326: 17). Bu ifade Nisa sûresi 36. Âyeti kerimesinde geçmektedir. Sûrûrî âyetin tamamını değil sadece bu kısmını vermiştir.

“Cenab-ı Hakk Kur’ân-ı Kerîm’inde ‘Nefsinizi, ailenizi ve çocuklarınızı ateşten koruyunuz’ buyurmuştur” (Sûrûrî, h. 1326: 23). Bu ifade Tahrim sûresi 6. Âyette geçmektedir. Âyetin tamamı “ Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, Allâh’ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır”. Sûrûrî, kaynak göstermediği gibi âyeti kendi cümleleriyle mealen vermiştir.

“Allâh korusun küçüklerin ve yetimlerin haklarına riayet etmeyerek yetim malları zerre miktarı dahi olsa zayi edilir veya alınmaya cüret edilir, onlara haksızlık ve eziyet edilirse, ahiret gününde Cenâb-ı Allâh’ın hakkı gaspeden ve kalbi kıran kişiyi en şiddetli azapla cezalandıracağı ayetle sabit kılınmıştır” (Sûrûrî, h. 1326: 25). Sûrûrî burada konuyla ilgili âyeti vermek yerine âyeti yorumlayarak, kendi cümleleriyle ifade etmiştir. Bu ifadeler Kurân-ı Kerîm’de “Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasiya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir (Nisa, 4/10)” âyetine karşılık gelmektedir.

“Cenâb-ı Allâh, Kur’ân-ı Kerîm’de, erkeklerin ve kadınların tek bir nefisten yaratıldığını bilerek, sevgi üzere yaşamalarını, akraba ile ilişkiyi kesmekten sakınmalarını, güzel ahlâk, faydalı ve yumuşak sözle geçinmelerini emretmiştir” (Sûrûrî, h. 1326: 31). Bu ifadelerden “erkeklerin ve kadınların tek bir nefisten yaratıldığı ve akraba ile ilişkiyi kesmekten sakınmaları” ifadeleri Nisa sûresi 1. ayette geçmektedir. “Sevgi üzere yaşama, güzel ahlâk, faydalı ve yumuşak sözle geçinme” ifadelerine en yakın ayet Nisa sûresi 19. ayettir. Sûrûrî, âyetlerin tamamını kaynağı ile birlikte vermek yerine muhtemelen birkaç ayeti birleştirerek mealen kendi ifadeleriyle vermiştir.

“Kur’ân-ı Kerîm’de ayet-i kerîmede açıkça buyurulduğu üzere bütün müslümanlar birbirinin kardeşi olup...” (Sürûrî, h. 1326: 36) ifadesi Hucurat suresi 10. ayette geçmektedir. Ayetin tamamını değil, kendi ifadeleriyle mealen vermiştir.

“Allâh-u Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri Kur’ân-ı Kerîm’inde ‘Birbirinize yardım ediniz, iyilik yapınız, aranızda cömertlik ve iyilik yapmayı unutmayınız, kimseyi incitmeyiniz, tek bir nefisten yaratılmış olduğunuzu bilip hoş geçininiz, Yüce Yaratıcı Allâh-u Teâlâ’ya ibadet ediniz, İslâm’ın uygun gördüğü haklara uyunuz, böylece affa nail olursunuz’ buyurmuştur” (Sürûrî, h. 1326: 39). “Birbirinize yardım ediniz” ifadesi Maide suresi 2. ayette, “Aranızda cömertlik ve iyilik yapmayı unutmayınız” ifadesi Bakara suresi 237. ayette, “Yüce Yaratıcı Allâh-u Teâlâ’ya ibadet ediniz” ifadesine en uygunu Bakara suresi 21. ayette geçmektedir. Ancak diğer ifadelerin karşılığı olan ayetler tespit edilememiştir. Örneğin “Tek bir nefisten yaratılmış olma” ifadesi Nisa suresi 1. ayetinde geçmektedir, ancak “...bilip hoş geçininiz” ifadesine Kur’an’da rastlayamadık.

“Allâh-u Azîm’uş-Şân Kur’ân-ı Kerîm’inde insana çalışmayı ve iş yapmayı emretmiştir.” (Sürûrî, h. 1326: 41). Bu ifadeye en uygun ayetler Necm suresi 39-40 ve Kasas suresi 77. ayetlerdir.

“...yine ayet-i kerîmede ‘sadîk-u hamîm’ vasfıyla samimi dostların durumu ve şânı açıklanmış...” (Sürûrî, h. 1326: 67). Bu ifade Şuara suresi 101. ayette geçmektedir. Ancak Sürûrî, ayetin tamamını vermek yerine “sadîk-u hamîm” ifadesini yorumlayarak kendi ifadeleri içerisinde kullanmıştır.

“...yemede ve içmede israf etmemeyi ayet-i kerîme ile bildirmiştir...” (Sürûrî, h. 1326: 79). İfadesi A’raf suresi 31. ayette geçmektedir. Yazar ayetin tamamını değil kendi ifadeleriyle yorumlayarak almıştır.

3.1.2. Sûre Adının Verilip Âyet Numarasının Verilmeden Kullanıldığı Âyetler

“Beşinci cüzdeki Nisa Sûresi’nde, akrabaya ve akraba dışındaki komşulara nezaket ve merhamet ile muamelede bulunma, onlara hayır yapma ve sıkıntılarını giderme konusunda hizmet ve yardımda bulunma emredildiği gibi...” (Sürûrî, h. 1326: 28). Bu ifade Nisa suresi 36. ayette geçmektedir. Sürûrî, ayetin tamamını değil, bir kısmını kendi ifadeleriyle mealen vermiştir.

“Kur’an-ı Kerim’de Ma’un Sûresi’nde, konu-komşu vesâirenin birbirinden ödünç olarak bazı ev eşyası ve ev için gerekli ihtiyaçları istediklerinde vermeleri; isteme durumunda red ederek vermeyenlerin azaba uğrayacakları belirtilmiştir” (Sürûrî, h. 1326: 28). Bu ifadeleri mealen kendi yorumlarıyla ifade etmiştir.

“Nisâ, Nûr ve Ahzâb sûrelerinde eşlerin hakları ve görevleri hakkında yol gösteren mübarek hükümler ayetlerle ortaya konulmuştur” (Sürûrî, h. 1326: 31). Burada ilgili ayetleri vermek yerine yönlendirmede bulunmaktadır. Sürûrî’nin de belirttiği gibi bu surelerin pek çok ayetinde karı-koca arasındaki hususlar anlatılmaktadır.

“Nitekim Sâffât Sûresi’nde Cenâb-ı Rabb-i Zül-Celâli vel-İkrâm, peygamber ve resullerine ayrı ayrı selâm ederek onları aziz ve maksatlarına nail kılmıştır” (Sürûrî, h. 1326: 47). Saffat suresi 181. ayette geçmektedir.

“Nisâ ve Nûr Surelerinde Allâh’ın kullarının birbirleriyle karşılaştıklarında veya bir eve girdiklerinde gönlü hoş etmek için dua ederek, selam verme ve almaya riayet ederek güzel geçinme ve dostluk temelini kurmalarını emretmiştir” (Sürûrî, h. 1326: 48). Nur suresi 27, Nisa suresi 86. ayetlerde geçmektedir. Sürûrî, bu ayetlerde geçen selamlaşmakla ilgili hususları kendi ifadeleriyle yorumlayarak vermektedir.

“...Nur Suresi’nde ‘Kendi evleriniz dışında başkalarının evine sahibinden izin almadıkça girmeyin ve izin aldıktan sonra selâm verip girin. Bu sizin için daha hayırlıdır’ buyurulmuştur.” (Sürûrî, h. 1326: 58). Nur suresi 27. ayette geçmektedir.

“...Nur Sûresi’nde, sabah namazından önce elbise giyecek vakitte, yatsı namazından sonra elbisenin çıkarıldığı vakitte ve öğlen vakti uyunduğunda elbisesiz bulunulacak vakitte, hizmetçiler, küçük ve büyük çocuklar gibi nâmahrem olanların izinsiz olarak yatak odalarına girmemeleri gerektiği yer almaktadır” (Sürûrî, h. 1326: 60). Bu ifadeler Nur suresi 58-59. ayetlerde geçmekte olup yazar ayetleri kendi ifadeleriyle kısaltarak vermiştir.

“Kur’ân-ı Kerîm’de sûre-i celîle-i ‘Hâmîm’de Müttakî olan dostun dışındakiler dost değildir. Müttakî olmayanların dışında kalanlar birbirlerine düşmandır” (Sürûrî, h. 1326: 67). “Hâmîm” ismiyle vermiş olduğu sûrenin âyet numarası zikredilmemiştir. Ayrıca bu isimde bir sûre de yoktur. Zikrettiği bu sûre, ifadelerden yola çıkarak yapmış olduğumuz incelemeye göre Zuhurf sûresidir.

Zuhruf sûresi diğer altı sûre⁵¹ ile beraber “Hâmîm” harfleriyle başlamaktadır. Yazarın burada belirttiği ifadeler ise Zuhruf suresi 67. Ayette geçmektedir.

“Kur’ân-ı Azîm’u-Şân’da Nisâ suresinde misafîr ve yoldan geçene yemek yedirme ve ikramda bulunma ilahi bir emir olarak geçmekte...” (Sürûrî, h. 1326: 83). Bu ifadeler ne Nisa suresinde ne de diğer surelerde tespit edilememiştir.

“Kurân-ı Kerîm’de Nisa ve İsrâ sûrelerinde kibirli bir tarzda, gururlu ve kendini beğenmiş bir şekilde salına salına gezen kimseleri Hakk Teâlâ’nın sevmediği ve yeryüzünde böbürlenerek yani büyüklük taslayarak yürümek gerektiği ayetlerle açıkça ifade edildiğinden...” (Sürûrî, h. 1326: 85). Bu ifadeler İsrâ, 17/37, Furkan, 25/63, Lokman, 31/19-63 ayetlerinde çeşitli şekillerde geçmektedir, ancak Nisa suresinde geçmemektedir.

Sonuç olarak Nazîf Sürûrî, konuları işlerken sık sık Kur’an-ı Kerîm’den referans almaktadır. Özetleyecek olursak:

- Bazı yerlerde sadece sûre isimlerini verip âyet numaralarını vermemekte, bazen de hem sûre hem de âyet numaralarını vermeden Kurân-ı Kerîm’den deliller getirmektedir.
- Ayetleri Kur’an’da olduğu gibi doğrudan değil, bazen ayetlerde geçen bazı ifadeleri alarak, bazen de tamamen kendi cümleleriyle yorumlayarak kullanmaktadır.
- Tespit ettiğimiz bir iki istisna dışında ayet olarak referans gösterdiği ifadelerin Kur’ân-ı Kerîm’de var olduğu sonucuna varılmıştır.

3.2. Hadîs-i Şerîflerin Kullanımı

Nazîf Sürûrî, konuları işlerken Kur’ân-ı Kerîm’i referans gösterdiği gibi çok sayıda hadîs-i şerîften de faydalanmıştır. Ancak bu hadisleri kullanırken bulundukları kaynağa işaret etme hususunda âyet-i kerîmelerde olduğu gibi tek bir yol izlemediği görülmektedir. Sürûrî’nin hadis diye kullandığı rivayetler ve kaynak belirtme açısından izlediği yollar şunlardır:

⁵¹ “Hâmîm” hurûf-u mukatta’ası ile başlayan 7 sûre şunlardır: Mü’min, Fussilet, Şûra, Zuhruf, Duhan, Casiye, Ahkaf

3.2.1. Kaynak ve Râvi İsmi Vermeden Kullandığı Hadisler

“Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim⁵²” (Sürûrî, h. 1326: 8).

“Mü'minin güzel niyeti, güzel amelinden hayırlıdır⁵³” (Sürûrî, h. 1326: 9).

“...Nebevî hadislerinde İslâm'ın yüce halifesine itaat ve bağlılığın, Cenâb-ı Bâri-i Teala'ya ve Rasûl-ü Ekremi'ne itaat ve bağlılık demek olduğunu açıklamış...⁵⁴” (Sürûrî, h. 1326: 15).

“Cenâb-ı Rasûl-ü Emin Efendimiz Hazretleri ‘Cenab-ı Allâh’ın rızasını elde etme, anne-babanın rızasını elde etmeye bağlıdır.⁵⁵ Cennet annelerin ayakları altındadır.⁵⁶ Allah esirgesin anne-babaya başkaldırma cehennem ateşini hak etmek demektir. Anne-babaya iyilik, cennet bahçesi nimetine ulaşmaktır. Anne-babaya başkaldıran cennetin güzel kokusunu en uzak noktadan bile koklayamaz⁵⁷, ...” (Sürûrî, h. 1326: 18) Pek çok hadîsi birleştirerek vermiştir.

“Hazreti Nebevi (sas) müderris ve muallim hakkında ‘Babaların en hayırlısı’ şeklinde eşsiz bir lakaplandırma ve belîğ bir şekilde iki kelimeyi birleştirip ifade ederek öz babalardan daha çok onların saygıya layık olduklarını tenbih etmiştir” (Sürûrî, h. 1326: 19). Bu manaya gelebilecek herhangi bir hadis tespit edilememiştir.

“Rasullullah Efendimiz Hazretleri çocuğun cennet çiçeklerinden bir çiçek olduğunu buyurmaktadır” (Sürûrî, h. 1326: 22). Bu hadisin el-Hurru'l-Âmilî'nin Vesâilu's-Şia⁵⁸'sında geçtiği bildirilmektedir (<http://www.ehlibeytalimleri.com> 25/05/2016). Ancak esere ulaşamadığımız için hadisin orada olup olmadığı tespit edilememiştir.

“Hazreti Peygamber pekçok hadîs-i şeriflerinde ‘Anne-babanın çocukları üzerinde hakları vardır. Çocuklar anne-babaya emanettir. İlâhi bir emanet olan çocukların güzel eğitimlerine, bedenlerinin sıhhat ve afiyetine, kötü ahlâktan

⁵² [Muvatta, Husnû'l Huluk, 8; Müsned, 2(381)]

⁵³ Bu hadisi et-Taberânî (1994: VI,185)'de “Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır” şeklinde bulduk.

⁵⁴ Bu ifadeler; [Buhârî, Ahkâm, 1; Müslim, İmâret 33(1466)]'da geçmektedir. Hadisin tam metni “Kim bana itaat etmişse mutlaka Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan etmiş ise, mutlaka Allah'a isyan etmiştir. Kim emîre itaat ederse mutlaka bana itaat etmiş olur. Kim de emîre isyan ederse mutlaka bana isyan etmiş olur” şeklindedir.

⁵⁵ [Tirmizî, Birr, 3(1899)]. Hadisin tam metni “Allah'ın rızası, ana-babanın rızasında; Allah'ın gazabı da ana-babının kızmasındadır” şeklindedir.

⁵⁶ (Nesâî, Cihâd, 6)

⁵⁷ İnternet sitelerinde bu hadisin Taberânî'de yer aldığı geçmektedir. Ancak bu hadise ulaşamadık.

⁵⁸ Bu eser Şia'nın hadis kaynaklarından birisidir (<https://archive.org> 25/05/2016)

*muhafazalarına bakmak görevdir. Bakılmazsa günah olur' buyurmuşlardır*⁵⁹” (Sürûrî, h. 1326: 23)

“Peygamber Efendimiz Hazretleri ‘Çocuğunu güzel bir şekilde eğiten ve terbiye eden baba, hayırlıdır. Onun bu ameli, sadakadan daha çok ödül ve mükafata yol açar.’⁶⁰ ‘Hayırlı çocukların babası olanlar, vefatlarından sonra çocuklarının hayırlı amellerinden pay alırlar’⁶¹ buyurmuşlardır (Sürûrî, h. 1326: 24).”

“Peygamber Efendimiz Hazretleri (sas)’nin hadîs-i şerîflerinde ‘Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize riayet etmeyen bizden değildir’⁶²; Her kim bir yetimi sever, okşar ve korursa, Cenâb-ı Rabb ’ül Âlemin onu iki dünyada kendisine ikram edilen ve istediğine ulaşan eyler. İçinde iyi davranılmış ve değer vermiş bir yetim bulunan ev, Cenâb-ı Rabb ’ın nazarında evlerin en sevimli olanıdır. Bir yetimi Allah’ın rızası gayesiyle öpüp koklayan, ferahlık veren cennet kokularını koklamış olur’ müjdelerini vermiştir’⁶³” (Sürûrî, h. 1326: 25)

“Peygamber Efendimiz (sas) de ‘Akrabalık bağlarını güçlendirmek için görevlendirildim’ buyurmuşlardır” (Sürûrî, h. 1326: 26) Kaynaklarda böyle bir hadise rastlanılmamıştır.

“Rahmin, arşa asılıp şöyle der: Ya İlahi! Beni gözeteni sen de gözet, beni terk eden sen de terk et’⁶⁴” (Sürûrî, h. 1326: 27).

“Kıyamet gününde en önce muhasebe ve muhakeme olunacak olanlar iki komşudur” (Sürûrî, h. 1326: 28). Kaynaklarda böyle bir hadise rastlanılmamıştır.

⁵⁹ Bu ifadelerle birebir hadis olarak ulaşılamamıştır. Ancak Sürûrî’nin “ Hepiniz çobansınız ve hepiniz idaresi altındakilerden sorumludur. Devlet adamları birer çobandır ve herbiri idare ettiklerinden sorumludur. Erkek, ailesi içinde bir çobandır ve idaresi altındakilerden sorumludur. Kadın da kocasının evinde bir çobandır ve o da idaresi altındakilerden sorumludur. Hizmetçi de efendisinin malında bir çobandır ve elinin altındakilerden sorumludur (Buhârî, Vesâyâ, 9; Müslim, İmâre, 20)” hadis-i şerifini yorumlayarak yukarıdaki ifadeleri kullandığı kanaatindeyiz.

⁶⁰ [Tirmizi, Birr 33(1951)] Hadisin tam metni “ Kişinin çocuğunu bir kerecik terbiye etmesi, onun bir sa’ miktarında (3333 gr) yiyecek tasadduk etmesinden daha hayırlıdır” şeklindedir.

⁶¹ Bu ifadelerin “İnsanoğlu öldüğü zaman üç şey dışında bütün amellerinin sevabı sona erer. Sadaka-i cariyeye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı bir evlat (Müslim, Vasiyet, 14)” hadis-i şerifinin yorumu olarak yazıldığı tahmin edilmektedir.

⁶² [Tirmizi, Birr, 15(1919); Ebû Dâvûd, Edeb, 58(4943)]

⁶³ Pek çok hadis birleştirilerek verilmiştir. Ancak hadis kaynaklarında birebir bu ifadelerde hadislerle rastlanılamamış, bu ifadeleri çağrıştıran veya bir kısmıyla temas eden hadislerin olduğu görülmüştür. Örnek olarak “Müslümanlar içinde en hayırlı ev, kendisine iyilik yapılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de kendisine kötülük yapılan bir yetimin bulunduğu evdir (İbn-i Mâce, Edeb, 6/3679).” hadisini verebiliriz.

⁶⁴ (Buhârî, Edeb 13; Müslim, Birr 17)

“...Peygamber Efendimiz Hazretleri’ne ‘Hangi komşuya öncelikli olarak yardım edilmesi gerektiğini sormalarıyla, en yakın ve yan yana bulunan komşudan başlamak gerektiği, komşuların karşılıklı olarak sevgi ve yardımlaşmada bulunmaları, birbirlerinin gönlünü hoş etme ve birbirlerini gözetmeleri gerektiği’ yönünde açıklama yapmışlardır⁶⁵” (Sürûrî, h. 1326: 31).

3.2.2. Sadece Kaynak İsmi Verilerek Kullanılan Hadisler

“Buhârî-i Şerîf’de ve Mişkâtü’l-Mesâbih⁶⁶’in 2. cildinde Hazreti Ebu Hureyre (radiyallâhu teâlâ anh) ’den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte, Allâh-u Azîmu’ş-Şân’ın Hazreti Âdem (salavatullâhi alâ nebiyyinâ ve aleyhi’s-selam)’e bir grup meleği gösterip ‘Git şu meleklerle selam ver. Onlar seni ne ile selamlayacak ve sana ne ile karşılık verecekler?...’⁶⁷” (Sürûrî, h. 1326: 49).

“Buhârî-i Şerîf ve Mişkâtül-Mesabîh’de Berâ bin Âzib, Ahmed Tirmizî ve İbn-i Mâce (Radiyallâhu Teâlâ anhüm) hazretlerinden nakledilen ve rivayet edilen hadîs-i şerîflerde ‘Müslümanlar birbirleriyle karşılaştıklarında musâfaha etsinler, böylece bağışlanmayı hak etmiş olurlar’ buyurulmaktadı⁶⁸.” (Sürûrî, h. 1326: 53).

“Sünen-i Ebî Dâvûd ve İbn-i Mâce (Radiyallâhu Teâlâ anhüme’l-Vedûd)’dan nakledilen Hazreti Peygamber’in bir hadîs-i şerîfinde ‘Birbirinizi ziyaret ediniz. Allâh Azîmü’ş-şân, birbirini gözeterek ziyaretleşenleri sever⁶⁹,’ veciz ifadesi yer almaktadır” (Sürûrî, h. 1326: 56).

3.2.3. Sadece Ravi İsmi Verilerek Kullanılan Hadisler

⁶⁵ Bu ifadelerin tam metni şu hadiste geçmektedir: “Hz. Aişe (r.a.)’dan rivayetle (Bir keresinde) ‘Ey Allahın Resülü! dedim, iki komşum var, hangisine öncelikle hediye vereyim?’ Sana kapı itibariyle hangisi yakınsa ona! cevabını verdi.” [Buhari, Edeb 32; Ebû Davut, Edeb 122(5155)]

⁶⁶ Hatîb et-Tebrîzî (ö. 741/1340) tarafından Ferrâ el-Begavî’ye ait Meşâbîhu’s-Sünne’yi tamamlamak için yazılan eser (<http://www.diyaretislamansiklopedisi.com> 25/05/2016)

⁶⁷ (Buhârî, Enbiyâ, 1; Müslim, Cennet, 28)

⁶⁸ Yazar bu hadisin Buhârî’de geçtiğini ifade etmektedir ancak Buhârî’de böyle bir hadise rastlanılamamıştır. Bu hadis tam olarak “İki müslüman karşılaşır musafahada bulununca, ayrılmalarından önce (küçük günahları) mutlaka affedilir [Ebu Davud, Edeb, 141 (5211, 5212); Tirmizi, İsti’zan 31 (2727)]” şeklinde geçmektedir.

⁶⁹ Bu hadisin Ebu Davud ve İbn-i Mâce’de değil daha geniş şekilde (Müslim, Birr,38; Müsned, II/292)’de geçtiği tespit edilmiştir.

H. Tirmizi ve H. Ebû Hureyre (R. Anhüma)'den nakledilen hadis-i şerifte “Sizin en hayırlınız, kadınlarınıza en hayırlı olanınızdır”⁷⁰” (Sürûrî, h. 1326: 33).

“Hazreti Ebubekir (r.a.) Efendimiz'den nakledilen bir kutsi hadiste ‘Cenâb-ı Hakk’ın, eğer benim rahmetimi isterseniz yarattıklarına merhamet ediniz’ buyurduğu müjdelendir” (Sürûrî, h. 1326: 40). İnternette yapmış olduğumuz taramada bu manada bir kutsi hadis kaynak belirtilmeden kullanılmaktadır. O yüzden böyle bir hadisin olup olmadığı sahih kaynaklardan tespit edilememiştir.

“Peygamber Efendimiz (sas)’ın mü’minlerin halîfesi Hazreti Ali (kerremellâhu vecchû), Ebû Hureyre ve İbn-i Ömer (radiyallâhu teâlâ anhum ecmeîn) Efendilerimiz tarafından nakledilen hadis-i şeriflerinde ‘Çiftçilik yapınız, çiftçilik kutsaldır, rızınızı topraktan temin ediniz, Allâh-u Teâlâ geçimini sanat ve ticaretle sağlayan mü’min kulundan râzı olur’” (Sürûrî, h. 1326: 44). Bu ifadelerde herhangi bir hadise rastlanılamamıştır.

“Hazreti Abdullâh Bin Ömer (Radiyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen bir hadis-i şerifte müslümanın en hayırlısının, bildiğine ve bilmediğine selâm ve yemek ile ikram eden kimse olduğu, mealen ifade edilmektedir.”⁷¹” (Sürûrî, h. 1326: 49).

“Hazreti Katâde (Radiyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen hadis-i şerifte, herhangi bir eve girişinizde ve çıkışınızda selam veriniz, açıklaması ifade edilmiştir”⁷²” (Sürûrî, h. 1326: 50).

“Hazreti Cerîr (Radiyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen hadis-i şerifte, kadınlar ile görüşüldüğü zaman selamlaşma emredilmiştir”⁷³” (Sürûrî, h. 1326: 50).

“Hazreti Câbir (Radiyallahu Teâlâ anh)’den nakledilen hadis-i şerifte, söze başlamadan önce selâm verilmesi tenbih edilmiştir”⁷⁴” (Sürûrî, h. 1326: 50).

“Hazreti Ebi Hureyre (Radiyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen hadis-i şerifte, binenin yürüyene, yürüyenin oturana ve az olanların çok olanlara selam vermesinin güzel bir adet olduğu açıklanmıştır”⁷⁵” (Sürûrî, h. 1326: 50).

⁷⁰ [Tirmizî, Radâ’, 11; İbn Mâce, Nikâh, 50(1978)]

⁷¹ Buhârî, İsti’zân, 9

⁷² Bu ifadeler “bir eve girip çıktığınızda” değil “ bir meclise vardığınızda ve ayrıldığınızda” şeklinde [Ebu Davud, Edeb, 138(5208); Tirmizî, İsti’zân, 15(2706)]’da geçmektedir.

⁷³ Buhârî, İsti’zân, 16

⁷⁴ Tirmizî, İsti’zân ve’l-Edeb, 11(2699)

⁷⁵ Buhârî, İsti’zân, 4,5, 6; Müslim, Selâm, 1

“Hazreti Enes (Radyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte de, bir insanın evinden çıkarken ve evine dönerken aile fertlerine selam vermesi emredilmiştir⁷⁶” (Sürûrî, h. 1326: 50).

“Hazreti Atâü'l-Horasânî (radyallâhu anh)’den nakledilen hadîs-i şerîfde ‘Musâfaha ediniz, kin gider. Hediyeleşiniz, birbirinizi seversiniz’ hikmetli açıklaması yer almaktadır⁷⁷” (Sürûrî, h. 1326: 53).

“Abdullah Bin Besir (Radyallâhu Teâlâ anh) hazretlerinden rivayet edilen hadîs-i şerîfte Cenâb-ı Peygamber Efendimiz ‘Ziyaret etmek için birinin evine gittiğinizde kapısının sağ veya sol tarafından yaklaşın. Kapının karşı cephesinden gitmeyin’ buyurmuşlardır.” (Sürûrî, h. 1326: 59). Yapmış olduğumuz araştırmada bu ifadeler sünnet olarak veya ziyaret adabı olarak geçmektedir. Ancak hadis kaynaklarda böyle bir hadise rastlanılmamıştır.

“Hazreti Ebi Said El-Hudrî (Radyallâhu Teâlâ anh)’ den rivayet edilen hadîs-i şerîfte ‘Bir eve vardığınızda üç defa izin isteyiniz. Eğer izin gelmezse geri dönünüz’ buyurulmuştur⁷⁸” (Sürûrî, h. 1326: 59).

Sonuç olarak; Sürûrî’nin, eserde hadîs-i şerîflerin kullanımı ile ilgili takip ettiği yolu şu şekilde özetleyebiliriz:

- Kaynaklarla ilgili istikrarlı bir yol takip edilmemiş, bazı hadisler hem kaynak hem de ravi belirtilmeden; bazıları sadece kaynak belirtilip ravi belirtilmeden, bazıları da kaynak belirtilmeyip sadece sahabe ravisinin ismi belirtilerek kullanılmıştır.
- Bazı hadisleri kaynaklarda geçtiği şekilde birebir ifade ettiği görülmekle birlikte genellikle kendi ifadeleriyle ve yorumlayarak kullanmıştır.
- Hadisleri tek tek kullanmanın yanında bir paragraf içerisinde birden fazla hadisi sıralayarak kullanmıştır.
- Kullanılan hadislerin çoğu muteber hadis kaynaklarında yer alan hadislerden oluşmaktadır. Ancak kaynağını bulamadığımız ya da Kütüb-ü

⁷⁶ Sürûrî’nin kendi ifadeleriyle yorumlayarak verdiği bu hadisin tam metni [Tirmizî, İsti’zân ve’l-Edeb, 10(2698)]’de geçmekte, ancak sadece “evinden çıkarken” ifadesi yer almaktadır.

⁷⁷ Hadisin tam metni "Müsafaha edin ki, kalblerdeki kin gitsin, hediyeleşin ki birbirinize sevgi doğsun ve aradaki düşmanlık bitsin (Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 16) " şeklindedir.

⁷⁸ Bu hadisin tam metni “İzin istemek üç defadır. İzin verilirse girersin, verilmezse geri dönersin (Buhârî, İsti’zân, 13; Müslim, Edeb 33)” şeklindedir.

Sitte içerisinde yer almayan hadislerin yanında sadece Şia kaynaklarında yer alan hadisleri de kullanmıştır.

3.3. Şiirlerin Kullanımı

Yazar eserin nesir kısmını Osmanlıca olarak yazarken her konuya uygun olarak dize veya dörtlük şeklinde Arapça, Osmanlıca ve daha çok Farsça şiirler de kullanmıştır. Bu şiirlerin bazılarının kime ait olduğunu belirtirken bazılarını ise kime ait olduğunu belirtmeden kullanmıştır. Şimdi şiirlerin kullanımına geçelim:

*Dervişin hediyesi yeşil bir yapraktır
Ne yapsın elinde olanı budur* (Sürûrî, h. 1326: 3)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemekle beraber konunun gelişinden Nazif Sürûrî'ye ait olduğu tahmin edilmektedir.

*İnsan ortak özelliklere sahiptir
Zâhiri hayvan, bâtını melek
Görünüşte hayvansal vasıfları vardır
Manevi olarak insana ait vasıfları vardır* (Sürûrî, h. 1326: 4)

Farsça yazılmış olan bu dörtlüğün kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*Süt, şeker, ekmek ve ettir bedenın azığı
Hem Hakk'ın nûru hem de güzel ahlâktır rûhun azığı* (Sürûrî, h. 1326: 6)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*Hakk'ın sözünü bilmeye koyul
Ta ki bir fesadın korkusundan endişe duymayasın* (Sürûrî, h. 1326: 12)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*Ey âbid kardeş dindâr ol
Gören gözünü aç uyanık ol
Din ni'meti ruhunun payı oldu
O ni'metin kadrini bil iyilerden ol* (Sürûrî, h. 1326: 12)

Farsça yazılmış olan bu dörtlüğün kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*Âmin diyor Rûhul-Emîn arşın sağından
Mülkün ve milletin pâdişahına dua ettiğim zaman* (Sürûrî, h. 1326: 16)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Anne ve babasını seven insan

Hakk'ın ihsânına olur şâyân

Öğretmen ve anne-babanın hakkını gözet

Olayım dersin mazhar-ı ihsân (Sürûrî, h. 1326: 20)

Osmanlıca olarak yazılmış olan bu dörtlüğün kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Fakir komşuna yardımcı olursan

Kendini peygamberle cennette komşu görürsün (Sürûrî, h. 1326: 30)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Arayış dünyasında görmedim

Daha iyi bir ehliyyet güzel ahlâktan (Sürûrî, h. 1326: 35)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Bil ki fark çoktur

Su ve çamurdan can ve gönüle gelinceye kadar (Sürûrî, h. 1326: 36)

Farsça yazılmış olan bu dizenin Mevlânâ'ya ait olduğu belirtiliyor fakat hangi eserinde ve hangi konu altında yer aldığı belirtilmemiştir.

Mü'minler sayılır fakat imanı tektir

Bedenler sayılır fakat canı tektir (Sürûrî, h. 1326: 37)

Farsça yazılmış olan bu dizenin Mevlânâ'ya ait olduğu ve Mesnevî'de yer aldığı belirtiliyor. Fakat hangi ciltte ve hangi konu altında olduğu belirtilmemiştir.

Âdem'in çocukları birbirlerinin azasıdır

Çünkü yaratılışları tek cevherdendir (Sürûrî, h. 1326: 39)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Dünya nimetinden sürekli faydalanmak istersen

Yaratılanlara ikramda bulun ki Allah da sana ikram etsin (Sürûrî, h. 1326: 40)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Allâh'ın seninle olmasını istersen

Allâh'ın kullarına iyilik yap (Sürûrî, h. 1326: 41)

Farsça yazılmış olan bu dizenin Muhterem Sa'dî'ye ait olduğu belirtiliyor. Fakat Sa'dî ile ilgili başka bir bilgi olmadığı gibi bu dizelerin hangi eserden alındığı da belirtilmemiştir. Bu şahsın meşhur İranlı şair Sa'dî Şirâzî olduğu tahmin edilmektedir.

*El ele Allâh için bir iş yap
Bir kazancın olsun dostun yardımına koş
Bir mesleğe adım atan herkes
Başka dostların yardımına koşar (Sürûrî, h. 1326: 43)*

Farsça yazılmış olan bu dörtlüğün Mevlânâ'ya ait olduğu ve Meznevî'de yer aldığı belirtilmiştir. Fakat hangi ciltte ve hangi sayfada yer aldığı belirtilmemiştir.

*Daha güzel olan odur ki dilberlerin üstüne gelir
Başkalarının sözü üstüne bu söz gelir (Sürûrî, h. 1326: 55)*

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*Kalıcıdır Allâh için olan tüm sevgiler
Hem sevinç hem darlıkta
Onun dışındaki tüm sevgiler
Ateşin alevine atılmış saman gibidir (Sürûrî, h. 1326: 67)*

Arapça olarak yazılan bu dörtlüğün kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*Kötü arkadaşı terk et, huyundan sakın
Huy, huyuna çalan bir hırsızdır (Sürûrî, h. 1326: 69)*

Arapça olarak yazılan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*İnsana bir ihsandır konuşma
Doğru sözdür uygun olan konuşma
Sözdür söyleyeni eden mu'teber
Söz gibi dünyada bulunmaz cevher
Çünkü cevher toprağa düşer kaybolur
Söz ise göklere kadar yol bulur
Sihri bize etmiş iken Hakk haram
Helal sihir ismini almış kelam
Hâsılı sözdür şeref-i âdemin
Âdem en güzel süsüdür âlemin (Sürûrî, h. 1326: 71-72)*

Osmanlıca yazılmış olan bu şiirin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*Hakk'ın sözünü koyul ki dinlemeye
Kapatasın dudaklarını kötü sözlere (Sürûrî, h. 1326: 73)*

Farsça yazılmış olan bu dörtlüğün Mevlânâ'ya ait olduğu ve Mesnevî'de yer aldığı belirtilmiştir. Fakat hangi ciltte ve hangi sayfada yer aldığı belirtilmemiştir.

Kardeşinin konuşmasını dinle, susarak

Ve onu muhafaza et, ona yönelerek (Sürûrî, h. 1326: 74)

Arapça olarak yazılmış olan bu dizenin Zemahşerî'nin Nevâbiğu'l-Kelim'inde yer aldığı belirtilmekte fakat sayfa numarası verilmemektedir.

Niçin testiye vuruyorsun elini?

Ta ki bilesin kırık olanın sesini (Sürûrî, h. 1326: 77)

Farsça yazılmış olan bu dizenin Mevlânâ'ya ait olduğu belirtilmekte fakat hangi eserinde olduğu yer almamaktadır.

Sözü konuşuncaya kadar kişi

Gizli kalır ayıp ve hüneri (Sürûrî, h. 1326: 78)

Farsça yazılmış olan bu dizenin Sa'dî'ye ait olduğu belirtilmekte fakat hangi eserinde olduğu yer almamaktadır.

3.4. Eserdeki Diğer Kaynakların Kullanımı

Allâh-u Teâlâ'nın insanları terbiye ve ıslah etmek için Hz. Adem (a.s.)'e sahifeler gönderdiğini, Ulu'l-Azm peygamberlerine Tevrat, Zebur ve İncil'i indirdiğini, sahifelerde ve kitaplarda da Allâh'a nasıl kulluk edileceği ve insanlarla nasıl ilişkide bulunulacağını yer aldığını ifade etmektedir. (Sürûrî, h. 1326: 7)

Yazar konuları işlerken sık sık “...dînî kitaplarda ele alınmış ve ayrıntılı olarak açıklanmıştır..., ...değerli İslâmî kitaplarda yazılmış olduğu üzere..., ...ayrıntılı açıklamaları dinimizin mukaddes kitaplarında uzun uzadıya anlatılmış olan bu haklara riayet...,... bununla ilgili pek çok hüküm ve emir söz konusu olup ayrıntılı açıklamaları tefsir ve fıkah kitaplarında yer almıştır” ifadeleriyle bahsettiği konuların İslâmî eserlerde yer aldığını belirterek bu kaynaklara başvurmak gerektiğini dile getirmektedir. Fakat bu hususta her hangi bir eser ismi zikretmemektedir.

Abdullah BEHCET tarafından hicri 1314 yılında yazılmış olan Behcet'ül-Ahlâk isimli ahlâk kitabından “Cenab-ı Allâh (c.c.), büyük peygamberlerden Hz. Musa (a.s.)'ya akrabalarına iyilik etmesini emretmiş, Hz. Musa (a.s.), ne türlü iyilik yapılırsa Allâh'ın rızasına uygun olacağı hususunda kendisine danışınca...” (Sürûrî, h. 1326: 26-27) bölümünü alıntı yapmıştır fakat sayfa numarası ya da başka bir bilgi vermemiştir.

Hicrî 8. asırda yaşamış hadîs âlimi El-Hatîbi Tebrizî tarafından yazılmış olan Mişkâtü'l-Mesâbih (Sürûrî, h. 1326: 49,54)adlı eserden iki defa bahsedip bu eserde yer alan hadîslerin rivayet edildiğini belirtmektedir.

Hicri 467 yılında doğan büyük İslâm âlimi Zemahşerî'nin Nevâbiğu'l-Kelim (Sürûrî, h. 1326: 74) adlı eserinden bir dizelik şiiri alıntı yapmıştır.

“Mü'minlerin halifesi Hazreti Ömer (r.a.)'in ‘Geçiminizi elde etmek için sebeplere sarılmadan ‘Allâhım beni rızıklandır’ duâsıyla yetinip durmayınız...’buyurmuşlardır” (Sürûrî, h. 1326: 44) sözlerini alıntı yapmıştır. Fakat bu ifadelerle ilgili herhangi bir kaynak belirtmemiştir.

Yine Hz. Ömer (r.a.) den “Zahiri yakınlık et ve kandır, ma'nevi yakınlık ruh ve nefistir, aralarındaki fark açık şekilde bellidir” (Sürûrî, h. 1326: 36) vecizesini de kaynak göstermeden kullanmıştır.

Hazreti Ali (r.a.) Efendimizin de “İnsanın san'atı hazînesidir” (Sürûrî, h. 1326: 44) veciz sözünü alıntılanmıştır. Fakat bu ifadelerle ilgili de herhangi bir kaynak belirtmemiştir.

4. İçerik Olarak Analizi

Yukarıda da bahsedildiği gibi eser İslâmî din ve ahlâk eğitimi alanında yazılmıştır. Şimdi eserin içerik analizine geçelim:

4.1. Özsöz

Eserin önsözünde bu eseri, Allah'ın lütfu ve padişahın gölgesi altında epey araştırma neticesinde, insanların padişahlık makamına olan bağlılığını pekiştirmek hem de hayırlı işlere yöneltmek gayesi ile yazdığını, tüm gelirlerini hazineye bağışladığını ifade etmekte ve bu ifadesini bir dizelik Farsça şiirle süslemektedir.

4.2. Giriş

Nazif Sürûrî eserine çok uzunca bir giriş yaparak başlamıştır. Giriş kısmına besmeleyle, Allah'a hamd, Peygamber Efendimize salat ve selam, Peygamber Efendimiz'in ehl-i beytine ve sahabelisine de hürmet ve duayla başlamıştır.

İnsanların yaratılışı itibariyle bedensel ve manevi olmak üzere iki yönünün bulunduğunu belirttikten sonra bedensel ihtiyaçlarının hayvanlarda da bulunduğunu, fakat hayvanlardan farklı olarak manevi yönüyle ruh, akıl ve idrake sahip olduğunu, sahip olduğu bu manevi özellikleri sayesinde doğru ile yanlış, faydalı ile zararlı olanı, hayır ile şerri ayırt edebildiğini, sosyal bir varlık olarak diğer insanlarla sürekli ilişki içerisinde olmasından dolayı ahlâk esaslarına muhatap olduğunu ve bu çerçevede Allâh-u Teâlâ'nın insanları terbiye etmesi için peygamberler ve kitaplar gönderdiğini belirtmiştir. Burada insanların ahlâk esaslarına tabi olmasının arka planına değinmiştir.

Dünyada pek çok ırk, renk, dil ve inanç sistemi olsa da hırsızlık, yalancılık ve korkaklığın her tarafta kötü; doğruluk, adalet ve cesaretin ise güzel görülen ve beğenilen özellikler olduğundan hareketle Allah'ın bir olduğu gibi ahlâkî fazilet ve terbiye esaslarının da bir olduğunu ileri sürmektedir. Burada Nazif Sürûrî'nin ahlâk esaslarının evrensel olduğuna vurgu yaptığı görülmektedir.

Allâh-u Teâlâ'nın insanlardan kendisine kulluk etmelerini, bir birlerinin hukukuna riayet ederek, güzel bir şekilde geçinmelerini istediği için, sahifeleri ve ilahi kitapları gönderdiği kanaatini taşımaktadır.

Allâh-u Teâlâ'nın Kurân-ı Kerîm'i Hz. Muhammed (sas)'e göndererek insanlara hem ibadet, hem de ahlâk ile ilgili hükümlerini, kanunlarını ve yasalarını bildirdiğini, Peygamber Efendimiz'i "insanlara en güzel örnek" olarak takdim ettiğini belirttikten sonra gerektiği gibi hareket eden insanların Allâh'ın rızasını, Hz. Peygamber'in hoşnutluğunu kazanarak iki dünyada da saadete kavuşacağını, aksine hareket edenlerin ise hem dünyada hem de ahirette ceza ve azaba uğrayacağını açıklayarak gerek ibadetlerin gerekse ahlâk ilkelerinin Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Peygamber'e dayandığını ve hür iradesiyle tercihte bulunanların akîbetlerinin ne olacağını söylemektedir.

Allah'ın kendisine karşı yapılan hataları bağışlaması umut edilirken, diğer insanlara karşı yapılan yanlışlıkların affının ancak helalleşme ile olabileceğini belirterek kul hakkına işaret etmektedir.

Selâmet-i bâtın ve zâhir kavramlarından bahseder. Selâmet-i bâtının güzel niyet ve insanın kalbinde kötülük hissini olmaması şeklinde izah eder. Peygamber Efendimiz'den "Mü'minin güzel niyeti, güzel amelinden hayırlıdır" hadîs-i şerîfini

delil olarak kullanır. Herhangi bir kimse hakkında hayırlı bir şey düşünmenin Allâh (c.c.) katındaki karşılığının ödül ve sevap olduğunu belirtir. En alıcı cümlelerinden biri de “*Amellere ve fiillere şirk kirinin karışabileceği düşünülse dahi, güzel niyetlerin riya şüphesinden uzak olacağı*” ifadesidir ki bu iyi niyetin ne kadar önemli olduğunun veciz bir ifadesidir. Bu hususu eserinde ele alan Akseki de, ahlâkî değerın görülen fiilerden ziyade niyette aranması gerektiğini belirtir. Ona göre, bizim insanda görebildiğimiz yalnız fiiller ve fiillerin neticeleridir. Buna göre insanın kıymetini anlayabilmek için, amellerinin sebebini ve niyetlerini bilmemiz gerekiyor. Ahlâkî kanunun ancak niyete baktığını, iyi niyete dayanmayan fiillerin zahiren iyi görünse bile ahlâkî bir değerinin olmadığı ifade eder (1991: 94). Zâhirin selametini ise, Hakk’a ibadet ile insanların haklarına riayet etmekten ve bunun aksine hareket etmekten sakınma olarak izah eder. Selâmet-i bâtin ve zâhire mazhar olan kimsenin, Cenâb-ı Rabbi’l Âlemin’in ebedi lütfü ve inayetine nail olacağını ileri sürer.

İnsanın sadece diğer insanlara karşı değil hayvanlara da iyi davranması gerektiğini, hayvanların da haklarının olduğunu ve bu haklara riayet etmesinin lüzumundan bahseder. Burada hayvan haklarının da İslâm’ın güvencesi altında bulunduğunu ve buna riayet etmenin dini bir görev olduğunu açıklamaktadır.

Din ile ahlâkî ikiz olarak nitelemiştir. Dindar olanların aynı zamanda ahlâklı olacağını bununla beraber dindar olmayanların ahlâktan yoksun olacağını belirtmiştir⁷⁹. Zira din hakkı tanımayan, Hakk’tan korkmayan, Yüce Yaradan’ın, Rızık verenin Allâh (c.c.) olduğunu bilip hamd ve şükür etmeyen kimselerin elbette yaratılanların da hukukunu tanımayacağını, insanlığın değerine riayet etmeyeceğini, kendi haz ve nefsinin isteklerinden başka bir amaç gözetmeyeceğini⁸⁰ ifade ederek din olmadan ahlâkın da olamayacağını belirtmiştir.

Bu, ahlâkın kaynağının ilâhî olduğunu kabul eden İslâm ahlâkçılarının da ortak görüşüdür. Müslüman ahlâkçılara göre ahlâkın dine dayandığını, İslâm dîninin ahlâk dîni olduğunu ifade eden Akseki, faziletlerin gelişme devirlerinin, daima akide ve imanın kuvvetli olduğu zamanlara tesadüf ettiğini, aksine olarak imanın gevşemeye

⁷⁹ Bknz: (Sürûrî, h. 1326: 11)

⁸⁰ Hüsamettin ERDEM “Osmanlı’da Ahlâk ve Bazı Ahlâk Risaleleri” başlıklı makalesinde Nazif Sürûrî’nin bu paragraftaki bilgilerinden de alıntı yapmıştır. Bknz: Erdem, Hüsamettin (2000), “Osmanlı’da Ahlâk ve Bazı Ahlâk Risaleleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, S. 10, s. 42

başladığı devirlerde ise ahlâkî kuralların da etkisini kaybederek, kötülük ve rezaletlerin insanlara hükmettiğini, dolayısıyla bu hakikatin ahlâkın dinden meydana geldiğini ıspatladığını ve dine dayanmayan ahlâkın gerçekte yok demek olduğunu belirtir (1991: 7). Erdem de ilâhî dinlerin en önemli vasıflarından birisinin, insanlara bir ahlâkî yaşayış biçimi sunarak ahlâken yükselmelerini sağlamak olduğunu, bu açıdan din ile ahlâk arasında çok güçlü bir bağ olduğunu, ahlâkın kaynağının dîn olduğunu, ahlâkın dinden doğduğunu ve dinin neticesi olduğunu ifade eder (2010: 84). Başka bir eserinde ise, İslâm'da ahlâk ilkelerinin, bütün insanlığa seslenen genel mahiyetteki kurallar olduğunu ve bu kuralların bizzat İslâm'ın temel prensipleri olduğunu belirtir. İslâm'da ahlâkî emirlerin aynı zamanda dînin de emirleri olduğunu ifade eder (2012: 165). Aynı şekilde Peker (1991: 142) de dinle ahlâkın aynı kaynaktan çıktığını ve bir bütün oluşturduklarını belirtir. Ona göre, ahlâkın, güzel davranışların, hayırlı işlerin geliştiği zamanlar, dînî inancın kuvvetli olduğu, dine önem verildiği dönemlerdir. Dindarlığın azaldığı, dînî inancın zayıfladığı devirlerde de kötülükler alabildiğine yayılmış, toplumların hayatına haksızlıklar ve zulümler hakim olmuştur. Bu durumun ahlâkın en sağlam desteğinin ve koruyucusunun dinler olduğunu gösterdiğini ifade eder.

Dindar insanın Allâh tarafından verilen nimetlere karşı şükürde bulunacağını, başına gelen musibetlerden dolayı da sabırlı olacağını ifade ederek, dindar bir müslümanın takınması gereken tavrı açıkça ortaya koymaktadır.

Kendisine akıl, ruh ve sınırsız şekilde nimetler veren Allâh'a âsi olan kimsenin insan vasfını dahi haketmediğini belirtir. Allâh'ın hakkını vermeyen böyle kimselerin insanların da hukukuna riayet etmeyeceğini hatta onların kötülüğünü isteyeceğini ifade eder. Ahlâk kavramının içerisinde insanın Allâh'a karşı sorumluluğu olsa da burada Surûrî, kişinin Allâh'a karşı ahlâkî görevlerini dindarlık çerçevesi içerisinde ele almakta ve dindar olmayan kimselerin diğer insanlara karşı ahlâkî sorumluluklarını asla yerine getirmeyeceğini belirtmektedir. Kısaca, Hakk'ın hatırını takmayanların insanların hatırını hiç takmayacağı görüşünü savunmaktadır.

4.3. Mukaddes Yüce Hilâfet Makamına Sadâkat ve İtaat

Halifeye sadakat ve bağlılık mevzusu, İslâm ahlâkı olarak yazılan bu eserde önemli bir başlık altında ele alınmıştır. Çalışmamızın Giriş kısmında da ele aldığımız gibi bu durum, eserin yazıldığı Sultan II. Abdülhamid dönemi eğitim politikalarıyla doğrudan ilgilidir. Zira o dönemde eğitimin en önemli amacı, çağın gerektirdiği bilgilere sahip olmanın yanında başta Allâh'a, Hz. Peygamber'e, devlete ve halifeye bağlı dindar nesillerin yetiştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Nazif Sürûrî, halifeyi Allâh'ın yeryüzündeki gölgesi ve insanların efendisi olarak vasıflandırıp ona bağlılığın ve itaatin farz olduğunu ifade etmekte ve buna da Nisa sûresi 59. âyet-i kerîmesini delil olarak sunmaktadır.

Müslümanların kıyamete kadar yüce bir merci ve kutsal bir merkeze devamlı bağlı olmalarının gerekli olduğunu, ilâhi hikmetin gereği olarak mü'minlerin halifeye dini bir bağla kolay bir şekilde bağlandığını ve itaat ettiklerini ifade etmiştir. Halifelik makamına bağlanmanın ve itaat etmenin dinin emri olması nedeniyle kolayca gerçekleştiğini ileri sürmektedir.

Halifenin İslâm'ın asıl bekçisi ve himaye edeni, İslâm ümmetinin reisi ve imamı olduğunu, dini hükümlerin korunması, uygulanması ve devam etmesinin Allâh-u Teâlâ tarafından padişahlıklarının yaptırım gücüne emanet edilmiş olduğunu ve İslâm ümmetinin halifelik makamı altında bir araya geldiğini belirterek halifelik makamının niçin gerekli olduğunu açıklamaktadır.

Halifeye itaatin Allâh'a ve rasulüne itaat olduğunu, ona itaat edenin Allâh-u Teâlâ tarafından mükafatlandırılacağını ve ona karşı gelenlerin de cezalandırılacağını belirterek hilafet makamına saygı gösterme, itaat etme ve hayır duada bulunmanın hem kulluk görevi hem de güzel ahlâk ve iyi yaşantının en iyi göstergesi olduğunu ileri sürmektedir.

4.4. Çocukların Anne Baba ve Öğretmenine Karşı Görevleri

Burada çocukların ebeveynine karşı görevleri öğretmenine karşı görevleriyle aynı başlık altında ele alınmıştır. Bu, öğretmeni tıpkı bir anne-baba gibi görmesinden kaynaklanmaktadır.

Dinimizde anne, baba ve öğretmene sevgi, itaat ve saygının emredildiğini ifade etmektedir.

“ *Allâh-u Teâlâ’ya ibadet edin, şirk etmeyin, anne ve babanıza iyilik edin* ”⁸¹ âyetini delil göstererek anne babaya sevgi ve itaatın, Allâh-u Teâlâ’ya ibadet etme ve şirkten sakınmak kadar önemli ve gerekli olduğu yorumunda bulunur.

Ana ve babaya nâhoş kelimelerin en küçüğü olan “üf” ile dahi karşılık verilmemesi, onlara daima yumuşak söz söylenmesi ve hayır duada bulunulması gerektiğini ifade etmektedir ki bu husus İsrâ suresi 23-24. ayetlerde açıkça emredilmektedir.

Annenin türlü türlü zorluklar içerisinde çocuğunu karnında taşıyıp yine çeşitli acılarla onu dünyaya getirdiğini ve sütüyle beslediğini belirterek anneye karşı teşekkür duyguları içerisinde hareket edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Anne baba hakları için Peygamber Efendimiz’in pek çok hadîs-i şerîfini bizlere delil olarak sunmaktadır⁸²

Kendisinden ilim ve ma’rifet elde edilen öğretmenin anne ve baba kadar, hatta onlardan daha çok saygı ve hürmete layık olduklarını belirterek her durumda hocanın hakkının gözetilmesinin tavsiye edildiğini ifade etmiştir. Peygamber Efendimiz’in öğretmenler için “Babaların en hayırlısı” ifadesini kullandığını ve bu manada öz babalardan daha çok öğretmenlerin saygıya layık olduğunu belirtmiştir.

Öğretmenlerin ilim ve irfanı öğretmek insanların maddi ve mânevi karanlıklardan kurtulmalarına vesile olduklarını, insanların itibar ve şereflerini yükselttiklerini, dolayısıyla da onlara teşekkür etmenin, hayır duada bulunmanın ve layık oldukları şekilde hürmet etmenin bir görev olduğunu ileri sürmektedir.

Bir insanın ahlâk ve manevi yaşamındaki ölçüsünün anne baba ve hocasına karşı göstermiş olduğu davranışlar olduğunu ileri sürerek bu hususu gelenek ve kültürümüzde yer alan nikah kıyma sürecini örnek vererek şöyle açıklamaktadır: Evlenmek isteyen müslüman gençlerin ahlâk ve manevi yaşantısı soruşturulur, olması istenen özelliklerin yanında anne-baba ve öğretmeni tarafından razı olup olmadığı ve onlara sevgi ve itaatının ne derecede bulunduğu sorulur, istenilen

⁸¹ Bkz: Nîsâ Sûresi, 36. âyet

⁸² Bkz: Sürûrî, a.g.e., s. 18

özelliklere sahip olduğu anlaşıldığında o gencin iyi insan olduğuna karar verilir ve nikahı kıyılırdı.

“Anne ve babasına hayrı olmayanın kimseye hayrı olmaz” darb-ı meselini örnek vererek iyi insanların ancak anne babasına karşı hayırlı kimseler olduğunu belirtir.

4.5. Baba ve Annenin Çocuklara ve Akrabaya Karşı Görevleri

Allâh-u Teâlâ’nın çocuk sevgisi ile anne babaların nesli devam ettirme hizmetini yerine getirmelerini emrettiğini ve bu sayede insanoğlunun neslinin devam ettiğini belirterek insan neslinin devamının çocuk sevgisine dayandığını ifade etmiştir.

Çocukları büyütüp yetiştirmenin çok zor ve sıkıntılı olduğunu fakat Allâh-u Teâlâ’nın anne-babanın kalbine vermiş olduğu çocuk sevgisi, şefkat ve merhamet duygusu sayesinde onların bu görevi seve seve yaptıklarını ileri sürer. Aksi durumda tam bir acizyet içerisinde doğan bir günlük bebeklerin hemen ölüp yok olacağını ifade ederek çocuk sevgisinin insanlık için ne kadar önemli ve hayatî olduğunu anlatmaktadır.

Herkesin bir zamanlar aciz bir bebek olduğunu düşünerek, kendilerini himaye edip büyüten ancak şu anda yaşlanıp aciz duruma düşen anne babalarına sahip çıkarak onlara en iyi şekilde bakmalarını; kendileri de ileride yaşlanıp aciz duruma düştüklerinde çocuklarının kendilerini himaye edip iyi bakmaları için onları en iyi şekilde terbiye etmeleri gerektiğini beyan eder. Yani yaşlandığında çocuklarının kendilerine bakmasını, sahip çıkmasını isteyen anne babanın, çocuklarını en güzel şekilde terbiye etmeleri gerektiği kanaatini paylaşmaktadır.

Anne babanın çocuklara olan sevgisinin yalnızca öpüp koklamak gibi şekilsel olamayacağını, hatta şekilsel sevginin zararlı olduğunu belirtmektedir. Bunun yerine çocuğun maddi ihtiyaçlarının giderilmesi ve manevi olarak güzel ahlâk sahibi olmaları için iyi bir şekilde terbiye edilmeleri gerektiğini ifade eder. Çocuğun kuru sözle sevimli olmayacağını aksine onları gerçekten sevmenin ancak onları maddi ve manevi yönden en iyi şekilde terbiye etmekle olacağını ileri sürer.

“Nefsinizi, ailenizi ve çocuklarınızı ateşten koruyunuz”⁸³ âyet-i kerîmesini sunarak ateşten korunmanın ancak dinin hükümlerine sarılmak ve uymakla olacağını belirtir.

“ Çocuklar anne-babaya emanettir. İlahi bir emanet olan çocukların güzel eğitimlerine, bedenlerinin sıhhat ve afiyetine, kötü ahlâktan muhafazalarına bakmak görevdir” hadîs-i şerîfini sunarak çocukların emanet olduğunu ve ancak iyi bir şekilde terbiye edilmeleri halinde emanete riayet edileceğini belirtir.

İlmi, dini ve dünyayı çocuklara öğretmek veya öğrettirmenin babaların üzerine tayin edilmiş bir hak olduğunu, bu hakkın yerine getirilmemesinin ahiret gününde hesaba çekilmeye ve cezaya sebep olacağını ifade eder.

Peygamber Efendimiz’in “Çocuğunu güzel bir şekilde eğiten ve terbiye eden baba, hayırlıdır. Onun bu ameli, sadakadan daha çok ödül ve mükafata yol açar. Hayırlı çocukların babası olanlar, vefatlarından sonra çocuklarının hayırlı amellerinden pay alırlar” hadîs-i şerîfi ile hayırlı evlat yetiştirmenin önemini vurgulamaktadır ki bu durum sadakâ-i câriye olarak kabul edilmektedir.

Velayet hakkı, infak hakkı, beslenme, yetiştirme ve terbiye hakkı, süt emme hakkı ve malları koruma hakkının çocukların anne-baba üzerindeki haklarından olduğunu ileri sürer.

İlahi emanet olarak verilen çocukların ilk iş olarak sağlık ve esenliklerinin muhafaza edilmesi, onlara dinin emir ve yasaklarının, kültür ilimlerinin ve faydalı sanatların ve son olarak İslâmî âdab-ı muaşeretinin öğretilmesi ve anlatılması gerektiğini ifade ederek anne babanın çocukları üzerindeki görevlerini özetlemiştir.

Çocukların, özellikle de yetimlerin hakkına temas ederek onların hakkının çiğnenmesi halinde Cenâb-ı Hakk’ın hesap gününde en ağır şekilde cezalandıracağını, bilakis hakları ve mallarının tam olarak korunması halinde bu hayırlı amelin, Allâh katında diğer hayırlı amellerden daha çok makbul olacağını ve en güzel mükafata nail olacağını beyan eder.

Babaların mal cimriliğinden daha çok ilimdeki, eğitim ve öğretimdeki cimriliklerinin rezillik sayılacağını ve ayıplanacağını ileri sürer.

⁸³ Tahrim Sûresi, 6. âyet

Aynı başlık altında insanın akrabalarına karşı olan görevleri de zikredilmektedir. Buna göre insanın, çocuklarını korumak, kollamak, onlara merhamet ve şefkat etmekle görevlendirildiği gibi akraba ve yakınlarına da sevgi, şefkat ve yardımla görevlendirilmiş olduğunu belirtmektedir.

Sıla-i rahimin anlamını, akraba ve yakınlarını unutmayıp arayıp sorma, ziyaret etme ve elden geldiği derecede yardım etme, olarak tanımlar.

Sılâ-i rahmin insanın malını ve ömrünü bereketlendireceğini, onu kesmenin ise kişiyi cennetten uzaklaştıracağını belirtir.

Akrabaya ve aileye hayır; onlara iyi muamelede bulunmaya çalışmak, sıla-i rahim vazifesini yerine getirmek, elden geldiği kadar akrabaya yardım ve ihsanda bulunmak, ilim ve irfan öğretmeye özen göstermek şeklinde tarif eder.

İslâm'ın getirmiş olduğu bu tür hükümlerle uygar bir dünya oluşturduğunu ve böyle bir dine mensup olduğu için Allah'a hamd ettiğini ifade eder.

4.6 . Komşuluk Hakkı

Nisa Sûresi'nde, akrabaya ve akraba dışındaki komşulara nezaket ve merhamet ile muamelede bulunma, onlara hayır yapma ve sıkıntılarını giderme konusunda hizmet ve yardımda bulunmanın emredildiğini belirterek komşu ve komşuluk hakkının İslâm dinindeki yerini ve önemini ayet-i kerimeyle⁸⁴ delillendirerek ortaya koyar.

Kıyamet gününde en önce iki komşunun hesaba çekileceğini, oturup kalması için ev ve meskenin çok gerekli olduğunu fakat ondan önce iyi komşunun daha çok gerekli olduğunu ifade ederek komşunun ne kadar değerli ve kıymetli olduğunu anlatmaktadır ki, bu husus “Ev alma komşu al” atasözüyle günümüzde de hala geçerliliğini korumaktadır.

Komşuları, akraba olan müslüman komşu, akraba olmayan müslüman komşu ve müslüman olmayan komşu olmak üzere üçe ayırır. Her birinin diğer komşusuna karşı güzel muaşeret, yardım ve en küçük derecede bile olsa eza ve hoş olmayan

⁸⁴ Bahsedilen ayet-i kerime Nisa Suresi 36'dır.

durumdan kaçınmak ile mükellef ve mesul olduğunu ifade eder. Burada komşuyu üç sınıfa ayırsa da muamelat konusunda herhangi bir ayırım yapmamaktadır.

Komşuların birbirinden ödünç olarak bazı ev eşyası ve ev için gerekli ihtiyaçları istediklerinde vermeleri; isteme durumunda red ederek vermeyenlerin azaba uğrayacaklarını belirtmiştir.

Cenab-ı Allâh (c.c)'ın, kimsenin kimseyi rencide etmemesini, diğerinin hakkını çiğnememesini ve hakkına saldırmamasını emrettiğini, bu ilahi emre uyanların ve boyun eğenlerin ihsan ve bağışlanmaya mazhar olacaklarını; aksine hareket edenlerin cezaya ve hüsrana uğrayacaklarını ileri sürerek, her hususta olduğu gibi komşuluğun da sorumluluk alanlarından biri olduğunu, kişinin komşuluğunun ceza veya mükafatla karşılık bulacağını hatırlatmaktadır.

İslâm topraklarında iki komşunun birbirine sevgi dolu ve yan yana bulunan meskenlerinin bekçisi olduğunu, komşunun komşuya hayır dua etmesi, selam vermesi ve hatır sormaya önem vermesi, hasta ise ziyaret etmesi, kendisinden başka evine bakacak kimsesi yoksa ihtiyacını karşılaması, mutluluk ve kederine ortak olması, cenazesinde hazır bulunması, çoluk çocuğuna güzel davranarak onları sevindirmesi gibi yapmakla yükümlü görevlerinin olduğunu; komşunun hata ve noksanlarının hoş görülmesi, komşunun ayıplarının araştırılmaması, evine getirdiği eşya, erzak ve hane-i haremine bakılmaması, izni olmaksızın evine ve bahçesine girilmemesi gibi kötü ahlâkî durumlardan da kaçınılması gerektiğini ifade eder.

Komşuluk haklarına riayet edenlerin dünyevi ve uhrevi çeşitli mükafatlara kavuşacağını ve özellikle fakir komşusuna yardım eden kimsenin cennet bahçelerinde Hz. Muhammed (sas)'e komşuluk şerefine nail olacağını ileri sürer.

Yardım etmeğe en yakın ve yan yana bulunan komşudan başlamak gerektiğini belirterek İslâm'ın bu husustaki anlayışını dile getirmektedir.

4.7 . Eşler Arasındaki Âdaplar ve Haklar

Allâh-u Teâlâ'nın hikmeti ve ilâhî emriyle erkek ve kadının insan neslinin soy ve üreme vesilesi olduğunu, insanlığın refah ve mutluluğunun kadın ve erkeğin sevgi ve muhabbet üzere birleşmeleriyle mümkün olduğunu ifade ederek hem insan

neslinin ana unsurlarına temas etmekte, hem de bunun kendiliğinden değil Allâh'ın iradesiyle gerçekleştiği vurgusunu yapmaktadır.

Karı ve kocanın güzel bir şekilde anlaşmaları ve geçinmelerinin sadece kendilerini ilgilendirmediğini, aralarındaki ilişkinin doğrudan doğruya topluma sirayet edeceği kanaatini taşır.

Karı ve kocanın bazı büyük ayıplar dışında ufak tefek hata ve noksanlardan dolayı birbirlerinden uzaklaşmamaları ve nefret etmemeleri, her durumda dinin hükümlerine uyarak hoş geçinmeleri, sabırlı ve dikkatli hareket etmeleri gerektiğini ifade eder.

“Sizin en hayırlınız, kadınlarınıza en hayırlı olanınızdır” hadîs-i şerîfi ile İslâm'ın kadınlara verdiği değeri açıkça ortaya koyar.

İslâm'da karı ve kocanın küfüvvetinin, yani birbirine uygun olmalarının şart kılınmış olduğunu beyan eder.

Karı-koca hakları ve görevlerini şöyle sıralar:

a. Koca, karısının geçimini ve elbisesini İslâm'ın kabul edeceği değer üzere getirecek, oturacakları evi tedarik edecek ve hazırlayacaktır.

b. Karı da kocasının meşru olarak getirdiği nafaka ve elbiseye, hazırladığı meskene kanaat edecek ve razı olacaktır.

c. Karı, kocasının dine uygun, akıl ve hikmetle uyumlu emir ve yasaklarını güzel bir şekilde dinleyecek ve kabul edecektir.

d. Koca da karısına dine uygun, akıl ve hikmetle uyumlu emir ve yasakta bulunacak ve güzel söz söyleyecektir.

e. Karı, kocasının gözlerinin göreceği çirkin eşya ve burnunun koklayacağı kötü kokulardan evini ve elbiselerini temizleyecek, istirahat ederek yatıp uyuması, lezzetle yiyip içmesi için gücünün yettiği ölçüde dikkat ve özen ile evin hizmetinde kusur etmemeğe çalışacaktır.

f. Karı ve koca birbirlerinin vakıf olduğu sırlarını, yani evdeki özel durumlarını dışarıya ifşadan kaçınacaklardır.

g. Koca, karısının diktiği elbisenin, pişirdiği yemeğin eksiklerinden ve lezzetsizliğinden bahsederek gönlünü rencide etmeyecek, ev işlerini çok fazla araştırıp inceleyerek karısını rahatsız edip daraltmayacaktır.

h. Karı, kocasının malını zayi olmaktan koruyacak, çocuklarını annelik hissine layık surette güzel terbiye ve himaye edecek, yiyip içmelerinin, yatak ve elbiselerinin düzenine bakacaktır.

i. Koca, karısının baba, anne ve diğer yakınlarıyla görüşmelerine müsaade edecek ve her iki taraf birbirinin akraba ve ailesini gözetecektir.

j. Koca, karısını dinin farzlarını yerine getirmeye teşvik etmekle, dini konularda bilinmesi gereken bilgileri öğretmekle, dine uygun olmayan hallerden yasaklamakla görevlidir.

k. Karı da hükümler ve edepler dairesinde kocasına itaat edecektir.

Sonuç olarak İslâm Dîni'nin, eşler arasında gözetilmesi gereken bir çok hakkı tayin ve tertip etmiş olduğunu ve bu haklara riayet edenlerin iki dünyada da aziz ve mutlu olacağını, fakat dînî hükümlere uygun olarak karısına bakmayan, ona eza ve cefa eden uygunsuz erkek ve kocasına meşru daire içinde uymayan, güzel uyum ve münasebetten uzaklaşan yaramaz, huysuz kadının lanete uğrayıp, her ikisinin de hakkında dini hüküm ve cezaların uygulanacağını beyan eder.

4.8 . İslâm Sevgi ve Kardeşliği

Kur'ân-ı Kerîm'de bütün müslümanların birbirinin kardeşi olduğunun bildirildiğini ve bu ilâhi hüküm gereğince Mekke'den Medine'ye hicret esnasında Peygamber Efendimiz'in sahabeler arasında kardeşlik bağlarını geliştirmek için sözleşme yaptığını, o tarihten itibaren bütün müslümanlar arasında sünnete uygun olan kardeşlik bağının yayıldığını ve sağlamlaştığını belirterek islâm kardeşliğinin kaynağına vurgu yapar.

Hangi soy, kavim ve kabileden olursa olsun, dünyanın neresinde bulunursa bulunsun bütün müslümanların birbirlerine karşı samimi kardeşlik duyguları ile bağlandığını ileri sürerek din bağının kan bağından daha önemli olduğu kanaatini taşır.

Müslümanların, Kelimetullâh'ın içerisinde toplandığını, kalplerinin tevhit ve iman nuruyla birleşerek aydınlanmış ve dolmuş olduğunu, aynı vücutta birleşip şekillendiğini ve aynı görevlerle mükellef kılındığını ifade eder.

Pek çok hadîs-i şeriften örnekler sunarak islâm kardeşliğine vurgu yapmakta, islâm kardeşliğinin müslümanların sorumluluk alanlarından biri olduğundan hareket ederek bu hususta gösterilen anlayış ve yaşantıya göre ahirette ceza veya mükafatla karşılaşılacağını iddia etmektedir.

Hadîs-i şerîflerin yanında Allâh-u Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyet-i kerîmelerde kardeşlikle ilgili şu mealde emirlerde bulunduğunu ifade eder:

“Birbirinize yardım ediniz, iyilik yapınız, aranızda cömertlik ve iyilik yapmayı unutmayınız, kimseyi incitmeyiniz, tek bir nefisten yaratılmış olduğunuzu bilip hoş geçininiz, Yüce Yaratıcı Allâh-u Teâlâ'ya ibadet ediniz, İslâm'ın uygun gördüğü haklara uyunuz, böylece affa nail olursunuz”

Allâh-u Teâlâ'nın emri ve Rasûl-i Ekrem'in tavsiyesi gereği İslâm kardeşliğinin kaidelerinin baştanbaşa iyiliklerden ve yüce ahlâktan meydana gelmiş olduğunu izah ederek islâm kardeşliğinin ahlâkî boyutuna dikkat çeker.

Tüm insanların Hz. Âdem'in çocukları ve tek cevherden yaratılmış olduğundan hareket ederek Müslümanların kendi din kardeşlerinden sonra bütün insanlara karşı da güzel davranmakla ve iyi geçinmekle görevli olduğunu ileri sürer. Yani sadece müslümanlara değil hangi din veya mezhepten olursa olsun bütün insanlara iyilikle muamelede bulunmanın dinimizin bir emri olduğu kanaatini taşır ki bu kanaatini *“İnsanların en hayırlısı insanlara faydası olandır ve insanların en şerlisi insanlara zarar verendir”, “Yaratılanların gülü insanlardır. İnsanlara en çok faydalı olanlar Allâh'ın en sevgilisi olanlardır”* hadisleriyle delillendirir.

4.9 . Çalışma ve İş

Çalışma ve işin güzel ahlâk, güzel ahlâkın da çalışma ve işten olduğunu ifade ederek çalışmanın ahlâkî boyutuna vurgu yapar.

Allâh-u Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de insana çalışmayı ve iş yapmayı emrettiğini, dini ve dünyası için gerekli olan şeyleri ancak çalışarak elde edebileceğini, buna mukabil çalışmaksızın hiçbir şey elde edemeyeceğini ileri sürer.

Çalışmanın ne kadar önemli olduğunu anlatmak için ekmeğin yapılmasını örnek olarak verir. Buna göre tarlanın sürülmesi, nadasa bırakılması, tohum atılması, biçilmesi, samanından ayrılması, tanelendirilmesi, tarladan kaldırılması, değirmende

öğütülmesi, yoğurulması, mayalandırılması ve pişirilmesi gibi süreçlerde gayret ve çalışmaya ihtiyacımızın olduğunu ifade eder. Aynı şekilde sıcaktan ve soğuktan korunmak için elbiseler tedarik etme, yerleşme ve oturmak için evler ve konutlar inşa etmenin de ancak türlü türlü gayretlere ve çalışmalara bağlı olduğunu belirtir.

İnsanoğlunun Allâh vergisi olan akli melekeleri, eli, ayağı, ağzı, gözü, kulağı, kısaca ruhsal ve bedensel duyguları, her bir uzvu ve organı ile sürekli bir makine gibi hareket halinde olduğunu ve çalışmaksızın duramayacağını, işsiz olamayacağını ifade eder.

İnsanın emek harcamadan temel ihtiyaçlarını gidermede başarılı olamayacağını, yaşamında sıkıntı içinde kalacağını ve bu sıkıntılarının onu, başkasının çalışmaları sonucunda elde ettiği şeylere rızası olmadan saldırmaya zorlayarak kötülük yapmasına ve sefaletе düşmesine sebep olacağını iddia ederek çok önemli bir noktaya temas etmekte, günlük hayatımızda çokça rastladığımız önemli bir sosyal yaraya dikkat çekmektedir.

Ruhsal ve bedensel melekelerinde herhangi bir noksanlık olmadığı halde çalışmadan ve işten uzak duran, tembellik yapan kimsede her türlü kötü ahlâkın ortaya çıkacağını iddia eder.

Kişinin kendisine nimet olarak verilen elini çalışarak, bir kazanç kapısı oluşturarak kullanması gerektiğini, bu sayede hem kendisine hem de diğer insanlara faydalı olacağını iddia ederek çalışmanın bireysel ve toplumsal boyutuna vurgu yapar.

Hazreti Ömer'in "*Geçiminizi elde etmek için sebeplere sarılmadan 'Allâhım beni rızıklandır' duâsıyla yetinip durmayınız, zîrâ gökten altın ve gümüş yağmadığını bilirsiniz*" veciz ifadesiyle çalışmanın gerekliliğine vurgu yapar.

Çalışıp kazanmanın ve iş yapmanın Peygamber Efendimiz'in sünneti olduğunu, ümmetini emek ve çalışma yoluna sevk ve teşvik ettiğini ifade eder.

İnsana çaba ve gayretin tavsiye edildiğini ve boş geçen vaktin en büyük bela olduğunu iddia eder.

Tembel ve yararsız adamın ışığı kaybolmuş mum gibi, yani sönmüş bir hayat ateşi olarak kabul edildiğini ileri sürerek harika bir benzetmede bulunur. Buna göre, tembel adamın ne kendisine ne de başkasına hiçbir faydası olmaz. Âdeta yok hükmündedir.

Allâh-u Teâlâ'nın izniyle insanın hem düşünsel hem de bedensel çalışmalarıyla dünyayı imar etme ve insanların mutluluğunu sağlamakla görevli olduğunu ifade ederek, çalışmanın bireysel fayda sağlamasının yanında sosyal boyutuna da vurgu vardır ki hayatın temel düzeninin ve devamının çaba ve gayretten meydana geldiği açıktır.

Allâh-u Teâlâ'nın boş duranları sevmediğini, çalışmaya gücü yettiği halde çalışmayan kimsenin hayatının yüce duygularını ve becerilerini kendi eliyle söndürmüş ve yok etmiş olacağını, böyle bir bedenin ise varlığına karar verilemeyip adeta cansız varlıklar kategorisinden sayılacağını iddia ederek mükemmel bir benzetmede bulunmaktadır.

Ahlâk İlmi'ne göre tembellik ve işsizliğin en büyük hastalık olduğunu, her türlü ahlâksal ve bedensel rahatsızlıkların bu acı ve korkunç hastalıktan meydana geleceğini ileri sürerek çalışmanın ahlâkî boyutuna vurgu yapar.

Tembel kimsenin Allâh-u Teâlâ'nın yüce ihsanı olan yaşama nimetini suistimal ettiği, hatta ortadan kaldırmış olacağı ve bu yönüyle de Allâh-u Teâlâ'ya en büyük nankörlüğü yapmış olacağı kanaatindedir.

Tenbelliğin insanın dünyasının yıkılmasına ve sefaletine sebep olacağını fakat sünnete uygun bir şekilde çalışan ve gayret edenlerin iki dünyada da sevinçli ve mutlu olacağını ileri sürerek her hususta olduğu gibi insanın sorumluluk alanlarından birinin de çalışma olduğunu vurgulamakta, bunun hem dünyada hem de ahirette ceza veya mükafat olarak karşılığının olacağını hatırlatmaktadır.

Din İlmi, Tıp İlmi, Ekonomi İlmi, Hukuk İlmi ve Ahlâk İlmi'nin ittifakla çalışmayı tavsiye ettiğini ve olanca gücüyle tembellik ve avareliği yasakladığını belirterek çalışmanın evrensel boyutuna vurgu yapar.

Tarih kitaplarında güçlü, mutlu ve bahtiyar olanların çalışkan milletlerden meydana geldiğini ileri sürerek, çalışmanın geçmiş milletlerdeki olumlu yansımalarından bahseder.

4.10. Selâm

Selâm kelimesinin Allâh-u Teâlâ'nın Esmâ-yı Hüsnâ'sından olduğunu, Allâh-u Teâlâ'nın zâtı ve sıfâtının her türlü eksiklikten münezze ve uzak olması, mukaddes

iradesiyle dilediğine dünya ve ahiret kurtuluşunu bahşetmesi ve ihsân etmesi anlamına geldiğini belirtir. Burada selam kavramını ıstılahî olarak tanımlamıştır.

Ayrıca sözlük manasını, dünyevî ve uhrevî her türlü kusurlardan, tehlikelerden, belalardan ve sıkıntılardan korunmuş olmaktır, şeklinde açıklar.

Selâm kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli yerlerde geçmekte olduğunu, örneğin; Sâffât Sûresi’nde “Selâmun alev-mürselîn” ifadesini, Allâh-u Teâlâ’nın bütün peygamber ve resullerine ayrı ayrı selâm ederek onları aziz kılması, onların şanını yücelterek isimlerinin insanların dillerinde dua ve selam ile anılması ve hatırlanması şeklinde izah eder.

Nisâ ve Nûr Surelerinde Allâh-u Teâlâ’nın, kullarının birbirleriyle karşılaştıklarında veya bir eve girdiklerinde selam verme ve almaya riayet ederek güzel geçinmelerini ve dostluk temelini kurmalarını emrettiğini belirtir. Burada selâmlaşmanın Kur’ân-ı Kerîm’deki delillerini⁸⁵ göstermektedir.

Tahiyyat ve selâmın gerek veren ve gerek alan için Allâh katında sevap ve mükâfatı gerektirdiğini, selam alırken ilave olarak söylediğimiz rahmet ve bereket dua kelimelerinin daha fazla hayır ve sevaba neden olduğunu ileri sürerek selamlaşmanın uhrevî karşılığına vurgu yapar.

Peygamber Efendimiz’in, ümmetine selam ile duada bulunduğunu, müslümanların birbirleriyle selamlaşmalarını pek çok hadîs-i şerîflerinde emrettiğini, selamlaşmanın sünnet haline geldiğini ve o zamandan beri duayı celbederek yaygınlaştığını ifade eder.

Selamlaşmanın kaynağının Buhârî ve Mişkâtü’l-Mesâbih’de Ebu Hureyre’den rivayet edilen şu hadîs-i şerîfe dayandığını belirtir. Buna göre Allâh-u Azîmu’ş-Şân’ın Hazreti Âdem’e bir grup meleği gösterip “*Git şu meleklerle selam ver. Onlar seni ne ile selamlayacak ve sana ne ile karşılık verecekler? Dinle ki onların hayır duaları ve selâmı senin zürriyetinin hayır duası ve selâmı olacaktır*” buyurduğunu ve Hazreti Âdem’in bu ilâhî emir üzerine gidip bu meleklerle ‘Es-selâmu aleyküm ve aleykümü’s-selâm ve rahmetullâhi’ diyerek selamlaştığını ve selamlaşmanın bu şekilde ilk olarak Hz. Âdem’e dayandığını ifade eder.

⁸⁵ Nisa suresi, 4/86 – Nur suresi, 24/27

Selamlaşmayla ilgili olarak pek çok hadîs-i şerifi sunmaktadır. Bu hadislerde mealen şu hususlar yer alır:

- Müslümanın en hayırlısı, bildiğine ve bilmediğine selâm ve yemek ile ikram eden kimsedir
- Herhangi bir eve girişte ve çıkışta selam vermek gerekir.
- Kadınlar ile görüşüldüğü zaman selamlaşma emredilmiştir. Günümüzde kadınlara selam verilmez anlayışıyla hareket edenler vardır. Oysa bu hadiste kadınlara da selam verilmesi emredilmektedir. Hz. Peygamber'in mahremi olmayan kimi kadınlara selam verdiğini ya da onların selamını aldığını gösteren uygulama örnekleri vardır. Örneğin, Esmâ binti Yezîd (r. anha) Allah Rasulünün bir kadınlar topluluğuna uğradığını ve kendilerine selam verdiğini nakletmiştir. (Ebû Davud, Edeb, 127)
- Söze başlamadan önce selâm verilmesi gerekir.
- Binenin yürüyene, yürüyenin oturana ve az olanların çok olanlara selam vermesi tavsiye edilmiştir ki bu, selamlaşma adaplarından birisidir.
- Bir insanın evinden çıkarken ve evine dönerken aile fertlerine selam vermesi emredilmiştir.

Yerine ve durumuna göre küçüğün büyüğe veya büyüğün küçüğe selâm vermesinin âdâbtan olduğunu belirtir.

Meclislere ve toplantı yerlerine girerken çocukların selam vermek yerine büyüklerinin ellerini öpmeleri ve onlara hürmet etmelerinin güzel adetlerimizden olduğunu, buna mukabil büyüklerin de çocukların başını okşamalarının ve gönüllerini hoş etmelerinin Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyelerinden olduğunu belirtir. Burada gelenek ile sünnet birleştirilerek verilmiştir.

Selamın usulünün “Selâmun aleyküm” ve cevap olarak “ Ve aleyküm’üs-selâm” olduğunu belirtir.

Dua kelimesini telaffuz etmeksizin “temennâ” denilen edeb ve tevâzu ile elleri hareket ettirerek yükseltmekten ibâret olan işaret ile de yapılabildiğini fakat temennâ işaretini yaparken, kalben veya dil ile selâmun aleyküm ve aleyküm’üs-selâm denilmesi gerektiğini ifade eder. Temennâ işaretinin suistimal edilerek tuhaf haller ve

acayip tavırlar sergilenmesinin İslâm âdâbına aykırı olduğunu belirtir. Temennâ şeklinde ifade ettiği selâmlaşma şekli günümüzde de yaygın olarak uygulanmaktadır. Ancak temennâ hareketi yaparken aynı anda dille selâm sözünü söylemek bu hareketin de sünnet olan selâma dönüşmesine neden olmaktadır. Aksi halde sünnet olma özelliğini yitirmektedir. Bu hususun özellikle selam konusunda zikredilmesi ve Müslümanların bilgilendirilmesi kanaatimizce çok önemlidir.

Selam vermenin Allâh'ın rızasını kazanmaya, kardeşler arasında sevgi ve muhabbetin artmasına sebep olacağını iddia eder.

Selam vermenin yanında hal ve hatır sorarak iki tarafın da hayır duada bulunması gerektiği kanaatini taşır.

Hamam ve benzeri yerde çıplak olanlara, eğlence gibi günahlarla meşgul olanlara ve tuvalet ihtiyacını gideren kimselere selâm verilmeyeceğini ifade eder.

Mahkeme huzuruna çıkan düşmanın selamının reddedilemeyeceğini belirtir.

Namaza başlayan, açıktan Kur'ân'ı Kerîm okuyan, dini ilimleri okutan, ezan okuyan kimselerin selama cevap vermelerinin gerekmediği açıklamasında bulunarak selamlaşmanın nerede yapılıp nerede yapılamayacağını izah eder.

4.11. Musâfaha

Musâfahanın, yani görüşme sırasında karşılıklı olarak selamlaştıktan hemen sonra iki tarafın birbirlerinin ellerini içtenlik ve sevgiyle tutup dostane bir şekilde sıkmalarının, Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyesinden olduğunu belirterek musafahanın nasıl yapılacağını izah eder.

Musâfahanın, affeden-merhametli olan manasına gelen safh kelimesinden türemiş olduğunu, iki kişiden birinin diğerine ellerini uzatmasının, garazlardan arınmış olarak diğeriyle iyi anlaştığını ilan etmesi, samimiyet ve dostluk bağlarını güçlendirdiğini göstermesi manasına geldiğini ifade ederek musafaha kelimesinin sözlük ve terim manasını verir.

Peygamber Efendimiz (sas)'in pek çok hadîs-i şerîflerinde musâfaha yapmayı emrettiğini ifade ederek şu hadîs-i şerîfleri bizlere sunmaktadır:

“Müslümanlar birbirleriyle karşılaştıklarında musâfaha etsinler, böylece bağışlanmayı hak etmiş olurlar”

“Musâfaha ediniz, kin gider. Hediyeleşiniz, birbirinizi seversiniz”

Musafahayı, birbirleriyle karşılaşan iki kişinin sağ ellerinin safhalarını (düz taraflarını) birleştirmesi ve güçlü bir şekilde yapıştırması, şeklinde tarif eder.

Peygamber Efendimiz (sas)’ın, musafaha eden kimse elini çekmeden mübarek ellerini çekmediğini belirterek musafahanın sünnet olan kısmına vurgu yapar.

Musafaha eden kimselerin birbirlerinin yüzüne güleryüzlü bir şekilde bakarak güzel sözlerle hal ve hatır sormaları, çocukların musafahasının büyüklerinin ellerini öpmek şeklinde olabileceğini, yaş ve mevki olarak denk olanların birbirine eşit bir şekilde musafaha edebileceğini ancak yaş veya makamca kendilerinden üstün olanlara karşı saygı ve hürmeti birleştirerek musafaha yapmaları gerektiğini ifade ederek musafaha adabına vurgu yapar.

Musafaha yapma adabının Avrupalılardan taklit edilerek alınmadığını aksine bu güzel âdetin İslâm’ın bir emri olduğunu savunur.

Musafahayı İslâm’ın zarif bir âdabı olarak değerlendirir ve bu güzel âdeti yerine getirirken hem karşımızdaki kişiye pis ve iğrenç bir el sunmamak hem de ellerin temiz olmaması yüzünden çeşit çeşit hastalıkların bulaşarak yayılmasını önlemek için öncelikle ellerin temiz ve pak olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Tırnakların uzamasını ayıp ve çirkin bir durum olarak değerlendirirken Peygamber Efendimiz’in tırnakların uzatılmayıp kesilmesini emrettiğini belirtir.

Tırnak aralarında çeşitli pisliklerin dolup siyahımsı yeşil bir rengin meydana geldiğini ve binlerce mikrobun kötü bir şekilde toplandığını, bu durumun hem çirkin hem de zararlı olduğu dikkate alınırsa Peygamber Efendimiz’in bu emrinin ne kadar isabetli olduğunu görüleceğini ifade eder.

Fransızların diş karıştırmak ve kitap kenarı kesmek için tırnakları uzattığını ve sonra da dostunun elini tuttuğunu ifade ederek bunun nasıl uygun olabileceğini soruyor. Musafahanın (tokalaşma) Avrupa’da da olduğunu ancak bunun kaynağının bizatihi İslâm olduğunu ve özellikle tırnakların kesilmesi ve ellerin temizliği hususunda müslümanların hassas davranmasının gerekli olduğunun altını çiziyor.

Avrupa’nın meşhur doktorlarının, tıbbın ilerlemesi sayesinde İslâmiyet’in tırnak kesme ve törpüleme adetini tavsiye etmekte ve bizzât uygulamakta olduklarını belirtir.

4.12. Ziyâret

Hazreti Peygamber'in "Birbirinizi ziyaret ediniz. Allâh Azîmüş-şân, birbirini gözeterek ziyaretleşenleri sever" hadis-i şerifi ile değerli din alimlerimizin " Dostluk ve sevgi bir cisimdir, rûhu ziyarettir", "Dostluk ve sevgi güzel bir ağaçtır. Ziyaret onun tatlı meyvesidir", "Dostları ziyaret, ruhun saflığına sebep olur" meallerindeki veciz sözlerini naklederek toplumların selamet ve mutluluğunun ancak fertlerinin birbirleriyle anlaşmaları, görüşmeleri ve sohbet etmeleriyle gerçekleşeceğini, bunun da aile, dost ve akraba arasındaki ziyaretleşmeyle mümkün olacağını ileri sürmektedir.

Milli adetlerimize göre ziyaretlerin iki kısım olduğunu belirtiyor. Ona göre ziyaretlerin ilki, akraba ve dostların ziyaretidir. Buna özel ziyaret denilir.

İkincisi ise, içli dışlı olmayan dostlar ile sıfat, hâl ve mevkice eşit veya üstünde olduğu kabul edilenlerin ziyaretleridir ki buna da resmi ziyaret denilir. Özel ve resmî ziyaretleri de iki kısma ayırır. Birincisinin bayram vesâire gibi mübarek günlerde, diğerinin ise sıradan günlerde yapılan ziyaretler olduğunu ifade eder.

Akraba ve samimi dostların ziyaretlerinde "Dostluğun şartı, külfetin terkiyledir" veciz sözü gereği özenilmeyeceğini, külfete girilmeyeceğini ve özel tören yapılmayacağını, koca ve karıdan oluşan bir ailenin anne-baba veya çok yakın akrabalarını sık sık ve önceden haber vermeden ziyaret edebileceğini, yakınlıklığı ikinci derecede bulunan kişilerin evlerine ise zaman zaman gidebileceğini iddia etmektedir. Ziyaret edilen kişi baba veyahut büyük baba ve o derecede yakın ve muteber ise onların iade-i ziyaretlerinin beklenmeyeceğini, hatta birkaç gün görülmez ve kendilerinden haber alınmaz ise araştırılması gerektiğini ifade ederek ziyaret adabına vurgu yapmaktadır.

Akraba ve dostlardan birinin hastalığı haber alındığında Peygamber Efendimiz (sas)'ın sünnet-i seniyyesine uygun olarak en kısa zamanda olmak kaydıyla üç gün içinde evine gidilerek sorulması, görüşme sırasında hastalığının endişe edilecek bir durumunun olmadığından ve Şâfi olan Cenâb-ı Allâh'ın her dua eden için bir deva ve hastalıklara şifa verdiğiinden bahsederek teselli edilmesi, gönlünün neşeli tutulmasına özen gösterilmesi ve hastanın yanında çok oturulmaması gerektiğini ileri sürerek hasta ziyaretinde dikkat edilmesi gereken kuralları belirtir.

Gerek özel ve gerek resmî ziyaretlerde veya herhangi bir sebep ve vasıfla evlerden birine girmek istenildiğinde ilk iş olarak ev sahibinden izin alınmasının İslâm'ın en önemli adaplarından olduğunu ifade eder. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, Nur Suresi'nde “Kendi evleriniz dışında başkalarının evine sahibinden izin almadıkça girmeyin ve izin aldıktan sonra selâm verip girin. Bu sizin için daha hayırlıdır” ve “ Bir evin içinde size izin verecek kimse bulunmaz ise girmeyin, eğer izin talebinize cevâben dönmenize dâir bir söz söylenir ise ısrar etmeyin, dönün. Orada durmayarak ve ısrar etmeyerek geri dönmeniz sizin iyiliğinizden ve edebinizdendir. Hakk Teâlâ bu amelinize mükâfâtla karşılık verir” ayet-i kerimeleriyle ev ziyaretlerinde dikkat edilmesi gereken tavırların ne olduğunu izah etmektedir.

Otel ve benzeri gibi herkese açık olan ve içinde sürekli oturanı olmayan yerlere girerken izin almak gerekmediğini ifade eder.

Peygamber Efendimiz (sas)'ın “Ziyaret etmek için birinin evine gittiğinizde kapısının sağ veya sol tarafından yaklaşın. Kapının karşı cephesinden gitmeyin” buyurduğunu ve bu tavsiyenin kapıyı açan kadının namusunu karuma amacına dayanandığını belirtir. Yine burada ziyaret adabına vurgu yapmaktadır.

Dışarıdan gelecek ziyaretçilerin uymak zorunda oldukları bu izin adabının, ev halkı tarafından da yerine getirilmesi gerektiğini ifade eder. Nitekim Nur Sûresi'nde, sabah namazından önce elbise giyecek vakitte, yatsı namazından sonra elbisenin çıkarıldığı vakitte ve öğlen vakti uyunduğunda elbisesiz bulunulacak vakitte, hizmetçiler, küçük ve büyük çocuklar gibi nâmahrem olanların izinsiz olarak yatak odalarına girmemeleri gerektiği ifadesinin yer aldığını, İslâm'ın bu nezih adetlerinin insanların maneviyatını süsleyen, huylarını iffet ve edep nurlarıyla tamamlayan, iftihar edilecek toplumsal güzel bir eğitim olduğunu iddia eder.

4.13. Bayramları ve Mübarek Günleri Kutlama ve Ziyaretleşme

Bayramlarda ve mübarek günlerde öncelikle çocuklar, anne, baba, kız kardeş, erkek kardeş, erkek ve kız çocuklar, karı ve koca gibi birinci derece yakınların mertebelerine göre birbirlerini ziyaret ve tebrik edeceklerini, ardından dost, ahbap ve

arkadaşların evlerine gitme suretiyle sünnete uygun olan bayramlaşmanın yerine getirileceğini ifade eder.

Bayramlarda gidilen yerlerde uzun müddet kalınmayıp adet olduğu üzere ikram edilen kahve ve şekerden sonra geri dönülmesi gerektiğini ancak içli dışlı olan dostlar ile akraba evlerinde kalma sürelerini uzatmakta bir sakınca olmadığını belirtir.

Bayramlaşma adabında küçüklerin büyüklerinin ellerini hürmetle öpeceğini, aynı yaşta olanlar ile birbirine denk olanların ise birbirleriyle musafaha ederek kucaklaşmaları gerektiğini ileri sürer.

Bayramlarda mutlu ve sevinçli olmanın, yeni veya temiz kıyafetler giymenin ve güzel kokular kullanmanın Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (sas)'in sünnet-i seniyyesinden olduğunu beyan eder.

Mümkün olduğu kadar fakirlerin ve fakir çocuklarının uygun elbise ve benzeri şeyler verilerek sevindirilmesi gerektiğini, bunun müslümanın güzel ahlâkından kabul edildiğini ve bu konuda Peygamber Efendimiz (sas)'in müjdeler içeren nice hadîs-i şerîfleri olduğunu belirtir.

Nişanlı olan gelin ve damat tarafından birbirlerine uygun hediyelerin gönderilmesi gerektiğini ve bu hususun çok değer verilen milli adetlerimizden olduğunu, örneğin Kurban bayramlarında temizlenip süslenen kurbanlık koyun gönderilmesinin bu adetlerden olduğunu belirtir.

Bütün insanların birbiriyle güzel bir şekilde anlaşıp görüşmesinin, kimseyi incitmeden güler yüzlü ve tatlı dilli olmanın, ufak tefek kusur ve eksikliklerden dolayı küsmemenin İslâm'ın seçkin faziletlerinden olduğunu, aksine akrabalar ve dostlar arasında birbirinden kaçıp nefret ederek hatırdan çıkarma ve nefreti devam ettirmenin ise yasaklanmış olduğunu ifade eder.

İki kişi arasında dargınlık meydana gelmişse uzatmayıp barışmalarının, özellikle de mutluluk ve sevinç günleri olan mübarek bayramlarda küs kalmayıp hangi durumda olursa olsun dostluklarını ve sevgilerini yenilemelerinin Peygamber Efendimiz (sas)'in mübarek emirlerinden olduğunu, küçüklerin büyüklerinin ellerini öperek kusurlarının affedilmesini isteyerek, aynı yaştakiler ve denk olanların ise birbirlerine sevgi ve samimiyetlerini sunarak sevinç ve mutluluk elde etmeleri gerektiğini belirtir.

Avrupa’da ziyaret için bir kabul günü tahsîs edildiğini ancak bizde böyle bir günün olmayıp ancak duruma ve işe göre hareket edilmesi, ziyaret olunacak kimsenin evinde bulunup görüşmeye uygun durumda olup olmayacağının dikkate alınarak yola çıkılması, içli dışlı olunan dostlar müstesna olmak üzere ziyaret olunacak kişilerin tatil günleri ve boş zamanlarının dikkate alınması gerektiği kanaatindedir.

Peygamber Efendimiz (sas)’ın ziyaretlerde ölçülü olmaya dikkat edilmesini, sıkça yapılan ziyaretlerle bıkkınlık vermekten kaçınılmasını, ara sıra ziyaret edildiği takdirde iki kişi arasındaki sevginin artacağını ve ziyaret için uygun vakitlerin gözetilmesini emrettiğini belirtir.

İçli dışlı olmayanların, yani görüşme ve sohbetleri henüz dostluk dairesinde olmayanların sabaha karşı veya akşam olduktan sonra birbirini ziyaret etmelerinin önemli bir sebebe dayanmadığı takdirde ayıp ve saygısızlık sayılacağını ifade ederek ziyaretleşmenin yapılması gereken vakti hakkında bilgi verir.

Ev sahibinin ziyaretçisini güler yüzle ve tatlı sözle kabul edeceğini, ziyaretçisinin itibar ve şerefine uygun olarak ayağa kalkarak tebrik edeceğini, özellikle de küçüklerin büyüklerini daima terbiyeli bir şekilde ve mütevazı tavırlarla karşılayarak onlara gerektiği gibi hürmet göstererek tebrik etmesi gerektiğini iddia eder.

Mü’min kardeşinin yüzüne güler yüzle bakan ve kalbine sevinç veren kimsenin Allâh-u Teâlâ’nın lütuf ve keremi ile dünya ve ahirette sevinçli ve mutlu olacağının müjdelendiğini belirtir.

Baba, büyük baba veya o büyüklük ve derecede ikram edilen ve saygı gösterilen kimselerin, oda kapısında ve merdiven başında karşılanması ve uğurlanması gerektiğini belirtir.

Ev halkından sayılacak derecede yakın dost ve akraba olmayan ziyaretçiyi alışıl gelmiş elbise dışında mesela gecelikte karşılamanın hoş karşılanmadığını ifade eder.

Ev sahibinin ne kadar işi ve can sıkıntısı olursa olsun ziyaretçi ve misafirine bunu belli etmeyip onları güzel bir şekilde karşılaması gerektiğini beyan eder.

Ziyaret edilen kişinin yanında yerine göre az veya çok müddet oturulabileceğini, fakat eve girildiğinde bir meşguliyet görülürse veya ev sahibinin

bir yere gitmek üzere hazırlandığı hissedilirse uygun bir şekilde kalkarak onu işlerinden alıkoymak ve rahatsız etmek gibi durumlara yol açmamak gerektiği kanaatini taşır.

Avrupalılar gibi dostluk ve selam vermek için mutlaka tanışık olmanın şart olmadığını, ziyaret edilen yerde hazır bulunan tanıdık olsun ya da olmasın herkese selâm verilmesi gerektiğini ileri sürer.

Ziyaretçileri birbirine tanıtmanın ev sahibinin tercihinin kaldığını, bu tercihi kullanıp kullanmamanın ev sahibinin bileceği sebeplere bağlı olduğunu, ancak İslâm topraklarında geçerli olan usûlün birbirleriyle tanışma ve ayrı ayrı tanıtma olduğunu iddia eder.

Misafirlerin oturma sırasında birbirine güzel bir davranışla yer açmalarının, gerektiğinde yerlerini genişletmelerinin, birinin kalkıp tekrar döneceği yere oturmamalarının ve özellikle bir misafirin yerinden kaldırılıp diğerinin oturtulmamasının Peygamber Efendimiz (sas)’ın hâdîs-i şerîfeleriyle emredildiğini belirtir.

Avrupa’da tesettür olmadığı için kadın ve erkeğin karışık olarak otel, apartman, pansiyon ve özel evlerde ikamet ettiklerini, tiyatro, konser ve balolarda karışık olarak bulunduklarını, buralarda kendilerine özgü usûllere uygun bir tarzda tanışarak birlikte yaşama ve anlaşma zemini oluşturduklarını ancak memleketimizin eskiden beri var olan usûlüne göre o şekilde yerleşme, ikamet etme, karışık bir halde olma ve birlikte yaşamanın geçerli olmadığını, uygar ailelerimizin ayrı ayrı özel mekanlarda oturduğunu ve istirahat ettiğini, kalabalık ve karışık olmayacak şekilde yaşadığı ve anlaştığı için de sağlığını ve ahlâkını koruduğunu beyan eder.

Müslümanlar arasında tanışmanın, en başta camilerde, mescidlerde, komşu evlerinde, tekrar eden karşılaşmalarda ve toplanmalarda, mesleğine, vaziyetine ve durumuna göre yapılan münasebetlerde kolayca gerçekleştiğini ifade eder. Örneğin ikamet ettiğimiz yere veya iş yerimizin olduğu bölgeye satın alma veya kiralama yoluyla yeni bir komşu geldiğinde “Gelen kimse ziyaret edilir” sözü gereğince kendisine hoş geldine gidileceğini, o kişinin de buna karşılık olarak iade-i ziyarette bulunacağını ve bu şekilde tanışmanın gerçekleşmiş olacağını, aynı şekilde dostlardan birinin yanında bulunulduğu sırada karşılaşılan ve ev sahibi tarafından

tanıtılan kişi ile tanışmanın meydana geleceğini, bir şekilde ve bir sebeple sürekli tekrar eden karşılaşmalar ile kaynaşmanın olacağını ifade eder.

Avrupalılarda dost seçiminin yalnız tanıtmaya ve tanımaya bağı olduğunu, oysa müslümanlar arasında dostların seçiminin araştırma ve tecrübelerle bağı olarak gerçekleştiğini, her merhaba denilen ve ismi öğrenilen, selam alıp verilen kimse ile araştırma yapmaksızın özel ve samimi bir dostluğun elde edilemeyeceğı kanaatindedir.

Müslüman kardeşlerin sevgi ve dostluklarının Allâh için olduğunu, o yüzden ciddi, samimi, güçlü ve kalıcı olduğunu, nitekim Zuhuf suresine göre Müttakî olan dostun dışındakilerin dost olmadığını aksine düşman olduğunu beyan eder.

Dünya ve ahiret için yakın bir arkadaşın gerekli olduğunu, yakın arkadaşın ise bir sıkıntı meydana geldiğinde veya mutluluk ve neşeli zamanlarda değişmeyen, diğerinin sevinciyle sevinen, üzüntü ve kederini paylaşan ve kendisine bütün hayırlı işlerinde ve güzel amellerinde yardımcı olan kimse olduğunu ifade eder.

İnsanın dünyada kazandığı şeylerin en hayırlı ve en menfaatlisinin sadık dostlar olduğunu, İslâm'ın kalpleri kazanmayı, kin ve nefreti atmayı emrettiğini ifade eder. Bu yüzden Allâh-u Teâlâ'nın bu ilahi lütuf ve nimetinin kıymetinin bilinmesi, şükürünün edâ edilip kardeşlik üzerine sevgi ile yaklaşılması gerektiğini, kendisi için istediğı şeyi müslüman kardeşi için de istemedikçe kişinin imanını tamamlamış olamayacağını iddia eder.

Mü'minlerin birbirlerinin aynası olduğunu, birbirlerine güç ve destek verdiğini ve nasihat ile mükellef oldukları kanaatindedir.

Güzel ahlâk sahibi, müttaki ve iyi olan kimselerle muhabbetin kurulması, kötü ve günahkâr kimselerden ise uzak durulması gerektiğini ifade eder.

“Yalnız kalmak kötü arkadaş ile bulunmaktan hayırlıdır, iyi arkadaşla bulunmak da yalnız kalmaktan hayırlıdır” hadis-i şerifinden hareketle güzel ahlâklı insanlarla yakınlık kuranların iyi adamlar, kötü ahlâklı insanlarla düşüp kalkanların da kötü adamlar olduğunu iddia eder.

İnsan huyunun, tıpkı bir ayna gibi davranışları yansıtmaya ve kopyalama konusunda yetenekli olduğunu, o yüzden birlikte oturma ve sohbet etme gayesiyle yakınlık kurduğu kimsenin mizâcında her ne var ise onu farkında olmadan yavaş yavaş alarak kabul ettiğini belirterek daima güzel ahlâk sahibi olan kişilerle yakınlık

kurmak, rezil ve kötü işleri yapanlarla yakınlık kurmaktan da sakınmak ve uzak durmak gerektiğini ileri sürer.

Özellikle henüz temiz kalpleri kötülüklerden korunmuş çocuklar ve gençlerin yakın arkadaşlarının mutlaka kötülüklerden arınmış, tertemiz iffetli ve günahsız kimselerden olması gerektiğini ifade eder.

4.14. Söz ve Sohbet

Sözün insanı diğer varlıklardan üstün kıldığını, konuşma âdabının Peygamber Efendimiz (sas)'ın sünnet-i seniyyesine dayandığını belirttikten sonra dikkat edilmesi gereken adabları özetle şu şekilde ifade eder:

Söz, ağızdan güzel bir şekilde çıkarılmalı

Söz, söylendiği yere ve muhatabın şerefine uygun olmalı

Söz, yerine ve makamına uygun bir şekilde konuşulmalı

Faydasız ve gereksiz hallerde konuşmaktan kaçınılmalı

Sohbet sırasında yüksek sesle konuşulmamalı

Yumuşak söz söylenmeli

Gerekmedikçe söze karışılmamalı

Mümkün mertebe kısa konuşmaya özen gösterilmeli

Söylenen her söz yalandan arınmış olmalı, çünkü yalan konuşma, dünyevî ve uhrevî bela ve musibetlere davetiye çıkarır, Allâh'ın rızasından ve Peygamber Efendimiz'in şefaatinde mahrum bırakır.

Konuşma kısa ve öz olmalı, çünkü sözün çokluğu kişinin idrakinin zayıflığına işaret eder, insanın vakârını ihlâl eder ve dinleyen kimseye eziyet verir, çok sözde çok hata olur, çok konuşan çok yanılır.

İki dinleyip bir söylenmeli, çünkü insanın iki kulağı, bir ağzı vardır.

Bu konuda şu atasözlerini aktarır: “İki düşün bir söyle”, “Her sözün bir yeri, her yerin de bir sözü vardır”, “İnsanın sözü dîni gibidir”, “Gönül sözle alınır, gönül sözle yıkılır”, “Ağızdan çıkanı kulağın işitsin”, “Kesin konuşmak cân sıkar”, “Büyük söylerken küçük susar”, “Damdan düşer gibi söyleme”, “İnsan sözüyle bilinir”, “İnsanın edebi diliyledir”, “Dilin kemiği yoktur, dilin hacmi küçük, günahı ise büyüktür”, “İnsana her bela dilinden gelir”, “İnsanın selameti dilini korumakla

olur”, “Sükût-i lisan selâmet-i insandır”, “Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır”, “Dil yarası ok yarasından daha etkilidir”, “Uygun olmayan sözü söyleyen duymak istemediği sözü işitir”. Bu atasözlerinin temelini Peygamber Efendimiz (sas) ‘in hükümlerine dayandığını iddia eder.

Her akıllı, anlayışlı ve imanlı kimse Allâh-u Teâlâ’nın Esmâi Hüsnâ’sından olan mübarek Semî’ ismini düşünmeli, ağzını ve dilini uygun olmayan kelimelerden ve sözlerden uzak tutmalıdır.

Sohbet sırasında konuşan kişinin sözü can kulağıyla dinlenmeli, konuşurken sağa ve sola bakınılmamalı, başka şeylerle ilgilenilmemeli, konuşan kişinin gözüne bakarak konuşması güzel bir şekilde karşılanmalıdır.

Sohbet meclisinde konuşma yalnızca bir kişiye tahsis edilmemeli, bahsedilen konudan ve konuşmadan orada bulunan herkesin istifade etmesinin sağlanmalıdır.

Aynı cümlelerin tekrar edilmesi halinde ilk defa duyarmış gibi dinlenmelidir.

Sohbet sırasında güler yüz gösterilmeli, surat asmaktan, yorgunluk göstermekten veya yorgunluğu açığa vurmaktan kaçınılmalıdır.

Hazreti Mu’âz (r.a.)’dan rivayetle, karşılaştıklarında birbirlerine iltifat edip güleryüz gösteren iki müslümanın bu güzel halleri sebebiyle ağaçların kuru yapraklarının döküldüğü gibi onların da günahlarının döküleceğini, ağaçların güzel çiçeklerinin hoş meyvelerin belirtisi olduğu gibi insanın güler yüzünün de iyiliğin kanıtı ve güzel adetin işareti olduğunu ileri sürer.

Sohbette söz büyüğün hakkıdır, sırası gelmedikçe veya geceleri yapılan yürüyüş ve yolculuklar, akar sulardan geçmek gibi çok önemli durumlar dışında küçüğün söze karışmaması, büyükten önce söz söylememesi gerekir.

Konuşma sırasında telaşlanma, öfkelenme, karşıdakini yanıltmak için söz söyleme ve lafı uzatma gibi durumlara kalkışmanın ayıp olduğu kanaatindedir.

Konuşma sırasında argo ve müstehcen kelimeler ağza alınmamalı ve kullanılmamalıdır. Çünkü bu tür ifadelerin şiddetle yasaklanmış ve ayıplanmış olduğunu ileri sürer.

Konuşma sırasında alay etmemeli, karşıdakini küçük düşürmemeli, kendi dediğini kabul ettirme şeklinde bir üslupla dili kullanmamalıdır.

Küçümsemek için isterse ima ile olsun ağız açmanın ve gerekmediği halde sırf karşıdakinin sözü anlayamamasını dolaylı olarak göstermek amacıyla konuşmayı tekrar etmenin ayıp olduğu kanaatini taşır.

Aynı yaş ve mevkide olanlar belli bir dereceye kadar içli dışlı konuşulabilir. Ancak bu durumda dahi dinin hükümlerine aykırı, edep ve terbiye dışı sözlerden sakınılmalıdır.

Genç kız ve kadınların yanında ev halkı ve çocuklara ait özel durumlardan, kadın ve erkeklerin doğal hallerinden söz açılmaz. Burada kişi ve aile mahremiyetine vurgu yapmaktadır.

Avrupa salonlarında filan mâdâm ve matmazelin filan mösyö ile aralarında gayri meşru ilişkileri ve anne babanın rızasına aykırı hareketleri oluyor, tarzında anlatılanların bize göre yasaklanmış olduğunu, haram sözlerden kaçınmaya dikkat etmek ve özen göstermek gerektiğini ifade eder. Burada hem gayr-i meşru ilişkinin hem de bu tür ilişkilerin konuşulmasının dinimizce haram olduğunu vurgulamaktadır.

Soru sorulmadıkça veya çok gerekmedikçe iki kişinin arasında geçen konuşmaya katılmamalı, ayrıca gizlice konuştukları halde onların ne konuştuklarını anlamak için laf çalmaya çalışılmamalıdır.

Çarşı, pazar, tramvay, vapur, tren gibi herkese açık yerlerde konuşma adabına daha fazla riayet etmek ve tam olarak gerekmedikçe konuşma yapmaktan kaçınmak gerekir.

Sokakta, yol ve saat sormak gibi başkalarından gelen isteklere ve sorulara karşı kibarca ve yumuşak bir şekilde cevap verilmelidir.

Sohbet ve konuşmalarda alçakgönüllü ve yumuşak huylu olunmalı, kendi sınırını ve değerini geçmemeye dikkat edilmelidir.

Görülüdüğü gibi Nazif Sürûrî, diğer konularda olduğu gibi söz ve sohbet konusunda da hem dinin ana kaynaklarına hem de geleneğe dayanarak hayatta karşılaşılabilecek neredeyse her durumla ilgili adaplardan bahsederek çeşitli emir ve tavsiyelerde bulunmakta, bunların gerekçelerini ortaya koymakta, uhrevî karşılıklarını hatırlatmakta ve şu özet cümleyle konuyu sonlandırmaktadır: Söz vicdanının tercümanı ve insanlar arası imtihanın mihenk taşıdır, iyi söz sahibine

iyilik, kötü sözün de kötülük getirir. O yüzden dili güzel kullanmaya özen göstermek hem çok önemli hem de akıl sahiplerinin en başta gelen görevlerindendir.

4.15. Yemek

Rezzak olan Cenâb-ı Allâh'ın bütün yaratılmaşların rızkını önceden güvence altına alarak hazırlamış olduğunu, İslâm inancına göre bu konuda herhangi bir keder ve endişeye yer kalmadığını beyan eder.

Cenâb-ı Allâh'ın türlü türlü tahıl, bitki, meyve ve hayvan etlerinden dînen mübah ve yemesi câiz olanları yemeği; sulardan ve içeceklerden sarhoş edenlerin dışındakilerini içmeği, fakat yemede ve içmede israf etmemek gerektiğini ifade eder.

Kur'ân-ı Kerim'de yeme ve içme ile ilgili olarak; ilki, yenilecek ve içilecek şeylerin hangileri olduğunun açıklanması, diğeri de yeme ve içmede israftan kaçınarak ölçülü olunması şeklinde iki hikmetli esasın olduğunu, o yüzden Müslümanların yemek yerken öncelikle neyi yiyebileceğini ve içebileceğini bilmesi, ikinci olarak da ölçülü olmaya özen göstermesi gerektiğini ileri sürer.

Dünya doktorlarının bütün kuvvetiyle düşünüp yemeğe ve içmeye temel teşkil edecek yüzlerce cild kitap yazıp bunları konularına göre düzenledikleri ve sınıflandırdıkları halde insanın sıhhat ve afiyeti için tavsiye ettikleri sözlerin temelinin ancak bu güzide ilâhi emirden oluşmakta olduğunu iddia eder.

Kutsal kitabımızda her durumda özellikle de yeme ve içmede temizliğe riayet etmemizin emredildiğini, temizliğin sınırsız faydalarının olduğunu, bunun tıp uzmanlarının misrokobik keşifleriyle açıkça ortaya çıktığını, sağlığın korunması ve afiyette kalınması için kesin olarak temiz olmanın tavsiye edilmiş olduğunu belirtir.

Peygamber Efendimizin yemeğe başlamadan önce ve yemekten sonra ellerin ve ağzın yıkanmasını emrettiğini, bu emrin Tıp kitaplarında da tavsiye edilerek hastalıklara ve sıkıntılara engel olacağının ayrıntılı bir şekilde anlatıldığını ileri sürer. Gerek bu paragrafta gerekse yukarıdaki paragraflarda dinimizin emirleriyle tıp ilminin verilerinin paralellik arzettiğine dikkat çekmekte, yemek yerken ölçülü olmanın ve temizliğe dikkat etmenin, sadece dinin önemli bir emrini yerine getirmek olmadığını aynı zamanda sağlıklı olmaya da vesile olacağı kanaatini taşımaktadır.

Hazreti Muhammed (sas)’ın sünnet-i seniyyesinden olduğu üzere eller yıkandıktan sonra sofraya oturmak, Besmele-i şerîfe ile ve sağ el ile yemeğe başlamak, yemekte önünden yemek, beraberinde bulunanların yediğine dikkat eylememek, yavaş yavaş yemek, yemeği güzelce çiğnemek, lokmaları bir biri ardınca ve acele ile yememek, yemeğe büyüklerden ve yemek sahibinden önce başlamak gibi hafiflik ve sabırsızlık göstermemek, sofraya dirsekleriyle yaslanmamak, yemeğin azlığından, iyi pişmemiş olduğundan bahsetmeyip güzel bir şekilde kabul etmek, gelen yemeğe razı olmak, aza kanâat etmek, yemek sırasında öksürmemek, öyle bir durum meydana geldiğinde eliyle veya mendiliyle örtmeye çalışmak, yere düşen lokmayı güzel bir şekilde kaldırma v.s. hepsinin de güzel adaplardan olduğunu beyan eder.

Suyu içerken yavaş içmek gerektiğini, hızlı bir şekilde içmenin hastalığın davetçisi olacağını, mümkün olduğu mertebe ağır ağır içmek, ayakta içmemek, su bardağına üfürmemek ve nefesi ile suyu bozmaktan çekinmek gerektiğini söyler.

Yemek bitinceye kadar sofradan kalkmamanın ve yemeğin sonunda Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm’e hamd ve şükür ile kalkmanın Peygamber Efendimiz (sas)’ın sünnet-i seniyyesinden olduğunu, Peygamber Efendimiz Hazretleri’nin “Yemeğe şükreden, oruca sabreden gibidir” buyurduğunu ifade eder.

“Midneyi doldurma hastalıkların başı, perhiz şifanın başıdır”, “Az ye hasta olma”, “Tokken yemek yeme kalbe yükür” gibi Peygamber Efendimiz Hazretleri’nin yemek hakkında pek çok hadis-i şerifi olduğunu, ayrıca “Yemeği cemâ’atle yiyiniz, berekettir” buyurarak medeni olmaya, cömertlik ve yardımlaşmaya işaret ettiğini, müslümanların mümkün mertebe tek başlarına yemek yemeyip çoluk çocuğu ve misafirleriyle yemek yemesini emrettiğini belirtir.

Peygamber Efendimizin hadîs-i şerîfinden hareketle, bir yemeğin iki kişiye, iki yemeğin dört kişiye, dört yemeğin de sekiz kişiye yeteceği kanaatini taşır.

Peygamber Efendimiz (sas)’ın bir hadîs-i şerîfte “Cenâb-ı Hakk’a ve ahiret gününe îmân eden kimse, misafirine ikrâmda bulunur ve yemek yedirir” buyurduğunu, müslümanlar arasında misafirine ikramda bulunmanın, en önde gelen hayırlı görevlerden kabul edildiğini iddia eder.

Misafirserverlik ve misafirperverliğin İslâm’ın en çok önem verdiği ahlâkî özelliklerden olduğunu, evlerimize ve meskenlerimize vakitli veya vakitsiz olarak

gelen misafire elimizden geldiği kadar hürmet ve saygı göstermemiz ve yemek yeme teklifinde bulunmamız gerektiğini, özellikle yemek yeme vaktinde veya uzakça bir yerden gelmişse mutlaka yemek ve kahvaltı sunulmasını, bunun Kur'ân-ı Azîm'uş-Şân'da Nisâ suresinde ilahi bir emir olarak geçmekte olduğunu ve bu ayet-i kerîmeye uygun şekilde hareket edenlerin ilahi nimetlere kavuşacağını Allah-u Teâlâ'nın va'di olarak sunulduğunu ifade eder.

Müslümanların aksine bazı ülkelerde yemeğe davetli değildir diye ziyaretçilerin sofradan uzak tutulduğunu oysa bütün İslâm topraklarında konuk ve misafire özel oda ve çadırların açıldığını, akşam ve sabah misafirlerin eksik olmadığını, Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in ihsân buyurduğu yiyeceklerden bizimle beraber konuk ve misafirlerimizin de faydalandığını belirtir.

Sonuç olarak Surûrî, yemek yemenin öncesinde, yemek sırasında ve sonrasında dikkat edilmesi ve uyulması gereken hususları Kur'an ve sünnet çerçevesinde çok detaylı bir şekilde ele almakta, yemek yeme ile sağlıklı olma arasındaki ilgiye dikkat çekmekte ve yemek yeme adabı ile ilgili olarak modern tıp ilminin verilerinin de İslâm'ın ortaya koyduğu emir ve tavsiyelerle aynı doğrultuda olduğuna vurgu yapmaktadır.

4.16. Sokaklarda Çarşı ve Pazarda Dikkat Edilmesi Gereken Âdâplar

İslâm Dini kadar insanların hakkını koruyan, insanlık medeniyetini süsleyip mükemmel hale getiren hiçbir din ve geleneğin olmadığını ifade eder.

İnsanların yaratılışı bakımından iyi huylu, faziletli ve kibar olarak yaratıldığını, fitri olarak aynı durum ve haklara sahip olduklarını, iyilikten haz alma, kötülükten nefret etme, iyi ile kötüyü ayırtedebilme gibi duygusal etkilerin altında bulunduklarını ve tüm bu özellikleriyle insanlığa yaraşır vaziyette diğer insanlarla güzel bir şekilde geçinme ve kaynaşma vazifeleriyle mükellef kılınmış olduğunu ileri sürer.

Allâh-u Teâlâ'nın lütfuyla insanlığın medeni haklarının, insanların insiyatifine bırakılmadığını, en yüksek mertebeye ulaşmanın gönülleri kazanmaya bağlı olduğunu ve bu hususta yapılması gerekenlerin bir bir sıralandığını iddia eder. İnsnaların medeni haklarının insanların insiyatifine bırakılmayıp bizzat Allâh-u Teâlâ

tarafından belirlenmesi çok önemli bir vurgudur. Çünkü insanların insiyatiline bırakılmasının ne anlama geleceği, bugün modern olduğunu, ileri demokrasiye sahip olduğunu iddia eden ülkelerin uygulamalarına bakarak rahatlıkla anlaşılabilir

Cenâb-ı Allaâh'ın, söz ve davranışlarıyla kimsenin kimseyi rencide ve rahatsız etmemesini, insanların haklarına riayet etmelerini ve buna aykırı şekilde hareket etmekten sakınmalarını emrettiğini belirtir.

Meşru medenî hukuka ve zikredilen güzel adaplara her yerde riayet edilmesi, özellikle de sokaklarda, çarşı ve pazar gibi insanların toplu halde bulunduğu ve kalabalık olduğu yerlerde daha fazla dikkat ve özen gösterilmesi gerektiğini iddia eder.

Kurân-ı Kerîm'de Nisa ve İsrâ sûrelerinde kibirli bir tarzda, gururlu ve kendini beğenmiş bir şekilde salına salına gezen kimseleri Hakk Teâlâ'nın sevmediği beyan edildiğinden dolayı yeryüzünde böbürlenerek yani büyüklük taslayarak yürümek gerektiğini, Yüce Rabbimizin terbiyesine uygun bir şekilde yürüme ve hareket etmenin edepli olmanın gereklerinden ve kulluk görevlerinden olduğunu ileri sürer.

Çarşı, pazar ve sokaklarda halka elden geldiğince eziyet vermemenin, hatta yolda eziyet veren şeyleri ortadan kaldırmanın, insanların geçtiği yerlerde oturmamanın, alenen tükürmemenin, yüksek sesle halkı rahatsız etmemenin, soru sorulduğunda yol göstermenin, yol güzergâhında karşılaşılan kağıt parçası ve benzeri şeyleri kaldırmanın ve edepli bir şekilde yürümenin İslâm'ın hoş gördüğü adaplardan olduğunu beyan eder.

Peygamber Efendimiz (sas)'ın dünyanın mükemmel düzeni, insanların güzel bir şekilde anlaşıp uzlaşmasına sebep olması, insanların selameti ve milletlerin tam olarak medenileşmesi için şu emir ve tavsiyelerde bulunduğunu ifade eder:

Cemâate uyulmalı, saygı gösterilmelidir.

İnsanların arasında gözlere çirkin görünecek, kalplere nefret, düşüncelere kabalık verecek hal ve tavırlardan, kötü kokulardan uzak durulmalıdır.

İnsanlar birbirlerini katiyyen alaya almamalı ve küçük düşürmemelidir.

Camilerde cemaati rahatsız edecek şekilde kaba ve sert bir yürüyüşle saflar arasından geçip gidilmemelidir.

Çarşı, pazar, cami ve mescitlere temiz ve güzel elbise ile çıkılmalı, herkesin beğendiği güzel bir görünüme sahip olunmalıdır.

Erkekler, kadın kıyafetlerine benzer elbise giymemelidir.

Sokakta giderken yemek yenilmemelidir.

Her hâl ve tavırda, çok değerli ve güzel sıfatlar olan iffet ve edep elbiseleri giyilmelidir.

İnsanların hoşnutsuzluğunu ve nefretini kazanmaktan uzak bir anlayışla, doğru ve güzel bir şekilde hareket edilmelidir.

Çocuklardan, çok yaşlı kimselerden, itibar ve hürmet edilmeye layık olan insanlardan, hasta ve aciz olanlardan biriyle yol güzergahlarında karşılaşıldığında ve sıkıntılı bir durumda oldukları gördüğünde yardımlarına koşulmalıdır.

Surûrî son olarak, bu emir ve tavsiyelerinden dolayı Peygamberlerin Efendisi Hz. Muhammed (sas)’e daima salavât-ı şerife getirerek ona şükranlarımızı sunmamız, muhtaç ve fakir olduğumuzu ifade ederek iyilik, yardım ve şefaathlerini yalvarıp yakararak ve niyaz ederek talep etmemiz gerektiğini ifade eder. Tartışmalı da olsa şefaath talebi bir yana Peygamber Efendimizden yalvarıp yakararak iyilik ve yardım istenmesinin Kur’an’ın pek çok ayetine aykırı olduğu kanaatindeyiz. Zîrâ başta Fatiha suresi olmak üzere pek çok âyet-i kerîmede yardımın ancak Allâh-u Teâlâ’dan isteneceği açıkça ifade edilmektedir.

5. Eserde İslâm Ahlâkıyla Avrupa Ahlâkının Karşılaştırılması

Eserde çok fazla olmasa da bazı konularda İslâm ahlâkıyla o dönemdeki Avrupa’nın ahlâk ve âdâpları karşılaştırılmakta, ortak ve farklı yönleri ele alınmaktadır. Şimdi bunları inceleyelim:

Allâh-u Teâlâ tarafından insanoğlunu terbiye ve ıslah için gönderilen Tevrat, Zebur ve İncil’in hükmü kesin olarak kaldırılmış olan ve artık asılları olmayan bugünkü hallerinde bile insanın kulluğuna işaret eden, insanlar ile güzel ilişki kurarak ve onlarla iyi geçinerek Yüce Allâh’ın rızasını kazanma ve iki cihanda da mutluluğa ulaşmayı emreden pek çok güzel nasihat ve etkileyici öğütün göze çarpmakta olduğunu ileri sürerek İslâm dini ile, tahrif olsalar dahi, bugünkü Tevrat, Zebur ve İncil’in bazı noktalarda ortak ahlâk anlayışına sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Yeryüzüne yayılmış olan insanların bir çok kola ve parçaya ayrılmış olduğunu, bunca kavim, din ve çeşitli mezheplerin ortaya çıkmış olduğunu ancak ahlâk konusunda birleştiklerini ifade eder. Örneğin, biri dünyanın bir köşesinde, diğeri öbür köşesinde bulunan ve aralarında lisan, memleket, soy ve milliyetçe pek çok farklılıkları olan iki insan veya iki kavim arasında yalancılığın yasaklanıp ayıplandığını, doğruluğun ise makbul kabul edilip övüldüğünü, aynı şekilde hırsızlığın yasaklandığını, adaletten ayrılmamanın takdir edilip meşru görüldüğünü, korkaklığın ayıplandığını ancak cesaretin beğenilip tercih edildiğini belirterek ahlâkî faziletlerin esasının bir olduğu kanaatini ortaya koyar.

Yaş veya makamca yukarıda bulunanların kendi üstündekilerine karşı göstermeleri gereken saygı ve hürmeti birleştirerek musafaha yapmaları gerektiğini, bu âdetin Avrupalılarda da olduğunu ancak esas olarak İslâm'ın yapılmasını istediği adetlerden olduğunu, taklit değil gerçek olduğunu belirtir. “Taklit değil gerçek” ifadesinden o dönemde böyle düşünen insanların da olduğu sonucu çıkmaktadır. Sürûrî burada, musafahanın bizzat İslâmî bir uygulama olduğunu vurgulamaktadır.

İslâm'ın zarif âdaplarından olan musafahayı yerine getirmek için musafaha ettiğimiz kişiye iğrenç ve kirli bir şey sunmuş olmamak için öncelikle ellerin temiz olması gerektiğini, tırnakların uzatılmayıp kesilmesi gerektiğini, nitekim Peygamber Efendimiz (sas)'ın de tırnakların kesilmesini emrettiğini ifade ediyor. Buna mukabil Fransızların diş karıştırmak ve kitap kenarı kesmek için tırnakları uzattığını ve sonra da dostunun elini tuttuğunu ve bu durumun uygun olmadığını ifade ediyor. Uzatılmış olan tırnakların temizliğine çalışıldığının açıklandığını ancak tamamen temizlendiği iddiasında bulunulamayacağını, Avrupa'nın meşhur doktorlarının tıbbın ilerlemesi sayesinde bir süredenberi İslâmiyet'in güzel âdetlerinden olan tırnak kesme ve törpülemeyi tavsiye etmekte ve bizzât uygulamakta olduklarını iddia eder.

Avrupa âdâb-ı muâşeretinde geçerli olan “Antre” denilen izin isteme usulünün müslümanlar arasında eskiden beri var olduğunu, hatta ilâhi kitapta yer olan uyulması zorunlu bir görev olduğunu ileri sürer.

Avrupa'da insanları ziyaret etmek için bir kabul günü tahsîs edildiğini, bizde ise böyle bir âdetin olmadığını, ziyaret olunacak kimsenin durumuna göre hareket edildiğini, görüşmeye uygun durumda olup olmadığına bakılarak yola çıkıldığını,

samimi olunan dostlar müstesna olmak üzere ziyaret olunacak kişilerin tatil günleri ve boş zamanlarının dikkate alındığını iddia eder.

Ziyaret edilen yerde hazır bulunan ister tanıdık olsun isterse olmasın herkese selâm verilip hürmet edildiğini, Avrupalılarda ise dostluk ve selam vermek için mutlaka tanışık olmanın şart olduğunu ifade eder.

Avrupa’da tesettürün olmaması kadın ve erkeğin karışık olarak otel, apartman, pansiyon ve özel evlerde ikamet etmelerine; tiyatro, konser ve balolarda karışık olarak bulunmalarına imkan sağlamakta, buralarda kendilerine özgü usûllere uygun bir tarzda tanışarak birlikte yaşama ve anlaşma zemini oluşturmakta olduklarını, memleketimizin eskiden beri var olan usûlüne göre ise o şekilde yerleşme, ikamet etme, karışık bir halde olma ve birlikte yaşamanın geçerli olmadığını, uygar ailelerimizin ayrı ayrı özel mekanlarda oturduğunu ve istirahat ettiğini, kalabalık ve karışık olmayacak şekilde yaşama ve anlaşma sayesinde sağlığını ve ahlâkını koruduğunu belirtir.

Müslümanlar arasında dostların seçiminin Avrupalılarda olduğu gibi yalnız tanışma yani tanıtma ve tanımaya bağlı olmadığını, araştırma ve tecrübelerle bağlı önemli bir özellik olduğunu belirtir. Her merhaba denilen ve ismi öğrenilen, selam alıp verilen kimse ile araştırma yapmaksızın özel ve samimi bir dostluk elde edilemeyeceği kanaatini taşır.

Avrupa salonlarında filan mâdâm ve matmazelin filan mösyö ile aralarında gayri meşru ilişkileri ve anne babanın rızasına aykırı hareketleri oluyor tarzında anlatılanların bize göre yasaklanmış olup haram sözlerden olduğunu ve bu tür konuşmalardan kaçınmaya dikkat etmek ve özen göstermek gerektiğini ifade ederek hem yapılan davranışların uygunsuzluğunu hem de bu tür konularda konuşup dedikodu yapmanın yanlış olduğunu belirtmektedir.

Bazı ülkelerde yemeğe davetli değildir diyerek ziyaretçilerin sofradan uzak tutulduğunu, oysa bütün İslâm topraklarında konuk ve misafire özel odalar ve çadırlar açıldığını, buralarda akşam ve sabah misafirlerin eksik olmadığını, misafirperverliğin İslâm’ın en çok önem verdiği ahlâkî özelliklerden olduğunu, evlerimize vakitli veya vakitsiz olarak gelen misafire elimizden geldiği kadar hürmet ve saygı göstermemiz gerektiği gibi kendisine yemek yeme teklifinde de

bulunduğumuzu, Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in ihsân buyurduğu yiyeceklerden bizimle beraber konuk ve misafirlerin de faydalandığı kanaatinde bulunmaktadır.

6. Eserin Din Eğitimi Açısından Analizi

Eseri din eğitimi açısından değerlendirirken dikkate alınan kriterler; amaç, konular, metotlar, değerlendirme ve ilkeler ışığında olacaktır.

6.1. Amaç

Amaç, eğitime konu olacak dersin hedefleridir.

Din eğitimi, günümüz din eğitimi literatüründe, bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve istendik değişme meydana getirme denemeleri süreci olarak tanımlanırken, bu tanımın kapsamına hem yaygın hem de örgün eğitim, yani formal eğitim girmekte, informal eğitim ise betimleme, açıklama ve kontrol altına alma açılarından imkansız olduğu için bu kapsama girmemektedir (Tosun, 2002: 23). Bu tanımdan hareketle Terbiye-i İslâmiyye'ye, Sultan II. Abdülhamid dönemi din eğitimi anlayışıyla birebir örtüşmekte olup belirlenen (istendik) hedeflere hizmet ettiğinden dolayı Maarif Nezareti'nin kontrolü ve izniyle basılmış formal din eğitimine uygun bir materyal olarak görülebilir.

Terbiye-i İslâmiyye, hedef kitlesi olan müslüman toplumun istendik yönde (Kur'an, sünnet ve hakim siyasi anlayış çerçevesinde bir ahlâkî yaşam) değiştirilmesi için yapılan bir din ve ahlâk eğitimi çabasının ürünüdür.

Eserde din ve ahlâk eğitimine, ferdin çeşitli terbiye edici vasıtalarla, ruhen ve manen geliştirilerek Allah'ın buyruklarına boyun eğecek hale getirilmesi ve bununla ilgili gerekli bilgileri öğrenmesi ve özümsemesi (Yavuz, 1988: 52) çerçevesinde ele alındığı açıkça görülmektedir.

Eserde eğitimle öngörülen insan modeli; Allâh'a, Hz. Peygamber'e ve ardından padişaha kayıtsız şartsız itaat eden, aynı zamanda dindar olan kimse şeklinde formüle edilmiştir.

Eğitim psikolojisi olarak, çocukları sadece sevmenin yeterli olmayacağı, bununla beraber davranış kazandırma sorumluluk ve faaliyetlerinin de üzerinde

durmuştur. Anne-babanın oğluna ve kızına olan sevgisinin öpüp okşamak gibi şekilsel şeylerle açıklanamayacağını, hatta bu yolda kuru sevgiden zarar dahi görüleceğine işaret ederek, çocukların beslenmesinin ve terbiyesinin onların sorumluluğuna ve şefkatlerine emanet edilmiş bir görev olduğunu ifade etmektedir.

Din eğitimi, çocukların ve gençlerin, büyüklerin başta dînî ve ahlâkî olmak üzere kültürel ve sosyal dünyalarına uyumlu bir şekilde katılmaları ve oraya uyum sağlamaları ile meşgul olur (Yavuz, 1988: 50). İslâm dini için düşündüğümüzde, Hz. Peygamber'den itibaren yüzyıllardır inanılan dinin eğitimidir. Terbiye-i İslâmiyye de bu dinin öğretilmesi gayesiyle yazılmış bir din ve ahlâk eğitimi kitabıdır.

İnanılan dinin eğitiminin temel amacı; çocuğun ilâhî iradeye uygun olarak yetiştirilmesine, insanların hayatın bütünlüğü içinde ilâhî iradeye uygun davranışlar geliştirmelerine yardımcı olmaktır (Cebeci, 1996'dan aktaran Tosun, 2002: 67). Bu yaklaşım dindarlık merkezlidir ve Terbiye-i İslâmiyye'nin, dindar ve devletine bağlı bireyler yetiştirme amacına hizmet eden bir eser olduğu söylenebilir.

Sürûrî, selamlaşma, musafaha, ziyaret v.s. gibi konuları ayet ve hadisler ışığında işleyerek hedef kitlesini eğitmek ve sonuçta içinde yaşadığı toplumla uyumlu hale getirmek istemektedir. Bu hususlarda nasıl davranacağını bilmeyen bir bireyin toplumda sıkıntı yaşayacağından hatta dışlanabileceğinden hareketle din ve ahlâk eğitiminin toplumsal temellerine vurgu yapmaktadır. Zîra eğitimden beklenen görevlerden birisi de yeni yetişen nesilleri toplumsallaştırması, toplumun sahip olduğu bütün davranış kurallarını benimsetmesidir. Dolayısıyla Sürûrî'nin o dönemde geçerli olan toplumsal kuralları işleyerek öğretmeye çalışmasının önemi açıkça görülmektedir.

Her millî eğitim sisteminin yetiştirmek istediği “insan tipi” vardır. Bu istek, o millî eğitim sisteminin şekil ve muhteva olarak belirlenmesinde önemli rol oynar. Buna millî eğitim politikası da denilebilir (Tosun, 2002: 92). Terbiye-i İslâmiyye, Sultan II. Abdülhamid döneminde yazılmış bir kitaptır. O dönemin eğitim politikası dînî bir nitelik taşıyordu ve eğitimin amacı başta Allah'a ve Hz. Muhammed'e itaat eden aynı zamanda halifeye de bağlı bireyler yetiştirmektir. Eğitim faaliyetleri bu amacı gerçekleştirecek şekilde icra ediliyordu. Ayrıca ders kitaplarının basımı Maarif Nezareti'nin iznine tabiydi ve belirlenen hedeflere uygun olan kitapların basılmasına

müsaade ediliyordu. Terbiye-i İslâmiyye'nin basımına izin verilen kitaplardan biri olması o dönemin eğitim politikalarıyla bire bir örtüştüğü anlamına gelmektedir.

6.2. Konular

Konular, istenen hedeflere ulaşılması için belirlenen içeriktir.

Terbiye-i İslâmiyye'nin uzun bir giriş kısmından sonra sırasıyla şu konu başlıklarından oluştuğu görülmektedir:

1. Mukaddes Yüce Hilâfet Makamına Sadâkat ve İtaat
2. Çocukların Anne Baba ve Öğretmenine Karşı Görevleri
3. Baba ve Annenin Çocuklara ve Akrabaya Karşı Görevleri
4. Komşuluk Hakkı
5. Eşler Arasındaki Edepler ve Haklar
6. İslâm Sevgi ve Kardeşliği
7. Çalışma ve İş
8. Selâm
9. Tokalaşma
10. Ziyaret
11. Bayramları ve Mübarek Günleri Kutlama ve Ziyaretleşme
12. Söz ve Sohbet
13. Yemek
14. Sokaklarda Çarşı ve Pazarda Dikkat Edilmesi Gereken Adaplar

Surûrî'nin bu konu başlıklarını bir plan dahilinde mi yoksa rastgele sıralayarak mı ele aldığı konusunda bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak esere bütüncül olarak yaklaşıldığında ve o dönemin eğitim politikalarıyla birlikte değerlendirildiğinde seçilen konu başlıklarının rastgele değil, bilinçli bir şekilde ele alınıp işlendiği tahmin edilmektedir. Şöyle ki, çalışmanın giriş bölümünde detaylı bir şekilde ele alındığı gibi, o dönemde, devlete ve halifeye bağlı, çağın gerektirdiği bilgilere sahip, aynı zamanda dînî değerlere bağlı nesillerin yetiştirilmesi eğitimin genel amaçları olarak belirlenmiş, din ve ahlâk öğretiminin bu amacın gerçekleştirilmesinde önemli bir vasıta olacağı düşüncesiyle hareket edilmişti. Maarif Nezareti'nin izniyle basılan din ve ahlâk eğitimi niteliğindeki Terbiye-i İslâmiyye'nin, belirlenen eğitim

politikasına uygun olarak yazıldığı görülmektedir. Eserdeki konu başlıklarını detaylı bir şekilde inceleyecek olursak;

a. Allah’a karşı sorumluluğunun farkında olan dindar ve ahlâklı bireyler yetiştirme: Bu husus eserin giriş kısmında uzun uzun anlatılmıştır. Çalışmamızın sadeleştirme ve içerik analizi kısmında detaylı bir şekilde görülebilir.

b. Halifeye bağlı bireyler yetiştirme: Sürûrî, eserin ilk maddesini bu konuya ayırmış, “Mukaddes Hilafet Makamına Sadakat ve İtaat” başlığıyla halifeye itaat etmenin dînî bir vecibe olduğunu anlatmıştır.

c. Anne ve babasının haklarına riayet eden bireyler yetiştirme: İslâm dini insanın anne babasına itaat etmesini, onlara iyiliklerde bulunmasını, onlara karşı yumuşak davranmasını, öf dahi dememesini emretmiştir. Sürûrî de İslâm’a uygun olarak sırasıyla Allah’a ve halifeye itaatten hemen sonra “Çocukların Anne Babasına ve Öğretmenlerine İtaati” başlığıyla bu konuyu ele almıştır. Çocukların öğretmenlerine itaat hususu aynı başlık altında ancak sıralamaya göre anne babaya itaatten hemen sonra ele alınmıştır.

d. Çocuğunu dînen ve ahlâken iyi yetiştiren aynı zamanda akrabalarının da hakkını gözeten anne babalar yetiştirme hedefi: Dikkat edilirse konular dar çerçeveden geniş olana doğru ve önemine göre belli bir sıra halinde ele alınmaktadır. Bir çocuğun başta Allah’a, sonra sırasıyla halifeye, anne babasına karşı sorumluluklarını yerine getirebilmesi ancak dînen ve ahlâken iyi bir eğitim almasına bağlıdır ki bunu sağlayacak olan da anne babadır. Bu husus “Anne Babanın Çocuklarına ve Akrabaya Karşı Görevleri” başlığıyla yine çok detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İslâm’ın en önemli emirlerinden biri de akrabayı gözetme, yardım etme, ilişkiyi daima sıcak tutma ve irtibatı koparmamadır. Bu önemli husus da yine aynı başlık altında ele alınmıştır.

e. Komşusunun hakkına riayet eden bireyler yetiştirme: Komşuluk hakkı da İslâm’ın üzerinde durduğu ve önem verdiği bir konu olarak ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

f. Mutlu ve huzurlu bir aile hedefi: Kanaatimizce eserin en önemli maddelerinden biri de “Karı Koca Arasındaki Haklar ve Edepler” başlığıyla bu konudur. Çünkü sağlıklı ve dindar bireyler ancak İslâm’ın emrettiği şekilde birbirlerinin hakkına riayet eden, sorumluluklarını yerine getiren, dînen ve ahlâken

kendilerini iyi yetiştirmiş karı kocanın olduğu bir ailede yetişir. Bunun için de öncelikle karı kocanın İslâm'a uygun bir şekilde eğitilmesi gereklidir. Sürûrî de karı koca arasındaki haklar ve adapları İslâm'a göre ele alarak mutlu ve huzurlu bir aile olmanın yolunu göstermektedir.

g. Bir başka Müslümanı kardeşi olarak gören ve onu seven bireyler yetiştirme: İslâm'a göre Müslümanlar kardeştir (Hucurat, 49/10). İslâmiyet kan bağından ziyade din bağına önem verir ve Müslümanlar arsında sevgi, muhabbet ve yardımlaşmayı emreder. Bir hadislerinde Hz. Peygamber “ Hiçbiriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam iman etmiş olmaz (Buharî, İman, 7) ” buyurarak islâm kardeşliğinin imânî boyutuna dikkat çekmiştir. Konunun İslâm dinindeki öneminden dolayı Sürûrî, “İslâm Sevgi ve Kardeşliği” başlığı altında detaylı bir sunum yapmıştır. Meseleye din eğitimi biliminden yaklaşırsak bu madde II. Abdülhamid dönemi eğitim politikalarıyla da uyumludur. Zîra, Zengin'e göre Tanzimat'ta hâkim olan “Osmanlıcılık” politikası, o dönemde yerini “İslamcılık” merkezli politikaya terk etmeye başlamıştır (2009, 32). Bu konunun eğitim politikasına uygun olduğu söylenebilir.

h. Çalışan, emek harcayan bireyler yetiştirme: İslâm dîni çalışmayı emreder; tembelliği ve başkasına yük olmayı da yasaklar. Bu hususu “Çalışma ve iş” başlığı altında güzel bir şekilde izah eder.

ı. Toplum içerisinde İslâm'a uygun davranışlar sergileyen bireyler yetiştirme: Selâmlaşma, tokalaşma, ziyaretleşme, bayramlaşma, mübarek günleri kutlama, konuşma, sokak-çarşı-pazarda dolaşma gibi bir toplumda bireyler arası iletişimin en yoğun yaşandığı hususlarda da İslâm dîni bir takım kurallar ve prensipler belirlemiş, emir ve tavsiyelerde bulunmuş ve bunun neticesinde mutlu ve huzurlu bir toplum oluşturmayı hedeflemiştir. Bu konuda Müslüman bir bireyden istenen, İslâm'ın uygun gördüğü şekilde hareket etmesi ve sağlanacak olan toplumsal huzura katkı sağlamasıdır. Sürûrî de bu konuların her birini ayrı ayrı başlıklar altında ele alarak işlemiştir.

i. Yeme ve içme hususunda ölçülü ve bilinçli bireyler yetiştirme: İslâm dîni hayatın hiçbir alanında boşluk bırakmamış, her konuda bir takım kurallar ve prensipler koymuş, emir ve tavsiyelerde bulunmuştur ki bunlardan biri de yemek yeme ve su içme adabıdır. Sürûrî, “Yemek” başlığı ile ele aldığı bu konuya hem dînî,

hem sosyal, hem de sağlık açılarından yaklaşarak müslüman bireye yemek ve içmek hususlarında İslâmî bir perspektif, bilinç ve davranış kazandırmayı hedeflemiştir.

Sonuç olarak; Nazif Srr Terbiye-i İslâmiyye’de, insanın öncelikle bireysel boyutuyla Allah’a karşı sorumlu bir kul olduğunu hatırlatıyor. Halifeye bağlanmanın ve itaat etmenin gerekleri üzerinde durarak sorumlu bir vatandaş olması gerektiğini belirtiyor. Çocuğun anne babasına karşı, anne babanın çocuğuna karşı, eşlerin birbirine karşı görev ve sorumluluklarını ele alarak mutlu ve huzurlu bir aile olmanın yollarını gösteriyor. Toplum içerisinde yaşayan insanın uyması gereken kuralları ve prensipleri ortaya koyarak bireyin topluma entegre olarak sosyalleşmesini ve böylece huzurlu bir toplumun oluşmasını hedefliyor. Çalışma konusunu ele alarak insana çalışması gerektiğini, çalışmadan hiçbir başarının ve kalkınmanın olmayacağını, hiçbir şeyin kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini gösteriyor. Yemek konusunu da çeşitli açılardan ele alarak bu konuda İslâmî bir bilinç ve davranış kazandırmak istiyor.

Burada diğer bir husus, bu maddelerin din ve ahlâk eğitimi açısından yeterli olup olmadığı sorusudur. Elbette din ve ahlâk eğitiminin konu alanı sadece yukarıdaki maddelerden ibaret değildir. Ancak din ve ahlâk eğitiminin bütün konularını da içine alacak bir eser yazmanın zorluğu yanında Terbiye-i İslâmiyye’de olduğu gibi, belirlenen hedef doğrultusunda buna uygun sınırlı konuları ele alarak yazmanın, din eğitimini planlı ve programlı yapma açısından daha isabetli olacağı düşünülmektedir. Nitekim Nazif Surûrî, kitabın önsözünde bu eseri, insanları halifelik makamına celbetmeye yani bağlı olmaya ve hayırlı işleri yapmaya davet etme amacıyla yazdığını belirtmekte ve eserini hedefine uygun bir içerikte oluşturmaktadır.

6.3. Metotlar

Metotlar, hedeflere ulaşmak üzere işlenen konulara uygun yöntem, teknik ve yaklaşımlardır.

Din eğitimi, temelde inanılan dinin eğitimidir (Tosun, 2002: 8). Terbiye-i İslâmiyye’nin, içeriği itibariyle, İslâm ahlâkî niteliğinde bir din ve ahlâk eğitimi

kitabı olması karakteri öne çıkmaktadır. Din eğitimi; iman, ibadet ve ahlâk eğitimini içermekle beraber, bu eserde ibadet konusuna neredeyse hiç değinilmemiş, iman ve ahlâk ekseninde bir eğitim programı öne çıkmıştır. İmanla ilgili hususlar işlenirken ahlâki davranışların pratik karşılıkları üzerinden, uhrevi mükafat ve ceza eksenli yorumlar yapılmıştır.

Din eğitiminin neliğinden amaçlarına, muhtevalarına, metotlarına kadar her şey dinin ana kaynaklarından hareketle belirlenmelidir. Dinin ana kaynakları İslam dini için Kur'an, sünnet ve bunlara ilaveten geleneksel görüştür. Nitekim Terbiye-i İslâmiyye bu ilke ışığında kaleme alınmıştır. Zîra, ele alınan bütün konular âyetler ve hadîsler merkeze alınarak ve geleneksel anlayış yansıtılarak işlenmiştir.

Dînî eğitim ve Din eğitimi kavramları arasında ciddi bir fark vardır. Dînî eğitim, eğitimin tamamının dînî özellikli olmasına işaret ederken, Din eğitimi örgün ve yaygın eğitim içerisindeki din ile ilgili eğitim süreçlerine işaret etmektedir (Tosun, 2002: 24). Terbiye-i İslâmiyye'nin adından da anlaşılacağı üzere dînî eğitim kapsamına girdiği söylenebilir.

Din pedagojisinin ilk sorusu: “Çocuğuma ne söylerim?” dir. Konusu ise dinin kaynakları ile insanın (öğrencinin) karşılıklı kategorik ilişkilendirme sürecidir (Tosun, 2002: 69). Terbiye-i İslâmiyye’de, çocuğa (kişiye) ne kazandırılması gerektiği hususunda bir müfredat önerilerek bu temel soruya cevap verme gayreti ortaya koyulmaktadır.

Terbiye-i İslâmiyye, din ve ahlâk eğitimi açısından normatif-dedüktif yöntemle uygun tarzda yazılmış bir eserdir. Bu yöntem, belli normları esas alan ve bu normlardan tümdengelim yoluyla sonuca ulaşmaya çalışan bir yöntemdir. İnanç, fikir ve davranış normlarını bir üst değer olarak kabul eden bir yaklaşımdır. Bu anlayışa göre din eğitiminin bütün boyutlarında o dinin kutsal metinlerinde ve geleneğinde yer alan normlar esas alınmalıdır. Böyle bir anlayışta öğretmen, öğretmesi gereken davranışları kesin, mutlak doğrular olarak verir. Normatif-dedüktif yöntem, eğitimde ve din eğitiminde kullanılan en eski yöntemdir. Konu ve öğretmen merkezlidir (Tosun, 2002: 74).

Sürûrî, Terbiye-i İslâmiyye’de, ahlâki kavramları tanımlayarak, analiz ederek onların kökenleri ve pratik hayattaki karşılıklarını göstermekte, kutsal metinlere (ayet ve hadislerle) olduğu gibi, bir bütünlük içerisinde yer vermektedir. Bu yönüyle eserde

deskriptif ahlâk eğitimi özelliği görülmektedir, ancak belirli ahlâkî kuralların kesin doğrular olarak önerilmesi, eserin daha çok normatif ahlâk eğitimi esas alınarak yazıldığını belirgin olarak ortaya koymaktadır.

Terbiye-i İslâmiyye’de kullanılan kavramlar ve bu kavramlara yüklenen anlamların kutsal metinlere ve geleneğe uygun olarak tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Surûrî, konularını temellendirirken başta âyet-i kerîmeler olmak üzere, hadîs-i şeriflere, sahabe sözlerine, geleneksel islâm anlayışına yer vermiş; anlatımı zenginleştirmek için neredeyse her konu başlığı altında Farsça, Osmanlıca ve Arapça şiirler kullanmıştır.

6.4. Değerlendirme

Değerlendirme, hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının tespit edilmesidir.

Terbiye-i İslâmiyye’nin içeriğinde böyle bir amaç olmadığı gibi değerlendirme daha çok öğretmen faaliyetidir. Yapılan bir eğitimin neticesinde gözlem yaparak veya soru sorarak hedeflere ulaşıp ulaşılmadığına dair bir değerlendirmede bulunulabilir. Ancak elimizde böyle bir değerlendirme yapma imkanı bulunmadığından bu eserle belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının tespiti ile ilgili herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

6.5. İlkeler

İlkeler, eğitim ve öğretimde belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için gözönünde bulundurulması gereken prensiplerdir.

5.5.1. Amaca Dönüklük İlkesi

Öğretim etkinliğinin belirlenen amaçlara uygun olmasıdır. Eğitim programlarında üç temel amaç vardır:

Uzak Amaç: Devletin eğitim politikası

Genel Amaç: Uzak amaçlar doğrultusunda belirlenen okulların amaçları

Özel Amaç: Genel amaçlar doğrultusunda belirlenen derslerin hedefleri. Her ders, kendi hedeflerini gerçekleştirirken, okulun genel amacına ve devletin eğitim politikasının gerçekleşmesine katkıda bulunmak zorundadır (Aydın, 2007:12,13). Terbiye-i İslâmiyye, Sultan II. Abdülhamit dönemi eğitim politikalarıyla birebir örtüşmekte ve bu yüzden Maarif Nezaretini'nin basımına izin verilmi bir din ve ahlâk eğitimi kitabıdır. Ünite ve Konular bölümünde de ayrıntılı olarak ele alındığı gibi eserdeki amaç; Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getiren dindar bir kul, Ulu'l-emr olan padişaha itaat eden iyi bir vatandaş, kendi ailesiyle, komşularıyla ve diğer insanlarla iyi geçinen, onların haklarına riayet eden İslâm kardeşliği şuuruyla hareket eden bireyler yetiştirmektir. Eserin bu amaçlara uygun olarak yazıldığı görülmektedir.

5.5.2. Öğrenciye Görelik İlkesi

Öğretim etkinliklerinin öğrencinin gelişim seviyesine uygun olarak yürütülmesi gerekir. Bu uygunluk sağlanamadığı takdirde yapılan öğretimin öğrenci üzerinde hedeflenen etkiyi gerçekleştirmesi beklenemez Türkyılmaz (1966'dan aktaran Aydın, 2007: 14). Terbiye-i İslâmiyye'nin okullarda okutulmak için yazılıp yazılmadığı bilgisine ulaşamamıştır. O yüzden kesin olarak bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir. Ancak eserin çok uzun bir girişle başlaması okullarda ders kitabı olarak okutulmak gayesiyle yazılmış olmasından ziyade yetişkinler için yazıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Okullarda okutulmak üzere yazıldığı gözönünde bulundurularak bir değerlendirmede bulunulacak olursa, en az lise veya üniversite seviyesinde olduğu izlenimi oluşmaktadır.

5.5.3. Aktiflik İlkesi

Bu ilkeye göre etkinlikte bulunan bizzat öğrencinin kendisidir. Öğretmen, öğrencinin etkinliklerini yöneten ve kontrol eden bir rehberdir (Aydın, 2007:15). Terbiye-i İslâmiyye, öğrenci değil öğretmen ve konu merkezli olarak yazılmıştır. Ahlâkî ilkeler İslâm'ın ana kaynakları olan Kur'an ve hadislerle delillendirilerek uyulması ve uygulanması gereken kesin doğrular şeklinde ele alınarak işlenmiştir.

5.5.4. Somuttan Soyuta İlkesi

Çocuklar veya zihnî düzeyleri çocuklara yakın olan halk, öğrenme faaliyetlerinde daha çok duylara dayanır. Öğrenmek istedikleri şeyleri gözleriyle görmek, kulaklarıyla duymak, kısaca bütün duyularıyla algılamak isterler. O yüzden eğitimcinin herhangi bir konuyu öğrencilerine öğretirken bu ilkeyi gözönünde bulundurması gerekir (Fersahoğlu, 1996: 586). Esere bütüncül olarak baktığımızda bu ilkenin gözönüne alındığı görülmektedir. Örneğin, ekmeğin yapılmasını; tarlanın sürülmesi, nadasa bırakılması, tohum atılması, biçilmesi, samanından ayrılması, tanelendirilmesi, tarladan kaldırılması, değirmende öğütülmesi, yoğurulması, mayalandırılması ve pişirilmesi gibi süreçlerle somut olarak anlatmakta, çalışma ve gayret olmadan ekme yapılamayacağını belirtmekte ve buradan yola çıkarak neden çalışmamız gerektiğini, çalışmanın bütün boyutlarını detaylarıyla birlikte aktarmaktadır.

5.5.5. Bilinenden Bilinmeyene İlkesi

Yeni öğretilecek her şeyin, öğrencinin bildiği şeylerden başlayarak öğretme ilkesidir (Aydın, 2007: 18). Bir konu işlenirken önce konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi olan bilgilerden işe başlamalı, daha sonra bilinmeyene doğru ilerlemelidir. Eski bilgiler üzerine bina edilecek yeni bilgiler böylece daha sağlam bir temele oturmuş olur (Fersahoğlu, 1996: 591). Eserin genel olarak bu ilkeye uygun olarak yazıldığı söylenebilir. Örneğin Sürûrî, Karı-koca arasındaki edep ve haklar başlıklı maddede öncelikle Allâh (c.c.)'ın karı ve kocayı insan neslinin soy ve üreme vesilesi kıldığını, insanlığın mutluluğunun bu iki asıl unsurun güzel anlaşması ve uzlaşmasıyla meydana geldiğini ifade ederek konuya giriş yapmış ve daha sonra karı ve koca arasındaki edep ve hakları detaylarıyla birlikte anlatmıştır.

5.5.6. Hayata Yakınlık İlkesi

Ders konuları, anlatım sırasında verilen örnekler hayatın içinden seçilmelidir. Çocuklara öğretirken kullanılan dil ve oluşturulan sosyal ortam, gerçek hayata yakın olmalıdır (Aydın, 2007: 18). Eserin bu ilkeye uygun olarak yazıldığı söylenebilir. Ele alınan konuların teorik anlatımı yapıldıktan sonra gerçek hayattaki karşılıkları örneklerle izah edilmiş, uyulması ve uygulanması gereken bilgiler bu ilke ışığında sunulmuştur. Örneğin “Selam” maddesi işlenirken, öncelikle selam kavramının mana

ve kökenine dair bilgiler verildikten sonra İslâmiyet’de selâmın yeri ve önemi ayet ve hadislerle izah edilmekte, bu şekilde teorik yapısı oluşturulduktan sonra selâmın gerçek hayattaki yansımaları, nasıl uygulanması gerektiği detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

5.5.7. Bütünlük İlkesi

Çocuk bedensel ve ruhsal kuvvetler bakımından bir bütün olarak ele alınmalı ve her yönü dengeli olarak eğitilmelidir. Aksi durumda dengesiz, hem topluma hem de kendine zararlı olacak insanlar yetiştirilmiş olur (Aydın, 2007: 18,19). Eser, din ve ahlâk eğitimi üzerine yazıldığı için daha çok ruhsal, yani manevi yönü ağır basan bir eğitim öngörmektedir. Ancak eserin gerek “Giriş” kısmında, gerekse “Baba ve annenin çocukları üzerindeki görevleri” maddesinde insanın hem maddi hem de manevi yönünün olduğundan bahsedilmekte, çocukların her iki yönden bakılmasının, yetiştirilmesinin ve eğitilmesinin anne ve babanın sorumluluğuna bırakılmış bir görev olduğu ifade edilmektedir.

5.5.8. Otoriteye İtaat İlkesi

Eğitimin en öncelikli görevlerinden biri çocukları sosyalleştirmektir. Bu sosyalleştimenin içinde anne baba, okul yönetici ve öğretmenleri, yönetmelikler, din, ahlâk, gelenek, töre gibi güçleri tanımalı ve saygı göstermelidir. Bunun yanında çocuğa, kendi kararlarını verebilmesi, kritik durumlarda özgür kalabilmenin, bağımsız kararlar verebilmenin mutluluğu ve sorumluluğu da verilmelidir (Aydın, 2007: 19). Terbiye-i İslâmiyye’nin tahminimizce yazılma gayesi zaten Allâh’a karşı sorumluluklarını yerine getiren dindar bir kul, halifeye itaat eden iyi bir vatandaş, anne babasına, öğretmenlerine, komşularına, akrabalarına ve din kardeşlerine karşı görev ve sorumluluklarının farkında olan ve bu bilinçle hareket eden bireyler yetiştirmektir. Bu açıdan “Otoriteye itaat” ilkesine uygun olduğu söylenebilir.

5.5.9. Güncellik İlkesi

Öğretim program ve etkinliklerinin hayata uygun güncel konular ve olaylardan seçilerek planlanması ve uygulanmasıdır (Aydın, 2007: 20). Eserde ele alınan bütün

konuların o dönemin toplumsal hayatında geçerli olan ahlâkî ve dînî yaşantıya uygun olanlar arasından seçilerek ele alındığı ve öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir.

5.5.10. Ferdî Farklılıklar İlkesi

Allah herkesi aynı güç ve kabiliyette yaratmamıştır. Bazı insanlar duyma ve sezme açısından, bazıları düşünme ve akıl yürütme açısından, bazıları ise ezberleme açısından daha yetenekli olabilir (Fersahoğlu, 1996: 578) Dolayısıyla eğitim ve öğretimin bu ilkenin de dikkate alınarak yapılması gerekmektedir. Eserin anlatım üslubuna baktığımızda; konuların öncelikle teorik olarak temellendirildiğini, ayet ve hadislerle delillendirildiğini, güncel örneklerle detaylandırıldığını, şiirlerle ve bazı veciz sözlerle süslendiğini, yer yer edebî sanatlarla kuvvetlendirildiğini ve böylece çok zengin bir anlatımla işlendiği görülmektedir. Bu durum, eserin “Ferdî farklılıklar ilkesi”ne kısmen de olsa uygun olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

5.5.11. Hürriyet İlkesi

İslâm dini, insanları tercihlerinde özgür bırakmış, bunun karşılığı olarak da ona sorumluluk yüklemiştir. İnsan kendi hür iradesiyle hayatını yaşamakta, tercihlerde bulunmaktadır. Bunun neticesinde yaşadıklarından ve tercihlerinden dolayı sorumlu olduğu ve bir gün mutlaka hesaba çekileceği pek çok ayette bildirilmektedir. Dolayısıyla eğitim öğretim faaliyetlerinin bu ilke gözönünde bulundurularak yapılması, konuların hürriyet ve sorumluluk ekseninde işlenilmesi gerekir. Terbiye-i İslâmiyye’de ahlâkî ilkeler anlatılırken kesin doğrular olarak sunulmakta, tartışmaya açılmamaktadır. Ancak uyulması ve uyulmaması gereken kurallar ortaya konulduktan sonra hem dünya hem de ahirette olumlu ya da olumsuz, mükafat ya da ceza şeklinde bir sonucunun olduğu belirtilmekte, böylece konular, iki seçenek birlikte verilerek bir tercihte bulunulması gerektiğini ifade edecek şekilde işlenmektedir. Bu yönüyle eserin “Hürriyet ilkesi”ne uygun olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Bütün toplumlar, sahip olduğu maddi ve manevi değerlerini eğitim ve öğretim faaliyetleriyle toplum bireylerine aktarma gayreti içerisinde olmuştur. Bu faaliyet alanlarından birisi de bir toplumun temel yapı taşlarından birini oluşturan din ve inanç hususudur. Her toplum sahip olduğu din ve inancın kabul edilmesi ve yaşanması için çeşitli şekil ve yöntemlerle din eğitimi faaliyetlerini yürütür ve daha sonra gelecek nesle aktarmanın gayreti içerisinde olur.

İslâm'da dinin ana bölümlerinden biri olan ahlâk da din eğitimi ve öğretimi faaliyetleri kapsamında yapılan çalışma alanlarından biridir. İnsanın kendisi de dâhil tüm varlıklara karşı görevlerini yerine getirmesi için sahip olması gereken olumlu özelliklerin tümüne verilen addır. İslâmiyet'in sunmuş olduğu hayat tarzını anlatmak içinse "İslâm Ahlâkı" ifadesi kullanılır. İslâm ahlâkının kaynağı Kur'an ve sünnettir.

İslâm'da din ve ahlâk eğitimi Kur'an'ın nüzülü ile başlar ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerek İslâmî devletlerin eğitim politikası olarak gerekse kendisini bu işe adanmış veya bu işi meslek edinmiş kişilerin özel gayretleriyle günümüze kadar devam etmiştir.

Din ve ahlâk eğitiminin en önemli alanlarından biri de bu konuda eserler yazarak bu sürece katkı sağlanmasıdır. Bu eserlerden biri de çalışmamızın konusunu oluşturan, Nazif Sürûrî tarafından kaleme alınan İslâm ahlâkı niteliğindeki "Terbiye-i İslâmiyye" dir. H. 1326 (m. 1908) yılında Sultan II. Abdülhamid'in son zamanlarında Maarif Nezareti'nin izniyle basılan eser, yazıldığı dönemin eğitim politikasını da yansıtmakta, sadece dînî değil aynı zamanda siyasî ahlâk ve vatandaş profili de çizmektedir.

II. Abdülhamit döneminde, devlete ve halifeye bağlı, çağın gerektirdiği bilgilere sahip, aynı zamanda dînî değerlere bağlı nesillerin yetiştirilmesi eğitimin genel amaçları olarak belirlenmiş, bu amaçları gerçekleştirme gayesiyle özellikle okullarda hedeflenen amaçlar doğrultusunda bir eğitim öğretim faaliyeti yürütülmüş, sadece Maarif Nezareti'nin basılmasına izin verdiği ders kitapları bu hedef çerçevesinde okutulmuş, okullarda müstakil ahlâk dersi müfredata konulmuş,

zamanla ders saatleri arttırılmış, gerek okullarda okutulmak üzere gerekse genel olarak ahlâklı bireyler yetiştirmek için ahlâk risaleleri yazdırılarak veya Maarif Nezareti'nin belirlediği ölçülere uygun olarak yazılan ahlâk risaleleri basılmıştır. Bu dönemde Maarif Nezareti'nin onayından geçerek basılmasına izin verilmiş ahlâk risalelerinden biri de Terbiye-i İslâmiyye'dir.

Nazif Sürûrî tarafından insanları Halifelik makamına bağlı olmaya ve hayırlı işleri yapmaya davet etme amacıyla yazılmış olan bu eser önemli bir İslâmî din ve ahlâk eğitimi kitabıdır.

24 Ocak 1908 yılında yazımı tamamlanmış olan eserin ana metinleri Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olup, konularına göre yer verdiği dize ve dörtlüklerden oluşan şiirlerin büyük bir kısmı Farsça'dır. Giriş kısmıyla birlikte toplam 14 bölümden oluşmaktadır.

Konu başlıklarını belli bir plan dahilinde sıraladığı gözlenmekte olup ele aldığı konuları anlaşılır ve sade bir dille ancak detaylı bir şekilde işlemiş, ayet, hadis, şiir ve atasözleriyle destekleyerek insanların istifadesine sunmuştur.

II. Abdülhamit dönemi eğitim politikalarıyla bire bir örtüşmekte olan Terbiye-i İslâmiyye'nin okullarda ders kitabı olarak okutulup okutulmadığına dair yoğun bir belgesel tarama yapılmasına, o dönemle ilgili yapılan çalışmalardan ulaşılabilenler tek tek incelenmesine rağmen herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

Terbiye-i İslâmiyye, bir ahlâk kitabı olarak o dönemin eğitim anlayışına uygun olarak ele aldığı konularla Allâh'a iyi bir kul, Peygamber Efendimize hayırlı bir ümmet ve halifeye de itaat eden, bağlı olan dindar bireyler yetiştirme amacı taşımaktadır.

İslâm ahlâkına uygun olarak yazılmış bir ahlâk kitabıdır. Çünkü ele aldığı bütün konuları âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şeriflerle delillendirerek işlemekte, Hz. Ömer, Hz. Ali gibi râşid halifelerin görüşlerine yer vermekte, kitabı yazarken İslâm'ın ana kaynaklarına başvurarak yazdığını bizzat önsözde ifade etmektedir.

Sürûrî, Mevlana'nın Mesnevi'sinden ve Sadi'den alıntılacağı veya kaynak belirtmeksizin kullandığı çoğunluğu Farsça olan şiirlerle konuların anlatımını süsleyerek zenginleştirmektedir.

Sürûrî, konularını temellendirirken hem ayetlerden hem de hadîs-i şerîflerden faydalanmakta, ancak bunları kullanırken kaynakların ayrıntılı bilgisini

vermemektedir. Şiirlerin kullanımında da benzer bir yol izlemekte, bazı şiirlerin kime ait olduğu ve hangi eserde olduğu belirtilmekte ancak bazı şiirlerin kime ait olduğu zikredilmemektedir. Kime ait olduğu belirtilmeyen şiirlerin Nazif Sürûrî'ye ait olduğu tahmin edilmektedir. Zîra onun edebî vasfının olduğu ve edebiyat alanında eserler yazdığı bilinmektedir.

Terbiye-i İslâmiyye'nin bir diğer özelliği de teorik değil pratik ahlâk çerçevesinde yazılmıştır. Eserde nasıl öğreteceğimizden ziyade ne öğreteceğiz anlayışı hâkimdir. O yüzden metot üzerinden değil, direk olarak nelerin kazandırılması gerektiği üzerinden bir eser yazılmıştır.

Eserde dikkat çeken başka bir özellik bireysel ahlâkdan ziyade toplumsal ahlâk ilkesiyle yazılmış olmasıdır. Yani bireylerin sahip olması veya sahip olmaması gereken ahlâkî özelliklerin yerine toplumsal bir varlık olan bireyin başta Allah'a karşı kulluk görevleri hatırlatılmakta, halifelik makamına itaatin gerekliliğinden bahsedilmekte, sonra da yakından uzağa doğru çevresiyle ilgili dikkat etmesi gereken ahlâkî davranışları dinin ana kaynaklarından faydalanarak ortaya koymaktadır.

Eserde yer alan ahlâk anlayışı günümüz ahlâk anlayışıyla benzer karakteristik özelliklere sahiptir. Ancak siyasi ve toplumsal yapının değişmesiyle bazı konularda ahlâk anlayışının da değiştiğini görmekteyiz. Bunun en güzel örneği hilafet konusudur. Hilafet bir zamanlar ahlâkın konusu iken bugün daha çok demokrasi eksenli ahlâk anlayışının kabul edildiği söylenebilir. Bu açıdan hilafet konusunu dışarıda tutmak kaydıyla Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bir din ve ahlâk eğitimi kitabı olan bu eserin günümüz Türkçesiyle sadeleştirilerek insanların istifadesine sunulmasının din ve ahlâk eğitimine ciddi bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akseki, A. H., (1991), Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, (2. Baskı), Nur Yayınları, Ankara
- Aydın, M. Z., (2012), “Ailede Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, (1. Baskı), ed. Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara
- Aydın, M. Z., (2007), Din Öğretiminde Yöntemler, (3. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara
- Bilgin, B. ve Selçuk, M., (1997), Din Öğretimi, (3. Baskı), Gün Yayıncılık, Ankara
- Bilgin, B., (1998), Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Gün Yayıncılık, Ankara
- Cebeci, S., (1996) Din eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi, Akçağ Yayınları, Ankara; s. 29’dan aktaran Tosun, C., (2002) Din Eğitimi Bilimine Giriş, Pegem A Yayıncılık, Ankara
- Cebeci, S., (2003), Dinî İletişim, İz Yayıncılık, İstanbul
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, (H., Karaman, M., Çağrı, İ. K., Dönmez, S., Gümüş), (2007), DİB Yayınları, Ankara
- Doğan, N., (1994), Ders Kitabı ve Sosyalleşme (1876-1918), (1. Baskı), Bağlam Yayıncılık, İstanbul
- Döndüren, H., (2003), İnsanlığa Son Çağrı Kur’an-ı Kerim Yüce Meali ve Açıklaması, (1. Baskı), Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul
- Erdem, H., (2010), Problematik Olarak Din Felsefe Münasebeti, (4. Baskı), Hü-Er Yayınları, Konya
- Erdem, H., (2012), Bazı felsefe Meseleleri, (3. Baskı), Hü-Er Yayınları, Konya
- Fersahoğlu, Y., (1996), Kur’ân’da Zihin Eğitimi, Marifet Yayınları, İstanbul
- Gövsal, İ. A., (1933), “Sürurî Paşa”, *Meşhur Adamlar Hayatları-Eserleri*, C. IV, Haz. Sedat Simavi, İstanbul
- Karasar, N., (2012), Bilimsel Araştırma Yöntemi, (23. Baskı), Nobel Yayıncılık, Ankara

- Kılıç, R., (2008), “İslâm Ahlâkı”, *İslam’a Giriş Evrensel Mesajlar*, (1. Baskı), ed. Mehmet Paçacı, DİB Yayınları, Ankara
- Kodaman, B., (1991), Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, (2. Baskı), TTK Basımevi, Ankara
- Peker, H., (1991), Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları, Eser Matbaası, Samsun
- Poyraz, H., (2007) “Ahlâk Dili Üzerine Felsefe”, *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk*, (1. Baskı), ed. Recep Kaymakcan, Mevlüt Uyanık, DEM Yayınları, İstanbul
- Sürûrî, G., (1983), Kıldan İnce Kılıçtan Keskince, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul
- Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, (1415/1994), El-Mu’cemu’l-Kebîr, (Thk: Hamdi b. Abdi’l-Mecîd), Dâru’s-Sümeiyye Matbaası, Riyad
- Sürûrî, N., (h. 1334), Son Fırsat, Keteon Matbaası, İstanbul
- Sürûrî, N., (h. 1326), Terbiye-i İslâmiyye, İkdâm Matbaası, İstanbul
- Tosun, C., (2002), Din Eğitimi Bilimine Giriş, (2. Baskı), Pegem A Yayıncılık, Ankara
- Türkyılmaz, Ş., (1966) Öğretim Metodu ve Uygulama, Ankara; s. 107’den aktaran Aydın, M. Z., (2007) Din Öğretiminde Yöntemler, Nobel Yayınları, Ankara
- Uyanık, M., (2006), “Bireysel Ahlâk”, *İslam’a Giriş Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, (1. Baskı), ed. Bünyamin Erul, DİB Yayınları, Ankara
- Yavuz, K., (1988), Günümüzde Din Eğitimi, Çukurova üniversitesi Yayınları:1, Adana
- Zengin, Z. S., (2009), II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi, Çamlıca Yayınları, İstanbul
- Zengin, Z. S., (2012), “İslâm Din Eğitiminin tarihsel Gelişimi”, *Din Eğitimi*, (1. Baskı), ed. Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara

Dergiler

- Aydın, Ş., “Eğitim Tarihi Araştırmaları Üzerine Notlar”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1998, (5), ss. 83-98

Çakan, İ. L., Güzel Ahlâk Olgun İman Demektir, *Altınoluk Dergisi*, 2014, (335), s. 14

Çalışkan, A., Edebiyat Teorisi Üzerine-2: Yöntemleri, Kaynakları ve Tarihçesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/2011, (16), ss. 100-119

Erdem, H., “Osmanlı’da Ahlâk ve Bazı Ahlâk Risaleleri”, *Selçuk Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi*, 2000, (10), ss. 25-64

Gündüz, A., “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kayserili Müslim ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe ve Nişanlar (M. 1879-1909)”, *History Studies*, 2011, (3), ss. 123-145

Gündüz, M., “II. Abdülhamit Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6/2008, (12), ss. 243-286

Öztürk, F., “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ahlâk Kitapları”, *Kebikeç*, 1998, (6), ss. 31-39

Toska, Z., “Haremde Kadın Partisine Giden Yolda Kadın Dergileri”, *Defter Dergisi*, 1994, (21), ss. 117-142

Uzunçarşılı, İ. H., “Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa”, *Belleten*, 37/1971, (138), ss. 245-302

Ak, M., “Manavgat’ta Bir Âyân Ailesi Tugayogulları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/2010, (12), s. 29

Yazıbaşı, M. A., “Klasik Osmanlı Döneminden Cumhuriyet’e Osmanlı’da Ahlâk Eğitim ve Öğretimi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3/2014, (4), ss. 761-780

Yayınlanmamış Lisansüstü Tezler

Ceylan, H., (2008) *Malumat Mecmuası (25-50 Sayılar) İnceleme ve seçilmiş Metinler*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye)

Kaloğulları, H., (2008), *Malumat Mecmuası (51-75 Sayılar) İnceleme ve seçilmiş Metinler*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye)

Nalbantoğlu, S. C., (2008), *Kadı Abdurrahman Paşa'nın Siyasi Hayatı*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye)

Tetik, İ., (2009), *II. Abdülhamit Dönemi Ahlâk Kitapları (Risâle-i Ahlâk, ilm-i Ahlâk ve Bergüzâr-ı Ahlâk) Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta (Türkiye)

Ansiklopedi ve Sözlükler

Ahmed Muhammed b. Hanbel, (1992), (2. Baskı), *Müsned*, C. 21-23, Çağrı Yayınları, İstanbul

Buharî, (1992), *Sahîhu'l-Buharî*, (2. Baskı), C. I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul

Diyanet İşleri Başkanlığı, Dinî Kavramlar Sözlüğü, (F., Karaman, İ., Karagöz, İ., Paçacı, M., Canbulat, A., Gelişgen, İ., Ural), (2006) DİB Yayınları, Ankara

Ebu Dâvûd, (1992), *Sünen-i Ebî Dâvûd*, (2. Baskı), C. 7-11, Çağrı Yayınları, İstanbul

İbn-u Mâce, (1992), *Sünen-i İbn-i Mâce*, (2. Baskı), C. 17-18, Çağrı Yayınları, İstanbul

İslam, (2007), *Yaşayan Dünya Dinleri*, (1. Baskı), ed. Şinasi Gündüz, DİB Yayınları, İstanbul

Kanar, M., (1993), Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, Birim Yayınları, İstanbul

Karal, E. Z., (1977), “Abdülaziz Dönemi Kurumları”, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

Malik b. Enes, (1992), *Muvattâ*, (2. Baskı), C. 20, Çağrı Yayınları, İstanbul

Mutaf, A., (2002), “Şûra-yı Devlet”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. XIII, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

Müslim, (1992), *Sahîhu'l-Müslim*, (2. Baskı), C. 4-6, Çağrı Yayınları, İstanbul

Nesâî, (1992), *Sünen-i Nesâî*, (2. Baskı), C. 15-16, Çağrı Yayınları, İstanbul

Pakalın, M. Z., (1983), “Mektubi Kalemî”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

- Pakalın, M. Z., (1983), “Rûûs”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “Rûtbe”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “Âmedî Kalemî”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “Nişan”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “İmtiyaz Madalyası”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “Bâlâ”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “Murassa”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Sâmi, Ş., (h. 1317), *Kâmûs-i Türkî*, Akdam Matbaası, İstanbul
- Tirmizî, (1992), *Sünenü't-Tirmizî*, (2. Baskı), C. 12-14, Çağrı Yayınları, İstanbul
- Yeğin, A., vd., (2006), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, Sebat Yayıncılık, İstanbul

İnternet Adresleri

- https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (27/08/2015)
- http://www.kadinmuhendisler.org/ea_OsmanlidaKadin.aspx (07/09/2015)
- <http://www.turksanatmuzigi.org/eserlerimiz/sarkilarimiz/s-sarki/sabrimi-gamzelerin-sihr-ile-tarac-edeli> (07/09/2015)
- <http://www.necatiisler.com/anasayfa/index.php/osmanlica-transkripsiyon> (02/08/2015)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts
- <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385> (19/10/2015)
- http://www.ehlibeytalimleri.com/ayetlerde-ve-rivayetlerde-evlat_d8492.html (25/05/2016)

https://archive.org/stream/EbuMuazKitaplar/Siaakideleri_djvu.txt (25/05/2016)

<http://www.diyantislamansiklopedisi.com/miskatul-mesabih/> (25/05/2016)

Arşivler

BOA, (h. 29/Z/1281), DH.SAİDd..., Dosya: 18, Gömlek:235

BOA, (h. 29/Z/1281), ŞD.SAİD, Dosya: 24, Gömlek:1

BOA, (h. 26/Ş/1298), Y..RM, Dosya: 12, Gömlek:19

BOA, (h. 01/C/1303), İ..DH., Dosya: 982, Gömlek:77501

BOA, (h. 01/C/1303), İ..DH., Dosya: 982, Gömlek:77525

BOA, (h. 25/Za/1315), İ..TAL., Dosya: 135, Gömlek:1315

BOA, (h. 04/C/1318), İ..TAL., Dosya: 227, Gömlek:1318

BOA, (h. 20/C/1319), İ..DH., Dosya: 1388, Gömlek:1319

BOA, (h. 23/R/1320), İ..TAL., Dosya: 281, Gömlek:1320

BOA, (h. 06/Ş/1325), BEO, Dosya: 3144, Gömlek: 235781

BOA, (h. 18/Za/1325), İ..DH., Dosya: 3144, Gömlek: 235781

BOA, (h. 15/Z/1326), Fon: BEO, Dosya: 3463, Gömlek:259722

BOA, (h. 03/B/1330), Fon: BEO, Dosya: 4052, Gömlek:303899

EK-1
TERBİYE-İ İSLÂMİYYE'NİN ORJİNAL METNİ

تربیه اسلامیہ

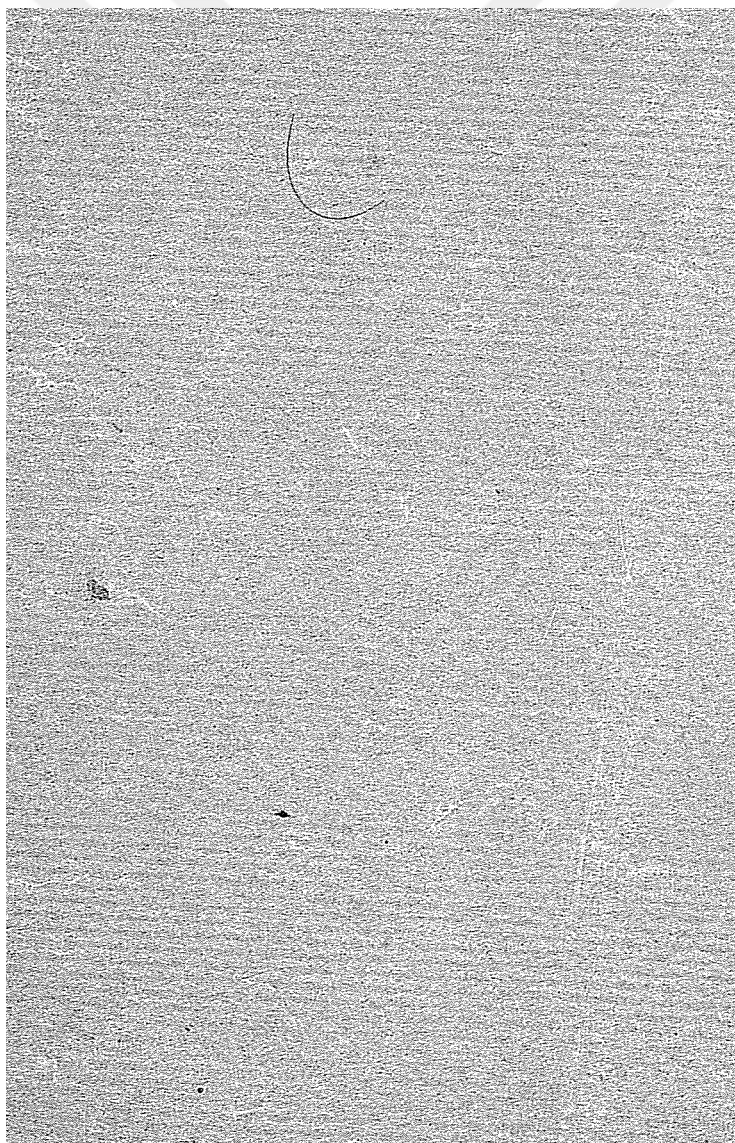
اثر

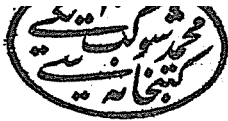
لطیف سروری

معارف نظارت جلیہ سنک ۳۱ کانون ثانی سنہ ۳۲۳ تاریخلو
و ۴۰۹ نومرولی رخصتنامہ سنی جائزہ

درمعات — اقدام مطبعہ سی

۱۳۲۶

1598

تربیت اسلامیہ

۱۲

نظیف سروری

معارف نظارت جلیہ سنک ۳۱ کانون ثانی سنہ ۳۲۳ تاریخ
و ۴۰۹ نومرولی رخصتنامہ سنی جائزہ

برسات — اقدام مطبعہ سی

۱۳۲۶

بلطفه تعالی سایه فیوضاتوایه حضرت
 خلافتناهیده منتشر اولان بعض آثار ناچیزانه منه
 علاوه امهات کتب اسلامیہ به مراجعت
 وخیلی تتبع وغیرتله (تربیه اسلامیہ) عنوانیله
 یو رساله بی ده املا وحق همایون حضرت
 ولی نعمت اعظمیده استجلاب دعوات خیریه
 امنیه مبروره سیله حاصلاتی دارالخیر عالییه
 تبرع واهدا ایلدم .

برك سبست قطفه دررسمه

مہ کفر بیٹوا لھم یمن دارر

جمعه فی ۲۰ ذی الحجہ سنہ ۱۳۲۵

نظیف سروری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جناب رب العالمینہ حمد و ثنائی بی پایان و پیغمبر
ذیشانمز صاحب خلق عظیم افتدیمز حضرت تبارینہ صلاہ
وسلام فرازان و آل و اصحاب کرامنہ زلال رضا و رحمت
الہی ہمیشہ فیض افشان اولسون آمین .

آدمی دارد صفات مشترک

صورتشہ میوانہ ، مقنابسہ ملک

لہم بصورت و صف میوانی در دست

لہم بسیرت و صف انسانی در دست

حکمت بالغہ سبحانیہ ایجابنجہ انسان صفات مشترکہ
یعنی صورت حیوانیہ و معنای ملکیتہ ایلہ مخلوق و موصوف
اولوب صفت صوریہ حیوانیہ سی یعنی جسم ظاہریسی ،
اعضا و جوارحی و ییوب ایجسی و یوریوب کز مسی

کبی شیر حیوانات سائرہ دخی موجوددر . فقط لطافتی جہتیلہ فرشتہانہ اولان صفات مغویہ سی یعنی نفس ناطقہ و عقل و ادرا کی حیوانات سائرہ بولمیبوب یا لکزر انسانہ مخصوصدر .

بإذن الله الملك المنان سطح ارضه قدمهاده غربت اولان بی بشرک حیات سوریه سی الجاسیلہ اکل و شرب و تلبس و کرم و سرددن تحفظ مثللوکونا کون احتیاجات ضروریه سی اولدینی کبی نفس ناطقہ و عقل و ادرا کی دلالت و سوائقیلہ خیر و شر و نفع و ضرری ترجیح و تفریقہ مقتدر و حظ و نفرتلہ متحسن و نیک و بددن متأثر اولسی حسیلہ طریق معیشت و امر معاشرته یکدیگری بینده بعض کونا اختلافات و مشکلات تحدث ایتمکله بونک تألیف و تسوویه سی آبروجه بر ضرورت تشکیل ایتمش و بناءً علیه اختلافات واقعہ نک برطرف ایدلمسی و اولاد آدمک بر بردن خشنود و آزاده نزاع بودند اولہ بیلملری و معنای انسانیتہ لایق صورتده یشامه لری ایچون هرکسک حقه راضی اولسی و نفسنه کریه و مضرکن شیئی دیکرینه یا پامامی و نفس واحده دن مخلوق اولدینغی بالتفکر قیاس نفس ایله معامله و خرکته بولنمی قواعد اساسیة اخلاقیه سی وضع ایدلمشدر .

دیک که نوع انسانک خلقی اعتباریه ایکی صفی
 وبوصفتلرک بشقه بشقه احتیاجات و ضروریاتی اولوب
 جسم حیوانینک ماکولات و مشروبات ایله ، روح
 انسانینک غذای مغوی اولان فضائل اخلاقیه ایله
 تغذیه و تربیه سی بالطبع لازم کلش و آنکچون ابوالبشر
 حضرت آدم علیه السلامه بعض اوامر و مناهی ایله برابر
 اصول معاشرت و تربیه انسانیه حقنده صحف عشره
 احسان اولمشدر .

شیر و قدر و ناله و طعنت قوت تی

قوت مهاله هضم نور موه ، ضوی صحن

من قبل الرحمن بنی آدمک تربیه و اصلاحی ایچون
 احسان بیوریلان صحف شریفه دن بشقه اولوالعزم
 پیغمبران ذیشان شرفورود ایدن تورات ، زبور ، انجیل
 شریفه بوجه بالا انسانک شعار عبودیت و معنای
 انسانیته چسبان صورتده حقه عبادت و خلق ایله حسن
 استیناس و معاشرت ایدوب تحصیل رضای منان و استکمال
 سعادت دو جهان ایلسی فرمان بیورلمشدر که کتب شریفه
 مذکورۀ ناک بوکون موجود اولیان اصللرندن قطع انظر
 نسخ حاضره سینده بیه بو یولده خیلو نصایح حسنه

و مواعظ مؤثره مصادف انظار اولمقدمه در . مع ذلك
 ير يوزينه منتشر اولان اولاد آدمك وقتاً بعد وقت
 برچوق شعب واقسامه آيرلش اولملرى وبونجه اقوام ،
 اديان ، مذاهب مختلفه ميدانه كلهرك هر برينك كونا
 كون اختلافاتى رونمون اولدينى حالده يالكز بر نقطه ده
 يعنى اخلاقياتده متحد قالدقلى ظاهر در . نته كيم برى
 دنيانك بر كوشه سنده ، ديكرى او بر كوشه سنده بولان
 وينلرنده لسان ، مملكت ، جنس ، مليتجه نيجه نيجه فرق
 وتفاوتلر موجود اولان ايكي آدم يا خود ايكي قوم
 آره سنده متحداً و متقابلاً بالانجيلق منى و مقدوح ،
 طوغريلق مبرور و ممدوح ، كذلك سرقت ، ممنوع ،
 استقامت مشكور و مشروع ، جانت معيوب ، شجاعت
 مستحسن و مرغوبدر . بوندن واضحاً اكلا شيلور كه
 رب العالمين بر اولدينى كي انسانك انسانلغى تكميل
 و دارينده صلاح و سعادتى تحصيل ايدن فضائل اخلاقيه
 و اصول تربيه نكده اساسى بر در . خلاق و حيد جهان
 اشرف مخلوقاتندن اولان بنى آدمه ايكي وظيفه اصليه
 توديع و احسان بيور مشدر . افاده سابقه مزى توضيحاً
 تكرار ايدر زكه بونك برى قوللرينك ذات اجل و اعلاى
 و بويته عبادت ديكرى افراد بشر كيكديكبرى حقوقه

رعایت و حسن معاشرتله عمران عالمه سعی و خدمت لرندن عبارتدر .

یوقاروده بیان اولندیفی اوزره صحف شریفه سماویده
وتورات وزبور وانجیل شریفده اولباده خیلو احکام
واوامر و مناهی مبلغ ایسهده کتب مقدسه سماویه نك
افضلی وشرایع الهیه نك جامع اکلی اولان قرآن
عظیم الشانده حقه عبادت وخلق ایله استیناس و معاشرت
حقنده منصوص اولان اوامر و مناهی واحکام عادلله الهی
جهل سنك اکمل واتم واحکمی اولوب انسانك سعادت
دارینه نائلیتی بحق بادی ومن کل الوجوه انفع وهادیدر.
چونکه جناب مولا حیب محترم بهمتاسی خاتم الانبیا ،
مصلح یکانه خلق خدا پیغمبر قدسی شامز (صلیم)
افسدمز حضرت لرینی نظم میننده « خلق عظیم » وصف
کزین عال العالیله توصیف بیورمش وذات احسن الخلق
حضرت رسالت پناهیلری دخی من قبل الرحمن مکارم اخلاقی
تتمیم ایچون بعث بیورلدقلرینی بیلدیرمشلردر . قرآن
کریمده واحادیث سنیه نبی علیمده اخلاق حسنه حقنده
جدا خردقزای اولی الالباب و سزای تحمیدات بحساب
نیجه اوامر جلیله و وصایای جمیله منصوص و مصرح
اولوب فوجبات شریفه و مقتضیات منیفه سی ایله تخلق

و عمل اولندینی خالده جناب خدای متعالک رضای
 قدسی صمدانیسی و فخر کائنات علیه اجل التحیات
 اقدسک خشنودی جناب نبوتناهیسی تحصیل قلبه رق
 دنیوی و اخروی احسان و الطاف سماویہ یه اقتران میسر
 اوله جنی و معاذ الله تعالی خلاقی تقدیرنده دارینده عذاب
 و عقاب چکیله جکی محققدر . سرتاسر حقیقت مطلقه
 و حکمت ناطقه اولان احکام اسلامیه موجبجه عباداللهک
 ذات و صفات حقندن صکره حق ذاتی طامیلری و حقوق
 یکدیگره مراعات ایملری مأمور بهدر . مولای متعالک
 ذات اجل و اعلاسنه عبادتده عجزه عبادینک حسب البشریه
 وقوع بوله حق خطا و نقصانلرینی محض لطف و کرم
 ربانیسیله عفو و غفران بیوره جنی احسن مأمول و مجزوم
 ایسهده عبادک بربرلریاه اولان حقوق و معاملاتنده خطا
 و تقصیرلری وقوعنده ادهما آخردن بالذات مسئول
 و نائل عفو اولملری ینلرنده استیلال حقوقه منوط
 و مرهون بولنیور . بونکله برابر اسلامیتده باطن و ظاهرک
 سلامت و طهارتی امر اولنیور . سلامت باطن سلامت
 نیت و حسن نیت دیمک اولوب انسانک قلبنده کتولک
 حسی اولماسی دیمکدر . پیغمبر ذیشانمز افندیمز حضرتلری
 مؤمنک حسن نیتی حسن عملندن خیرلیدر بیور بیورلر .

بنی نوعدن بر کیمسه حقنده خیرلی برشی دوشونمک
 عندالله موجب اجر و ثواب اولیور. اعمال و افعاله چرک
 ویا تعارضی ملحوظ اولدینی جالده حسن آمال و نیاتک
 شائبه ریادن عاری ایدوکی بیان بیوریلیور. ظاهرک سلامت
 و طهارتنه ککنجه بوده شریعت اسلامیهده امر اولدینی
 وجهله حقه عبادت و حقوق خلقه رعایت و خلافندن
 مجانبت ایله حاصل و بروجه مبسوط سلامت باطن و ظاهره
 مظهر اولان جناب رب العالمینک لطف و عنایت لم یزایسنه
 نائلدر. انسان ابنای نوعی حقنده بو وجه ایله حسن
 نیت و حسن معامله و حرکته مأمور اولدینی کبی کافه
 مخلوقات حقندهده حق و انصاف اوزرینه تؤسس بر فکر
 صحیح سالم اتخاذیله مکلفدر. لطف محض الهی اوله رق
 کندینه رام اولان واکلی حلال و مباح قلنان حیوانات
 حقنده رفق ایله معامله ایدوب کرک ذبح واکلرنده اذا
 و افراط ایتمامک کرک بالذات رکوب و تحمیل انقالده
 حیوانک طاقتی ملاحظه دن دور طوتمیه رق عدالت ایتمک
 وظیفه سیله موظفدر. شریعت عادلّه اسلامیهده بین الناس
 منافرت و خصومت ممنوعدر. کیمسه کیمسه ناک شخصنه
 و حقوق و علائق ذاتیه سنه طوقونه من. حتی فکرآ بیله
 یریزی حقنده سوء تفکر و نیتده بولنه من. کندی حقنده

وقوعنی ایستمدیکی و محظوظ اولدیغی بر قول و فعلک بشقه‌لری حقنده ایقاعنی تصور جائز دکلدیر.. هر قول و فعل و عملنده احکام شریعت جلیله‌یه توسل و تمسک ایله صراط مستقیم حقنده بولمق و بو وجهله محاسن و مکرم اخلاقیه‌نی بحق جائز انسان اولمق کرکدیر. بناءً علیه انسانک اول امرده دیندار اولسی لازمدر. فضائل اخلاقیه‌نک اس‌الاساسی و سرنامه پرتو افزایی دیانتدر. دین و اخلاق توأمدیر. دیندار اولان ذات اخلاق فاضله ایله موصوف و مزیندر. متدین اولمان کیمسه اخلاق حسنه‌دن محرومدیر، عالم انسانیت ایچون بر عضو مسمومدر. چونکه قلبی سرنامه حکم جلیله اخلاقیه اولان مخافة‌اللهدن خالیدر. بالطبع ابنای نوعنه مضرتدن متوقی اوله‌مز. دین حق طائیمان، حق‌دن قورقبان، خالق عظیم و رازق کریم بیلوب حمد و شکر ایمان کیمسه البته حقوق خلقی طائیمار، قدر انسانیته رعایت ایتمز. کندی حظ و هوای نفسانیدن غیری مقصد تعقیب ایلز. دین اولاد آدمی کامین ایدر. شهره دیانت موصل کلزار سعادتدر. بشرک بادی سلامتی دیندر. شیرازه انتظام جهان اوچل متیندر. انوار دیانتله منور اولان قلبلرک حسیاتی فرشته‌انه‌در. مرد دیانت شعار جناب

حقك علیم وسمیع و بصیر اولدیغنی ملاحظه و اعتبار
ایله اقوال و افعال و حرکاتی تهذیب و تعدیل ایلر.

از بی آنه گفت هوو خود را علیم

تا نینرسی فسادی تو نریم

مرد معتقد حصول نعمتله حال یسر و سرورنده
خالق عظیم الشانه حامد و شاکر و هنکام عسرو محتند
امید لطف کرم ربانی ایله متسلی و صابر اولور. اکابر علمای
اسلامیه نك بیان بیوردقلری اوزره متدین اولان کیمسه نك
کذب، نیمه، سرقت، رد فقیر، کسر قلب مثللو احوال
سیئه به اجتناساری ملاحظه اولنه ماز. زیرا کافه اعمال
و افعالنی حق تعالینک بیلجی و کوزیجی اولدیغنه و حسنات
مقابلنده قات قات احسان و عنایات و سیئات ایچون
عذاب و عقاب ایله مجازات بیوره جغه اینامش و کسب
یقین ایتشدرد. بو آدمدن ایولکدن بشقه برشی بکلنه من.

ای برادر عابد دیندار باسه

هیشم بینر برکشاهشمار باسه

نعمت دین شر نصیب روح تو

قدر آنه نعمت برادر ابرار باسه

فی الحقیقه دیانت من الازل نصیبه روح اولش بر نعمت کراقیمتدر.

الجای هوای نفسانی ایله فریفته دام شیطانی اولوب روح قدسیت سمیری اونعمت جلیله ازیله دن هجران ومحرومیته اوغرا تمق نه بلاددر.

علو قدرت و سمو حکمت ربانیه سیله انجال آدمی هشت خاکدن عالم وجوده کتوروب نعمت بی بهای روح ایله تکریم واعزاز و حد و حسابیه کلز الطاف جلیله مظهریتله مسعود و ممتاز بیورمش اولان واجب تعالی و تقدس حضرتلرینه طاعت و عبادت و همیشه عرض شکران و محمّد مثللو وظائف مقدسه عبودیتی جامع بولان فضل مبین دیانتدن بی نصیب اولان بد بختانه صفت فاخره انسانیّتک اسنادی غیر جائزدر.

على الخصوص کندی خالق متعال و رزاق ذوالجلالانک صراط کزین طاعات و عبودیتنده بولمیان یعنی نصیبه قدسیه دیانتدن بهره مند اوله میانلرک ابنای نوعه قارشو هیچ بروجله خیر و حسناتی اوله میه جنی و حتی داعی شرور و مضرات اوله جنی امر بارزدر . بناءً على ذلك جناب مالک الملکک رضای اقدس ربوبیتی تحصیله سعی و اعتنا و احکام شریعت مطهره موجب بجه اوزرینه ترتب

ایدن وظائف عبودیتی حسن ایفا ایتمک و بوسایه ده سعادت
دارینه نائل اولمق و هر حال و کارده احراز نیکنام ایتمک
ایستیانلرک متدین و متقی اولملری لابددر .
فازمن ظفر بالدين

بارکاه قدسیت پناه خلافت معظمه یه
صداقت و مطاوعت

بیمته تعالی هادی صراط حق ، بادی نجات خلق
اولان دیانت جلیله اسلامیه موجب نه ظل ظلیل ملک العلام ،
خليفة جناب سید الانام افندی عز حضر تدرینه اتقیاد و مطاوعت
فرائض سنیه دینه دن اولوب حضرت مولای متعال
قرآن کریمنده « اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم »
بیور مشدر .

حضرت مالک الملک حکمت سماویه و اراده ازلیه سی
اوزره اهل اسلامک الی قیام الساعه بر مرجع علوی و مرکز
قدسی قوی یه ارتباط دائملری لازم کلوب هر فرد مسلمک
او مقام مبارک و عالی یه التجاسی و جیه دن اولمقله هیئت

اجتماعیة اسلامیه بر مقتضای حکمت بالغه صمدانیه امام المؤمنین و خلیفه رسول امین افندیمز حضرتلرینک خاکای علیای ملوکانه لرینه رابطه باسطه دیانتله بنده و تابع اولمشدردر. کتاب مبین الہی مقتضای عالینسجه بوتابعیت و مربوطیت اولقدر محکم و مسلمدرکه اهل توحید و ایمانک کرک دار دنیاہ عائد امور و معاملاتده کرک عالم آخرتہ متعلق طاعات و عباداتده مقام مقدس خلاقک امر و رأی قدسیسنه احتیاجلری درکار و نتہ یکم تفصیلاتی کتب شریفه دینہده نقشطراز اعزاز ایدوکی آشکاردر. ذات خلافتیمات افندیمز حضرتلری اساس مصنوع الاندراس اسلامک حارسی و حامیسی و امت مسعوده محمدیہ نک مقتدای عالیسی اولوب احکام جلیله شرعیہ نک محافظه و تنفیذ و اقامه سی من عندالله ید مؤیدہایونلرینہ مودوع و عامه اهل اسلام سایه سماپایه یزدانیده مستظل و مجموعدر .

فخر کائنات علیه اجمل الصلوة افندیمز حضرتلرینک احادیث نبویہ لرنده خلیفه اعظم اسلامه اطاعت و انقیاد جناب باری تعالی یر و رسول اکرمه اطاعت و انقیاد دیمک اولدینگی تصریح و دعای خیر ملوکانه لری سبب غفران اوله جنگی تبشیر بیورلشددر . سلطان المسلمین ظل

وب العالمیندر. هر کیم آکا اطاعت ایدر ایسه حقه‌الی
اکا اکرام بیورر .

هر کیم اهانت ایلز ایسه حق جل وعلا آکا غضب
وعقوبت ایدر. اسلام ایله سلطان المسلمین توأمدن . اسلام
اساسی دیندر. سلطان مسلمین آنک حافظ و حارسیدر .
اکا خیانت ایدن ضلالتدمقالیر و آکا صداقت و حسن
خدمت ایدن هدایت و سعادت نائل اولور . مال و مفاد
حکمت نهادی اولیایده کی احادیث شریفه نبویه دن مأخوذ
و مستنبط اولغله فرمان الهی و بیان جناب نبوتناهی
مقتضیات عالیه سی اوزره مقام قدسیت اتسام خلافت
کبرایه عرض تعظیم و مطاوعت و ذائما رضای علیای
ملوکانه لاری تحصیله جهد و غیرت و دعای خیر خلافتناهی لاری
ترتیل و تلاوتله دنیوی و اخروی احراز فیض و رفعت
اقدام وظائف عبودیت و نشانه بهترین حسن خلق و سیرتدر .

از یمین عرسه امین میکنم روح الامین

میوه دعای پادشاه ملک و ملت میکنم

اولادك پدر و مادر و معلمنه قارشو وظیفه لری

اسلامیتده پدر . و مادر و استاده قارشو اظهار کمال محبت و عرض کالای مطاوعت و حرمت امر اولمشدر . جناب مولای متعال قرآن کریمنده متعدد مواضعده اولادك والدینه محبت و حسن معامله و مطاوعتی مؤکداً فرمان بیورمشدر . حتی بر آیت کریمه ده « الله تعالی به عبادت ایدك شرك ایتيك والد و والده کزه احسان ایلک » بیوریه رقی پدر و مادره محبت و مطاوعتک ذات - اجل اعلاى احديته عبادت و شریکین بجانب مرتبه سنده اهم و الزم اولدیغنی بیلدیرلشددر . تفاسیر شریفه ده « ولو سزه کربه کلان بر شیتی کورر و مضطر اولورسه کزده آنا و بابا کزه اك ادنا بر کله نا خشنودی اولان « اف » ایه بیه مقابله ده بولمیکز . دائماً قول این سويلیکز . اطاعت ایدیکز حقلرنده دعای رحمت تلاوت ایلکز . یارب بونلر بزه حال صغر مزده شفقت و تربیه و صلاح مزه غیرت ایلدک لری کی سن ده راحینه وعد جلیک اولان رحمت و احسان ایه آنلری مسرور بیور دیه خیر دعاده بولنکز ، والدینکزه شکر ایتلیسکز ، والده کز سزی حال ضعف اشمالی

وزحمت مضاعفه حالیه نیجه مدت قارنده طاشیدی
بعده نیجه آلام واذا چکەرک طوغوردی، سودیله بسلیدی
بونلری تفکر وکندیلهینه تشکر ایللیسکیز، حقوق
والدیندن طولای روز عظیم حسابده سزی محاسبه ایدرم»
دیو فرمان قدسیت عنوان الهی شرفوارد بولندی
تفصیل اولئیور.

اب مشفق مؤمنین جناب رسول امین افندمن
حضرتلری « رضای کبریائک تحصیل رضای والدینک
تحصیلنه متوقفدر، جنت تحت اقدام امهاتدهدر معاذالله
عاقوالالدین مستحق نار جحیمدر، باروالالدین واصل نعم
کزار نعيمدر، عاقوالالدین بوی دلجوی بهشقی بعد اطولدن
بیله استنهام ایده من، پدر ومادرینک الی، یوزینی خالصاً
مع الاحترام تقییل ایندن کسه یه نارجهنم تأثیر ایتمز، آنک
تلیم وتقییل خالصانه سی آتش دوزخه حجاب اولور،
والدکزه اطاعت وتعظیم ووالده کزه حسن خدمت وتکریم
ایدیگز، والدینک دعا سی دعا ی جناب نبی کیدر، انکسار
خاطر ایله بددالرنندن زیاده حذر ایلکیز» بیورمشلردر.
کذلک کندوستدن اخذ وتحصیل علم ومعرفت قلان استاد
ومعلمه پدر ومادر قدر بلکه آنلردن زیاده مراعات
وتکریمات اولمنی وهرحاله حق استادک کوزه تیلمی

توصیہ ایدلش و مبارک فم درر نشار حضرت نبویدن
مدرس و معلم حقندہ « خیرالاباء » تلقیب بدیع و تغلیب
بلیغی شرفصادر اولہرق اوز پدرلردن زیادہ آنلرک لازم۔
الرعاہ اولندیغی تنیہ قلمشدر۔

باذن خدا بزہ تعلیم علم و عرفان ایدن معلمک روح
مثاہسندہ اولان انوار معرفتی ایصال و القا و بوجہلہ
قدر و شرفزری اعلا ایلدیکی ملاحظہ اولنہرق اشبو نعمت
جهان قیمتک شکرینی ادا و ہمیشہ حقارندہ خیر دعا
و کایلیق وجیہ حرمت و تعظیمی ایفا و جائبدن و معاذاللہ
تعالی آنلرک کسر قلوب نظیفہ لری مصائبدن اولغلہ کرک
ابوین و کرک استاد و معلمین حقارندہ قرآن عظیم الشان
وامر جلیل نبی ذیشان موجباتجہ معاملہ و حرکت
قلوب عنداللہ و عند رسول اللہ و عند الناس مأجور و مشکور
وایکی جهانندہ مسعود و مسرور اولغلہ چالیشمیلدر۔

صدر اسلامدہ بر آدمک قسطاس خلق و سیرتی پدر
و مادری و استادی حقندہ کی معاملاتی ایدی۔ شبان
اسلامدن برینک حین تأهل و ازدواجندہ ارکک و قر
طرفدن تذکیہ و تحقیق خلق و سیرتنہ شروع اولنوب
مطلوب اولان بر طاقم اوصاف مردی و ہماستہ برابر
باشلوجہ والدینی و معلمی جانبلردن نائل رضا و خشنودی

اولوب اولدینی و آنلره محبت و مطاوعی نه مرتبه ده
بولدینی صوریلور و خصائل مسروده مرغوبه یی خائز
اولدینی آکلاشلقده اوکنجک ابو آدم اولدیغه حکم ایله
امر مسنون نکاح اجرا قانوردی . دیمک اولیورکه آبا
وامهاته محب و مطیع اولق فضیلتی معیار خصائل کریمه
و سرنامه فضائل انسانیه در ته کیم « والدینه خیری
اولیانک کسمه یه خیری اولماز » ضرب مثل حکیمانته سی
بو اساسه مبتیدر .

پدر و مادریم سوره انسانه
حقک امانه اولور نایابه
مهر استاد و والدینی کورنت
اولدیم و برسک مظهر امانه

پدر و مادرک اولاد و اقربایه قارشو وظیفه لری

پدر و مادرک و اکابر عائله نک اولاد و اقربایه قارشو
وظیفه لری بیوک کتابلر طولدی ره جق قدر چوقدر . بو
رساله ده وظائف مذکور نک جمله سنی بیان ایده جک
دکلز . یالکنز اساس و قواعد مهمه سندن بحث ایده جکنز .

جناب رب العالمین. مهدجہانی سلسلہٴ آباء و اولاد ایلہ
تزیین و آباد و بنی بشری حب ثمرہٴ فوآد ایلہ خدمت ادامہٴ
نسلہ اعداد بیورمش و المنة لله تعالى بو لطف حکیم لم یزلی
عیال بنی آدمک بادیء دوام تناسلی اولمشدر.

قلب ابوینده نور محبت اولادک لمعانی میسر و حس
رحم و شفقت جلوہ کر اولسه ایدی عجز تام ایلہ قدمہادہٴ
عالم اولان اطفال یکر وزہٴ بشر طلوعیلہ برابر اقول ایدر
و طوغدقلری کی ہدر اولوب کیدر ایدی. بالذات کسب
و تحصیلہ مقتدر اولنجه یه قدر آنلرک باقیلوب بسئلسمی
نه مرتبه دشوار و عادتاً تحملکداز برابر ایدوکی تفکر
اولندقدہ اووظیفهٴ نک سوه ایفاسیچون حضرت لم یلد
و لم یولدک افتدہٴ ناسه بخش احسان بیوردینی حس محبت
و شفقتک بیوکلکی و فوائد لاتحصای اجتماعیہ سی نظامر
ایدر. ائمہٴ کرام و اکابر علمای اسلام بابالره اولادی حقندہ
یر فکر و یرمک ایچون ماضی یه ارجاع نظرله آباء اسلافی
و کندی عجز طفولیتلری حائندہ حمایہٴ پدر و آغوش
مادرده کچیردکلری حیاتی تصور و بوکونکی حاللرینه
باذن الله تعالى آنلرک سبب اولدقلرینی تحظر ایتلرینی تنبیہ
ایدرلر و بعده استقبالهٴ توجهله بر مقتضای قانون لایتغیر
ار و کیج کنیدیلرینک دخی کدر ایلوب یرلرینه چوجقلرینک

قائم اوله جقلرینی تأمل و آکا کورمه حسن تدبیر و تربیه یه
 توسل ایتملرینی توصیه ایلرلر ایدی که اساساً جناب خدای
 جهان آفرینک اوامر قدسیه ارجمانه سنه و سیدالانم
 پیغمبر معظمز افندمز حضرتلرینک احادیث سنیه
 حضرت خکیمانه لرینه مستند اولان بیانات و تنبیها
 مسروده نک سعادت عیال آدمی تنظیم ایچون نه بیوک
 بردرس حکمت اولدینی باهردر. فقط کتاب حکیم مطلقده
 اولاده محبتک وجهی مقید اولوب محبت ضرریه مقبول
 و مرضی دکلدر. فی الحقیقه ابوینک اوغلنه، قرینه محبتی
 اوپوب او قشامق کی صوری شیرله تعبیر و تحسین
 اولنه ماز. حتی بو یولده قوری سوکیدن ضرر کوریلور.
 رسول رب رؤف افندمز حضرتلری ولد جنت شکوفه
 لرندن بر شکوفه بیوردقلری جهته آنی استشمامده ادب،
 و جناب خالقهمد و ثنا کر کدر. قدمهاد دارجهان اولان
 چوجغک ایلک آشنای جانی و حامی طبعیسی پدر و مادریدر
 معصومجغزک ایلک کوردیکی و طانیلینی انسان آنلردر.
 نوزادک خیر و شری والدینه عانددر. تغذیه و تربیه سی آنلرک
 عهدۀ حیت و شفقتلرینه مودوع الهمهم بروظیفه در. آنا
 و بابا طفل معصومک صحت و سلامت مادیه و معنویه سنه
 خادمدرلر. بدن ضعیفی تأثیر کرم و سرددن و تعارض

امراض و دردِدن صیانت و حسن تغذیسنه صرف تقدیثه
 همتله مادهٔ ایو یتشمسنه و کذلک صفوت باطنه سنی سرایت
 سوء اخلاقدن محافظه و انوار محاسن خلقیه و عملیه ایله
 کایلیق تنویر و تربیه ایدوب ایو آدم اولسنه غیرت ایدرلر.
 یوقسه قوری سوزله اولاد سه ویلز. دین مین اسلامک
 امری پدر و مادرک اولادنی بروجه مبسوط حایه و حسن
 تعلیم و تربیه ایتمی مرکزنده اولوب جناب حق قرآن
 کریمنده نفسکزی و اهل، اولاد و عیالکزی ناردن.
 صیانت ایدیکز بیوزمشدر. نار آخرتدن وقایه احکام
 شریعت غرایه تمسک و رعایه ایله میسر اولور. اوجالده ده.
 آتش محن دنیادن خلاص طبعیدر. چونکه احکام دین
 مین نوع انسانک دو جهانده سلامت و سعادت کافلدیر.
 ذات اشرف حضرت نبوی متعدد احادیث شریفه لرنده
 «ابوینک اولادی اوزرنده حقوقی واردر، اولاد ابوینه
 و دیعه در، و دیعه ربانی اولان اولادک حسن تربیه لرینه
 وصحت و عافیت وجودیه لرینه و سوء اخلاقدن محافظه لرینه
 باقق وظیفه در، باقلمازسه کناه اولور» بیوزمشدر در کتب
 شریفهٔ اسلامیده مسطور اولدینی اوزره علم و دین و دنیایی
 چوجقاره تعلیم ایتمک و یا یتدیرمک یدرلرک اوزرینه مرتب
 حقدر. بوحقک عدم ایفاسی روز آخرتده محاسبه و عقابی

موجب اولور. ادب آموز جهان، اب مشفق اهل ایمان
 پیغمبر مزافدمن حضرتلری « ولدینی حسن تربیه وتادیب
 ایدن والد خیرلیدر . آنک بو عملی تصدقن زیاده اجر
 و مشوای بادیدر . خیرلی اولاد پدری اولانلر بعدالوفات
 ولدلرینک اعمال صالحه سندن حصه یابدلرلر » بیورمشلردر.
 کتب شریفه فقهیه ده ابویه توجه ایدن حقوق اولاد
 بوجه تفصیل بسط و ایراد اولمش، حق ولایت، حق
 انفاق، حق حضانه، حق رضاع، حق صیانت اموال
 عنوانلریله کرچکدن عقللره حیرت ویره جک درجده
 برقت و مکملیت تامه بی حائز فصللرده ابوینک وظائفی
 تعیین و بیان قلنه رقی عائله بشرک اسباب سعادتیه
 و تأمین ایدلشدلر. ایمدی احکام مذکوریه توفیقاً اولادک
 صیانت و تعلیم و تربیتی متحتم ذمت ابوت و امیت اولمغه
 قلبنده بحق اولاد محبتی اولانلر کندولرینه و دیعه الهی
 بولنان چوجقلرینک اول امرده محافظه صحت و عافیتلریله
 برابر دین مبینک اوامر و مناهیسستی ثانیاً علوم معارف
 و صنایع نافعه بی ثالثاً آداب معاشرت اسلامیه بی آنلره
 تعلیم و تفهیمه بذل جهد و اقدام و بو وجهله ایکی دنیاده
 کسب مسعدت و احراز نیکنام ایتلیدرلر . فرقان عظیم -
 البرهان الهمیده نیجه آیات کریمه ده آباء اطفال و اولیای

صغارك عهده لرينه واجب اولان حقوق مهمه بيان
 بيورلمش از جمله حقوق صغارك وخصوصا حقوق ايتامك
 كمال اهتمام ايله صيانت و محافظه سي مؤكدا امر اولوب
 معاذالله صغار و ايتامك حقوقنه عدم رعايت و اموالندن
 ولودره مقدارى اضاعه و اخذه جرات اولنور و حقلرنده
 جور و جفا قلتور سه روز آخرتده جناب قادر ذوالجلال
 متجاوز حق و كاسر قلب حقنده اك شدتلى عذاب ايله
 مجازات بيوره جنى منصوص بولنمشدر. اكر صغار و ايتام
 ايو باقيلور، حقوق و ماللى تماماً محافظه اولنور ايسه
 اشبو عمل خير و صالحك اعمال صالحه سائر دن زياده
 عندالله مقبول و مرد صيانتكار و امانتشارك نائل احسن
 مأمول اوله جنى تبشير قلمنمشدر. حبيب خدا شفيع روز
 جزا (صلعم) افندمن حضرتلرينك اجاديت شريفه لرنده
 « كوچكلريمزه مرحمت و بيوكلريمزه رعايت ايتيمان بزدن
 دكلدر، هر كيم بريتيمى سوه، اوقشار، صيانت ايدرايسه
 جناب رب العالمين آنى دارينده مكرم و كامين بيورر .
 دروننده تطيب و اكرام اولنمش برتيم بولنان خانه جناب
 رب اليتك غندنده احب بيوتدر. بريتيمى لوجه الله ارنندن
 اوپوب قوقلايان روايح جانفزاي جنانى استشام ايدر »
 تبشيرات جليله سي شرفوارددر. هله حسن تعلم و تعلمه

و علمك علو و شان و قدرينه دائر و ارد اولان تبليغات
 بليغه و آثار سنيه حد و احصادن بيرون اولوب بر چو جغه
 دين و دنيا سنيه عائد علوم و معارفدن ولو بر كنه و بر جمله
 او كره تن كمسه نك عند الله نتيجه مكافاة جليله يه نائل يو-
 ريله جنى و ماله بخلدن زياده علمده و تعليم و تدريسده
 بخلك فضيح و مذموم اولدينى و اطفالك تعليم و تربيه لرى
 و جابدين بولندينى بسط و بيان اولتمقده در. انسان كندى ابن
 و بناتنه بروجده بسوط حمايت و صيانت و رحم و شفقتله
 مأثور اولدينى كى اقربا و متعلقاتنه دخى محبت و شفقت
 و نصرتله مأمورد در. كتاب مجيد صمدانيده صله ارحام امر
 اولندينى مثللو صاحب رسالت و معدن علم و حلم و حكمت
 افدمن حضرت لرى دخى وصل ارحام ايچون بعث اولندم
 بيور يور لر. صله رحمك معناسى اقربا و تعلقاتنى فراموش
 ايتيموب تفقد و زيارت و الدن كلد يكي مرتبه نصرت
 و معاونت در. صله رحم سبيله انسانك عمرى و مالى بر كت
 بولور. قاطع رحم اولان كشى كلز اژ نعيمدن بعيد اولور
 بوى غنبرين رضوانى قوقلايه من مال منيفه سنده احاديث
 شريفه حضرت مصطفى مروي در.

بهجت الاخلاقده مسطور اولدينى اوزره جناب ايزد
 تعال انبياي عظامدن حضرت موسى عليه السلامه اقرباى

نبوتناهیلرینه ایلیک ایتسنی فرمان بیوروب نیء مشارالیمده نه کونا یاپیلورسه موافق رضای منان اوله جغنی استیدان ایدنجه اقربادن غائب اولنلره سلام ودعا وحاضر اولانلره صلهء رحم وعطا واصحاب یسار واققداردن بولنانلره رعایت وثنأ ایدلسی حقنده خطاب عزت شرفیرای ورود اولمشدر. صلهء رحمك علو قیمتی کوسترن دیگر بر حدیث شریفده (رحمك عرش عظمتناه صمدانیده معلق طوروب الہی بی وصل ایدنی وصل ایت وقطع ایدنی قطع بیور) دیو نیازده بولندیغی بیان بیورلمشدرکه اولبایده بشقه سوز ایرادینه حاجت براقاز. مهر منیر رسالت افندمنر حضرتلرینك امت محمدیه لرینه «سرك خیر لیکز اهل وعیالنه خیرلی اولاندر» بیوردقلری معلوم اولوب انیسانك اهل وعیالنه خیری ایسه آنلرك تطیب قلوبنه بذل مساعی ایله برابر صلهء رحم وظیفهء مددوحسنی ایفا والدن کلدیکی قدر ذوالقربایه معاونت وعطا وتحصیل علم وعرفان ایللرینه اعتنا ایله در. ادنا ملاحظه ایله شوخال وعملك عالم انسانیت طوغریدن طوغری به خیر ومنفعت دیمك اولدیغی و دین مبین اسلامك بومثللو قواعد متینه ایله مدنیت عالمی تشکیل ایلدیکی آکلاشیلیر. الحمد لله علی دین الاسلام .

قومشولق حقی

قومشوو و قومشولق حقی نظر اسلامده اهمیت عظیمه‌یی حائزدر. سوره جلیله نسا ده بشی جزء شریفده اقربادن و اقربانک غیری قومشولره رفق و مرحمت و ازاده خیر و دفع ضرر لرینه خدمت و معاونتله معامله جمیله امر اولدینی کبی فخر رسالت پیامبر قدسی سیرتیز افندمن حضرتلری یوم قیامتده اک اول محاسبه و محاکمه اولنه جق ایکی قومشودر، داردن اول جار لازمدر یعنی اسکان و اقامت ایچون انسانه مطلقا خانه و مسکن الزم اولدینی حالده آندن اول ایو قومشونک الزمیتی بیان بیوریلور که مرتبه قدر و قیمت جاری مبلغ و موصحدر. جار مسلم ذو رحم، جار مسلم، جار مشرک اوچ درجه اعتباریله صاحب حقوقدر. هریری حسن معاشرت و عندالاقضا یکدیگره معاونت، ولو ادنا مرتبه اولسون اذا و نا خشنودیدن مجانبت ایله مکلف و مسئولدر. بیورمشلردر. قرآن کریم صمدانیده سوره «ماعون» ده قونو و قومشو و سائر نک بر بندن عاریت اوله رق بعض اثاث و لوازم بیتیه طلب ایلدکلرند و یرملری و طلب واقعی رد ایله یرمینلرک دو جار عذاب اوله جقلری منصو صدر.

جناب ارحم الراحمين كمسه نك كمسه ني رنجيده ايتام سني
و حقوق يكديكره تجاوز و تخطي ايلاملريني فرمان
بيورمش و بو فرمان مين الهي به توسل و انقياد ايدنلرك
مظهر احسان و غفران و خلافتنده حركت ايلانلرك دوچار
عقاب و خسران اوله جقلريني مؤكداً بيان ايله وظائف
ممدوخه مدينه بي بيلدير مشلردركه قومشولوق حقتك
بوميانده حائر اولدينغي فضل و رجحان مستغنى اتياندر.
ممالك اسلاميه ده ايكي قومشو يكديكرينك مهربانيدر.
مسكن ملاصقلرينك نكهبانيدر. شرعا قومشوقومشوسندن
صوريلور، تذكیه اولنور. قومشو قومشويه خير دعا
واعطاي سلام و استفسار خاطره اهتمام ايدزلر. جار ملاصق
يار قريب و صادق عد اولنور. شايد بر ايكي كون تصادف
اولتماز و خانه سندن چيقدينغي كورلمازايسه يوقلانيلور.
خسته ايسه عياده قلنور. قومشونك خسته لكی هنكامنده
معاونته شتاب لازمه دن اولوب على الخصوص كنديسندن
باشقه خانه سنه باقه جق كمسه سي يوقسه حاجته ياردم
ايديلور. بين الجيران بغض و منافرت كلياً مذموم و ممنوعدر.
احدهما آخرك سرور و كدرينه اشتراك وظيفه دندر. اولور
اولماز خطا و نقصانلرينه باقلماز. خوش كوزيلور. هله
قومشونك عيوبني استطلاع بوسبتون منافي اخلاق

اسلامیہ در۔ قومشونک خانہ سنہ کتیردیکی اشیا وارزاقہ
 نظر ایتماک، علی الخصوص جار ملاصق و مقابلک خانہ سی
 حریمہ باقامق، معاذاللہ تعالیٰ سوء نظرده بولنامق،
 رخصتی اولقسزین خانہ سنہ و باغچہ سنہ کیرمک، عندالافتضا
 اموال یکدیگیری صیانت ایلمک، جنازہ سنده حاضر بولنق،
 لدی الحاجہ مشکلی اسعاف و آسان قیلمق، صبیان واطفالنه
 معاملہ جملہ دلتوازی کوسترمک، بعضاً ہدایای مناسبہ
 ویرمک حقوق مشروعه و آداب لطیفہ مجاورتندر۔
 اولبابده کی اوامرسنیہ حضرت سیدالبشری تبلیغاً چہاریار
 کزین و اسحاب علویت قرین وائمه دین مین افدیلریمز
 حضراتی جانبرندن نیجہ و صایای حسنہ وارد اولمشدر۔
 حقوق جاری بروجه مبسوط کوزہ توب معاملات جملہ
 ایلہ یکدیگیرہ معاون و مظاهر اولانلر حقنہ دنیوی
 و اخروی انواع مکافاة تبشیر اولندیفی و آتیدہ مندرج
 بیت لطیفہ بیان بیورلدینی اوزرہ جار فقیرہ معاونت
 ایدن کمسہ نک کلزار جانده حضرت شفیع روز جزایہ
 قومشولق شرف عظیمہ نائل اولہجفی ملاحظہ قلنہرق
 آکا کوزہ حرکت واکتساب فیض مسعدت کرکدر۔

دستگیری کر کنی ہمسایہ درویشرا

باہر یامہ درمناہ ہمسایہ بیخی خویشرا

ام المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا افندمن
یرکون سیدالائم (صلعم) فخر عالم افندمن حضرتلرندن
هانکی قومشویه دها اول معاونت اولنمی لازم اولدیغنی
سؤال بیورملریله اک قریب وملاصق قومشودن بدأ ایله
بین الجیران یکدیگره مودت و معاونت و خاطر نوازی
و رعایت ایدلمسی فرمان مکارم بیانی تلقی ایلشدردر.

حقوق و آداب زوجین

بحکمة الله الحکیم اړکک وقادین، زوج وزوجه کاشانه
عالمک باعث تأسس وتشکلی ونوع بنی آدمک وسیله
ذریت وتناسلی اولمشدر. ابنای بشرک سعادت حالی بواکی
اصلک حسن ائتلاف وامتزاجیله حاصل اولوب آنکچون
جناب آفریننده خلق جهان نظم میننده ذکور و اناتک
نفس واحده دن مخلوق اولدقلرینی بیله رک مودت اوزره
یشاملرینی و قطع ارحامدن صاقملرینی و حسن خلق
وقول کریم ولین ایله معاشرت ایتلرینی فرمان بیورمشدر.
سوره کریمه نساوه وسوره منوره نوره وسوره جلیله
احزابده زوجینک حقوق ووظائف حقنده احکام قدسیه

خرد فزا منصوصدر. فی الحقیقہ زوج و زوجہ نک برہ منطوق
 قرمودہ ربانی و داد و محبت اوزرہ اتحاد لری رفاہ و مسعدت
 بشریہ بی بادی اولوب ابوالبشر حضرت آدم علیہ السلام
 ایلہ ام الانام حضرت حوا علیہا الاحترامک محبت و رغبت
 محبوالہ لری بواسہ مبتیدر بنا برین زوج و زوجہ نک حسن
 امتزاج و استلاف لری شخصی دکلدر. طوغریدن طوغری یہ
 ہیئت اجتماعیہ عائد و ساریدر. آنلرک معیشت صافیہ
 و معاشرت خالصہ لرندن تولد ایدہ جک طفل نازنین
 مسعودیت بشریہ دنیلن مقصود بہندر. لہذا شریعت
 مطہرہ اسلامیہ بین الزوجین واجب الرعاہ برچوق حقوق
 وضع و تدوین ایتیش و تفصیلاتی کتب مقدسہ دینیہ مزیدہ
 مبسوط اولان حقوق مزبورہ رعایت ایدنلرک داریندہ
 معزز و کامیین اولہ جنی تبشیرقلنمشدر. زوج و زوجہ نک
 شرع شریفہ تعداد و بیان اولنان بعض فضایح عظیمہ دن
 غیرى اوافق تفک خطا و نقصانلردن طولانی بربرلردن
 تباعد و نفرت ایتاملری و ہر حالہ احکام شرع میندہ
 مطاوعتہ خوش کینملری و صبر و تانی ایلہ حرکت ایللری
 صورتہ صریحہدہ امر نیورلنمشدر. نور عرش اللہ پیغمبر
 شفقتناہمز افندمز حضرتلرینک (صلعم) حضرت عائشہ
 رضی اللہ تعالیٰ عنہا افندمز دن منقول بر حدیث شریف

سعادتمآبیلرندہ مؤمنلرک ایمان جہتندن زیادہ کاملی خلق
حسن صاحبی اولان واهل عیالی ایچون لطفده بولاندر
بیوردقلری کبی حضرت ترمذی و حضرت ابوہریرہ
رضی اللہ تعالی عنہمادن منقول حدیث شریف رسالتپنا
ہیلرندہ دخی «سزک خیرلیکنر نسانکنرہ خیرلی اولاندر»
تبلیغ بدیع رحمانہسی شرفوارددر. اولبابده دہا برچوق
اوامر سنیہ موجود اولوب حلاہ سنیہ زوج و زوجہ نک
بربرینہ مجاملہ و حسن معاملہ ایتلری و اذا و جانا ایتلری
فرمان بیورلقدہ در .

کتب شریفہ اسلامیہ زوج و زوجہ نک کفو یعنی
بربرینہ اویغون و متناسب اولملری شرط قلمشددرکہ
بونده کہ خیر و منفعت مرتبہ ادراک بشزدن خارجدر .
بالاطراف معلومات آلق ایچون امہات کتب فقہیہ
مراجعت اولنمایددر .

زوجنک حقوق و وظائفہ دائر اکابر علمای
اسلامک جمع بیوردقلری خصوصات و معاملات بروجه آتی
خلاصہ اولہ یلور: زوج ، زوجہ سنک نفقہ و کسویہ سنی
قدر معروف اوزرہ کتیرہ جک و سکناسنی تدارک
و استحضار ایدہ جکدر . زوجہ ذہ زوجنک قدر معروف
اوزرہ کتیردیکی نفقہ و کسویہ و استحضار ایلدیکی سکنایہ

قانع و راضیہ اولہ جقدر . زوجہ زوجنك شرع شریفہ
 موافق و عقل و حکمتہ مطابق امر و نہیلرینی حسن
 استماع و قبول ایدہ جقدر . زوجہ زوجہ سنہ شرع شریفہ
 موافق و عقل و حکمتہ مطابق امر و نہی دہ بولنہ جق
 و کوزل سوز سولیلہ جقدر . زوجہ زوجنك کوزلری
 کورہ جك و بورنی شم ایدہ جك اشیای قیجہ و رواج
 کریہدن خانہ سنی و لباسنی تطہیر و تنظیف ایدہ جك
 و استراحتلہ یا توب او یومسی و لذتلہ ییوب ایچمسی ایچون
 علی قدر الاستطاعہ دقت و اعتنا ایہ خدمت بیتہ سنہ
 قصور ایتماکہ چالیشہ جقدر . زوج و زوجہ یکدیگرینك
 مطلع اولدقلری سرلری یعنی خصوصات بیتہ لرینی خارجہ
 افشادن محاببت ایلہ جکلر در . زوج زوجہ سنك دیکدیگی
 لباسك و پیشیردیگی یمك نقصانندن و لذتسرلکندن
 بحث ایہ خاطرینی رنجیدہ ایتیمہ جك و امور بیتہ زیاہ
 تدقیق و تعمیق ایہ زوجہ سنی ازعاج و تضیقده بولنیمہ جقدر .
 زوجہ زوجنك مالی تلفدن وقایہ و چوجقلرینی والدہ لك
 حسنہ لایق صورتده حسن تربیہ و حمایہ ایدوب ییوب
 ایچملرینك ، یتاق و لباسلرینك انتظامنہ باقہ جقدر .
 زوج زوجہ سنك پدر و والدہ و سائر متعلقاتیہ کوروشملرینہ

مساعده ايده جك وطرفين يكديكرينك اقربا و خویشانہ .
مراعاتده بولنه جقلردز .

زوج زوجہ سنی فرائض دینیہ یی ایفایہ تشویق
و ضروریات دینیہ دن بیلمدیکی معلوماتی تعلیم و خلاف
شرع احوال دن منع ایله مأمور و زوجہ دخی بروجہ مبسوط
احکام و آداب دائرہ سنده زوجہ اطاعتله عندالله مأجوردر .
احکام جلیله شرعیہ و جهله زوجہ سنہ باقیان و اذا
وجفایدن خایلاز، اویغونسز ارکک و زوجہ صور مشروعه
اوزره مطاوعت و حسن امتزاج و معاشرتدن مبادعت
ایدن یراماز خویشز قادین دوچار نفرین اولوب هرایکیسی
حققلرنده احکام و مجازات شرعیہ اجرا اولنور .

من میم در جہانہ مجتہز

هیم اهلیت به از طلق نیکو

اخوت و محبت اسلامیہ

قرآن عظیم الشانده نص مین الہی ایله قرمان
بیورلدینی اوزره اهل اسلامک جمله سی اخوان یکدیگر

اولوب اشبو فرمان حکمت بیان سبحانینک حکم جلیل
 اوزره مکّه مکرّمه دن مدینه منوره به هجرت سنه نبویه
 صره سنده فخر رسالت علیه الصلاه والسلام افندیز
 حضرت تریله اصحاب کزین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین
 بیلرنده تیمّا عقد جبال اخوت بیورلمش، بعده عامه اهل
 اسلام بیلنده روابط مسنونّه دادرانهک تعمیم وتوثیق
 میسر اولمشدر. بناءً علیه هر هانکی جنس وقوم وقبایه دن
 اولور ایسه اولسون ودنیانک نره سنده بولنور ایسه
 بولنسون کافه اهل اسلام بر لرینه قارشی اخوت صمیمه
 حسیات کریمه سیله متصف ومتحسس درلر. حضرت عمر
 ابن الخطاب رضی الله تعالی عنه افندیز اشبو رابطه متیمنه
 دادرانهک اساسی تذکار ایلدکلری صره ده «قربت صوریه
 لم ودمدر، قربت معنویه روح ونفسدر، بیلرنده کی فرق
 عظیم معلومدر» بیورهرق جمله ارواح طیبه ونفوس ذکیّه
 اسلامیّه نک نور ایمان ایله برلشمش مولدینگی بیان بیور-
 مشلردر. حضرت مولانا قدس الله سره الاعلی افندیز :

دانی که بسیارست فرقه

از اب وکل تا ماه وکل

نظم حکمت آموزیله کلام عالی حضرت فاروقی توضیح و

مؤمنانه معرور لیک ایمانه یکی

جسمشانه معرور لکن جانه یکی

مشوی مبارکریله دخی مؤمنلرک آنجق جسم ووجود
ظاهریلری معدود ویشقه بشقه مشهود ایسهده ایمان
وجانی بر اولدیغنی تصریح ایتدکری جهته بوباده اوزون
سوز سولکه حاجت قلامشدر.

فی الحقیقه نفوس مسعوده اسلامیه کلمه اللهک ضمن
جلیلنده مجموع وقلوب مسلمین انوار توحید وایمان ایله
متحداً منور و مشبوع اولغله اخوان اسلام عین وجودده
تمثل و تشکل ایتمش و جمله سی عین خواص و وظائفه
سیاناً موظف و مکلف اولمشدر. بر مسلم دیگر مسلمک
سروریله مسرور کذلک حزن و المیه مکدر و مکسور
اولور، عین وجودک برعضوی متأذی اولدقده دیگر
اعضا و جوارحک آندن تأثری طبیعی اولدیغنی کی اخوان
اسلامدن برینک تأذی و تألمی دیگر لرینه ساری و آنلرکده
تألملرینی بادیدر. آنکچون جناب رب رؤف الرحیمک حیب
اکرمی فخر رسالت افدمن حضر تلری «برمؤمن برمؤمنی
مسرور ایدرسه حق تعالی آنی لطف و کرم صمدانیسیله
مسرور بیورر، برمؤمن برمؤمنک خیر و نفعی ایچون سعی

ومشی ایلر سہ جہاد ثوابہ نائل اولور، برمسلم دیگر مسلمک امور وحاجات مشروعہ سندن برینی تسہیل وایفا ایدرسہ ذنوب واقعہ سی عفو بیوریلور، مسلم لسانندن والتدن مسلمینک سالم اولدینی کمسہ در، اسلامده کمسہ یہ ضرر واضرار یوقدر، نفسی ایچون محبت ایتدیکی شیئہ اسلام قرنداشتی ایچون محبت ایتدیکہ کشتی ایمانی ا کمال ایدہ مز، مسلم مسلمہ قولاً وفعلاً اذا وجفادن محتنب وسالم اولمیدر .»

« مؤمن مؤمنہ تودد وتعاون ومحبت ایله مأمور وعندالله مأجوردر. بر کمسہ مؤمن قرنداشتہ شوق وبشاشتہ نظر ایدر ایسہ ہم مسجد مده برسہ اعتکافدن خیر لیدر، بر بریکزی استہزا ایتیکز، انکسار قلبدن صافیکز، تطیب خاطرہ چالیشکز، ولو فقیر اولسون تحقیر ایلکیز، مکرم متواضع اولکیز، تواضع موجب رفعتدر» بیوریورلر . بوبابده دہا برچوق احادیث شریفہ جناب احمدیہ شرفوارد اولوب جناب حقل اوامر سبحانیہ سی وجہلہ حسن معاشرت وایفای لوازم اخوت اولنسی تبلیغ قلمشدر . رسول اکرم (صلعم) افدمز حضرتلرینک وصایای سنئہ جناب رسالتپناہیلری قرآن کریمده منصوص اولان امر جلیل صمدانی یہ مستند اولوب حق تعالی وتققدس

حضرت تری نظم مینندہ «بربرگزہ تعاون وایولک ایدیکز،
 بینکزدہ فضل واحسانی اونوتیکز، کسہ یی ایجتیکز،
 نفس واحده دن مخلوق اولدیغکزی بیلوب خوش کچیکز،
 خالق عظیم الشانکزه عبادت وحقوق مشروعه یه رعایت
 ایلکیز، نائل غفران اولورسکیز» بیورمشدر. ایشته الله
 تعالینک امری ورسول اکرمک توصیه سنیه سی موجبجه
 اخوت اسلامیہ نک شعائر ووظائف نظیفه سی سرتاسر
 محاسن وفضائل اخلاقیه دن عبارت وحقوق اخوته رعایت
 دارینده موجب سعادت ورفعتدر. اهل اسلام کندی
 دین قرنداشلرندن صکره عامه انبای نوعی حقنده ده
 حسن معامله وجمامه ایله مأموزدر .

بنی آدم اعضای یکدیگرند

که در آفرینش ز یک گوهرند

حکمتی درپیش امعان ایدوب وظائف مدنیه
 انسانیه یی حسن ایفا وبوجهله تحصیل رضای کبریا
 ایلزلر. حدیث شریف حضرت نبویده شرفوارد اولدینی
 اوزره ایماندن صکره عقلک سرنامه انواری ناس ایله
 مدارات و ناسه تودد و موالاتدر وینه حدیث شریف
 جناب مصطفوی موجبجه ناسک خیرایینی ناسه نفی

اولاندر و ناسك شیریری ناسه ضرر ویرندر . حضرت
ابی بکر رضی الله تعالی عنه افندمزدن منقول حدیث
قدسیده « جناب حقك اكر بنم رحتمی ایستر ایسه کز
مخلوقاتمه مرحمت ایدیگز » بیوردینی مبشردر . دیگر
حدیث شریف حضرت هاشمیده « خلقك کلیسی عیال
اللهدر، عیال الله انفع اولان حقك اك سوکیلیسی در »
بیوریلیرور . خلقه ، ناسه یعنی عموم بنی بشره بخش خیر
و منفعت نه ایله اولور ؟ شبهه سزکه کافه محاسن و مکارم
اخلاق ایله بالاتصاف بتون افراد بشره قارشو ایفای رحم
و شفقت و اظهار آثار فتوت و مروت و انصاف ایله معامله
و خلاف مرضی احوال و اقوالدن توقی ایله اولورکه
بودنیاده مسعودانه یشامق و دار نعیم آخرتده مستغرق
نعم بی پایان اولمق ایستیانلرک هر حالده ذکر اولنان اوامر
و وظائف مبروره بی کایلیق ایفا ایتملری لابددر .

خوالهی متفع سوی از نعمت دنیا

باضاع کرم کن که خدا بانو کرم کرد

اوت حق تعالی بزه بی حد و احصا لطف و احسان
بیورمشدر . بز نیچون هم نوعمنز اولان خلق خدایه
کر مکار اولیمه لم . عین معناده اوله رق جناب سعدی رحمه الله

الهادى دخی بیت آتی ایلہ خلقه ایملک ایتنک لطف
حقه نائلیتی موجب اوله جغنی بیلدیرمشدر .

ضواهی که ضرای برنو باشد

باضلوه ضرای که ناکوی

سعی و عمل

سعی و عمل اخلاق حسنه دندر . اخلاق حسنه سعی
و عمل دندر . انسان بو عالمه چالیشمغه کلشدر . چالیشوب دین
و دنیا سنک لوازم و احتیاجاتی تحصیل ایده جکدر . الله
عظیم الشان قرآن کریمنده انسانه سعی و عملی فرمان
بیورمشدر . انسان بلا سعی و عمل هیچ برشیته دسترس
اوله مز . آدم اوغلی کونا کون احتیاجات ایچنده یراتلشدر .
حیات انسانک موقوف علیهی اولان بو احتیاجاتک
باشلوچه لری آچلق ، صوسزلق ، صیجاقدن ، صغوقدن
تأثر کی ضروریاتدر . احتیاجات مذکوریه دفع و تسکین
ایچون چالیشمق لابددر .
رزاق کریمک احسان بیوردیغی اسبابک تحصیلی
مربوط رشتة سعی و عملدر .

پک بسیط اولہ رق دوشونہ لم . غدا ی یکانہ مز اولان
اکمکی استحصال ایچون نہ قدر سعی و عملہ احتیاجز
واردر . ترلانک سورلمسی ، نطس ایدلمسی ، تخم آتلمسی ،
یچلمسی ، صماندن آیرلمسی ، دانه لنیدیرلمسی ، تارلادن
قالدیرلمسی ، دکرمنده اوکودلمسی ، یوغورلمسی ، مایہ لنیدیر-
لمسی ، پیشیرلمسی الی آخرہ مساعی و اعمالہ احتیاجز
درکاردر . بوندن قطع النظر اواکمکی الیریمزلہ پارچہ لیوب
آغزیمزہ کتورمک ، چینمک ، یمک حتی اوطوروب قالمق ،
یوریمک ، کزیمک ، لقردی سویلک کبی آثار حیاتہ مز
بیله بشقہ بشقہ برایشدر . کذلک صیجاقدن ، صغوقدن
تحفظ ایچون اثواب تدارکی واسکان و اقامتہ مخصوص
خانہ و مساکن انشاسی کونا کون مساعی و اعمالہ مرہون
دکیدر ؟

آکلاشیلیورکہ حکمت بالغہ صمدانیہ ایجانجہ انسان
چالیشمغہ مجبوردر . اسبابہ توسل ایله مأموردر .
چالیشمقسزین هیچ برشی حاصل اولورمی ؟ بنی آدم احسان
باری اولان قوای عقلیہ سی والی ، آیاغی ، آغزی ، کوزی ،
قولاغی ، حاصلی روحانی جسمانی خواص و اعضا و جوارحیله
دائی الحركہ برماکنہ کیدر . سعیمز طورہ ماز ، سعیمز
اولہ ماز . بلاسی و عمل انسانہ هیچ برشی کنیدیلکنندن

عرض وجود ایده من . سعی ایتمد که احتیاجات ضروریه سعی دفعه موفق اوله میوب عالم حیاتده مضطر قالیر . بواضطرار آنی آخرک محصل مساعیسنه بلارضا تجاوزده مجبور ایدوب دوچار اسائت وقرین سفالت ایلر . قوای روحانیه وجسمانیه سنک نقصانی مثالو بر معذرتله کنیدی امکانی تحصیله قادر اوله میان عملماندکان مستثنا اولدینی حالده مهربانکی بر شخص سعی و عملدن خالی و معطل طورر ایسه آنده هرکونا سوء اخلاق ظاهر اولور .

دست راستت ضرائاری بکمر

ملکسی کمر یاری یاری بکمر

هرکسی در ملکسی یاری نهر

یاری یارانه دیگر میکند

پیر مکرم دستگیر من یار یاران خدا، حضرت مولانا جلال الدین افند من مثنوی شریفارنده « جناب حق سکا ال احسان بیوردی برایش طوت ، بر مکسب اختیار ایدوب هم کندیکه هم ابنای نوعه یاری و دوستی قیل ، بر کسه بر مکسبه وضع قدم اقدام ایتمکله یاران و خواننده دوستلق ایدر و معاونت ایلر » دیو شرح حقیقت ایلور .

امیر المؤمنین حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ افندمن
خطبہ بلیغہ سنہ لرنده «معیشتنزی تحصیل ایچون اسبابہ
توسل ایتکمسنین اللہم ارزقنی دعاسیلہ اکتفا ایدوب
طور میکز، زیرا عالم علویدن آلتون و کموش یاغمدیغنی
بیلیرسکز، بن ایچکزده کافہ قواسی یرنده آدم کوررم
صنعتی ندر دیو سؤال ایدرم . بی کسب وکار اولدیغنی
جوانی آنجه او آدم کوزمدن دوشر» بیورمشلردر . مدینہ
معلائی علمک باب فتوحات مابی امیر المؤمنین حضرت
علی رضی اللہ تعالیٰ عنه افندمن دخی «انسانک صنعتی
خزینہ سیدر» بیور یورلر .

کسب وکاری ذات اشرف حضرت محمدیہ لرینہ سنت
سنہ بیوران فخر اکوان، شمس تابان آسمان عرفان
افندمن حضر تلرینک امیر المؤمنین حضرت علی کرم اللہ
وجہہ وابوہریرہ وابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین
افندیلرمزدن منقول احادیث جلیلہ لرنده « زراعت
وخرات ایدیکز، زراعت مبارکدر، رزقکزی خیای
ارضده طلب ایلکز، اللہ تعالیٰ معیشتی صانت و تجارتہ
طالب اولان مؤمن قولندن راضی اولور» بیورہ رق
امت مسعودہ لرینی طریق صواب سعی و عملہ سوق وانہاج
بیور یورلر . اشبو وصایای سنہ حضرت مصطفوی قرآن

کریمک اوامر قدسیہ سی مقتضیات عالیہ سندن اولوب
سورہ کریمہ جمعہ و سورہ کریمہ نحمدہ و سورہ کریمہ
مریمہ و سورہ کریمہ نبأده جناب حقك احسان بی امتنان
یزدانیسی اولان نعم لاتیحصائی قوللرینك کسب و تحصیل
ایتملرینی فرمان بیوردیغی و تفصیلات جلیله سنك کتب
شریفه تفاسیرده میسوط اولدیغی معلومدر .

بوندن طولای علمای ذوی الاحترام اسلام ، انسانه
سعی و غیرتی توصیه و اعلام ایدوب بلافائده فوت وقتك
اعظم مصائب اولدیغی ورجل طاطلك شمع آفل یعنی
سومیش بر شعله حیات عد ایدلدیكنی و باذن الله تعالی
بشرك مساعی فكریه و جسمانیه سیله عمران عالم و سعادت
نوع آدمه خادم بولندیغی و حیاتك سرنامه قوام و دوائی
و اذواق مغویه و لذائذ روحانیه نك الك لطیف و عمیق سعی
و کوششیدن عبارت ایدوكنی و ریمز تعالینك عاطلری
سومدیكنی متعدد اثرلریله ایضاح و اثبات ایلشردر .

انسان سعیه مقتدر وسیله مکلف اولدیغی حالده
مبتلای عطالت اولوب قالیر ایسه حیات قیمتدارینك
خواص و ملکات علویه سنی کندی الیه اطفاء و احاطه ایتیش
اولورکه فعالیت ذوجار تعطیل اولان وجودك موجودیتنه
حکم اوله میوب عادتاً جمادات مقوله سندن عد ایدلسی
ضروریدر .

علم اخلاق مقتضاسنجه تنبلك و ايشنسزلك اك بيوك
مرضدر. بو مرض اليم ووخيمدن هر كونا امراض وعلل
اخلاقه و جسمانيه تولد ايدر. تنبل كمسه واجب تعالانك
احسان جليلي اولان نعمت حياتي سوء استعمال وحتى
ابطال و بايمال ايتمش و بو وجهله اك بيوك بر كفرانده
بولنمش ديمكدر. تنبلك دنيلان و خرابي عالمي وسفالت
آدمي بادي اولان اودرد بدن سلامتله صورت مسنونه
طريق سعي و عملده قطع مزاحل ايدنلر دارينده مسرور
و مسعود اولورلر. علم دين، علم طب، علم ثروت، علم حقوق،
علم اخلاق متحداً چاليشمغي توصيه و امرايدنيور. اولانجه
قوتلريله عطات و بطالتى منع ايليور و مرأت شئون كائنات
اولان مدونات تاريخيه ده اقوامك قويسى و مسعود
و بختيارى چاليشقان اولانلردر دييور.

شوا حالده ديबाجه زيباسى تحصيل علوم و معارف
اولمق اوزره انسان دينى و دنيوى اعمال حسنه و مكاسب
مشروعه ايله بالاشتغال نعم لائحصى صمدانیدن اغتنام
و مسلك رضاده دوام ايدوب بهوده اضاغه اوقات و احاي نعمت
حياتدن اجتناب ايللى و بو وجهله مسعود و فيضياب اولمليدور.

« من سعي نجى »

— سلام —

سلام — جل جلاله — اسمای حسنی الهیه دندر .
جناب رب عزتک ذات وصفاتی هریر نقصاندن متزد
وبری واراده قدسیه سیله دیله دیکنه سلامت دارینی بخش
واحسن بیوریجی دیمک اولوب بوکا دائر کتب شریفه
تفسیرده تفصیلات لازمه موجود و مبسوطدر .

سلام کلمه مبارکه سی قرآن کریمده نیجه آیات جلیلهده
واقعدر . لغه معنای ذنوی و اخروی هر درلو مغایب
ومهاک وعوارض ومصائبین مصون اولمقدرد صورتنده
اجمال اولنه بیلور . مع ذلك کتاب مبین الهیه مواضع
متعددده وارد اولان کلمه مبارکه سلامک موضعلرینه
کوره تفسیرات شریفه سی کتب معتبره قرآنیدهده بسط
وبیان اولندیغی جهتله انلره مراجعت اولنمیسی اقتضا
ایدر . نته کیم سورة سنیه صافاته جناب رب ذوالجلال
والاکرام انیا و رسل کرامنی آرو آرو سلام ایله اعزاز
وبکام بیورمشدر .

سورة جلیله مذکورده نک آخرنده کی «سلام علی المرسلین»
تبلیغ قدسیسی جمله انیا و رسل عظامک جانب قدسی

الہیدن نائل سلام بیورلدقلرینی مبشر و آنلرک شاتی
تعظیماً اسمی شریفہ لرینک السنہ اخلاص ناسدہ تحیت
وسلام ایلہ ذکر ویاد اولمنسینی مذکر در.

جناب خالق کائنات ، زینت بخش مہد عالم و خواص
نطق و عقل ایلہ مکرم بیوردینی نوع آدمی یکدیگریلہ
حسن ائتلاف و موأنت نہاد معالی بنیادیلہ قرین رفاہ
وسعادات قیلہرق ظلام وحشت و نفرتدن رہین رہا
و حصہ مند و داد و ولا ایلدیکی جہتلہ سورہ کریمہ نسادہ
و سورہ نور منبردہ عباد اللہک یربرلریلہ حین تلاقیلرندہ
و برخانہ یہ دخوللرندہ ابراز شیمہ جلیلہ تحیت و اعطا
و اعادہ سلامہ مراعتلہ تأسیس مبائی حسن آمیزش
و بخادنت ایتملرینی فرمان بیورمشدر .

تفصیلاتی کتب مقدسہ مزددہ مسطور اولدینی اوزرہ
تحیت و سلامک کرک و یرن و کرک اعادہ ایدن ایچون
عنداللہ موجب اجر و ثوبات اولدینی و اعادہ سلامدہ
رحمت و برکات کلمات دعائیہ سنک علاوہ و تردیق زیادہ
خیر و ثوابی بادی بولندیقی منصوصدر .

خدای متعال حضر تلرینک حبیب ادیب لیبی، مفخر
موجودات، علیہ افضل التحیات اقدمز حضر تلری قرآن
حکیمک اشبو نصوص جلیلہ سی موجبہ امت مرحومہ

محمدیه لرینه کله طیبه سلام ایله دعا بیورمشلر و افراد امتک سلاملشم لرینی متعدد احادیث شریفه نبوتینا هیلز ایله امر و توصیه ایلمش لر در .

ایشته بین الاسلام تعاطی سلام بوصورتله سنت اولمش و اوتاریخ فیوضات کزیندن برو نشر انوار بهترین واقواء خالصه انامدن متقابلاً استجلاب دعای امین ایدوب کلشدر . بخاری شریفده و مشکاة المصابیح جلد ثانیسنده حضرت ابی هریره رضی الله تعالی عنهن مروی اولان حدیث شریفده الله عظیم الشانک حضرت آدم صلوٰۃ الله علی نبینا وعلیه السلامه ملائکه کرامدن برجماعتی کوستروب « کیت شو جماعته سلام ویر . آنلر سنی نه ایله تحیه ایده جکلر و سکانه ایله مقابله ایلیه جکلر . دیکله که آنلرک تحیه و سلامی سنک ذریئتک تحیه و سلامی اوله جقدر » بیوردینی و حضرت ابوالبشرک بو فرمان الهی اوزرینه کیدوب جماعت ملائکه کرام ایله السلام علیکم وعلیکم السلام ورحمة الله دیه سلاملشدینی بیان بیورلمشدر .

حضرت عبدالله بن عمر رضی الله تعالی عنهن مروی بر حدیث شریف اسلامک خیر لیس بیلدیکنه و بیلمدیکنه سلام و طعام ایله اکرام ایدندر مال عالیسنی ناظقدر .

حضرت قتاده رضی الله تعالی عنہن مروی حدیث
شریفہ ہرہانکی برخانہ یہ دخولکیزدہ وچقیدیکنزدہ
اعطای سلام ایلیکنز تبلیخی وارد اولمشد.

حضرت جریر رضی الله تعالی عنہن مروی حدیث
شریفہ نسوان ایہ حین تلاقیدہ سلامشمسی امر اولمشد.
حضرت جابر رضی الله تعالی عنہن نقل اولنان حدیث
شریفہ قبل الکلام سلام ویرلسی تنیہ قلنمشد.

حضرت ابی ہریرہ رضی الله تعالی عنہن مروی حدیث
شریف را کبک ماشیہ وماشینک قاعدہ وقلیک کثیرہ
سلام ویرمسی دأب لطیفی میندر.

حضرت انس رضی الله تعالی عنہن مروی بر حدیث
شریف دخی بر آدمک خانہ سندن چقیدیغندہ وخانہ سنہ
عودتندہ اهل بیتہ سلام ویرمسی آمردر.

ایجاب مقام و موقعہ کورہ کوچکک بیوکہ و بیوکک
کوچکہ اهدای سلام ایلسی آدابدن اولوب مجالس ومحافله
دخولندہ اطفالک سلام یرینہ تبرکات بیوکلرینک اللری
اوپسی وحقارندہ آثار احترام کوسترمسی عادات
مستحسنہ مزدن اولوب اطفالی اوقشامق وقلبرینی تطیب
ایتمک وحقارندہ خیر دعا ایلمک دخی سنن سننیہ حضرت
فخر المرسلیندندر.

ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہم مروی اولان بر حدیث شریف نبویہ « صغاره مرحمت و کساری تجیل و رعایت ایمان بزدن دکلدیر. بیورلمشدر. برکیمسه بر یتیمک شفقت و التفات قصدیلہ باشنی مسیح ایدرسه جناب رب رؤف آنک الی آلتندن مرور ایدن هر بر شعر مقداری یوم قیامتده نور خلق و احسان بیورر » مآلنده کی حدیث شریف دخی ابن مسعود رضی اللہ عنہم مرویدر .

حین تلاقیده اولدن طانیدیغمز ذواته سلام و بر دیکمز کی آنلرک یاننده طانیدیغمز کسه لر بولنورسه انلرده سلام اهدا ایدرز .

رسم سلام « سلام علیکم » و اعاده ده « وعلیکم السلام » دیمک اولوب فقط ازمنه اخیرده عین کلمات دعائیہ بی تلفظ ایتمکسزین تمنا دنیلان اشارت حسیه ایله ایفاسی دخی شایع اولمشدر. کمال ادب و تواضعه تحریک و ترفیع ایادیدن عبارت بولنان اشبو اشارت حسیه یه تمنا دنیلمسی طرفینک سلامت حال و خاطر لر نی نیاز و تمنی ایتدکلرینی اشعاردن کنایتدر. شوراسی شایان دقت اولوب تمنا اشارتنک اظهارنده قلباً و یالساناً سلام علیکم وعلیکم السلام دنیلملیدر. تمنا اشارتی سوء استعمال ایله بر طاقم اوضاع غریبه و اطوار عجیبه اختیاری منافی آداب اسلامیهدر. احادیث متعدده

حضرت سيد المرسلينده سلامك افشا اولتمى وافشاء
سلامك رضاي الهى يى مؤدى وبين الاخوان محبت
و مودتك ازديادىنى بادي اوله جنى امر و تبشيراتى
مندرجدر .

رسم سلام ايله برابر استفسار حال و خاطر و طرفيندن
تكرار دعاي خيرو سلامت و اجباى غائبه يه سلام اهداسنى
يكديكره بيان و رجادنى جاريدر .

حام و محال سائرده چلاق اولانلره و لعيات و سائر
مكروهات ايله مشغول بولنانلره و قضاي حاجت ايدنلره
سلام و يرلنز .

حضور محكمه يه چقان خصمينك حاكم سلاملىرى
رد ايتمز .

نمازه شروع صره سنده و جهراً تلاوت قرآن
اولنديقنده و تدريس علوم شرعيه و اذان، اقامت ائناسنده
بالذات مشغول و مباشر بولنانك و يريلن سلامى اعاده ايتمى
لازمكلمز .

مصباحه

مصباحه يعنى حين تلاقيه تعاظم سلام عقينده

طرفینک اللہ ربی حسن اخلاص و مودتہ طو توب حییانہ
صیقملری سنن سنیه حضرت پیغمبر یدندر .

مصافحه عفو معناسہ اولان صفحدن مأخوذ اولوب
احدها آخرک اللہ ربی و یرملری اغراضدن سلامتہ
حسن ائتلاف لری مشعر و تأکید رابطہ وفاق و مخادنت لری
مذکر در . فخر رسالت مطلع انوار علویت افندمن
متعدد احادیث شریفہ لرندہ مصافحہ بی امر بیور مشلردر .
بخاری شریف و مشکاة المصابیحہ — براء بن عازب
واحد ترمذی وابن ماجہ رضی اللہ تعالی عنہم حضراتندن
منقول و مروی احادیث شریفہ نبویہ دہ « اهل اسلام بر بر لریلہ
ملاق اولدقلرندہ مصافحہ ایتسونلر حققلرندہ موجب
غفران اولور » بیوریلور .

حضرت عطاء الخراسانی رضی اللہ عنہدن منقول حدیث
شریفہ « مصافحہ ایدیکز، غل و غش کیدر . ہدیہ لشیکنز
سویشیر سکنز » فرمان حکمت بیانی مندر جدر .

مصافحہ نک صورت اجراسی — بر بر لریلہ تلاق ایدن
ایکی ذاتک صاغ اللہ ربی صفحہ لری بر لشد یرمسی یعنی
یکدیگرہ افضاء و تلصیق ایتسی کیفیتدن عبارتدر .
حضرت رسالت پناہ افندمن علیہ الصلاۃ والسلام مصافحہ ایدن
کسہ النی چکمہ دن مبارک ید سنیه لری چکمزلر ایدی .

سنت سنه وجهله هم دست تلاقى و وفاق اولان
ذوات سیای یکدیگره بشوشانه نظر و کلمات طیه ایله استفسار
حال و خاطر ایدر لر . چو جقار بالطبع بو مثللو مراسمی
ایفاده قاصر اولدقلرندن آنلرک مصاحفهی بیوکلرینک
الریخی اویمک صورتنده اوله ییلور .

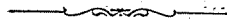
اقران و امثال اولانلر وسن و درجه ده رفیع بولنانلر
سیاناً مصاحفه ایلر لر . آنجق سن و یا مرتبه جه مافوق اولنلرک
مصاحفهی کندی فوقنده کنه قارشو بورجلی اولدیفی
توقیر ایله ممزوج اولمق اقتضا ایلر . اشته بعض کوته بینانک
اوروپا لیلردن کوره نك ظن ایتدکلری بو عادت اساساً
عادات مرغوبه اسلامیه دن اولوب تقلید دکل تحقیقدر .

آداب ظرافت اسلامیه دن اولان اشبو رسم بهی
ایضا ایچون اول امرده اللرک تمیز و پاک اولمسی الزمدر .
تا که مصاحفه ایتدیکمز ذاته ایکنج وملوث برشی عرض
ایتمش اولیه لم . هله اللرک پاک و طاهر اولمامسی یوزندن
کونا کون علل و امراضک سرایت وانتشاری معلوم
اولوب اللریمز تمیز اولمازسه اجامزه حین مصاحفه ده
ایراث مضرت ایتمش اولورز . طرناققلرک اوزامسی معیوب
ومقدوحدر . پیغمبر حکیم و کریمز صلی الله تعالی علیه
وسلم افندمز حضرتلری قلم اظفارک یعنی طرناققلرک

اوزاتیلیموب کسایمسنی فرمان بیورمشدر. طرناق
 آر دلرینه انواع مزخرفات طولهرق سیاهیمسی یشیل
 بررنک کسب ایتسی و بیکلرجه میقر و بلرک جمع مکروهی
 اولسی نه قدر چرکین و نه قدر مضر برشی ایدوکی ملاحظه
 ایدیلورسه حکمت جلیله جناب نبوی به قارشو شکران
 بی پایان ایلله حیران اولماق غیر ممکندر فرنگلر کی دیش
 قارشیدیرمق و کتاب کنازی کسمک ایچون طرناق لری
 اوزاتمی و صکرده دوستک الی طوتمق فصل روا
 اوله بیلور. واقعا اوزاتیلان طرناقلرک تطهیرینه چالشدیخی
 بیان اولنیورسه ده همیشه محافظه پاکیسی قابل اولدیغی
 ادعایه ده محل بولنه ماز. معافیله اروپا اطباء مشهوره سی
 ترقیات طیه سایه سنده عادات لطیفه اسلامی دن بوکی
 برچوق فوائدی اقتطافه باشلایوب برمدندنبرو طرناق
 قطع و تقلیمنی توصیه وبالذات اجرا ایتکده درلر.

خوشترانه باشرکه سردلرانه

کفته آید در صیبت دیلرانه

زیارت

سنن ابی داود و ابن ماجه رضی الله تعالی عنهما الودوددن
منقول حدیث شریف حضرت نبویده «بربریکزی زیارت
ایدیکز الله عظیم الشان تحقیقا متراورینی سور. تبلیغ
بلیغی شرفوارد اولمشدر. کذلک امر شریف حضرت
احمدی «صلی الله علیه وسلم» موجبجه ائمه مکرمه دین
جانبازندن «مودت بر جسمدر روحی زیارتدر» «مودت
بر شجره طیهدر. زیارت آنک ثمره لطیفه سیدر» زیارت
اخوان بادی صفای جاندر» مألرندده بر چوق تبلیغات
عالیه واقع و کتب ادبیه اسلامیه آنلرک جمله سنی جامعدر.
فی الحقیقه جمعیات انسانیه نک مدار منفرد سلامت
و سعادتی افرادینک یکدیگریله ائتلاف و موأنتی اولوب
یوایسه حسن اختلاط و معاشرت و تلاقی و مصاحبتلرینه
منوط اولدیفندن سالف الذکر حدیث شریف منطوق منیفی
اوزره بین الاسلام کړک عائله و کړک احبا و اوډای سائره
آرده سده زیارتلره مراعات جاریدر. عادات ملیه مرغوبه مزه
کوره زیارتلر ایکی قسم اولوب بری اقربا و تکلیفسز احبا
زیارتیدر. بوکا خصوصی زیارت دنیلور. دیکری تکلیفسز

اولیان احبابله صفت و حال و موقعه مساوی و یا مافوق
 عدایدیلنلرک زیارتلریدرکه بوکاده زیارت رسمیه دنیلور.
 خصوصی و رسمی زیارتلرده ایکی قسمدر. بری بایرام
 و سائره مثللو ایام مبارکه، دیکری ایام عادیه زیارتلریدر.
 اقربا و تکلیفسز احبا زیارتلرنده تکلف اولماز. مراسم
 مخصوصه کوزه تئز. چونکه « شرط الالفه ترك الکلفة »
 « شرط المعاشره ترك المعاسره » بیورلمشدر.

مثلا زوج و زوجه دن متشکل برعائله نك ابوين و یا
 بك یقین اقاربی دیگر برخانه ده ساکن ایسه کندیلری
 صیق صیق و بلا تکلف آنلری زیارت ایده بیلورلر. قراچی
 درجه ثانیسه بولنان ذواتک خانه لرینه دخی وقت وقت
 کیدرلر. زیارت اولنان ذات پدر و یا خود بی-و-ک پدر
 و او درجه ده قریب و معتبر ایسه آنلرک اعاده لرینه انتظار
 ایدلمز. اوکیلر برقاچ کونلر کورلمز و طرفلرندن خبر
 آلمز ایسه استفسارلری لازمدر. آنلرله سن و حال و موقعه
 مافوق اولان دیگر اقربا بالذات و بالواسطه کوچکلرینی
 آراشدیروب حال و خاطرلرینی استخبار ایدرلر. بلامانع
 بوخصوصلرده قیدسزلق کوسترلمسی معیوبدر. اقربا
 واحبادن برینک خسته لکی استخبار اولدقدقه استفسار
 حال و خاطرینه ابتدار سنن سنیه جنات سیدالابراردندر.

بوکا دائر شرفوارد اولان حديث شريف حضرت نبويده
 بوزيارته (عيادت) نامي و يرلمش وخسته لكي خبر آلتان
 ذاتك اوچ كون ظرفنده خانه سنه كيديلوب سؤال اولتمسي
 لذي التلاق خسته لكك شايان انديشه اولديغندن وجناب
 شافي حقيقينك هرداء ايچون بردوا وامراضه شفا احسان
 بيوردىغندن بحثايله تسليه وتنشيط خاطرينه اعتنايدلمسي
 وخسته نك ياننده چوق او طورلماسي توصيه وييان
 قلمشدر .

كرك خصوصي و كرك رسني زيارت و ياخود ديكر
 برسبب وصفتله بيوت و مساكنندن برينه دخول ايچون
 اول امرده صاحب خانه دن اذن آلتسي آداب مؤكده
 اسلاميه دندر . كتاب ميين رب العالمينده سورة نوره
 « خانه كز دن غيري كمسه نك خانه سنه صاحبندن اذن آلدنجه
 كيرميك و اذن آلدن صكره سلام و يروب كيرك . بوسرك
 ايچون خيرلودر » بيورلمشدر . ينه بوسوره جليله ده « برخانه نك
 دروننده سزه اذن و يره جك كمسه بولتمز ايسه كيرميك
 اكر اذن طلبكيزه جواباً رجوعكيزه دائر برسوز سويلنور
 ايسه الحاح ايتيمك . عودت ايدك . آنده توقف والحاح ايلوب
 رجوعكيزه محسنات ، آدابكيزه دندر . حق تعالى بوعملكيزه
 مكافاة بيورر » فرماني منصو صدر .

خان وسائرہ مثللو عمومہ مخصوص واستقراراً مسکون
اولیان محالہ دخولہ بہمہ حال اذن استحصال اولیٰ
لازمکلمدیکی دخی سورہ کریمہ مذکورہ مندرجدر .
عبداللہ بن بسر رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرتلندن
مروئی حدیث شریفہ ذات جلیل جناب پیغمبری
« لاجل الزیارہ برینک خانہ سنہ کتدیکنزدہ قیونسک صاغ
ویا صول طرفندن تقرب ایدک . قیونک جہہ سنہ قارشو
کتیمک » بیورہ شلردر . قیونک کشادندہ مستورہ ویاخود
مخدرہ تصادف ملاحظہ جلیہ عفت پرورانہ سنہ مبتی
اولان اشبو توصیہ سنیہ نبوتناہی من کل الوجوہ موجب
شکراندر .

حضرت ابی سعید الخدری رضی اللہ تعالیٰ عنہ
مروئی حدیث شریفہ « بر خانہ یہ وارلدقدہ اوچ دفعہ
استیدان ایدیکز . اگر اذن صادر اولمازایسہ رجوع
ایلیکنز » بیورہ شلردر . خانہ لرہ دخولہ سؤال واستیدان
بووجہاہ فرمان بیورلدینی کی خانہ درونندہ قیوسی
قبالی ویاخود پردہ لی اوطلہ لرہ دخی بالاستیدان کیرلمی
وحین دخولہ سسلنلمی امر و توصیہ قلمشدر .
اوروپا آداب معاشرتندہ جاری اولان (آتہ)
دنیلان دآب استیدانک بین الاسلام قدمی وحتى بروظیفہ

متحتمه کتابیه بولندیغی ظاهر وشوقضیه مسلمهدده بزجه
 سرنامه مفاخردر. خارجدن کله جک زیارتجیلرک اجراسنه
 مجبور اولدقلری اشبو دأب استیدان اهل خانه طرفندنده
 ایفا اولنه جقدر. نته کیم سورء جلیله نوردده صباح نمازندن
 اول لباس کیه جک وقتده ویاتسو نمازندنصکره لباسدن
 تجرد وقتده وظهرده اویقو اویونوبده ثیابیز بولنیله جق
 وقتده خدمتجیلر وصیان واطفال وسائر نامحرم اولانلرک
 اذنسر اوله رق یتاق اوطه لرینه کیرماملری منصو صدر.
 شعائر نزیه اسلامیه نک علویت عالم آراسنی بحق ارئه
 ایدن شو امرجلیل خاصه واجب التبجیل اولوب مزیات
 فاضله انسانیه یی انوار عفت وادبله تکمیل وحقا که
 سرنامه مفخرت اوله جق اک بیوک بر تربیه لطیفه مدنیه
 تشکیل ایلرکه بوندن طولای جناب رب کریمه نه قدر
 چوق حمد وشکر ایدلسه آزدر.

اعیاد وایام مبارکه تبریک زیارتلری

اعیاد وایام مبارکه ده اولاد، پدر ومادر همشیره وودادر،
 فرزند ودختر، همسر وشوهر علی مراتبهم یکدیگرلری

زیارت و ایفای تبریک و تهنیت ایدرلر. تهنیه اقارب و عائله
بوصورت جمیله ایله پذیرای ایفا اولدقدنصکره احبا
واودانک وحسبالمسلک معارفه ومناسبت کسب ایدیلان
ذوانک اقامتگاهلرینه کیدیلهرک راسمه مسنونه عیدیه
ایفا قنور .

بایراملرده کیدیلان محللرده اوزون مدت قالمیوب
علی الاصول اکرام اولنان قهوه وشکردن صکره عودت
اولنور . خصوصی وتکلیفیز احباایله اقربا خانه لرنده تمدید
آرامده نأس یوقدر . رسم تبریک عیدده کوچکریبوککرینک
کمال احترام ایله اللرینی اوپر، اقران وامائل بربرلیله مصافحه
ومعافقه ایلرلر. حسن وحال وموقعجه مافوق اولانلر
زائینه کلمات مناسبه دنوازی ایراد ودعوات خیریه
ذکر ویاد ایتک صورتیله مقابله حسنهده بولنورلر.
بایراملرده اظهار سرور وشادمانی اولنمی والبسه جدیده
ویاخود کسوه نظیفه اکتسای وروایح طیه قوللانلی
سنن سنیه جناب احمدیه دندر .

ممکن اولدینی حالده فقرا واطفال فقرانک مناسب
اثواب وسائر اعطاسیله تسیرلری جمله شائل جمیله
اسلامیه دن اولوب بویاده نیجه تبشیرات جلیله یی حاوی
احادیث حضرت نبوی زیور صحائف مکارمدر.

نشانی اولان کلین و کوکی طرفدن یکدیگرینه
 هدایای مناسبه کوندرلسی عادات مرغوبه ملیه دن اولوب
 هرکس آرزوسی و کوندره جکی طرفک شرفی ملاحظه سیله
 ترتیب و تسریب ایلر . قربان بایراملرنده معتادی وجهله
 تنظیف و تزین اولنه رق قربانلق قیون کوندریلور .
 فضائل برکزیده اسلامدن اولدینی اوزره بتین انسانلر
 یکدیگریله حسن آمیزش و موأنت ایدوب کسه بی
 ایجتامک ، هرکسه کولریز و طاتلی دیل عرض ایتک ،
 اوافق و تفک قصور و نقایصدن مغیر اولماق لازم
 کلدیکندن اقارب و احبا و سائر آره سنده منافرت منسی
 و دوامی منهدر . شاید حسب البشریه ایکی ذات بیننده
 طارغلق واقع ایسه اوزا تمیوب بارشملری هله ایام سرور
 و مسعدت اولان اعیاد مبارکده کوسیلی قالمیوب هر حالده
 تجدد خلعت دوستی و محبت اولنسی مقتضای او امر جلیله
 جناب مصطفویه دندر . کوچکلر بیوکلرینک اللرینی
 اوپه رک استغفای قصور و اقرا و امائل دخی یکدیگره
 عرض کالای اخلاص و مودت و ایفای شیمه اخوتله
 احراز سرور و حبور ایلرلر .

زده زیارت ایچون اورویاده اولدینی کبی بریوم قبول
 تخصیص ایدلمش اولیوب آنحق مقتضای حال و کاره کوره

حرکت یعنی زیارت اولنہ جق کسہ نک نہ وقتلر خانہ بندہ بولنوب ملاقاتہ بمساعد حالہ بولنہ بیله جکی ملاحظہ سیله عزیمت اولنور. تکلیفسز احبامستثا اولق اوزره زیارت اولنہ جق ذواتک ایام تعطیلیہ و اوقات خالیہ لری آرانیلور. ادب آموز کائنات علیہ اکمل التحیات افندمن. حضرتلری زیارتلرده دخی اعتداله رعایت ایدیلوب بلالزوم قوی بر برینی متعاقب صیق صیق زیارتله اوصانچ ویرمکدن توقی اولنسنی و آره صره زیارت اولندیغی حالہ بینماده مودتک زیادہ لسه جکئی و لاجل الزیارہ اوقات مناسبہ کوزہ تسلیمسنی فرمان بیورمشلردر .

تکلیفسز یعنی الفت و صحبتلری هنوز خصوصیت دائرہ سندہ اولمیانلرک علی السحر و یا بعد الغروب یکدیگری زیارت ایتملری بر خصوص مهم اوزرینه مبتنی اولمیدیغی حالہ عیب و صایغینزلق صاینلور .

خانہ صاحبی زائرینی کولر یوز و طاتلی سوزله قبول ایدر. مؤمن قرداشنک یوزینه بشاشتله نظر ایدن و قلبنه سرور و یرن کسہ نک لطف و کرم سبحانی ایله دارینده فریح و مسرور بیوریلہ جنی مستبشردر . زائرک قدر و حیثیتہ کوزہ قیام ایله احتفال اولنور. حضرت ابی سعید الحذری رضی الله عنه الباریدن مروی حدیث شریف

حضرت رسالتپناهيده «بيو ككزه قيام ايديكنز» بيورلديني
كورلشدر. خصوصيله كوچكلر بيوكلزي همنده اوضاع
اديبانه واطوار متواضعانه ايله استقبال وحقارنده كايلىق
احترام و احتفال ايلرلر .

پدر و بيسوك پدر ، او كعب ودرجده مكرم وموقر
اولانلر اوطه قپوسندن وزردبان باشندن استقبال وتشيع
اونورلر. خانه خلقندن صاييله جق درجده همدوم وقريب
اوليان زائرى كسوئ معتاده تك غيرى ايله يعنى كيجه لك
لباسيله قبول مستحسن دكلدر. خانه صاحبك نه قدر ايشى
اولسه وجان صيقتيسى بولنسه زائر و مسافرينه بللى
ايتيوب حسن قبوله چالشيلىق كر كدر .

زيارت اولسان ذاتك نردنده اقتضاسنه كوره آر
ويا چوق مدت اوطورييله ييلور. فقط خانه يه كيرلر كدم
اولجه بر مشغوليت كوريلوز وصاحب خانه تك بر محله
عزيزيت ايتك اوزره حاضرلنى محس اولنور ايسه مناسب
صورته قالقلوب آنلرى ايشلرندن آليقويلىق وتعجيز
ايتش اولقى مثالو حالاته محل براقلاماز . حديث شريف
حضرت نبوى موجبنجه زائرينه ير كوسترمك صاحب
خانه تك وظائف مكرمانه سندن اولدينى كي على العجله

کندیکنندن بر موقع بالا احرازیه تصدر ایتمک دخی
زائرینک وظیفه ادبیه سیدر .

زیارت اولسان محله حاضر بولنان بیلک بیلمدک
ذواته سلام واحترام اولنور. اوروپالیر مثللو آشنالق
وعرض سلام ایچون مطلقاً معارفه مشروط دکدر صاحب
خانه نک زائرینی بر لرینه طایتمنی اختیاریدر. بواختیارک
استعمالی کندنجه بیله چک اسبابه منوطدر. ممالک اسلامیده
جاری اولان اصول تعارف و تعریف جداً ظریف
ولطفدر .

مسافرینک اثنای قعودده بر برینه حسن معامله ایله
یر آچملری و عندالاقضا یرلرینی کنیشتملری و برینک
قالقوبینه رجوع ایده چکی یره اوطور ماملری و علی
الخصوص بر مسافرک یرندن قالدیریلوب دیکرینک افتاد
اولنماسی احادیث شریفه حضرت پیغمبری ایله امر
اولنمشدر .

اوروپاده مستوریت اولمدینی جهته قادین وارکک
مخلوطاً اوتل و آپارتمان و پانسیونلرده و خصوصی خانهلرده
اقامت و تیاترو قونسیر و بالولرده مخالطت ایتدکلرندن
عادات مخصوصه لری اوزره بر سبب و مناسبتله یره زانته
اولنهرق تأسیس مبانی مناسبت و معاشرت ایلرلر ایسه ده

مملکتتمزك دأب قدیمنه بناءً بزم ایچون او بولده اسكان
واقامت واختلاط ومعاشرت جاری اولدیغندن عائلات
مدنیه من آرو آرو مساكن خصوصیه ده آرامکیزین
اولورلرکه غیر مزدحم ومخلوط بر صورتده اسكان واختلاط
یوزندن حفظ الصیحه جه و اخلاقه جسمانی و روحانی
کوریلان فائده لرك بوراده تذکارینه حاجت یوقدر.

بین الاسلام معارفه باشلوجه جوامع ومساجد شریفه
ویوت و منازل متجاورده تکرر تصادف ومجالست
وایجاب حال وصفت وصنعت مثللو مناسبتلرله سهل الحصولر.
مثلا محل اقامت ویا موقع حرفت وصنعتمه استملاک
واستیجار طریقله یکی بر قومشو کلدیکی حالده (القادیم
یزار) موجبنجه کندیسنه خوش آمدی یه کیدیلور.
اوذاتده مقابله اعاده زیارت ایدر، بوصورتله معارفه
حاصل اولور.

کذلک احبادن برینک نزدنده بوللیدیغنی صروده
تصادف اولتان وصاحب خانه طرفتمن تعریف ایدیلان
ذات ایله معارفه حصوله کلیر، وهلم جری برر صورت
وسبيله اساس استیناس انسانی یه موافق ولایق اولان
تعارف حاصل اولور.

شوراسی قید و تذکاره سزادرکه بین الاسلام انتخاب

احباب اور وپالیلر ده اولدینی کی یا لکز پر زانتہ یہ یعنی تعریف
و تشخیصہ منوط اولیوب تحقیق و تجاربہ وابستہ بر کیفیت
مہمہ دندر۔ ہر مرجبا دنیلان واسمی او کرہ نیلان و تعاطی
سلام ایدیلان کسہ ایاہ بلا تحقیق خصوصیت محبانہ و صمیمیت
دوستانہ حاصل ایدیاہ مز۔

وکل محبۃ فی اللہ بقی

عن الخالین من فرح و ضیو

وکل محبۃ فیما سواہ

فلا لعلفاء فی لرب الخیر

اخوان اسلامك محبت و دوستلقلری اللہ ایچوندر
انکچون جدی و صمیمی و قوی و باقیدر۔ قرآن کریمده
سورۃ جلیلہ (حم) ده متقی اولان دوستدن غیریبی
دوست دکلدرد۔ متقی اولیانلرک غیریبی بعضیبی بعضیسنہ
دشمندر وینہ نص مبین صمدانیدہ (صديق حميم)
وصف کریمیاہ اودای خالصہنک حال و شانی بیان
بیورلمش و فم درر بار حضرت سیدالابراردن اولبابدہ
نیجہ احادیث شریفہ شرفوارد اولمشدر۔ دنیا و آخرت
ایچون انسانہ صديق حميم لازمدر۔ انسانک دوست خاص

ویار قریبی، شدائد زمانی و سرور و صفا آوانی تبدیل
ایتمیوب احدها آخرک سروریله سرور و حزن و کدریله
متالم و مکسور بولتان واکا کافه امور خیریه و اعمال
حسنهده معاون و مظاهر اولاندر. انسانک دنیاده قزاندیغی
شیرک الذخیرلی والک منفعتلیسی ابحای صادقہ سیدر. اسلام
تالیف قلوبی و دفع غل و غشی مؤیددر. بولطف و نعمت
الہیہنک قدرینی بیلوب و شکرینی ادا ایدوب اخوت
اوزره محبت اولمایددر. نفسی ایچون محبت ایتدیکی شیئہ
اسلام قرنداشی ایچون دخی محبت ایتدیجکے کشی ایمانی
اکمال ایدہ منر.

مؤمن مؤمنک آینه سیدر، مؤمن مؤمنہ بنیان کیدر
بعضیسی بعضیسنی تشدید و تأیید ایدر، مؤمن مؤمنہ نصیحت
حسنہ ایلہ مکلفدر. دها بوکی برچوق اوامر قدسیہ،
وصایای سنہ ایلہ دوستان و محبان اسلامک اوصاف و وظائفنی
مین و معروف اولوب اخلاق حسنہ صاحبی اولان اتقیا
و ابرار ایلہ عقد محبت و اشرار و بخاردن مباعدت اولنمسی
تأکیداً تنبیہ اولنمشددر.

حق عمران بن حصین رضی اللہ تعالیٰ عنہدن منقول
حدیث شریفده یالکز قالمق جلیس سوء ایلہ بولنمقدن
خیرلیدر، جلیس صالح ایلہ بولنمق دخی یالکز قالمقدن

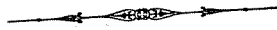
خیرلیدر بیورلمشدر . انسان رفیقیله بیلنور حکمت
مضروبہ سنجہ حسن حال اصحابیله مقارنت ایدنلر ایو
آدملردر ، سوء حال اصحابیله دوشوب قالقانلر کتو
آدملردر دنیله بیلور .

اترك مېلى السوء واصذر عن طبعه

والطبع لصى سارو من طبعه

افعال رديه واحوال سيئه صاحبي اولان رفيق
وهمنشيني ترك و طبعندن حذر ايله ، زيرا طبيعت انك
طبعندن كيزليجه سارقدر : مألئده اولان بوييت موجبجه
طبع انسانى آينه كبي مستعد الانعكاس وقابل الاقتباس
اولوب اتلاف وصحابت سائقه سيئه مقارن ومقابلنده بولنانك
مزاجنده هر نه وار ايسه انى بلاليسزجه على التدریج اخذ
وقبول ايدر . مثلاً محزون و مكدر برادمله آرام وملاقات
فى الحال داعى حزن وملال ، ومنسرور ومنشرح برذات
ايله صحبت موجب سرور بال اولور كه بوسرايت ظاهراً
ثابت ومجرب ايدوكندن دائماً فضائل اخلاقیه اصحابی ايله
اتلاف وسفاهه ورزائل ايله مقارنتدن توفى واتصرف
اولمليدیر . خصوصيله هنوز صفوت معصومانه لری عوارض
سيئه دن محفوظ ومصون بولنان صتيان وشبانك جلیس

ومقارنلری ہر حالہ شوائب سیئہ دن عاری و حلیہ فاخرہ
عفت و عصمتہ متحلی اولمیدر. چونکہ مبدأ حیاتہ
تربیہ نک تأثیر عظیمی درکاردر.

سوز و صحبت

کلام قدیم حکیم ، قول نبیؐ رب علیم ایله مدار تمیز
انسان اولان سوزک قدر و قیمتی معلوم ہر فرد فہیم
اولوب اولبابدہ کی آیات کریمہ واحادیث شریفہ نک بورسالہ
مختصرہ تفصیلاً بیانی ممکن دکلدر. سنت سنہ حضرت
پیغمبریدن مأخوذ و مستنبط اولان آداب مکملہ اسلام
مقتضاسنجہ حسن اخراج کلام اک زیادہ لازم الاحتمام
اولوب مقالک مقام و مخاطبک حال شانہ موافقی شرط
اعظمدر .

برسوزک انسانی مسرور ایدہ چی و برسوزک مہموم
و مکسور ایلیہ چی و معاذ اللہ تعالیٰ افات لسانہ نک انسانہ
یچہ مضرتلر ویرہ چی درکار اولمسیلہ ہرزہدہ و ہرکیم
ایلہ مصاحبہ و مکملہ اولنیورسہ مکان و مکیک مقتضاسنہ
کورہ اداره کلام امر و توضیہ نیورلش و مالایعی و مقتضای

حاله منافى اقوالدن بجانب اولمى تنبيه واطار قلندشدر.
 اثنای مصاحبه ده جهورالصوت اولماق وملايم ولين
 سوز سويلك ، بلاموجب سوزه قارشماق ، ممكن مرتبه
 اختصاره رعايت ايتك اوامر سنيه ايجاباتندن اولوب
 هله هر سويلن سوزك سيئه كذبدين عارى اولمى اعظم
 وجائب اسلامدندر، كذبك دنيوى واخروى مصائب
 وبلاياني داعى وخذانكرده رضاي الهى وشفاعت سنيه
 حضرت پيغمبريدن خسراني بادی اوله جنى كتاب مين
 صمدانى واحاديث سنيه جناب محبوب يزدانى ايله ثابت
 وكتب مقدسه دينيه مزده اكادائر تفصيلات كافيه مبسوط
 ومندرجدر .

آدم بر مره در ناطقه

صبره لسانر ياقيشانه ناطقه

سوزدر ايدره قائلنى معتبر

سوزكبي زياده بولمى كهر

چونكه كهرضاكه دوشر غيب اولور

سوز ايسه افلاكه قدر بول بولور

مخبری بنده ایتمه ایکن هو حرام
 سحر مهول استمی المسه کلام
 حاصلی سوزدر شرفی آرمک
 آرم ایسه زیغنیبر عالمک

کثرت کلام ضعف ادراک نشانه سیدر، انسانک وقارنی
 اخلاص ایدر، سامعینه کلال ویرر، چوق سویلین کسه یه فارسیجه
 یرکو و ترکجده یا کشاق و بوش بوغاز دیرلر چوق سوزده
 خطا چوق اولور، چوق سویلیان چوق یا کلیر، انسانک
 ایکی قولاغی براغزی واردر انکیچون ایکی دیکلیوب
 بر سویلیدر، ایکی دوشون بر سویله! هر مقالک بر مقامی
 هر مقامک بر مقالی واردر، سوز یرنده سوزدر،
 انسانک سوزی دینی کییدر، کوکل سوزله آلتیر، کوکل
 سوزله یقیلیر، آدنه کوره سویله! آغز کدن چیقانی
 قولاغک ایشتنسون! سوز کسن جان صیغار، بیوک سویلرکن
 کوچک ضوصار، طامدن دوشرکی سویله! انسان سوزیه
 بیلیر، انسانک ادبی لسانیه در، دیاک همیکی یوقدر،
 لسانک جرمی کوچک جرمی بیوکدر. انسانه
 هر بلا دیلندن کلیر، سلامت انسان حفظ لسانده در.

سکوت لسان سلامت انساندر، طاعتی سوزینانی دلیکندن
 چقاریر، جریحه لسان اوق یارەسندن مؤثر دز، لایق
 اولیان سوزی سوبیلان ایستمدیکی سوزی ایشیدر،
 هربری بشقه بشقه درس حکمت وانمودج عبرت اولان
 سالف الیان کبار کلام وضروب امثال. فعالی اتسام
 کاهی حقها عرض مقصود و مرام ایده جکی و جمله سنک
 اس الاساسی حکم سنیه حضرت فخرالمرسلین اولدینعی
 مستغنی شرح و بیاندر .

از بی آره گفتدور خود را سمیع

تا ببری لب ز گفتار شمع

حضرت مولانا جلال الدین رومی قدس الله سره
 العالی افندمن کتاب مثنوی قدسیتماً بلرنده بویت شریفی
 ایراد ایله هر صاحب عقل واذعان وحائز نور فیض ایمانک
 اسماء حسنائی صمدانیه دن اولان سمیع اسم اقدسنی
 دوشنوب دهان ولساتی کلمات غیر لایقه و گفتار ناشایسته دن
 بسته ووارسته ومقالات لطیفه و بیانات منیفه ایله تطیب
 و آراسته قلمنی درس حکمت رسنی تبلیغ و تفهیم
 بیور مشلردر .

حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهدن روایت

اولئشدرکه اثنای مصاحبه ده متکلمک کلامنی حسن اصغا
آداب لطیفهٔ اسلامیهدن اولوب قونیشیرکن یمین ویسارینه
باقهرق ودیکر خصوصات ایله اشتغال اولتهرق سویلنان
سوزه قولاق ویرمامک سوء ادبدر. مخاطب اولان ذات
متکلمک کوزینه نظر وسوزئی حسن تلقی واصغایه اهتمام
ایتملیدر.

اَکْرَمُ حَدِیْثِ اَخِیْکَ بِاَنْصَابِکَ

وَصْنُهُ مِنْ جِهَتِهِ التَّقَاتِکَ

نته کیم علامه زمخشرینک نوابغ الکلمنده وارد اولان
یونظم کرانها برادریکک سوزینه سکون تلقی ایله، اکرام
ونظر التفاتکی عطف ایله، انی صیانته اهتمام ایله دیمکدر..
مجلس مصاحبه ده متعدد کسه لر بولندیخی حالده
هر بریخی موضوع بحث ومقالدن مناسبی وجهله حصه دار
ایدوب سوزک برذاته حصر وتخصیصی کی دیکر لرینک
موجب ملالی اوله جق احوال دن مجانبت اولتملیدر. برکده
ایشتدیککز سوز ولو بلاوجه تکرار سویلنمش اولسه
اندن تغافل ایدوب متکلمک نقصاتی اشراپ ایدر صورتده
مقابله دن تأدب قیلنملیدر.

اثنای مصاحبتده بشاشت کوستریلوب زنهار آثار
تعبس وکلال ارأه واطهار ایدلاملیدر .

حضرت معاذ رضی الله تعالی عنه افندمز بربرلریه
حین تلاقیده اظهار روی التفات وبشاشت ایدن ایکی
مسلمک بو حسن حاللری سبیلہ اغاجلرک قورو یپراقلری
دوکیلدیکی مثللو انلرک کناهرلی ساقط اولور . ازهار
لطیفه اشجار نشانه ثمرات ایدار اولدینی کی انسانک
بشاشت وجهی دخی دلیل مروت واماره حسن شعاریدر
بیورمشدر . مصاحبهده کوچکلر بیوکاره ترجیح اولماز ،
سوز بیوکلدر ، صره سی کلدکجه کوچک سوزه قارشماز ،
انجق کیجهلری سیر وسفرده واقار صولردن مرورده
وماشینک را کبه تصادفده صغارک کباردن مقدم سوز
سویلیه بیلملری جائزدر .

صغارک نزد کبارده پرده بیرونانه سوزه قارشملری
وکندیلرینه لقردی دوشمینجه ویاخود سورلینجه بحه
کیرشملری نشانه خفتدر . لقردی اثناسنده اظهار آثار
تلاش وحدت ومغالطه ومشاعبه کی حالاته جرأت
مذمومدر ، سوز آره سنده الفاظ میتذله ومستحجه تقوه
واستعمالی شدیداً ممنوع ومعیوبدر . علی الخصوص استهزا
ومکاره ومعانده طرزنده اداره لسان واستخفاف یوانده

ولو ایما درجه سنده اولسون فتح دهان وبلا ضرورت
مخاطبک عدم تفهمنی- اشراپ ایدر صورتده تکریر بیان
مقدوحدر. اقران وامثال ایله بر درجه یه قدر تکلیفسزجه
قونشیله بیلورسده هر حالده خلاف شرع ومغایر ادب
وتربیه سوزلردن توقی ایجاب ایدر. کنج قز وقادینلرک
یاننده احوال خصوصیه اهل وعیال وحوادث طبیعه نسا
ورجال حقنده سوز آچیلهمز. مثلا اوروپا سالونلرنده
فلان مادام ومادموازلک فلان موسیوایله بینلرنده مناسبت
غیر مشروعه جریانی ورضای ابوین خلافتده حرکتلری
طرزنده حکایات بزجه ممنوع اولوب عصمت کلامه دقت
واعتنا لابددر. ایکی ذات بیننده جریان ایدن محاوره یه
بلا لزوم اشتراک اولنه ماز. وقوعبولان سؤال ویامقتضای
حاله کوره سوزه قاریشه بیلور. بلا وجه ایکی ذاتک
مشافهه لرینه دخل واشتراک هله کیزلیجه قونشلدینی حالده
انلرک نه قونشدقلرینی اکلامق هوسنده بولنه رق حواله
کوش استراق بستیون منافی حسن اخلاقدر.

کذلک ایکی ذاتک او قودقلری برشیئ اکلامغه سعی
واوزاقدن ویقیندن اکا حصر نظر بغایت جای حذردر.
چارشو وبازارده تراموای، واپور، شمندوفر کی

عمومی یرلرده آداب کلامه دها زیاده رعایت و بلا لزوم صحیح اطلاق لساندن محاببت لازمدر .

سوقاقده یول و ساعت صورمق کبی خارجدن وقوعبوله جق طلب و سؤاللره قارشو نازکانه و ملایمانه جواب اعطاسی مندوبدر .

اخلاق سنیة اسلامیه ایجابجه مصاحبه و مکالمه ده محویت و حلم و تأتبی و ملاحظه حال و موقع و کندی حد و قدرینی عدم تخطی کبی شیرلر ک زیاده لازم الرعایه اولوب انسانک سوزی ترجمان وجدانی و بین الناس محک امتحانی ایدوکنندن ای سوزک قائلی حقنده ایولک و کتو سوزک کتولکی داعی اوله جغنی بیله رک حسن اداره لسانه اعتنا اقدم وظائف اولی النهار .

نته کیم حضرت مولانای دانا، قدس الله سره الاعلی افدمنر :

می زنی دینی برادره کوزده جیرا

تا شناسی از طبعی اشکسرا

بو بیت شریفدن مقدم کشیده سناک بیان بیورقلری دیگر ابیات سینه لرنده اقوالک نشانه احوال و انموذج سرائر بال اولدیغنی تفصیل و برکاسه نك قریق و یا صاغلام

اولوب اولمديغى اكلامق ايچون اكا تماس اولنوب حاصل اولان صوت وطينه دقت قلنديغى تمثيل بيورمشلردر .
خواجه عاليتبار، جناب سعدى شهرتشار دخی :

تا مرد سخن ناکه نامد

عیب و لغزش نهفته باشد

نظم کزینہ قیمت و حقیقت کلامہ ترجمان اولش لردرہ.
 بناءً علیہ آداب مصاحبۂ اسلامیہ بروجہ مبسوط مکمل
 و مبسوط اولہرق تأسس ایش و اشو آدابہ اتباع
 و مراعات ایدنار ہر یردہ و ہر حالہ مقبول و ممدوح
 اولہ کلمشدر .

طعام

مائدہ عسمة القائدہ رزاق لم یزیدن همیشه متعم
اولان جمله مخلوقات ، خصوصیه نوع بشر قسمت ازلیہ
رحانیہ اوزرہ ارزاق مقدرہ سنہ واصل وقائع اولوب
جناب منع حقیقی جملہ نک رزقی تأمین واعداد بیورمش
وعقاید صحیحہ وراسخہ اسلامیه کورہ بوبابدہ غم
واندیشہ محل قلامشدر .

جناب واهب العطاياتك قدرت بالغه صمدانيه سی
 ایجابجه خلق ایتدینکی انواع حبوبات و نباتات و ثمرات ایله
 لحوم حیواناتدن شرعاً مباح و جائز الاکل اولاندیری اکل
 ایتمک و میاه و اشربه دن مسکیرک غیر یسنی شرب ایتمک
 و فقط اکل و شربه اسراف ایتامک نص مین الهی ایله
 تبلیغ بیورلمش واکا دائر نیجه احکام و اوامر قدسیه
 وارد اولوب تفصیلاتی کتب جلیله تفاسیرده و فقه شریفده
 مندرج بولمیشدر. قرآن عظیم الشانده کی اشبو امر مین
 سبحانهیدن ایکی اساس حکمت و لطف و عنایت ظاهر
 اولوب بری ینه جک و ایچیه جک شیرک محضاً نوع
 بشرک منفعتی ایچون بیان انواعی و دیگرکی اسرافدن
 حذرله اعتدال اوزره اکل و شرب اولمنسی کیفیت
 مهمه سیدرکه بوده جمله مزک محافظه صحت و عافیتی بادیدر.
 بناءً علی ذلک اهل اسلام تناول طعامده اول امرده
 بیه جکی و ایچیه جکی شیئی بیه جک و ثانیاً اعتداله رعایت
 ایدیه جکدر.

اطبای جهان اولانجه قوتلریله دوشنوب یوزلرجه
 مجلدات تألیف و تصنیف ایلدکری حالده اکل و شربه
 اساس اوله جق یوندن بشقه برشی توصیه و بیان
 ایدیه بیلمشلمیدر؟ خیر! جمله سنک صحت و عافیت بشر

ایچون توصیه ایلدکلی اس حکمت انجیق بواصر کزین
صمدانیدن عبارتدر .

ینه کتاب اقدس الہیدہ ہر شیدہ و ہر حال و مکاندہ
خصوصیلہ اکل و شربذہ نظافتہ رعایت امر و فرمان
بیورلشدیرکہ نظافتک منافع لایحصاسی دور جدیدہ
اطبای متخصصہ نک کشفیات خردہ بینیلری ایلہ کونشدن
دہا پارلاق صورتدہ ظاہر اولقدہ و محافظہ صحت و تأمین
سلامت ایچون شدیداً و قطعاً توصیه و اخطار قلمقدہ در .
نتہ کیم پیغمبر ذیشانمز فخر عالم و مطلع انوار جود
و کرم صلی اللہ تعالی علیہ وسلم افتدمنز حضرتلرینک یمکہ
ابتداردن اول و یمکدن صکرہ اللرک و اغزک ییقانمسق
احادیث شریفہ نبویہ لریلہ امر بیوردقاری معلومدر .
طب کتابلرنده یمکدن اول ال ییقانمسق و یمکدن صکرہ
ال و اغزک تظہیری نہ قدر فائدہ لی اولدینی نہ قدر مضر
و مهم امراض و عوارضی مانع یولندینی تفصیل ایلدلمکدہ
اولمسیلہ اولبابدہ تطویل مقالہ حاجت یوقدر .

سنت سنیہ حضرت فخرالکونیندن اولدینی اوزرہ
الر ییقانوب سفرہ یہ اوطوریلور . بسمالہ شریفہ ایلہ و صاغ
ال ایلہ یمکہ ابتدار اولنور . یمکدہ اوکندن یمک، برابرندہ
یولنالرک یدیکنہ دقت ایلمامک، یواش یواش تناول ایتمک،

طعامی کوزله چنمک ، لقمه‌لری بزی بزی آردنجه وعجه ايله تناول ایتماک ، یمکه بدأده بیوکنه وصاحب طعامه تقدم کبی خفت وصبرسزلق کوسترمامک ، سفره‌یه دیرسکلریله یاصلانماق ، طعامک آزلغندن ، اینی پیشامش اولدیغندن بحث ایتیوب حسن قبول وحاضره رضا کوسترمک ، آزه قناعت ایتمک ، اثنای طعامده اوکسورمامک ، اولیه برحال وقوعنده الیه ویا مندیله ستره چالیشمق ، یره دوشن لقمه‌ینی حسن صورتیه قالدیرمق جمله آداب لطیفه‌دندر . صواچیرکن تائی مقتضی اولوب شربده سرعت داعی‌علتدر . ممکن اولدینی مرتبه آغیر آغیر ایچمک ، ایاقده ایچمامک ، صوبارذاغنه اوفورممک ، صولوغی ايله صوبوی افساددن چکنمک مقتضیدر .

یمک بیتجه‌یه قدر سفره‌دن قالقماق ، ختام طعامده جناب رزاق کریمه حمد وشکر ايله قالقمق کذلک سنت سنیه جناب نبویه‌دن اولوب نته‌کیم مفخر موجودات علیه افضل الصلوة افندمن حضرتلری « طاعم شاکر صائم صابر کبیر » بیورمشلردر .

باعث حیات جهان ، شفاساز جهانیان پیغمبر دیشانمز افندمن حضرتلرینک طعام حقنده متعدد احادیث سنیه حکمت افشانلری واردر . امتلاء رأس داءدر ، احتما رأس

دوادر، آزی خستہ اولہ، فوق الشبع اکل موجب
بر صدر مأل مکارم اشمال لرنده کی احادیث سنیه جناب
حکمتناہیاری معلوم اولی الابصاردر . خاتم الانبیا و سید
الاسخیا اقدمز حضرتلری یمکی جماعته ییکز برکندر
بیورہرق خصال تمدن و شعار جود و تعاؤنی تفضیل
و تمذیح الیشلردر .

مسلمینک ممکن اولدقہ یالکیزجه طعام ایتوب
اہل و عیالی و مسافرلریہ طعام ایتسنی امر ایشلردر .
حدیث شریف جناب نبویہ برطعامک ایکی کشیہ
و ایکی طعامک درت کشیہ و درت طعامک سکنز کشیہ
کفایت ایدہجکی وارد اولمشدر .

ینہ حدیث شریف حضرت پیغمبریدہ جناب حقہ
وروز آخرتہ ایمان ایدن مسافرینی اکرام و اطعام ایدر
بیورلشدر . اکرام ضیف حقندہ متعدد اوامر جلیہ
و بشائر جمیہ شرفوارد اولوب دنیوی و اخروی اجر
و ثواباتی و فیض و برکاتی موجب اولدینی تکرار قلنمشدر .
بین الاسلام مسافرینہ اکرام اقدم و ظائف مبرورہدن
عد ایدیلوب بوبادہ کی آثار و اخبار ناقابل شمار و ہربری
بشقہ بشقہ موجب شرف و افتخاردر .

مہماننوازلق ، مسافرپرورلک خصال مرغوبہ

اسلامیه نك كه مهم بر نندرد. بیوت و مساكنمزه و قتلی
 وقتسز ورود ایدن مسافره وسعمن مرتبه حرمت
 و رعایتدن بشقه کنديسنه تكليف طعام اولنور. هله مسافر
 طعام وقتنده ویا اوزاقه بر محلدن كلش ایسه بهمه حال
 یمك و قهوه التي عرض و تكليف قنور. چونكه قرآن
 عظیم الشانده سورة كريمة نساذه مسافر و عابر سبيلك
 اطعام و اكرام اولمسی فرموده الهی و بونص مینك
 مقتضاسيله عامل اولانارك نعم سماويه نائلیتاری لطف
 موعوده احدیتناهیدر. بعض ممالكده واقع اولدینی اوزره
 طعامه دعوتلی دكلدر دیو زیارتچیلریمزی مائده مزدن
 دور براقیز. ممالك اسلامیه نك جمله سنده ضیف و مسافره
 مخصوص اوطه لر، حجره لر، چادرلر كشاده در، اقشام
 و صباح مسافرین اكسیك اولماز. جناب رزاق كريمك
 احسان بیوردینی نواله دن بزمه برابر قنوق و مسافر نیمزده
 متمم اولور.

الحمد لله الكرم المتعال

اسواق و چارشو و بازارده لازم الرعایه آداب

دین مبین اسلام قدر حقوق بشری صیانت و مدنیت
عالمی رهین زینت و مکملیت ایدن هیچ بر دین و آیین
یو قدر. مدنی بالطبع اولان انسانلرک هر بری نفس
واحدن مخلوق و فطره هم حال و هم حقوق اولدقلرینی
وایولکدن حظ و کتولکدن نفرت و تفریق نیک و بد
کی تأثیرات حسیه آلتنده بولندقلرینی مطالعه و تقدیر
ایله جمله بی معنای انسانیه لایق صورتده انسیت و حسن
آمیزش والفت ایلمک وظیفه سیله مکلف و مجبول قیلمش
و بلطفه تعالی حقوق مدنیة انسانیه دائره ادراک بشردن
خارج و جداً واصل اقصى المعازج برطرز دلرباده تنظیم
و تنسیق اولنمشدر. جناب رب وودود قول و فعلیه کمسنه نك
کمسنه بی رنجیده و راحتسز ایتماسنی و کتب مقدسه
دینیه مزده بیان اولدینی اوزره حقوق عباده رعایت
و خلافتدن مجانبی فرمان بیورمش و رساله مزده
تفصیل اولسان آداب لطیفه بوجلهدن بولمش اولوب
حقوق مشروعه مدنیه و آداب لطیفه مذکوره یه هر یرده

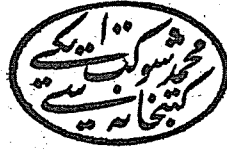
خصوصیله اسواق و چارشو و بازار مثللو مجامع و ملاء
 ناسده دها زیاده دقت و اعتنا لازمه دندر . نته کیم کلام
 قدیمده سورۀ سنیه نسا و سورۀ جلیله اسراده طور
 متکبرانه و وضع مغرورانه ایله صالنه صالنه کزن کسه لری
 حق تعالینک سومدیککی و یریوزنده مرحاً یعنی متعظماً
 مشی اولنماسی منصوص اولمغله اشبو تربیة منیفه ربانیه به
 تمامی توفیق مشی و حرکت و جیه ادب و عبودیتدر .
 چارشو و بازارد و سوقاقلرده خلقه ادنا مرتبه اذیت
 و یرمک ، حتی اذای طریق اماته ایتک ، ممر ناسنده
 او طور مامق ، علناً توکور مامک ، جهور صوت ایله خلقی
 تعجیز ایتامک ، عندالسؤال یول کوستر مک ، کذرکاهده
 تصادف اولنان کاغد پارچه سی و سائر ه بی قالد یرمق ،
 ادیبانه یوریمک آداب مرغوبه اسلامیه دن و مقتضای
 وصایای سنیه دندر .

مظهر اعزاز خلق عظیم اولان پیغمبر قدسی شاعز
 صلی الله تعالی علیه وسلم اقدمز حضر تلی جماعته رعایت
 واحترام اولنسنی و بین الناس انظاره چیرکین کورینه جک
 و قلوبه نفرت و افکاره غلظت و یرم جک اوضاع و اطواردن

و بوی کریمدن حذر و محاببت قلمسنی و عباد اللهک زنهار
 بر برنی استهزا و استحقار ایتملرینی و جوامع شریفهده
 رفتار درشتانه ایله صفار آره سندن کچوب خلقی راحتسز
 ایلملرینی و چارشو و بازاره و جوامع و مساجد شریفهیه
 پاك و کوزل لباس ایله چیقوب قیافت مستحسنهده بولملرینی
 و رجالک نساء لباسنه شیه کسوه کیاملرینی و سواقاقده
 کیدرکن یمک یمملرینی و هر حال و طور لر یله حلیه فاخره
 عفت و ادبی لباس اولدقلرینی اثبات و کمسنه نک کندولرندن
 ناخشنود و متفر اولماسی امر اهنی همیشه رهبر حرکات
 اتخاذ و بو مسلك صوابده ثبات ایلملرینی ولدی الحاحه
 صیاندن و یا زیاده مسن و شایان حرمت و اعتبار کساندن
 و علیل و درماند کاندن رهگذر لرنده مصادف اولدقلری
 و بر حال مشکده بولندقلرینی کوردکلری ابنای نوعلرینه
 معاونت ممکنه یه شتابان اولملرینی صحاح شریفهده نقش طراز
 اعزاز، احادیث سنیه جناب نبوت پناهیلر یله توصیه و فرمان
 بیور مشلر در که بونلرک هر بری برر نظام اکمل عالم و بادی حسن
 آمیزش و سلامت آدم و نمونه کال مدنیت ام و مال
 و منطوق جلیللر یله عمل عامه ناسه بالوجوه الزم ایدوکی

مسلم اولغلہ ہمیشہ صلوٰۃ سنئہ حضرت سید المرسلین
تکرار ایلہ شکر کذار اولور و اشد احتیاج ایلہ محتاج
ومفتقر بولندیغمز امداد و عنایت و دستگیری و شفاعت
سنیہ لرینی تضرع و نیاز ایلرز .

« تمت الکلام بلطف الله الملك العلام »

فاتی ۱۰۰ پاره در